

Mikszáth Kálmán

Különös házasság

*Mercator
Stúdió*

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

A magyar irodalom és kultúra értékeinek ápolása érdekében az Országos Széchényi Könyvtárral együttműködve kiadja a Mercator Stúdió.

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 031 2

© Mercator Stúdió, 2005

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@axelero.hu

MIKSZÁTH KÁLMÁN

KÜLÖNÖS HÁZASSÁG

TARTALOM

ELSŐ RÉSZ	6
ELSŐ FEJEZET <i>DIÁKOK OLASZRÖSZKÉN</i>	7
MÁSODIK FEJEZET <i>BÁRÓ DÖRY ÉS CSALÁDJA</i>	15
HARMADIK FEJEZET <i>A RÉGI VILÁG</i>	23
NEGYEDIK FEJEZET <i>MILYEN LEHET A TÚLVILÁG?</i>	37
ÖTÖDIK FEJEZET <i>A TALÁNYOK EMBERE</i>	50
HATODIK FEJEZET <i>A HARMADIK LEÁNY</i>	59
HETEDIK FEJEZET <i>HAJÓK HA FEL S LE JÁRNAK</i>	71
NYOLCADIK FEJEZET <i>PIROS RÓZSA, FEHÉR RÓZSA</i>	78
KILENCEDIK FEJEZET <i>A NAGYASSZONY GÁLÁBAN</i>	83
TIZEDIK FEJEZET <i>TÓTH URAM PLETYKÁZIK</i>	92
TIZENEGYEDIK FEJEZET <i>KÜLÖNÖS ELŐJELEK</i>	98
TIZENKETTEDIK FEJEZET <i>A RÖSZKEI DRÁMA</i>	103
TIZENHARMADIK FEJEZET <i>VIDONKA JÓZSI</i>	113
TIZENNEGYEDIK FEJEZET <i>A HELYZET BONYOLÓDIK</i>	119
MÁSODIK RÉSZ	124
ELSŐ FEJEZET <i>NAGY BAJ GYÓGYÍJTJA A KICSIT</i>	125
MÁSODIK FEJEZET <i>A BRACHIUM</i>	131
HARMADIK FEJEZET <i>A HÍRES KÖVY PROFESSZOR ÉS PEREVICZKY</i>	139
NEGYEDIK FEJEZET <i>FEGYVERKEZÉSEK</i>	146
ÖTÖDIK FEJEZET <i>KROK APÓ MEGJELENIK</i>	151
HATODIK FEJEZET <i>A GRIBY RUHÁI</i>	158

HETEDIK FEJEZET <i>LAKODALOM A »GRIFF«-BEN</i>	163
NYOLCADIK FEJEZET <i>KROK APÓ KOMBINÁL</i>	168
KILENCEDIK FEJEZET <i>A VALÓSÁGOS TEHÉNKE</i>	173
TIZEDIK FEJEZET <i>A LÁTHATATLAN KEZEK</i>	181
TIZENEGYEDIK FEJEZET <i>KÉT SZÉP SZELÍD ASSZONY A FALON</i>	187
TIZENKETTEDIK FEJEZET <i>LÁZAS NAPOK EGERBEN</i>	192
TIZENHARMADIK FEJEZET <i>A SZENTSZÉK TÁRGYAL</i>	198
TIZENNEGYEDIK FEJEZET <i>AZ OSTOBA ÓLOM</i>	206
TIZENÖTÖDIK FEJEZET <i>AZ ÜNNEPELT TANÚ</i>	211
TIZENHATODIK FEJEZET <i>A SZENTENCIA</i>	217
TIZENHETEDIK FEJEZET <i>RÜGYEK A HÓ ALATT</i>	221
TIZENNYOLCADIK FEJEZET <i>CSÁSZÁRI KIRÁLYI NAPFÉNY</i>	228
TIZENKILENCEDIK FEJEZET <i>»NE VÁRJ TÖBBÉ, GALAMBOM, ENGEMET«</i>	233
HUSZADIK FEJEZET <i>A KEDVES PYRKER ÉRSEK</i>	236
HUSZONEGYEDIK FEJEZET <i>CÉLTALANUL MEGY A HINTÓ</i>	241
HUSZONKETTEDIK FEJEZET <i>A FÖLPISZKÁLT PARÁZS</i>	245
HUSZONHARMADIK FEJEZET <i>VÁRATLAN ESEMÉNY</i>	252
HUSZONNEGYEDIK FEJEZET <i>AZ UTOLSÓ POMPA</i>	256
HUSZONÖTÖDIK FEJEZET <i>TACE</i>	261

ELSŐ RÉSZ

ELSŐ FEJEZET – DIÁKOK OLASZRÖSZKÉN

Egy még nem is nagyon megsárgult krónika után írom ezeket a dolgokat, úgy amint következnek. Annyira biztosak és hívek az események egyes főadatai, hogy a neveket se tartom szükségesnek megváltoztatni és semmi cirádát, semmi írói arabeszket nem teszek hozzá. Az, aki a naplójában följegyezte e történetkét, sohase szokott hazudni másoknak se. Hát még saját magának miként hazudott volna? Igaz hát minden sora. Miért rontsam én el nem igazra?

Az áll ebben a naplóban, hogy az úgynevezett zöldcsütörtökön két sárospataki diák állított be az olaszröszkei kocsmába körülbelül most nyolcvanöt éve. Vakációra mentek a szomszéd megyébe, Bornóca, és közvetlen ebéd után érkeztek az említett olaszröszkei kocsmába per pedes apostolorum. Akkor még a diákok nem voltak úgy elkényeztetve, mint most. A taneszközök közt első helyen a nádpálca szerepelt s a közlekedési eszközök közt a »gyű két lábam«. Hanem a diákok gyomra már akkor is mindig korgott, sőt még jobban, mint a mostaniaké. A méta nagy kövesztője volt az »etyepetyének«, ahogy az étvágyat hitták akkor magyarul. A két diák – szakállal, bajusszal ékeskedő mindenik – nagyon savanyú ábrázatot vágott a csibukozó kocsmárosnének arra a kijelentésére, hogy semmi enni-való nincs.

– Hja – mondá a kocsmáros, aki maga is értett a kulináros latinsághoz –, sero venientibus ossa. Jöttek volna az ifjú urak egy órával előbb. Olyan pörköltem volt, hogy a palatinus is kitörülte volna a tálat utána.

– Hát nem főzhetne valamit a néni hirtelenében? – kérdé az egyik diák, szelíden föltekintve az asszonyra.

Az nagy füstöt eresztett erre a csibukszárból, aztán így szólt jószívűen:

– Van egypár idei csirkém odakünn, ha bírnátok belőle fogni vagy leütni kettőt, kirántanám nektek.

No, már hogyne bírnának. A pataki diák még a kísértetet is elfogja (éppen ebben az esztendőben fogott egyet leveleki Molnár Pali), pedig annak teste sincs, a csirkének ellenben van teste. Ámbár még így is húsvét táján nagyon is csekély súlyú és terjedelmű.

Mindegy, a diákok kimentek az udvarra, s hajsztát tartottak a csirkékre, melyek mindenféle ólak, lészák és őlfarakások közé szaladtak szét.

Az udvar közepén egyetlen jármű állott, könnyű löcsös magyar szekérke bőrülésekkel. A lovak hámistrángja el volt csatolva, s fejük egész fülig bent veszett abban a lóvilágban igen népszerű toalett-darabban, amit közönségesen abrakostarisznyának neveznek, s ahonnan egyhangú ropogtatás zaja hallatszott ki.

A kocsiülésen egy szöszke, kék szemű, vézna fiúcska feküdt hanyatt, a napfényen sütkérezve. Balról egy mandulafát horzsolta a löcs. A fa tele volt halvány rózsaszínű virággal, s egyet-egyet hullatott belőlük a fiúra, aki fölszedte őket, és azzal mulatta magát, hogy nézegette, szaggatta. A kocsis, aki a lovak körül sürgött, ismételten kérdé a fiútól:

- Nem száll le, Lajoska?
- Minek?
- Nem iszik egy kis bort?
- Nem.

Hanem a bajuszos pataki diákok akciója mégis felköltötte később érdeklődését. Hogyne? Hiszen már magában véve nagy pataki diákot látni se mindennapi spektakulum, hát még csirkefogási műveletnek közepette? Leszállt a kocsról, s bármé-szan követte őket élénk, okos szemével, amint utána iramodtak a csirkehadnak, hogy valami szögletbe szorítsák őket, ahol elfoghatók, vagy hogy a botjaikkal leüssék, amennyiben épkézláb nem lehetne elfogni.

A vidám hancúrára többen összegyűltek az udvarra, a szomszédok átkukkantot-tak a kerítéseken, a csintalan fehérlép, az Ágnes meg a Panni kiszaladtak az edényelmosogatásból, különben is érdekelte őket a két szemrevaló úrfi. Ágnes ismerte is az egyiket, a »hitványabbat«. (Borzasztó nagy úr volt ám annak az apja.) Azonfelül benézett az udvarra a szolgabírói hajdú is, a Szabó Gyuri. Azt ugyan mindig itt a kocsmában lehet találni. Erre hordja az ördög, aki a gé-géjében lakik. Hanem most a viháncolásra, zajra botlott be. Kár is lett volna elmu-lasztani, mert nagy mulatság, hogy fogják az éhes diákok a csirkét. Hopp, meg-van! Ejnye! Az átkozott portékák megint kisiklottak a kezük ügyéből. Lett ilyenkor nevetés. No hát, nem tudnak semmit a diákok. Nem is Kövy uramtól kell az effélét tanulni. Jobban tudja ezt a róka meg a görény.

Maga a kocsmáros is kijött, ő is nagy csibukszóval, mint a felesége, arcra is ha-sonlítottak, csak az volt a különbség, hogy az egyik szoknyában járt és a csípőjén tartotta az egyik kezét, a másikkal a pipaszárat fogta, a másik ellenben nadrág-ban járt, és az egyik kezével a pipaszárat fogta, a másikat pedig a nadrágellenző-ben tartotta.

– Hohó! Vigyázzanak, domini, a botokkal, mert le találják ütni a feleségem kaka-sát, s abból aztán nagy baj lesz. Hopp, hopp. Napóleon! Szaladj, Napóleon!

Aminthogy a kergetett baromfiak között csakugyan ott lődörgött egy nagy bóbítás, testes, fácánszínű kakas, a hatalmas farkán föl-kunkorodó egyik hosszú fehér tollán a következő nyomtatott betűs felirattal: »Vivat Napóleon Bonaparte.«

– Ott azt a fiatalot kell leütni, azt a sáfrányszínűt vagy azt a fehéret! – kiáltá a koc-smáros. – Ni, ott szalad az ólak felé.

De a két nagy diák nem bírt eredményre jutni, az eldobott husángok is célt té-vesztettek, mire a kis diák kihúzta zsebéből a parittyaszíjat, követ tett bele, és meglóbáztván azt a levegőben, hirtelen elereszté az egyik madzagot.

Süvített a kő, mint a nyíl, szállt, szállt, aztán csak egyet fordult a csirke a saját tengelye körül, és összeesett. Éppen a kis ostoba koponyáját találta összezúzni: legalább nem sántul meg, sem a konyhakés nem metszi a torkát, hanem kimúlik szép rögtön halállal a csirkefaj elleni hadjáratban a csatatéren.

– Valde bene! – lelkesedett a kocsmáros. – Így csak az Isten tud lőni meg a Dőry úr. (Még akkor nem volt meg a makkfilkónak ez a mostani személyesítője, mert különben ismerte volna Tell urat a kocsmáros.)

A kis diák másik kövecskét emelt föl, s most már a fehér csirkét kommitotta meg vele, hogy azt is rögtön elhagyta a lelke.

– Kell-e még több? – kérdé némi színészi pózzal a kisfiú.

Nevetni lehetett volna ezen. A kevélységén. No, nézze meg az ember. Az a csöpp nebuló hogy kineveti ezeket a nagydiákokat: kell-e még több?

Szerencsére nem is hallották, észre sem vették eddig. Mérhetetlen nagy úr a pataki jogász arra nézve, hogy egy *donátista* gyereket észrevegyen. Az oroszlán talán meglátja a hangyát a homokban a talpa alatt, de a pataki jurista nem látja meg a donátistát. Ami nem lehet, az nem lehet. Vannak rendkívüli távolságok stb.

Mindennek dacára a zömökebb pataki, a szőke, kerek fejű odalépett a fiúhoz, és vállon veregette.

– Ezt jól csináltad, barátja az erénynek! Nagyra nőj, öcsém!

Egyebet nem mondhatott neki, hanem ezt a keveset aztán legalább úgy megfogadta a kis nebuló, elannyira megnőtt, hogy a szeme-szája tátva maradt tőle a kerek koponyájának huszonöt-harminc év múlva, mikor ráemlékezett.

– Hogy hívják a gyereket? – kérdé aztán hanyagul, elmenve a kocsis mellett, aki kezdte már leszedni az abrakostarisznyákat.

– Kossuth Lajoskának – felelte a kocsis.

– Ügyes fiú – jegyzé meg a kerek fejű egyszerűen. (Először hallotta ezt a nevet, de nem utoljára.) – Diák, ugye?

– Az a.

– Hol?

– Újhelyen.

Az öregebbik pataki diák, különben finom, vézna testalkatú, szelíd, vékony arcú ifjú, ezalatt összeszedte az elesett állatokat, és vitte be nagy diadallal a kocsmárosnénak, de már útközben kikapta a kezéből az Ágnes leányzó:

– Adja ide, gróf úrfi, van egy kis forró vizem, mindjárt megkopasztom.

Nagy sürgés-forgás támadt a konyhában. Zsír sistergett, zsemlét reszeltek, tojást törtek, gyönyörű zenebona diákfüleknek, de a sors másképp akarta. A sors könyvében meg volt írva, hogy közbejőjön valami. Hiszen kis dolog. Elég, ha a macska közbejön, ha megeszi a pecsenyét. A sors kezében a macska is elég hatalom ilyen esetben a rendes folyamatok kizökkentésére. De nem a macska jött közbe, hanem a főszolgabíró úr – akit pedig rendesen nagyobb és gonoszabb csínyekre tart készenlétben a gondviselés.

Volt pedig akkoriban a szolgabíró báró Dőry István uram, és abban a szent pillanatban, mikor a csirkét forrázták a kocsmái konyhán, ő künn ült a kastélya torná-

cán, és a bényei előjárósággal beszélgetett. Zsombék Márton, az öregbíró, Koppantó Gábor és Szabó Mihály esküdtbeliek álltak vala hajadonfővel a színe előtt.

Ő maga különös alakú öreg emberke volt, akárcsak egy hegedű: nagy has, kis fej, száraz, vékony nyak. Nem is hinné az ember, hogy katonaviselt ember, pedig az volt, és sok tarka macska nyomhatta a lelkét. Nemcsak a mi császárunknál szolgált, a felséges Ferencnél, de egyebütt is. Tengereket, országokat bejárt, és sehol se hagyott jó hírnevet. Még a szerezsen vadak között is megfordult. A vén komornyik meséli, hogy egyszer a vademberek meg akarták enni. Ez igaz is lehet, mert már meg is kopasztották. (Haj nélkül került haza Olaszröszkére.) Hogy voltaképpen miért nem ették meg a vadak, nem lehet egészen tudni, de mindenestre kár, hogy meg nem ették, mert akkor most nem volna itt a mi nyakunkon.

Szóval élt, és jól megszédte magát a nép zsírján. E percben ott ült az ámbituson, hallgatván a bényeieket, akik többi közt bejelentették, hogy a község borai eladtak. Ott jártak a besztercebányai borkereskedők, s megvették egyszerre az egész tízévi termést a helység pincéjéből. Tömör aranyokon az olvasztott aranyat. Most kellett eladni, mert most van ára a hegyaljai bornak. Az idén volt ugyanis szultánváltkozás Konstantinápolyban. Hogy azt mondják, az új szultán házasodik, s mivelhogy – követem alássan – háromszáz feleséget szokott elvenni a parázna fajzatja, háromszáz lakodalom leszen, no, az bizony sok itallal jár.

– Bolond kend, Zsombék – veti oda nevetve a báró. – Hiszen a török nem iszik bort.

– Ne tessék neki hinni, kérem alássan.

– Aztán mennyit fizettek a borkereskedők?

– Kereken kétezer forintot.

– Kutykuruty! – kiáltott föl a főbíró (ez volt a szokott kifejezése, ha csodálkozott – mert az a bizonyos Döry még a békáktól is lopott, ha egyebet nem, hát hangot.) – És hová tették azt a tömérdék pénzt?

– Otthon van, jó helyen.

– No – mordult föl a főbíró –, nem jobb lett volna bevinni a vármegye kasszájába, hogy ott a vasládában megőriztessék?

Koppantó Gergely felelt, őt döfte meg az öregbíró a könyökével.

– Hát csak azt gondoltuk, méltóságos uram, hogy amit egyszer a téns vármegye elnyel, azt sohase köpi ki többé.

– Hogy mer ilyet mondani a vármegyére? – förmedt rá a főbíró. – Kendtek könyvelmüen jártak el. Jól tudhatnák, hogy Bénye tele van tolvajokkal. Kilopnák ott a bibliai öregasszony kifogyhatatlan korsójából az utolsó csepp olajat is. De volt annyi esze a vén szibillának, hogy nem Bényén tartotta a korsót. És a környék se jobb. Itt barangol Jánosik tizenketted magával, és mindenről tud. A múlt héten is azt üzeni be az erdőből a Dókus Antal komámnak, hogy adjon az emberének két oldal szalonnát, és küldje el számára az új csizmáját. Dókus elküldte a szalonnát, de a csizmára nézve bizonykodott, hogy nincsen új csizmája, mire visszaüzen

Jánosik, hogy ővele ne bolondozzék a tekintetes úr, mert az új csizma ott van a hálósobájában a díványra téve. Aminthogy igaz is volt, délben hozta Újhelyről a bádogg-levélszelencével együtt a levélhordó-cigány, és az inas odatette, anélkül, hogy szólt volna róla az urának. Hát ilyen viszonyok közt nem jó a pénzt otthon tartani.

– Jaj, nagyon őrizzük ám – mentegetőzött az öregbíró, megigazítván hátul hajában a fésűt –, éjjel-nappal strázsa van felállítva. Egy ór belül, egy ór kívül.

A többiek is mind bebizonyították, hogy strázsa vagyon kívül-belül, vasvillásan.

De a főbírónak ez se imponált. Ha ők győzték érvekkel, ő is győzte kifogásokkal.

– Mind nem ér az semmit, hallja kendtek, mert a strázsa is csak ember, rá lehet beszélni, le lehet itatni, hamis menyecske-személyekkel a szívét kivétni, s ha egyszer a szívét kiveszik, a lelkiismerete is meginog.

Zsombék Márton uram mind csak mosolygott könnyedén és titokzatosan.

– Gondoskodva vagyon ezekről egyébiránt.

– Hogyhogy? – pattant fel Dőry István.

– Hm – felelte az öregbíró és körülnézett, hogy nem hallja-e valahol avatatlan emberi fül, s aztán ravaszul hunyorított a szemeivel. – Nem ott van ám a pénz, ahol őrzik, mert hát egészen másutt van.

E parasztfurfangon aztán elnevette magát a báró, és elbocsátá békén az előljáróságot. Éppen a hajdú jött a porta felé, hát ővele állt szóba, minthogy nagy fecsegő és kíváncsi ember vala.

– No hát mi újság a faluban, fráter? Hol voltál? Mit láttál?

– Két diákot láttam a kocsmában, akik csirkét fogdosnak az udvaron.

– Csirkét? Csak nem nyersen eszik a csirkét?

– A kocsmárosné szabadította rá őket, kirántja nekik, mert éhesek, mint a farkasok. Pedig úri fiúk. Az egyik gróf is.

– Kutykuruty! – kiáltott föl élénken. – Nem tudod a neveiket?

– Nem én.

– No hát, szaladj el értük, és hozd ide őket ebédre.

Már bent úsztak a csirkék földi maradványai a forró zsírban, mely haragosan hányta a karikákat és pöfögött, mikor a hajdú megjött az úriakért, hogy a méltóságos Dőry báró tisztelteti, és szívesen látja ebédre. De hogy sietni kell, mert mindjárt tálalnak.

A diák könnyen kapacitálható az ilyenre. A nagy kanál – mégiscsak nagy kanál. Hajlandók voltak nekiindulni, de előbb a kocsmárossal akartak végezni, és nagy diplomáciával megkönyékezték, hogy nem haragszik-e meg.

– Nevetséges – felelte a kocsmáros –, a bárónál jobb ebéd van. A jobb ebéd pedig többet ér a rosszabb ebédnél.

– Igen, de hát mivel tartozunk a csirkéért?

Haragosan felelt föl nekik:

– Aki nem eszik, nem fizet.

– De hiszen a csirke már meg van ölve, és az mégis kár.

Erre csakugyan zavarba jött Tóth György uram, még el is pirult, hogy kifognak rajta a diákok, aztán megsimogatta a hasát, és nem minden neheztelés nélkül mondá:

– Engem kicsibe vesznek az urak. Hát úgy nézek én ki, mint valami kákabélű szabó? Megeszem én, lelkem galambjaim, három-négy ebédet is napjában, hát a két csirkét is megeszem. Ergo nulla mentio fiat róluk, quia rögton non sunt – csak előbb egy kis kovászos uborkát hozok fel magamnak hozzájuk.

Szép nyájas világ volt ez. Elaprózott fény. A diákok még a kocsmárosnétól is elbúcsúztak, aki érzékenyült, mintha húszéves ismerőseket vesztené, és szívükre kötötte, hogy visszafelé is eljöjjenek – addig a másik raj csirke is megnő.

Akkor aztán megindultak a kastély felé, melynek veres fedele messziről kimosolygott a fák közül. Istenem, ezek a kastélyok is, de mások voltak akkor! Valami hadias kevélység ült a fehérre meszelt falakon. A kert kezdeténél óriási jegenyefák álltak glédában, az udvaron egy páva járkált, cipelve nagy grandezzával messze elérő szép tollazatának rettentő terhét. Minden olyan méltóságteljes volt. Az ünnepies csend, amelybe csak a fák zúgása vegyül. Ezeké a százados tölgyeké, amelyek felfogják künn az országúton ballagó parasztszekerek zörgését. Zizegnek, susognak, néha egy szélrohamban összeverődnek a gallyak, mert még kopaszak, s kip-kop, kip-kop, úgy rémlik, mintha messziről lépegetnének a Rákóczi kurucái.

Hej, ez a Zemplén, ez a Zemplén! Boldog annak minden röge. Azok a fölséges árnyékok járnak rajta. Azok nem múlnak el. Ott táboroznak a völgyekben, láthatatlan sátrak alatt. Nem az élőké ez a föld, még az övék most is. Az élők csak azért vannak, hogy a holtak intését várják. Minden bokor, minden talpalatnyi föld felkölti az emléküket. Egy paripa nyerít valahol. Hej, mi volt ez? Egy lábnyomot látsz valami elhagyatott pagonyban. Hej, nem-e valami sárga csizma taposta ezt? Szóval itt vannak, előlépnek a ködből, az erdő fái között elsuhannak, a forrásoknál megmutatkoznak. A mitológia is így népesítette be egykor erdeit, forrásait najadokkal, faunokkal, koboldokkal. A keresztény világosság száműzte őket. Üres lett a föld. Oh, jaj, milyen üres! De ezen a csöpp darabon helyreállt megint az ős pogány rend, csak nem csúf faunokkal, de pompás daliákkal. Itt élnek, járnak, suhognak, rohannak. Nem tudnak innen elmúlni. De ne is tudjanak. Mert ha ők egyszer elmúlnak, akkor az élők lesznek holtakká.

És ezek a kastélyok, ezek a kúriák! Vedd le a kalapodat, vándor utas, ha látod e régi kőrákásokat. Nem a gazda miatt, hisz a gazda esetleg nem sokat ér. Kártyázik, pipázik és bőfög. Ez a gazda. De a ház! A ház a gazda nevéen áll, de nem jelenti csak a gazdát. Nem a mai ember tuskuluma, aki megvette tegnap talán egy ügynök ajánlatára látatlanban, és holnap eladja megint, ha nyerhet rajta. A régi kúria nem egy embert jelentett, hanem embereket, akik azelőtt voltak, és embere-

ket, akik ezután lesznek. E fészkekből kezdődnek és futnak össze azok a szálak, melyekből együtt a történelem lesz, a végzet titokzatos vetélőjével az idők szövőszékén.

Hiszen, persze esznek is ezekben a kúriákban. Nagyon kormosak a kémények. Sokat esznek. Tagadni nem lehet, hogy tömérdék izzadsága ment ki a parasztnak e nemesi kéményeken konyhafüst alakjában. A kémény nagy tolvaj. De nyájas a kapu. Vagy hogy éppen azért rabló a kémény, mert a kapu barátságos, hogy kinyílik mindenkinek. Hát még mikor nem a bejövőknek nyílik ki! Mikor a tárogató szól, vagy a véres kardú vitéz végigszánguldott a porta előtt, a legszebb csikóra nyeret tettek, a nyeregbe beült a legdelibb családtag, megcsikordult a kapu a vén pántjai közt, kilépkedett a lovas, fehér kendőkkel integettek utána ősz hajú urak és matrónák, selyemcipős hajadon leányok, kicsike fiútestvérek, integettek, amíg csak láthatták, aztán vagy visszatért, vagy vissza nem tért. De az öreg kapu azért megint kinyílt, ha szólott a tárogató, – az pedig sokszor szólott. A fészekben megint megnőtt azalatt valaki...

A kerten keresztül vezette a diákokat a hajdú. Még üres, kopasz volt minden, csak egy-egy barackfa nyílt, és egypár fenyő mosolygott zöld pompában. A kertész a melegágyakban pepecselt, s egy spárgát kapart ki a földből, dicsekedvén a hajdúnak, hogy mekkora nagy, bizonyos fölényes mosollyal mutatta, mintha mondaná: látod, hogy parancsolok ennek a kutyának (a földnek), és hogy teszem bolonddá. Megtermi a saját akarata ellenére. Csak május végére kellene neki, és már most hozza áprilisban, mert kényszerítettem rá.

Ezek az úri kertek egyébiránt mind sablonok. Valósággal unalmasak és szomorúak. A boldogtalan növények száműzetési helyei. Az urak jobbágyoknak nézik a növényeket is, és velük is kezdik a kegyetlenkedést. Ahol a növény nem enged magán erőszakot, ott a földdel próbálják meg. A zsarnok leleményes, szívós, kitartó. Igazi idillikus öröm csak az erdőn van meg a parasztkertekben, ahol akkor nyílik a mályvárózsa, amikor neki tetszik, ahol anya a föld és nem szolgáló. Önként tárja ki az emlőit. A Böske vagy Panni belevet egypár szem violamagot, vagy beültet egy ág muskátlit, és ha akarja, meghozza, ha nem akarja, abbanmarad. De hát többnyire akarja. Hiszen jó. S van is aztán olyan illatja annak a saját kedvéből hozott muskátlinak, hogy még az unokája is megérzi, ha egyszer ráakad lepréselve a nagyanya öreg imádságos könyvében. De mennyi nyomorúság a díszkertben, ahol túlságos melege van a fenyőnek, túlságos hidege a fikusznak. És mindenik boldogtalan és rabszolga. Elsatnyulva, búsan bólingatnak egymásra a citromfák és a szegény különféle egzotikus virágok, akiknek itt azt a pártát kell meghozniuk s azt a színt, amit más föld gondolt ki, és más ég festett meg azelőtt.

Egy filagóriához értek. Hiszen filagória is van mindenütt. Egy kivágott fa meggyalult tönkje volt benne az asztalka. Az asztalkán egy gitár hevert, kék szalaggal megkötve.

Az egyik diák észrevette, és megkérdezte a hajdútól:

– Kisasszony is van a háznál?

– Igen, a Mariska baronesz.

– No, az jó – mondta a kerekfejű.

– Dehogy jó – felelte a másik –, ha kisasszony van és ha gitárja van, akkor bizonyosan stammbuchja is van, és ha egyszer stammbuchja van, akkor abba bizonyosan verseket kell belekomponálnunk, az pedig nem jó.

– Te mégis talentum vagy, János – nevetett a másik diák, a kerekfejű.

– Könnyű neked. Te értesz hozzá – felelte amaz bosszúsan. – De én inkább vág-nék fát, mintsem verset faragjak. Különben te is megkeserülted a *Rákóczi menny-bemenetelével* – tette hozzá, s vidám kacajban tört ki ő is. Kétnapi karcer nem tréfadolog!

Ez célzás volt a kerekfejű egyik költeményére, melynek Rákóczi mennybemene-tele volt a tárgya. Ősmerte ezt az esetet egész Patak. Hiszen nem lett volna baj, csak abban az egyben, hogy éppen a Thugut báró jelenlétében történt. Az volt a vers tárgya, hogy Szent Péter belép a mennyek urához, ki bíborpalástjában ül égi trónján, és jelenti, hogy II. Rákóczi Ferenc megérkezett és a mennyország kapu-jánál áll, hogy beeresztheti-e? No, természetesen – parancsolja az Úr élénken –, sőt én magam is eleibe megyek, hanem várj egy kicsit, Péter, fölhúszom előbb az atillámat. Ez volt a point. Thugut báró, a mindenható státus-férfi, dühbe jött, és a professzor felé fordult: »Ez istencsúfolás, meg kell büntetni a nebulót.« Aztán a fiú felé fordult: »Még ha nem akasztanak is föl, nem leszel hosszú életű a földön – mondá –, mert nem tiszteled atyádat, Istenedet.«¹

A frissen elhintett kavics vígan ropogott a lábuk alatt. A tavasz balzsamos illata szinte mámorossá tette őket.

A fák, növények kilehelésében volt valami csiklandozó, édes.

Most egyszerre megszólalt egy kis harang.

– Siessünk – mondta a hajdú –, tálalnak.

¹ A szegény öreg Thugut báró jó diplomata lehetett, de rossz jós volt, mert a nebulót még én magam is láttam a haza atyái közt, mint legöregebbet a korelnöki széken, a magyar parlament-ben. M. K.

MÁSODIK FEJEZET – BÁRÓ DÖRY ÉS CSALÁDJA

Ugyanakkor föltűnt a vadgesztenyesornál maga az öreg báró, aki sietve jött fiatal vendégei elé, és már messziről nyújtotta a kezeit, mintha repülni próbálna feléjük.

– No szervusz! Hát illik az? – rikácsolá kordialisan. – Hát magyar anya szült beneteket, vagy valami elvadult kecske ringatott? Hát nem tudjátok ti, kihez kell menni, ha valami faluba érkeztek? Ejnye, canis mater! No, hát kik vagytok, hát mik vagytok, mondjátok el röviden.

– Gróf Buttler János – mutatta be magát a nagyobbik, a véznább.

– Kutykuruty! No, derék. Ösmertem a megboldogult apádat. Hasonlított hozzád. Azaz, hogy te hasonlítasz hozzá. Azaz, hogy mindegy. Együtt voltunk vele Ursitznál a Ferenc császár kíséretében, midőn az békét ment kérni Napóleonhoz.

S elbeszélte, míg a tornácig értek, nagy sebesen az egész nevezetes esetet.

– Ah, és hogy tudnak tettetni ezek a királyok. Akinek az Isten koronát ad, észt is ad neki. Mert ez az Istennek is könnyebb. Egész a francia előőrsökig mentünk, egy ütött-kopott malomhoz, az volt a Napóleon főhadiszállása. Napóleon elébünk lépkedett, megölelte a császárukat, s enyelegve mondá: »Íme, ilyenek a paloták, melyekben felséged három hónap óta lakni kényszerít«, mire szelíden és udvariasan viszonzá a mi császárukat: »A bennök való mulatás mégis jobban sikerül önnek, sire, mintsem azért rám neheztelhetne.« Ezután ismét megölelték egymást, apád pedig hozzám hajolt, és fülembe súgta: »Mindig azt hittem, hogy a csizmadiaság a legcsúnyább mesterség, mert csirizzel kell benne dolgozni, de látom már, hogy tévedtem.« Így volt szóról szóra. Ilyen gunyoros ember volt az öreged – ohó, ni, hát te kinek a fia vagy? – fordult a másik diák felé.

– A Bernáthé Bornócról. Bernáth Zsigmond.

– Aha! – kacagott fel – te vagy az a híres pernahajder, aki felöltöztetted az úristent magyar kacabajkába. No, jó nagy fejet örököltél az apádtól. Azaz, hogy az övé is megvan külön. Egyébiránt a kerek koponyájúaké a jövő. Hát persze hazamég vakációra?

– Szolgálatjára, bátyámuram.

– És a Jancsi öcsém is veled megy?

– Igenis, szintén a kedves szüleimnél tölti a húsvétot.

– De őneki a gyámja Patakon lakik, ugye?

– Igenis, a tekintetes Fáy István úr.

– És mikor akartok hazaérni?

– Még ma éjjel.

– No, abból ugyan semmi sem lesz. Hanem itt már csengettek. Hát most már csak menjünk egyenesen az ebédlőbe.

Az ebédlőben már ott vártak a hölgyek: Mariska baronesz meg a gouvernant, az akkori divat szerint öltözve, görögös frizurákkal: két lelógó és göndörített fűrt két-

felől a halántékon, mint keret övezi az arcot. Csípőjük nincs az akkori hölgyeknek, se tökéletes derekuk. A derekuk majdnem a hónuk alatt végződik. Hanem hát az mégis szép, mert így viselik Párizsban, és mert mégiscsak női test van benne. Aztán kitalálja azt az okos ember, hogy mi van és hol van.

Az öreg úr sietett bemutatni a diákjait, mire a kisasszony félénken emelte föl nagy pilláktól árnyékolt szemét, aztán csakhamar lesütötte megint, megcsinálván az akkor szokásos piruettet a meghajlásnál. Hideg volt, mint egy jéghegy, de nem éppen csúnya. Az álla egy kicsit előre nyúlt, de gödrös volt, a homloka valahogy szögletekbe csucsorodott, hanem azért illett neki. A természetéről sem lehetett jó lelkiismeret szerint rosszat mondani. Míg ellenben az a szokása, hogy szüntelenül harapdálta az ajkait, határozottan érdekes volt, és az arabs paripákra emlékeztette az embert, amint a zabolát rágják a nyugtalan vérük ösztönzéséből.

– Madame Malipau – nevezte meg a báró a társalkodónét, aki veszedelmesen hasonlított a Csokonai Mihály Dorottyaéhoz. (Lemásolva majd minden diák magánál hordta akkoriban ezt a verasetet.)

Még egy harmadik szoknya is suhogott a háttérben, amelyik a nyaktól egész a bokáig végig volt gombolva, s a főtisztelendő Szucsinka János helybeli plébános formás tagjait takarta. Csinos, kék szemű, fiatal papocska volt, pirospozsgás arccal, a toka némi körvonalával. Borotvált ajkain finom gunyoros mosoly játszadozott. Inkább hasonlított egy francia udvari abbéhoz a királyság idejéből, mint egy magyar falusi paphoz.

– Ah, gróf Buttler – szólott a bemutatásnál meghajolva. – Régi, nevezetes familia. Ha jól emlékszem, egy Buttler szúrta le Wallensteint.

– Bárcsak ne tette volna – szólott János gróf szomorú mosollyal –, azóta átok fekszik a Buttlerokon.

– No, de most már asztalhoz, gyerekek. János öcsém, ülj oda a lányom mellé. Te meg a paphoz telepedj, Zsiga fiú. Az majd eltart téged anekdotákkal.

Hatan ültek az asztalnál, de volt egy hetedik teríték is és egy karszék odatéve. Amint az urak letelepedtek, a hetedik teríték gazdája is kijött az asztal alól, és fölugrott a székére. Mind a két diák megborzongott. Egy csimpánz majom volt az, akit a gazda kalandos utazásaiból hozott haza Borneóból, és azóta kényeztette, szoktatta mindenféle emberi furcsaságokhoz. Mariska kisasszony felkelt, és egy asztalkendőt kötött a nyakára, mialatt hálásan pislogott rá a csimpánz.

– Várj még, Kipi, mert még forró neked... érted-e, forró még a leveske, Kipi.

Szép csengő hangja volt a baronesznek. A Kipi megértette, és elkezdte fújni az utálatos szájjával, mancsaival sorba megfogdosta a kést, kanalat meg villát, melyek egyre lepotyogtak a földre. Madame Malipau tiszte volt az elejtetteket föl-emelgetni. Ezért aztán, mikor a madame nem hallotta, monsieur Malipaunak hívták a szegény Kipit, amely ötletke egyébiránt a Mariska fejében termett, és általa kolportáltatott a röszei úri világban.

A leves alatt elbeszélte az öreg báró, hogyan hozta el a csimpánzt Borneóból. A hús és a főzelék alatt áttért a hadi kalandjaira.

Csodálatos pikáns részletekkel tudta ezeket fűszerezni. A csimpánztörténetben is, mint mindenikben, egy-egy szerelmi epizód fordult elő. A legkülönbözőbb színű hölgyecskék, fehérek, feketék s kreolok bukkantak ki emlékezetéből, s ilyenkor egyszerre odaszól a baronesznek:

– Mariska fiam, eredj ki a szomszéd szobába!

Mariska fölkel, s lesütött szemekkel távozik, s csak percek múlva mer ismét bekukkanni.

– Szabad már bejönnöm, apuska?

Ha azonban valami vaskosabb hely következik, akkor a papot is kiküldi:

– Atyuska, maga is menjen ki a szomszéd szobába. De nehogy a kulcslyukon hallgatózzék!

Különben egész lelkéből katonaember volt. Az ebédlőt csupán hadidolgok díszítették, kardok, török, puskák és buzogányok, az ebédlői képek is mind az ő ízlése szerint voltak összeállítva hadvezérekből. Ott lógott a falon Simonyi József óbester, a paszományos pitykés dolmányában, a híres magyar eredetű Sarlach Mihály, a legvitézebb tábornok az ármádiában, fehér rendjeles kabátjában, piros pufók arcával, Savoyai Eugen, a nyomott körtefejjel. Az ebédlőben szokásos csendélet-képekből csak egy volt, egy szépen festett nagy indájú tök Kupeczkytól. Tréfálódzott nagy szempislogások közt, hogy ez is katonai portré. De megszűni csak a legbizalmasabb embereinek merte, hogy ez a Ferenc császár portréja.

De ha nagy fecsegő volt is a hajdani kapitány, nem feledkezett meg gazdai voltáról egy percre sem s míg a szája járt, addig a keze se pihent, egyre töltögette a finom hegyaljai borokat. Mintha égő parazsat inna az ember. Aztán a pirosra, ropogósra sült malacot is behozták. Ez csak az igazi segítsége a bornak, hogy szinte azt látszik röfögni utólagosan: bort, bort, bort!

A gazda valaha maga is Patakon volt diák s emlékezett némi vereszetekre, amelyek arra valók voltak, hogy az italfogyasztás emeléséhez hozzájáruljanak, hogy például Szent Pál apostol Rómába indula, és hogy egy bot volt a vállán s botja végén csutora – Fülöpöt is kínálja.

Ezzel a mulatságos nótával aztán mindig meg lehetett kínálni a szomszédot Fülöp helyett, és az rendesen meg is itta a Fülöp képviselésében.

A pap tréfás méltatlankodással csóválta a fejét:

– Ej, ej, domine illustrissime, nem jó a szenteket bántani...

– Nem a szenteket bántom én, hanem azt szeretném, hogy a vendégeim jól mulassanak, és el ne kerüljék máskor Dőry Istvánt.

Bernáth Zsiga biztosítá, hogy örökre feledhetetlen lesz előttük ez a szíves fogadtatás.

– Hát nem kerülitek el többé a házamat?

– Soha.

– Kezet rá, kölyök.

– Eljövünk, kedves bátyám.

– Mondjátok, hogy fusson ki a szemünk, ha el nem jövünk.

– Hát fusson ki – felelte Buttler János.

– Visszafelé is beszóltok?

– Hogyne szólnánk be.

– No, jól van hát. Nemes ember parolája nem a Kipi mancsa. (A csimpánz, aki szintén malacpecsenyét rágicsált, megmordult.) Ej no, Kipi, ne haragudj azért. Inkább elismerem, hogy gentleman vagy!

A bor megoldotta a nyelveket, a diákok is beszédesek lettek. Egyik anekdota követte a másikat. A báró kacagott, hogy a hasát fogta, és csak azt kérdezte aggodalmasan, megfogván az elbeszélő diák gombját:

– Hopp, megállj csak, nem kell a Mariskának kimenni?

– Nem, nem. Isten ments!

Ezen aztán elszomorodott egy kissé. Mintha kevésre becsülné az elmondandó történetet.

Az adomák mocsári virágok. A piszokból, mocsárból nőnek ki leginkább. A pataki diákadoma-kör legbővebben a Thugut kancellár sárospataki látogatásából temett. Mondják, hogy Károly főherceg azt az óhaját fejezte ki, szeretné meglátni a híres pataki diákokat, mikor végighajtat a városon. »Óhajtanám, ha ön intézkednék ez irányban.« Thugut báró restellte bevallani, hogy nincs annyi hatalma mindenhatósága mellett sem, hogy a diákokat kiállítsa, tehát furfanghoz nyúlt, rendeletet küldött Patakra, hogy mikor bevonul a városba a főherceggel, egy diák se merjen az utcán mutatkozni. Annak aztán az lett a következménye, hogy ott állt az utcákon az egész kollégium, még a beteg paniperdák is fölkeltek.

– Igaz-e, hogy a Marseillaise-t énekelték? – kérde a tisztelendő úr.

– Hát bizony énekelték némelyek.

– És igaz-e, hogy Thugut betiltotta a diákoknak a Marseillaise-t?

– Az is igaz, de a diákok más szöveget komponáltak, minden értelem nélkül valót. De legalább nincs betiltva. És most azt éneklik szélkében a dallam szerint.

– No, azt magam is szeretném hallani – mondá a főszolgabíró.

– Hát szívesen elénekeli, ha parancsolja.

– Nem kell a Mariskát kiküldeni? Mi?

– Nem.

– Nos, akkor gyantázzatok előbb. Így ni. Most már halljuk!

Ezzel rágyújtott a két diák a következő zagyvaléokra, és fújta olyan lelkesedéssel, hogy még a hajuk is szikrázott:

*»Gyűrőtábla, rézfazék,
Rántó lábas, vasreszelő*

– *Frau Mutter! Frau Mutter!*

A kávé,

Krampampuli, limonádé,

Puncs, friss virsli,

Rántás, mártás, jó eledel.

... Véber Kádi, Matilda!

Jáger Lizi, tous les trois!

– *Matilde! Matilde!*

Patrontás

Aridone Simonide,

Brixit Mátyás,

Setzgetz Vencel,

Amzát húzta

Drei Matador...»

A csimpánz fürgén hegyezte füleit az asztal végén, madame Malipau szeme pedig könnybe lábadt a fónsú, szívét-lelket pezsdítő hangokra.

– Istenem – szólt –, de remek egy fordítás!

Mert az összehalászott szavak valóban nemcsak a dallamhoz simultak jól, hanem az eredeti francia szöveget is utánozzák.

Aridone Simonide... Istenem, milyen ütemek! Nem ront ezeken még a paródia se. Hogy lázad a vér. Egy elvadult óriás lelke rikoltoz. Még a csimpánzban is megmozdul valami, és sietve igyekszik valahogy ügyetlenül megszabadulni a nyakában levő asztalkendőtől, mintha ő is indulni készülne a Bastille-t lerontani.

A fiatal pap szemei csillognak, s valami természetfölötti erőnek engedve ül a zongorához (akkor még fortepianónak hívták), hogy eljátssza a Rouget de Lisle csodálatos dalát.

– Ilyet is csak egy katona tudhatott komponálni – hencegett az öreg báró. (S egyet pettyentett az ujjaival.) – Tudja, madame, mi volna ezután jó?

– A kávé méltóztatik parancsolni?

– Az ördög beszél a kávéról. Egy kis carmagnole kellene, az ebugatta... Ugyan el tudná-e járni, madame? – tette hozzá jóízűen kacagva, s magában dudorászta: »Veto asszonyosság megígérte.«

Madame Malipau elvörösödött, és röstelkedve hagyta el az ebédlőt.

De lehetett is az öregre haragudni! Jó vidám csont volt, akiben különösen vegyültek el erények és hibák. Nem volt vele tisztában az ember, mint a Ferenc császár pénzével, hogy ezüsből van-e vagy rézből. Ravaszság, naivitás, kapzsiság, gavallérság, jóság, gonoszság, mind benne voltak, csak azt nem tudni, melyikből hány uncia. A pap, aki jól ismerte, mert mindennapos volt a háznál, ő tanítván

zenére és egyéb szép ismeretekre a baroneszt, úgy jellemezte az öreg: »Két ember telne ki belőle, egy szent püspök és egy istentelen lator.«

A diákoknak nagyon tetszett, mert úgy látjuk, lakott benne egy harmadik ember is: egy vén bonvivan. Derekasán megmelegedtek a fiúk. Különösen Bernáth Zsiga, aki ebéd után még az úgynevezett kurizálásnak is nekiugrott. Odaült a Mariska baronesz mellé, és »disztrahálni« próbálta. Ámbár ez igen kínos mesterség volt Magyarországon minden időben. Se az akkori leány nem tudott hozzá, se a férfi. A leánynak, ha szép szeme volt, azokkal beszélt, lesütötte, meg fölemelte. Néha nevetett is, de csak úgy félszájjal, hogy a foga ne látszassék, mert a fogat nem illik mutogatni. A férfiembernek is csak két témája volt: az idő, meg »mit álmódott ma«? Azok a szellemes párbeszéddek, melyek a regényekben előfordulnak, valót-lanságok. Olyanok, mint a Rafael képein a fák, hogy olyan fák még sohasem voltak. A fiatalok keveset beszéltek (a leány aztán asszonykorában beszélte ki magát), s amit beszéltek, az is együgyűség volt. S e közt is nagy hallgatási pauzák tátongtak, melyeket egy-egy ilyen kérdés zavart meg:

»Mit gondol most, kisasszony?«

A kisasszony ilyenkor összerezzen.

»Találja ki.«

»Ah istenem, ha tudnám.«

A fiatalember a pamutot tartotta, amit a kisasszony gombolyított. A pamuttartás volt az első komoly mozdulat a »becsületes szándék« kapuja felé. Tartotta a pamutot és nézte a leányzót. Hiszen elég mulatságos volt az.

Ah istenem! Dehogyan fecsegték ők annyit, mint most. Nem cserélték ki eszméiket, nem voltak nyíltan proklamált elveik. Kivált a leányoknak. E kis alamuszi portékák olyan ostobának tették magukat, olyan édes megennivaló csacsik voltak, mintha vizet se tudnának zavarni. Hanem azért mégis férjhez mentek.

Maga Döry is arra tanította a leányát:

– Keveset beszélj, fiam, vagy semmit. Ha valamit elhallgatsz, amit el kellene mondan, azt még mindig elmondhatod, de ha valamit elmondasz, amit el kellett volna hallgatnod, azon többé nem segíthetsz.

A baronesz ma mégis kivételt tett, és beszélgetett a diákokkal. Különösen Buttler iránt látszott érdeklődni, akinek egész lényén valami melankolikus légység ömlött el.

– Ön, ugye, babonás?

– Miért gondolja?

– Mert azt mondta a tisztelendő úrnak, hogy átok ül a Buttlereken. Miért mondta ezt?

– Mert legenda van erről, és igaznak bizonyul. Családom tagjai mind nagyon szerencsétlenek voltak, még az ősök is azóta.

– Annál több ok, hogy ön nem lesz az.

János gróf szomorúan mosolygott. A baronesz kiigazította magát:

– Legalább valószínű.

– Miért? – kérde ez szórakozottan.

– Mert ha sokáig esik az eső, valószínűbb, hogy derült nap következik.

– No, ebben van valami igaz.

– És tudja-e – fecsegte a leány –, hogy az ön őse a bűneiért egy bizonyos időre a purgatóriumba van kárhoztatva, ott bolyong és vezekel a szelleme. Ha egyszer ez a vezeklés véget ér, és megtisztul a lélek, a család is fölszabadul az átoktól.

– Ezt ön a tisztelendő úrtól tanulta – nevetett János gróf.

– Ön, úgy látszik, nem hisz a szellemekben.

– Isten tudja. Nem gondolkoztam erről. És maga hisz?

– Mindenesetre. És ha itt maradnak estére, megálljon csak, megidéztetem a maga őst, vagy ha nem jöhetne, megkérdeztem az asztal-szellemek által a dolgok mibenlétéről. Akkor aztán mindjárt tisztában leszünk, van-e ilyen átok, vagy nincs.

– No, azt szeretném én látni.

– Hát majd meglátja. De ahhoz az Izsépy-kisasszonyok kellenek.

– Hát azokat én hol vegyem?

– Két vénlány az, mind a kettő kiaszott múmia, de kitűnő médiumok. Fluidum van az ujjukban. Ott laknak a sárga házban a templom mellett. Estefelé el szoktak jönni – ha valaki van nálunk.

Valósággal úgy van falun. Unatkoznak az emberek, és igen kíváncsiak. Mint a futótűz elterjed a hír, hogy Döryéknél fiatalemberek vannak. Abban a szövegben indul a hír, hogy a Gyurka hajdú koncipiálta: »Az egyik gróf közülök.« Hát a másik? A másikat nem tudjuk. Itt van a latitude. A másik tehát nőhet. Mire a harmadik kúriához ér a hír, akkorra két fiatal gróf van Döryéknél, de az ötödik kúriánál már herceg a másik.

No, ezt a két nagyurat csakugyan meg kell bírálni, kicsodák-micsodák, utána kell járni. A kíváncsiság is nagy rugó, de hát még az irigység. És az a vén gonosztevő az úton fogta el őket magának – vagyis a Mariskának. Ó, de nagy imposztor! Hogy nem ég ki a szemük: csodálatos. Hanem már ezt a parádét okvetlenül meg kell nézni.

Az olaszröszkei kúriák (volt vagy négy-öt) ennél fogva önteni kezdték uzsonnatájbán a látogatókat. Urak, asszonyságok, fiatal lányok, aggszűzek egymásnak adták a kilincset a Döryék kastélyában. Eljöttek a Szirmay-leányok, de micsoda bolond szalmakalap volt a fejükön. Ott volt a szép özvegy menyecske, Majornokyné. (Itt süllyedjek el mindjárt, ha nem volt kifestve a szemöldöke.) A szomszéd faluból átkocsizott az Andrásyok tisztartója a testvérével, egy öreg »kameráddal«, aki együtt szolgált volt Döryvel, s tréfásan dicsekedett, hogy ő is láthatta volna Napóleont egynéhányszor, ha lett volna hátul szeme. De minek is számítsam, kik voltak valamennyien.

És nem is érdemes leírni a mulatságot. Minden csak úgy volt, ahogy szokott lenni. Egy szót se mondtak újat. Csakhogy most kotériákra oszlott a társaság. Az öregek bent maradtak kvaterkázni az ebédlőben, az idősebb asszonyok elvonultak a szomszéd szobába kávézni, a fiatalok pedig »hogyan tetszik«-et és »haragszom rád«-ot játszottak az erkélyszobában. Csak a pap meg a csimpánz jártak-keltek fölváltva ide-oda, hol az asszonyok, hol a leányok, hol a férfiak közé.

HARMADIK FEJEZET – A RÉGI VILÁG

Hát biz az akkori társasélet igen szegényes és sivár volt, kivált az asszonyok és a férfiak közti viszony. Hiába zengik krónikások, hogy a só is sósabb volt valaha. E krónikásoknak rossz szemük van.

Az urak vadásztak, kártyáztak és ittak, ha szomjasok voltak, sőt ha nem voltak is szomjasok. Az élet legnagyobb fűszerei, az asszonyok, nem érvényesültek kellőképpen. Ki tudja, kié a hiba? Bizonyosan mind a két nemé. Az urak csak ahhoz az asszonyhoz közeledtek, akit szeretőjükké akartak tenni, s az asszonyt is csak a férje érdekelt vagy a szeretője, aki most van, és legfőleg még egy harmadik, aki majd a mostanit föl váltja. Az asszonyokban nemigen volt gyönyörködtető lelki tartalom. Inkább csak testből álltak és kismértékben némi lélekből. A férfi egész életében csak olyan asszonyokkal érintkezett, akik meghallgatták, és olyanokkal, akik kiadták neki az utat. Barátnéja sohase volt. Legfőleg még komaasszonya vagy kettő. Mindegy, hisz úgyse érezte a lelke szükségét asszonyokkal csevegni naponként egy órát. Dehogyan érezte. És hogy az érem másik oldalát is nézzük, az akkori asszonyok különben sem arra valók. Nincs bennük kedély, nincs bennük szabadon kibontakozott egyéniség. Amelyik műveltebb, az szentimentális, amelyik tanultabb, az unalmas. Némelyik latinul is tud. Nos, az meg éppen borzasztó.

A férfiak szemében kétféle nő volt: szép és csúnya, kikapós és becsületes, de ez a klasszifikáció is csak a harmincadik évéig szólt. Azon túl mind csak öregasszony és mind egyforma: viszi a háztartását, és pofozza a vászoncelédséget, kordában tartja az urát, ha kardos, vagy ő van kordában, ha szelíd. Azok az illatos szellemű asszonyok, a Boufflers grófék, a Récamier-k, a Geoffrinok és azoknak a kisebb-nagyobb epigonjaik, akik a lelkükkel, társalgásukkal derültté és vonzóvá varázsolják a kis nappalit vagy a szalont, még akkor meg nem születtek Magyarországon. A feleség csak a mézeshetekén át volt az urának gyönyörűsége, az alatt unos-untig betelt vele. Azért mondta az öreg Szirmay Antal bácsi, szeretve tisztelt diétai követünk, éppen a minap szinyéri kertjében sétálgatva, Dörynek, hogy a »házasság olyan, mint a koszt: aki kocsmai kosztos van, házi kosztra kívánczik, aki házi kosztos van, annak a kocsmai után fut a nyála.« Tessék elhinni, hogy úgy van. Ezek az akkori feleségek csak hetekig tartottak. Azontúl már csak hasznos élettársak, akik megosztják urukkal a gondokat, és esetleg örököstököt szülnek nekik. Úgy, úgy szegények. Osztják a virág sorsát, mely csak addig díszlik és illatozik, míg le nem szakítják és azontúl még egy napig. De bánja is azt a virág!

Az asszonyok se bánták. Azt gondolták, hogy úgy kell annak lenni. A férfiak se bánták. Ignoti nulla cupido. Hiszen ott volt a Cicke agár meg a Mancsi hátaslő: volt kit szeretni. Mit tudták ők, hogy a távol nyugaton az életörömök legmagasabb raffinement-ja az asszonyok társasága. A legbecsesebb nyalánság. És hogy a megfinomodott Ádám nem mindig csak azért lép a paradicsomba, hogy egy bizonyos almafát megdézsmáljon, de hogy az összes fában és virágokban gyönyör-

ködjék. A megfinomodott Ádám akkor is tudja élvezni a paradicsomkert fáit, növényeit, mikor nem éhes.

De nem akarom a régi asszonyokat becsmérelni. Hiszen anyáink voltak. Tiszteletre méltóak. De kort festek, igazat kell mondanom. Kétségkívül sok jó is volt bennük, egyszerűek, igénytelenek voltak.

És végre hogy állunk ma? Hát úgy, hogy azok a régi asszonyok elmúltak patriarkális gyöngédségükkel, gyermeteg lelkükkel és szerénységükkel, de ama bizonyos Geoffrinok, De Lespinasse és Le-Deffond márkizok még mindig nem születtek meg Magyarországon. Parfümjeikkel, melyeket használtak, már a mi asszonyaink is locsolják magukat, ruháikat, kalapjaikat, csipkéiket ide is elszállítják a divatárusok; szellemük, lebilincselő varázsuk, gazdag szívük, érdekes gondolatviláguk aromája azonban nem bír átlopózkodni a határon.

Mindez pedig csak mellesleg legyen mondva, mert ezeken bizony senki se töprenkedett akkoriban a Döry-házban, sem az uzsonnaasztalnál, ahol az asszonyok arról beszélgettek, hogy a bigott szép özvegy Sennyeynének, mikor a tojásokat kiszedte a tyúk alól, nézegetvén, amint szokás, gyertyán át, ha meg vannak-e termékenyítve, az egyik tojásban megmutatkozott a második jövődöbelije, szép, drabális huszárkapitány, s íme, rá négy hétre el is jött ő maga, szakasztott az a kapitány, és tegnapelőtt volt meg az esküvő Újhelyen. (Hát mondja aztán valaki, sógorasszony, hogy nincsenek csodák a világon.) Az ebédlőben pedig borközi állapotban a császárt szapulták, ki meglehetősen mostohán bánik a nemességgel. (Megeszi bennünket az az ember, uraim.)

Izsépy Pál uram (ama nevezetes múmiák édesapja) szemrehányólag hozta föl, hogy már ifjú korában kimutatta a foga fehérét, mikor az apja nagykorúságakor pénzt adott neki, hogy válogasson ki magának egy négyest. Megvette a fogatot: egy kövér lovat, amely alig bír mozdulni, – egy rakoncátlant, amelyik harapott, rúgott és nem akart hámba állni, – egy görhes soványat, amelynek nem volt jártányi ereje sem, – és egy mind a két szemére vak katona-remondát. Mikor kérdezi az apja, Lipót császár, látván a lovakat, hogy hát megbolondult-e, és hogy mit akar ezekkel az állatokkal, azt felelte: »Felségednek akartam megmutatni: ez a kövér, ez a magyar papság; ez a makrancos ló, amelyet meg kell zabolázni, ez a magyar nemesség; eme kizsarolt gebe pedig a magyar nép.« És ez a vak ló? – kérdi a császár haragosan. »Az te vagy, felséges atyám, aki mindezeket nem látod.« (No, hát én már akkor tudtam, mit lehet várni ökelmétől. Én akkor gárdista voltam odafönt a Burgban. Jujujuj, de szép fiatalember voltam akkor!)

Így született volna csípős panasz, fájó gravamen, keserű anekdota rakásra, mert különös az a tokaji bor... az már egyszer olyan nedv, hogy mindig az osztrák ellen lovalja a zempléni embert – hanem a lányok szobájából kiküldték eközben a kis Szirmay Pistát, egy kis csecsebecse fiúgyermeket, akinek nem szabad ott bent lennie, míg a zsebkendőt eldugják.

– No hát, kis mókus, jól mulattok odabent? – kérdezte a báró.

– Mi jól mulatunk, Pista bácsi, hanem a Mariska beteg lett. Bevitték a szobájába. A Verona szobalány azt mondja, hogy hány.

Dőry nyugtalanul rúgta ki maga alól a széket. Mindjárt nyugtalan lett, ha a leányának valami baja támadt. Szenvedélyesen szerette.

– Micsoda dolog az, hogy nekem nem szólnak? – pattant föl haragosan, kifelé sietve az ajtón.

– A tisztelendő úr azt mondta, hogy nem szabad szólni – jegyzé meg a fiúcska megijedve.

A társalgás kereke, mint ilyenkor mindig, kátyúba esett, s Dőry István valamit morogva, nyugtalanul sietett leánya szobájába.

Szembetalálkozott a pappal.

– Miért nem értesítenek, hogy beteg a Mariska? – mondta mérgesen.

A pap elmosolyodott fanyarul, de némi izgatottságot nem bírt leplezni.

– Hiszen semmiség az egész. Nem érdemes említésre se – szólt. – Bizonyosan a kucsmagombától lett rosszul. – S aztán kenetesen tette hozzá: – Az én gyomromat is megfeküdte.

– Az ördög vigye a maga gyomrát – morogta a báró, és odább ment, de a leányszoba küszöbéről visszafordult.

– Nem tetszik nekem ez a leány, atyuska. Tegnapelőtt is rosszul volt, pedig bevette a csöppeket, amit hétfőn a Medve rendelt neki. Azóta is gyakran látom, hogy egyszerre elhalványodik, a szeme se olyan, mint azelőtt, az ajka színtelen. A doktor hápogott valamit, de nem emlékszem, hogy mit mondott. Maga se emlékszik? Mit? Hogy semmi lényegeset se mondott? Mert ő maga se tudja. Mind szamarak ezek, atyuska. De hát mégiscsak jó lesz, ha befogat, és egy levelet ír a doktornak, hogy rögtön jöjjön. Hiszen az igaz, hogy nagy számár. De én még nagyobb számár vagyok. Mert ilyenkor mégis olyan a megnyugtató szava a lelkemre, mint a mennyei balzsam. Csak maga írjon neki! És a két sárgát fogja be az András a könnyű kocsikába, hogy sebesebben ott legyen.

– De nem szükséges, méltóságos uram, ha mondom. Az efféle szédülések gyakoriak a serdülő, mindkét nembeli fiatalságnál, és maguktól múlnak el.

– Nem emlékszem arra se, hogy én valaha hasonló szimptómák közt lettem volna. Én csak a bortól hánytam.

A pap ironikusan mosolygott.

– Méltóságod régen volt serdülő, de reménylem, rögtön meggyőzőm, ha elhoztam a tudós Stahly Ignác jegyzeteit.

– Máris meggyőzőtt. De azért csak menjenek az orvosért!

Ez ellen nem volt apelláta. Benyitott a lánya szobájába, aki bágyadtan, halotthalványan feküdt a díványon, vállfűzője ki volt gombolva, a kedves, szögletes homlokán halálos verejték gyöngyözött. A Verona szobalány volt mellette és Malipauné.

– Mi bajod, kis báránycám?

– Jaj, a gyomorgörcs, apuska. Mindjárt meghalok.

– No, no, nono – nyöszörögte az öreg – (a vén katona rögtön elgyávult az ilyenek-re). – Ne mondj ilyeneket, ne ríkass meg. Nem lesz neked semmi bajod.

És elkezdte a nagy csontos kezével szeretettel simogatni a homlokát.

– De jó édes kezed van, apuskám.

– Van annak, aki meg nem issza – mondá kellemesen érintve a szeretettől, meg azért is, hogy valami olyan vidámat mondjon, amivel esetleg meg is nevelteti az ő kis Mancikáját.

A borostyáncsöppek, úgy látszik segítettek. Mégse olyan nagy számár az a Medve. A bárókisasszony csakhamar jobban lett, de bágyadt, kimerült maradt.

– Eredj vissza, apuska, a vendégekhez. Most már jobban érzem magamat. Nemsokára én is kimegyek.

– Ej, csak pihenj, szívecském. A világért se kelj föl!

– Hiszen már semmi bajom. Meglásd, hogy még táncolok is ma este, ha el nem eresztetted a diákokat.

– Már hogy ereszteném el, ha te nem akarod. És mondjad csak, de ne haragudj, hogy kérdezem, melyik tetszik közülük az én báránykámnak jobban?

Az öreg leste, hogy fog ez most elpirulni. Hogy festi meg azt a fehér arcot ez a kérdés, mint tejet, ha egy kis alkörmöst csöppentenek bele. De biz nem pirult el, elfogulatlanul felelte:

– Azt gondolom, hogy a Bernáth okosabb, de a Buttler mintha csinosabb lenne.

– Eszerint a Buttler tetszik? Mi?

– Szeretné tudni?

– Igen.

A leány élénken pillantott föl rá.

– Miért?

– Csak úgy.

– No hát, akkor nem mondom meg.

– Úgyis észrevettem.

Mariska elmosolyodott, azzal a kedves grimasszal a szája szegletein, mellyel a leányok a fitymálást jelzik, mintha azt mondaná: »Csacsi vagy te ahhoz apuska.«

– Látsz is te egy leányszívbe, apa! Hiszen te a kutunk fenekére se látsz, a múltkor mondtad. Pedig az csak harminc öl mély. Mennyivel mélyebb a leányszív.

Az öreg boldog volt, hogy a lánya kötekedik vele, hogy már veszekszik is. Madarat lehetett volna vele fogatni.

Az udvarról éppen most gördült ki a kocsí. Hopp! Az András megy a doktorért. Utána kellene kiáltani, hogy már maradhat. Fölugrott, kinyitotta az ablakot, de már akkor hol járt az András, por előtte, por utána. No mindegy. Legalább bejött az udvarról egy kis illat a lányos szobába. Orgonafák nyíltak az ámbitus előtt, az egyiknek lila fürtös kandi ága éppen behajlott az ablakon.

Az öreg visszaült a leánya lábaihoz, s elkezdte a kis keskeny cipők sarkát ütögetni a gyűrűs ujjával, mintha kalapáccsal verné, s ahogy azelőtt régen szokta játékból, mikor még kis lányka volt, hogy »megpatkolom a lovacskát«.

– Hol is hagytuk csak el? Megállj csak. Hát igen. Hogy én nem látok be a kútba. De hát kút volna a te szíved? Micsoda beszéd az! Kő az, báránykám, valóságos kő.

– Csak nem akarod ezzel azt mondani, hogy valamikor valakit agyon fog nyomni?

– Csak azt akarom mondani, hogy érzéketlen.

– De szilárd. Aztán ne hidd azt, apuska, hogy a kőben nincs semmi. Láttad a Kassai Mihály keresztapám csibukján a híres borostyánkövet, amiben egy ősvilági szúnyog van bezárva.

– No az igaz. De milyen okosan tudsz beszélni!... Mordizom adta, te leány, neked tele van a fejed úgynevezett ideákkal. – Te azt a Scott Waltert olvasod. – Igen, igen, csakugyan ilyen szúnyog van az öreg Miska komám szopókájában. Hogy jut eszedbe az efféle?

– Hát csak azért mondom, hogy ki tudja, nincs-e ilyen szúnyog bezárva az én kőszívemben is.

S nevetett hozzá a csöngettyűhangjával, hogy szinte vidámmá lett az egész szoba.

– Hahaha! Egy szúnyog! – adta a visszhangot az ő dohogó kacajával a báró. – Egy incifinci szúnyogocska. No ugyan hamar mászott be oda. De mondhatom neked, ha szúnyog is, súlyos szúnyog. Egy nábob, annyi uradalom, mint ahány ujjam. Tíz hercegnek is sok, ha átveszi a gyámjától. És azonfelül gróf. Titulus és vitulus. – Aki többet kíván, kevesebbet érdemel.

Mariska felduzzasztotta az ajkait, mint egy makrancos gyerek.

– Miket beszélsz te? Most már haragszom. Csúnya apa vagy. Eszem ágában sem volt a Buttler-fiú. Eredj, egy szót sem szólok többet. Nem érdemes veled diskurálni.

Az öreg erre föl is szedte a sátorfáját, és visszament a vendégei közé vidám arccal, ahol megrohanták kérdésekkel, hogy mi baja Mariskának.

– Eh, semmi. Ostobaság! Valószínű, hogy a gomba közt délben volt egy bolond is. Én szerencsére nem ettem. Az a gazember Hinko István (egy röskei jobbágy paraszt) hozta prezentbe. Egy húszast kapott érte. No hát még huszonöt botot is fog kapni, mindjárt holnap. De hogy el ne felejtsem! (Kivette a zsebkendőjét, és egy görcsöt kötött a csücskén.) Figyelmeztess rá, Gyurka (ez a hajdúnak szólt, ki két boros cilindert hozott a kezében, kettőt a hóna alatt), hogy ez a görcs a Hinko István huszonöt botja. Egyébiránt már jobban van. Tudniillik a Mariska. Egy kicsit nyafkák ezek a mai leányok. Mintha piskótából volnának. Nekem is volt három leánytestvérem, de azokat keresztül lehetett volna a házon hagyítani, mindenik épnek kelt volna fel a földről a másik oldalon.

Most már zavartalanul folyt tovább a vendégek mulatozása. Néhányan azalatt leültek a kártyához. Jó magasan ment a játék már ebben a korban is, de mégse fajult el annyira, mint egy-két évtizeddel később a pozsonyi diéták alatt, mikor Csernovics és Komáromy ütköztek, s egy blatton állt a mácsai uradalom minden erdőivel, szántóival és rétjeivel. A kis kobold, amelyik a kártyában lakik, fölemelte és odahagyította az egyik gazdától a másikhoz. Be nagy behemót-erejű ördög az.

Közben a diákok is megpróbálták a búcsúzást, de erről hallani se akart a báró.

– No csak maradjatok. Hova mennétek neki az éjnek? Nem barátságos a mi vidékünkön.

– Azt szeretném én látni – nevetett Bernáth Zsiga –, aki tőlünk ellopna valamit.

– Hiszen tudom én, hogy nem féltek. De jobb reggel menni. Befogatok hajnalban. Addig le se fekszünk, az ebugattal!

A gazda argumentumaihoz még hozzájárult, hogy ott künn az udvaron a Csóka Marci bandája rárántott a Bihari egyik keserű nótájára. A kutya Csókának mindjárt megsúgják a szarkák, ha vendégek vannak valahol, vagy a kémények füstjéről ösmeri meg.

– Kutykuruty! Be kell híni a Csókáékat!

No hát most már csakugyan nem lehet elmenni. A diákok beadták a derekukat. Pedig otthon a mama hogy süti a pogácsát... Talán éppen most szedik ki már a rurából... De hiába, nem lehet. Muzsika szól. Vis major.

Egyszerre új vérpezsgés támadt, a Mariska is visszakerült a szobájából, mosollyal az ajkain, orgonaággal a hajában, és a nagy szalonból kezdik kihányni a székeket, kanapékat, aztán hajrá, »csináljunk egy kis testmozgást«. Maga az öreg Döry kezdte meg, átfogva egy mély meghajlással a szép Majornokné derekát. »Uccu húgom, de vékony!«, s úgy megaprózza, megcifrázza, hogy jobban se kell. Erre aztán általános lesz a jókedv, még a vén Izsépy se restellte táncba vinni madame Malipau-t – eleresztve egymást, illegetik, billegetik magukat s nem törődve csárdásütemekkel, menüettszerű csoszogással pipiskednek egymás mellett.

– Holla hó! Hol az a beteg?

Egy kiborotvált képű, vidám, kövér emberke áll meg a küszöbön. Csupa eleven-ség, csupa kedély. Fenyegetőleg rázta botját a társaság felé, szigorúra kényszerítve pufók arcát, túl igyekszik kiáltani a muzsikát.

– Hm, tánc! No persze. Ebből lesz a hektika. No persze. Hát van magoknak eszköz, nyitott ablaknál táncolni? De persze, a szegény doktornak is élni kell. Köszönöm, uraim és dámáim.

– Ninini, a Medve bácsi! Itt van a Medve bácsi.

– Szervusz, Náci! – rikkant föl a báró is. – Hát eljöttél?

– Természetesen. Hát hol a beteg?

– A beteg? – neveti el magát a báró édesdeden – amott táncol ni!

– E beteg nem beteg. (A doktor szeretett szójátékokat csinálni, s így hangsúlyozta: »ebetek nem beteg.«) De hát akkor miért hívtam általad?

– No, mert megint volt egy kis gyöngesége a leánynak. Megijedtem. Egy kis szédlés. A gyomrát rontotta meg vagy mi? De azt nem szeretem benne, hogy egy darab idő óta nem állja a dohányfüstöt. Bizonyosan a tüdeje van megtámadva.

– A tüdeje? No persze. Bizonyosan. No persze. Te jobban tudod, mint én. Hát persze. Te ne beszélj, te csak fizess. No, mit nézel rám? Fizessed a doktorodat. Hát olyan ostobát mondok én ezzel, hogy bámulsz?

Dőry báró csakugyan mindig bámult a doktornak effajta fecsegésein, és sohase vette azokat komolyan. A doktort csak a paraszt fizeti. Az úr pertu lesz vele: azzal honorál.

Medve doktor népszerű volt a vidéken, dacára a nyájas régi jó világnak, mikor az emberek még maguktól haltak meg, mikor a kakukk mondta meg, ha kérdezték, ki hány évig él, mikor a javasasszonyok, tudós molnárok és mindenféle amulettek gyógyították az embereket. A Szent György-napja előtt talált gyíkot, ha valaki egy zacskóba varrva hordta a nyakában, sohase kapott orbáncot, se köszvényt. A hideglelés ellen legjobb szer volt, ha kilenc síron meghempergett a beteg. (Részint a borzadály, részint a test meggyötrése folytán kiállott a nyavalya.) A Dókusné tekintetes asszonynak volt egy füve a gálszécsi kertjében, amit ha állat, ember fülébe tettek, mindennemű betegség elugrott. Csak a hektikát gyógyította a pemetefű. Amennyiben nem használt volna, az esetre is volt egy föltétlen orvosság, csak hogy nehéz volt megszerezni. Ugyanis egy csipetnyit kellett tenni a vánkosba vagy a derékaljba a híres zempléni hajdú, Arnold Pál haló poraiból, kinek esete, hogy a vámpír megharapta s meghalt, és hogy halála után följárt és maga is négy embert harapott meg, 1732-ben egész Európát föllármázta.

Ki hitt volna az olyan hókuszpókuszoknak, hogy »nyújtsa ki a nyelvét«, és »mutassa az üterét«, amelyekkel a doktorok dolgoztak? De Medve doktort mégis szerették, mert érdekes kis hörcsög ember volt, aki mindenkivel disputált, veszekedett ugyan, de tele volt amelletted kedéllyel, játsziséggel és tréfával. Különösen a nemesi kúriákban kedvelték. Régebben katonadoktor volt, és csinos vagyont szerzett, mellyel Bényére vonult vissza. Mondják, hogy azelőtt Bärnek vagy Bärmann-nak hívták, a macska is kikaparta az ilyet, semmit se tesz, megbocsátották neki, kivált a nemesek, mert teljesen hozzájuk simult szokásaiban, sőt hozzájuk forrt. Neki volt például a legkülönb tájékipa-gyűjteménye a megyében. És hogy voltak kiszíva a pipái! Ördögösen imponált velük mindenkinek. S azonfelül teljesen otthon volt az orvosi tudományokban is, ami szintén valami.

Ma azonban szokása ellenére kedvetlenség, szórakozottság, zavar ömlött el a doktor egész lényén. A szokottnál is gorombábbnak látszott.

– Üljön le, Medve bácsi... Ide, ide!

Az asszonyok is hítták, a férfiak is.

– Hagyjanak békét! Nem vagyok én maguk közé való. Itt csak egy természetes lény van, a Kipi. Gyere ide, Kipi, adj kezet a doktornak. Így ni, jól van. Maradj te csak becsületes csimpánz, és ne tanulj ezektől semmit!

Ezzel hamarosan odalépett a táncolók közé, egyszerűen megfogta a Bernáth Zsigmond kezét, és erőszakkal lefejtette a Mariska baronesz derekáról.

– Mit akar ön? – riadt rá a diák szigorúan.

– Semmi egyebet, ifjú úr, mint a zsákmányomat. Kisasszony, menjen előre a szobájába...

A diák ámulatlan nézett rá, hogy valami örült tévedt be a terembe. A Mariska azonban mosolygott, s ez a diákot megóvta az erősebb föllépéstől.

– De, uram!

– Én Medve vagyok.

– Úgy? Ha ön medve, akkor mért nem táncol ön inkább, mintsem hogy mást akadályoz? A medve tud táncolni. Vagyis legalább megtáncoltatják. Nem értem önt, uram.

– A doktor bácsi – adta meg a magyarázatot Mariska, és előre indult.

A táncosok közbevetették magukat, hogy hagyja még egy kicsit táncolni, hiszen nincs semmi lényeges baja, de a kis ember pattogott, rázta jobbra-balra a fejét, és hadonászott a kezével.

– No persze. Hát van maguknak jó eszük? Most, mikor reparatúrába megy a kisasszony, szeretnének rajta még előbb rontani valamit. De nem engedi a Medve, mert nincsen hozzája kedve.

A baronesz elpirulva engedelmeskedett. Medve doktor kitipegett utána.

– Hát újból megvizsgálod? – kiáltá utána a báró.

– Természetesen. Hiszen egész gyönyörűség azt a szép karcsú derekat megköpögtatni.

– Én is menjek?

– Minek? Te csak fizessd a doktorodat!

Kisvártatva visszatért a doktor az ebédlőbe az iddogáló komposzeszorokhoz. Dőry sietett őt félrehívni.

– Találtál valamit?

– Nem vagyok tisztában – felelé az. – Még nem vagyok. Mindössze egy kis elválkozás van jelen a szervezetében, de a baj még nem fejlődött ki.

– Szent Isten! – szisszent föl Dőry rémulten az orvos baljóslatos, zavart arcába nézve. – Ignác, te valamit titkolsz előttem!

Az orvos mogorván vont vállat:

– Egy doktor csak annyit mond, amennyit tud és amennyit jónak lát. Ha neked ez nem elég, arról nem tehetek, hívass más orvost.

Dőry elsápadt.

- Ez annyit jelent, hogy lemondasz a leányom életéről.
- Dehogy. De te azt szeretnéd, hogy fecsegyek neked. Én pedig csak annyit mondok, amennyit mondtam.
- Hát mit mondtál? Azt, hogy még nem fejlődött ki a baj. Azt gondolod, hogy ki fog fejlődni?
- Bizonyosan ki fog fejlődni.
- Halálra rémítesz.
- Hát ne rémülj meg.
- Dőrynek minden haja szála az égnek kezdett meredni.
- Barátom, én rögtön főbe lövöm magamat, ha az a lány meghal.
- Meghal? Hát ki mondta, hogy meghal? Mitől halna meg? Nem lesz annak egy csepp baja sem.
- Ignáckám, lelkem, megcsókoljalak ezért a szóért?
- Nem. Köszönöm. Inkább csak fizess a doktorodat!
- Fizetek, amennyit kívánsz, csak mentsd meg a leányt. És miből gondolod, hogy nem hal meg?
- Mert közönségesen nem szoktak ebbe a nők belehalni.
- Tehát valami asszonyi betegség?
- Az orvos a fejével bólintott igent.
- Sápikór? Mi?
- Mondtam már, hogy nem lesz semmi baja – és ezzel egyelőre vagy elégedj meg, és ne vallass, vagy hozass más doktort, és nem bánom, vallasd.
- Jó, jó! Ne haragudj. Hiszen tudod, milyen egy apa. Aztán inkább a különös, titokzatos arcod rémített meg. A múlt hétfőn is, mikor megnézted, olyan zavart, aggodalmas volt a képed.
- No persze. Szolgálatára. Ezentúl majd mindig más pofát kerítek magamnak, amiben a méltóságos báró úr színe elé járulok. Ha nincs kedvem, hát nincs kedvem, és olyan arcot vágok aminő nekem tetszik – kinek mi köze hozzá?
- Erre aztán megnyugodott a báró, s jókedvét visszanyervén, az asztalhoz tuszkolta a doktort.
- Gyere, no. Majd mindjárt megváltozik a te arcod is, ha egy-két pohár tokajit felhörpintesz. Ide azzal az eszenciával, Gyurka! Aztán telepedj le, csinálunk egy kis whistet.
- Nem iszom, nem iszom – hárítja el a doktor. – Tudod, ilyen kövér embernek nem jó a tokaji. Vigye el az ördög a tokajidat. Benne leskelődik a guta. Adass inkább kis savanyúvizes bort. De ami a whistet illeti, hát bánja a szösz... ámbár még el kellene mennem egy pácienshez. Künn a Rikkantó-majorban beteg az öreg juhász. Rák van a nyelvében.
- Azt mondják, hamisan esküdött vele a vármegyén – jegyzé meg az öreg Izsépy.

– Babonaság, bolondság – felelte a doktor. – No, majd benézek hozzá útközben.

Megkezdtek a whistet, és most már két asztal kártyázott egész a vacsora idejéig, mialatt a falubeli vendégek szétszéledtek, vacsorára csak a diákok maradtak ott, a pap, a doktor, a bényei tisztartó meg a »kamerád«, a nyugalmazott Borhy őrnagy. A Szirmay-kisasszonyok megígérték, hogy vacsora után megint eljönnek, az öreg Izsépyt eleget marasztalták, de azt mondta, hogy ő is átjön vacsora után a leányaival, akik most nem voltak ott.

A vacsoránál a doktor is visszanyerte vidámságát. A pap szórakozott volt, és feltűnően kerülte az orvos tekintetét. Mariska Buttler mellett ült, és élénk részt vett a társalgásban, néha kenyérgolyócskákkal is meghajigálván a doktort, aki az orvosi praxis furcsaságairól beszélt.

– Az orvos valóságos Prügelknabe. Azt mindenért ütik. Ha kicsibe veszi a beteg baját, megharagusznak rá, hogy lelketlen kutya, ha nagyba veszi, megharagusznak rá, hogy megrémíti a beteget, és még betegebbé teszi. Ha a beteg meggyógyul, azt mondják, hogy magától is meggyógyult volna, ha nem gyógyul meg, azt mondják, hogy a doktor rontotta el. Ejh, cudar egy pálya ez! Hálára ne számítson az ember.

– De a másvilágon, Medve bácsi, ott majd kipótolódik – vigasztalta a baronesz. – Ott felírják, amennyi szenvedést letörült.

– Hogy fölírják? No persze. Hiszen onnan bocsátják a szenvedéseket az önök hite szerint. Hát minek bocsátják? Talán a doktorok kedvéért? No nem is tudtam. De különben is lárifári. Ki tudja azt, van-e másvilág?

– Hát én hiszem – felelte Mariska, kitekintvén az ablakon a kéklő égbolt felé, mely tele volt csillagokkal.

A pap letette a kést és villát.

– Én pedig meg vagyok róla győződve, hogy van – mondta pátosszal. – Hogyan lehetne azt képzelni, hogy a lélek, ez a fönséges, megfoghatatlan valami, ne legyen különválasztható a testtől, és megszűnjön nyomtalanul, mint a kihűlt fazék párája. Lehetséges-e az, hogy e földi pálya után, ahol az egyik ember jó és szerencsétlen, szegény és nyomorúságban van koporsó zártáig, a másik pedig rossz, de bőségben él, és mosolyog rá az élet mindennemű örömeivel, lehetséges-e, mondom, hogy ne legyen egy felső elbírálás és egy másik világ ezek után, ahol ezek kiegyenlíttetnek. Isten nem teremthette volna ilyen csonkán, ilyen logika nélkül az ő művét.

– Paperlapap! – ellenveté az orvos. – Ne beszéljen nekem ilyenekben a logikáról. A logika más. A logikához ne szóljanak a papok. A logika a gondolkozó fők istene. Ha van másvilág, és logika van benne, akkor ön például okvetlenül a pokolba jut.

– Én? – dadogta a plébános úr, elpirulva az orvos szúrós nézése alatt.

A diákok mosolyogtak. Dőry kacagott, a hasát fogta, a baronesz pedig ijedten sütötte le szemeit a tányérjára.

– Ön hát. Mert önnek, mint papnak, logice csak a rossz lelkek közt van helye, akiket megjavítson. Ergo a mennyországban, ahol csak jó lelkek vannak, egészen fölösleges a pap.

– Kutykuruty! – kiáltá közbe a báró. – Ennek az Ignácnak tulajdonképpen sok esze van.

A pap láthatólag lecsillapodott a magyarázatra. Az öreg Medvének a tréfáit tűrni kell. De az öreg megfogta már a csontot, és nem engedte, játszott vele, mint a kis kutya.

– De jól van, tegyük föl, hogy van másvilág. Ezzel most már az a kérdés ugrik ki, hogy: milyen? Némely népek azt hiszik, hogy lélekvándorlás van. No hát ez semmi. Ez az a bizonyos »van, de nincs«. Mert ha lélekvándorlás van, mit árt az most annak a kappannak, aki az udvaron szaladgál, hogy ő azelőtt molnármester volt, és mert sok lisztet lopott életében, lelke egy kappanba bellebbezetett. Bánja is ő, ha nem tud róla.

– De hátha tud róla, és bánkodik? – szólt közbe Borhy őrnagy.

– De nem tud. Hogy tudna? Hisz ha van lélekvándorlás, és a kappan lelke tudná, kiben volt, akkor az ön lelke is tudná, kedves őrnagyom, hogy kiben lakott azelőtt.

– Hm. Ez valószínű.

– Nos, tehát a lélekvándorlásos másvilág nem ér semmit a bűnök büntetése és az erények jutalmazása szempontjából. Nézzük most már a többi másvilágot. Az egyik, amit a törökök hisznek, az árnyékos tubafával a hurik között, a másik, amit a hinduk hisznek, a harmadik a miénk a paradicsommal, a pokollal. A katolikusok még hozzáveszik ehhez a purgatóriumot is.

– Igen helyesen – bizonyítja Dőry.

– Helyesen? És miért? – vágott közbe az orvos, aki mindig bosszankodott, ha félbeszakították.

– No tudod, mert a purgatórium egyenesen az olyan magamforma kvalitásnak van csinálva. Az ember kiérzi az effélét. Én nem vagyok elbizakodva, tudom, hogy a paradicsomba nincs kilátásom, a pokolba pedig mégsem szeretnék jutni. De a purgatóriumba talán becsászkálok. Az olyan lelki mosókonyha lehet, de nekem az is jó átmenetnek, hogy onnan majd az elhalt rokonaim beprotezsáljanak valahogy a mennyekbe. Huszár hadnagy koromban is gyakran kezdtem a konyhában a Náninál, hogy aztán bejussak a szalonba a Malvi... Mariska, eredj a másik szobába!

Mariska gyerekkora óta megszokta, mint a drótbaba, ha a rugót megnyomják, az első szóra futott a szomszéd benyílóba. Úgy eltűnt, sokszor észre sem vette a társaság, ha csak a szoknyasuhogásról nem.

– Pozsonyban feküdtünk akkor, fiatal voltam, nagy kutya voltam és majdnem olyan csinos gyerek, aminőnek az öreg Izsépy képzeletét magát gárdista korából. Lakott a szomszéd házban egy gyönyörű özvegyasszony, és volt annak egy fitos orrú, elég takaros szobalánya... de jó lesz, tisztelendő úr, ha maga is elmenekül a

szomszéd szobába... hanem lélekre aztán – tette hozzá a szokásos tréfáját –, ne tegye a fülét a kulcslyukra.

A pap is szót fogadott, valódi erkölcsi undorral az arcán távozott a kisasszony után.

Az orvos gúnyosan mosolygott, kivette zsebéből gyöngyhüvelyes fogpiszkálóját (valami úri dáma honoráriumra lehetett), s mialatt a fogát piszkálta – különben is elégedetlen lévén, hogy a disputájában megzavarta a báró, úgy foghegyről oda-szólt neki:

– Jobb volna bizony, barátja a tiszták elválasztásának a férgesektől, ha te tennéd oda a füledet arra a kulcslyukra!

A báró hallotta a szavakat, de nem mérlegelte. A szenvedélyes elbeszélő olyan, mint a katona az ütközet hevében, nem is veszi észre, hogy kartács érte.

Elmondta nyugodtan a pajkos élményt, s mire a végére jutott, már kiment eszéből a doktor megjegyzése. Ennek egy pendant-ja persze rögtön eszébe jutott Borhynak. A kamerád a soktemplomú Mailandban töltötte az ifjúkorát a signorinák közt. Ahol Boccaccio annyi színes kalandon ment keresztül, ott neki is akadt. Aztán a diákok is tudtak valamit Sárospatakról. Ott cirkulálnak csak garmadával a bohókás történetek. A szuplikáló legátus diákok az ország minden részéből összehordják a pénzt és az anekdotákat. A pénzt a kollégiumnak, az anekdoták megmaradnak a diákoknak.

– No, de most már hívjuk be a száműzötteket. A rosszból is megárt a sok. És a Medve is morog már, hogy nem hagytuk disputálni a pappal. Folytasd, Náci!

A férfiak közti társalgások valóságosan kockákba váltakoztak, mint az ostáblák. Egy fehér kocka, ez volt a vallás, aztán jött egy fekete kocka, ez volt a sikamlóság, utána megint fehér és megint fekete és mindig ez a bizonyos két kocka. A pécsi püspök tizenhét esztendeig hordott állítólag egy Mária Terézia-tallért a mellényzsebében, hogy egy koldusnak adja, ha férfitársaságban egy óráig nem hall sikamlós mondást. Végre, nem mondja a krónika, milyen mamlaszok közt ebédelt tizenhét év múlva, hogy mégis kiadhatta. S még gazdagabb bánya volt a vallás.

A kálvinista gúnyolta a pápistát, a pápista a vastagnyakú kálomistát, a lutheránust csúfolták mind a ketten. De ami egy félszázad előtt még kegyetlen társadalmi hadjárat volt, az most már csak kedves kötekedéssé olvadt a fehér asztalnál. A lutheránusok tulajdonságai tizenhárom pontozatokban voltak összegyűjtve jó humorral. A lutheránus sárgarépat hord a dohányzacskójában, a fűrhecs kocsi bal lábbal lép fel, a pipaszárat este, mikor rágyújt az ágyában, a feleségén keresztül lógatja le stb. Most már nem szedték el egymás harangjait, csak csúfolták, mindeniket külön hangfestéssel. A kálvinista nagyharang azt búgta vastagon, durván: »Ördög adta teremtette«, a katolikusoké ezt csilingeli: »Jézus Mária – Jézus Mária«, a lutheránus harang pedig a következő mondatot veri ki: »se ide – se oda, se ide – se oda.« Az akkori pihent elmék az ilyeneken köszörlődtek. De nem is csoda. Hiszen nem voltak lapok, melyek minden huszonnégy órában szerkesztét szállítják az országba a beszélgetési matériát. Politikai események hiszen

akkor is voltak, azaz hogy éppen akkor voltak a legnagyobbak, de azokból csak a világrázó csattanások jutottak a közönséges ember füléhez, nem úgy, mint most, az összes részletek. Napóleon úgy rúgott fel egypár apró trónt, hogy annak híre se jutott el Olaszröszkére. Könnyű keze volt – mintha csak egy mogyorót roppantana össze s nem egy koronát. Egy kis hercegségbe érkezett, ki sem húzta a kardját, hanem csak a ceruzáját, és ráírta egy kis papirosra. »Itt a Braganza-ház ma megszűnt uralkodni.« S ezzel a Braganza-ház örökre el volt fújva a világból. De mit ért az az olaszröszkeieknek? Mit tudtak ők arról? Annak a ceruzának a percegése nem hallatszott el odáig.

Azért jó ez a két nagy téma, melynek emlőin örök idők óta él az emberiség. A politika újabban betolakodott jövevény.

A doktor új attakot intézett a pap ellen, s ha tűzbe jött, vastag kövér nyaka megdagadt, vörös lett, mint a tégla, apró fekete szemei pedig szikrát hánytak.

– Itt van a Brahma-vallás, a Buddha-vallás, a különböző perzsa vallások. Hát melyik ezekből az igaz? És ezeknek a mítoszaik mind másformák a mennyországról. Annyiféle mennyország van tehát legalábbis, mint ahány falu Magyarországon. Hát melyik faluban leszünk, hé?

– A miénkben – felelte nyugodtan a pap –, amelyet a keresztény vallás ígér.

– És hol van ennek az országnak a mappája?

Haragosan ütött az asztalra.

– Nono. Ne tüzelj, te vén voltaire-iánus – csitítá Dőry.

– A szentírásból megismerhető – védekezett a pap.

– Hagyja el, kérem, azt a szentírást, azt a papok komponálták. Hogy nem komponálták a papok? Hát ki? Okos ember semmi esetre se. Mert ott van mindjárt az elején, hogy az Isten első napon teremté a mennyet és földet, ekképpen szólván: »Legyen világosság!« És lett világosság, teszi hozzá a biblia. Hát jól van, de tovább valamivel azt mondja a biblia: »Negyednapon teremté Isten a holdat, napot és a csillagokat«, és most lesz már homályos a dolog. Hogyan lehetett tehát világosság mindjárt az első napon, ha az Isten csak negyednapon teremté a csillagokat, a napot és a holdat? Nos? Vagy talán valamely más világító mesterség volt három napig? Jó, megengedem. De hova lett? Mi történt vele? Adják nekem elő!

– Ej, ej, Ignác! Nono, Ignác. Csak nem azt akarod ezzel mondani, hogy a papok sinkófálták el azt az izét... azt, ami világított.

– No persze. Semmit se akartam mondani. Én egyszerűen viaskodom, egy fustély van a kezemben, a logika, és azzal ütök.

De voltaképpen nem a logika volt a kezében, hanem egy üres pohár, amiből szórakozottságában egy hajtásra itta ki a bort, s amit addig veregetett az asztalhoz, míg egyszer csak levált a talpkarimája, és csörömpölve hullt le a padozatra.

Most már a hallgatag tisztartó, Borhy Mihály is fölvetette a szót.

– Ön tehát azt se hiszi, doktor, hogy a Jozafát völgyében föl fogunk támadni?

– Nem – rikácsolá a doktor. – Hát mi a mennykő támadjon föl a sírokból, ha a test elporlad, a szellem pedig elszáll? Önök mindent összekevernek.

– És azt se hiszi, Medve bácsi – kérdé a baronesz –, hogy az elhaltak lelkei láthatatlan alakban itt járnak a világűrben, és mindent tudnak felőlünk?

– Nem, kisasszony, azt se hiszem.

Kedveskedően fenyegette meg ujjaival.

– Megálljon, megálljon! Rosszabb maga még Buttler grófnál is. De ma még leckét kapnak tőlem. Mindjárt eljönnek az Izsépyék, és akkor behozatom a táncoló asztalkát.

– Azt már én nem várom be. Bolondságokra nem vagyok kíváncsi.

NEGYEDIK FEJEZET – *MILYEN LEHET A TÚLVILÁG?*

– Hát abszolút nem hiszel semmiféle másvilágot? – faggatta Dőry, akit meglehetősen mulattatott a doktor elevensége.

– Nem én, míg egy olyan emberrel nem beszélek, aki már volt benne. De olyat még senki se látott. Még a Jézus se járt azóta a földön, amióta a sírjába tették.

– Patakon beszélnek egy esetet – vágott közbe Bernáth Zsigmond –, hogy egy lutheránus és egy katolikus pap sokszor disputálgatott arról, mi van a másvilágon. Egy alkalommal olyan tűzbe jöttek, mindenki a maga álláspontja mellett, hogy megesküdtek, aki előbb meghal, eljön bejelenteni a másiknak, hogy kinek volt igaza. A lutheránus pap halt meg előbb. Egy éjjel aztán megnyílik a katolikus pap ajtaja, és belép a lutheránus pap síri halványan. Nesz nincs a lába nyomán, csak jön-jön feléje, mint az árnyék, s végre megszólal: »Se úgy nincs, ahogy te mondtad, se úgy nincs, ahogy én mondtam.«

– Ezt én is hallottam – bizonyítja Dőry. – Régi történetke.

A doktor megvetőleg legyintett a kezével.

– Látszik, hogy lutheránus volt, se ide, se oda, se hús, se hal.

– De ha talán nem szabad többet mondani.

– Ejh, ki parancsolhat egy léleknek? Ha már ilyen útra elszánta magát, legalább mondott volna valamit.

– Könnyű ezt így fölállítani, de ki tudja, ha ön lett volna a helyében...

– Hát én elmondtam volna. És el is mondom, ha egyszer hazajövök onnan.

– Kezet rá, Náci! Hát mersz-e rá kezet adni?

– Ostobaság, hiszen mondom, hogy semmiben sem hiszek.

– De ha mégis van ott valami. Eljössz-e megmondani?

– Ha lehet.

– Becsületedre mondd?

– Top! – kiáltott föl élénken, s odanyújtotta a kezét a bárónak.

– Üsd szét, diák! Ámbár bolondság az egész. Sohase halunk meg! Tölts a poharakba, Gyurka!

Most aztán tósztok következtek az asztalbontásig. A gazda fölköszöntötte a diák vendégeit meg a régi kamerádját. A kamerád ivott a Mariska baronesz egészségére. Borhy, a tisztartó, élteté Napóleont, adjon neki az Isten egészséget, amellé jó feleséget. (Akkor rebesgették javában, hogy elveszi a Ferenc császár leányát.) A doktor is fölkelt, és a csimpánzt köszöntötte fel komoly arccal, mint az olaszröszkei társadalom kiváló tagját. (Ezt a cinikus doktort egészen megrontotta a francia forradalom – dohogta Dőry.) Bernáth Zsigmond a házigazdára eresztett meg egy-két megtisztelő floskulust, elmondván, milyen jó ember, fennkölt lelkű, amiktől ez teljesen elérzékenyedett, és a kezeit szorongatva rebegte: »Diák, diák, te a vesémbe látsz,« míg végül a papnak nem jutott más, csak a csont, azaz ma-

dame Malipau, kit mint kertészt ünnepelt, mivelhogy egy szép virágot nevelt mindenkinek gyönyörűségére. (A tósztot azon nyomban átfordította franciára a baronesz, mialatt a madame-nak a könnyei hulldogáltak a sajt- és almahéjra, mely a tányért borította.) Úgy látszik, Buttlerben is főtt még valami, de lassan, úgyhogy az már megmaradt el nem mondott tósztok, mivel eközben megérkeztek a faluból az Izsépyék, az egyik kisasszony balról, a másik jobbról az öreg exgárdista karján, mintha két meszelőrűdra támaszkodnék, kisvártatva a tűzről pattant Szirmay-leányok is betoppantak, valamint a Pista fiú és mamájuk. Már illedelemből is föl kellett bontani az asztalt.

A doktor előkereste a csontfogantyús botját, és búcsúzni kezdett.

– Ej ugyan! Csak nem akarsz gyalog elmenni? – ellenkezett Dőry. – Várd be a tisztartóékat, vagy befogassak?

– No persze! Majd én bolond vagyok a kedvedért megbetegedni? A holdvilág süt, egész élvezet lesz gyalog menni. Sokat ettem, és sokat ittam.

Valóban úgy szuszogott a doktor, mint egy megtömött lúd.

– Hát a Mariskának mit rendeltél?

– Levegőt. Ha a háborúhoz pénz kell, kedves báró, ahogy Montecuccoli mondta, az egészséghez meg levegő kell, levegő és levegő. Ezt én mondom. Járjon künn egész nap a kertben.

– Mikor jössz?

– Valamelyik nap benézek.

Ezzel aztán elment a doktor, a társaság kikísérte egész az ámbitusra, amit ő nagyra vett, és tréfálkozva mondá:

– Úgy, úgy! Tiszteljétek a doktorokat, hogy hosszú életűek legyetek a földön.

Egy kis borulat mutatkozott nyugat felől az égen.

– Nem akarsz egy esernyőt?

– Nem vagyok én német.

– Hát a kis pisztolyomat nem viszed el az útra? – kiáltott utána Dőry.

– Minek? Akitől én félek, azt nem fogja a golyóbis.

A parkon ment keresztül. Lustán szedte apró, húsos lábait, egypár kutyavakkanás jelezte, hogy a komondorok észrevették, egy darabig még hallani lehetett ropogni a homokot lába alatt, aztán végképp elenyésztek a léptei.

Ott bent pedig újból sorra került a vacsora előtti program, a »haragszom rád« meg a »hogya tetszik«. Olyan ez, mint a kenyér, nem lehet soha elunni. Amíg az asszonyi arcok szépek lesznek, mindig szép két játék lesz ez. De mikor már nagyon sokra felgyűlt a zálog, úgy éjfél tájban, és már az egész fiatalság »kútba esett«, úgyhogy még az Izsépy-kisasszonyoknak is akad kihúzni való (a kis Szirmay Pista az egyiket, a másikat a jószívű Buttler gróf kívánta), egyszerre eszébe jutott Mariskának, hogy mi van még hátra.

– Hohó, Buttler! Én még ígértem magának valamit.

– Igen, a lelkeket. No, ide velük.

Mariska behozatta a szalonba a súlyosabb tölgyfa asztalt a kék szobából, mert a kis rózsafa asztalka, melyen most az ibolyás pohár áll, gyanút kelthetne a könnyűségével.

Mindnyájan összegyűltek az asztal körül, csak a csimpánzt kergették ki; az oktan lénnyel, és még derogálhatna a szellemeknek.

– Asztalhoz, asztalhoz! – hangzik a Mariska vezényszava. – Üljön le, Buttler! Add ide a kezedet, Ilonka.

A tisztelendő úr keze ide jön. Csak maradjon ott, Bernáth, ahol van, és húzza le a gyűrűjét. Apuska, te nem jössz? Pistikának is szorítsunk egy kis helyet. Vágjanak, kérem, komoly képet, mert a szellemek nem szeretik se a kételkedőket, se a pajzánokat. Ejnye, Buttler, hát ne nevéssen!

Tenyereiket fölrakták az asztalra úgy, hogy a kisujjaik szakadatlan láncba összeérjenek. Valóságosan kedves az asztalon az a sok különféle kéz; a Szirmay-kontesznek szép húsos kezecskéi, mintha virág hasadna ki a végükön, a bágyadt rózsaszín körmökben; érdekes kontrasztot képeznek az Izsépy-kisasszonyok kiaszott, száraz, erekkel befuttatott kezei, melyeknek felületén nyargalni látszik a vér.

Az egyik Izsépy-kisasszony, a Vilma, behunyja a szemeit, mint az álomjáró, arca átszellemült kifejezést vesz föl (ő a legkitűnőbb médium), mire elkezd csendes, álmosan, szinte síri hangon előmondani a szokásos imát.

– Amen – ismétlik a végén valamennyien.

– És most már jöhetnek a szellemek. Szabad az út.

Az asztalkopogtatás a rendes szórakozásokhoz tartozott ez idő tájt. Sőt mint divat dühöngött. Ami azt jelenti, hogy azok is csinálták, akik nem hittek benne, és azok is, akiket nem érdekelt. Ami a dolog lényegét illeti, a szellemekben való hit olyan régi, mint a *csodálkozás* iránti hajlam. De még erősebb rugói vannak. Az ember sohase képes arról leszokni, hogy ő ne legyen. A nagy akarnak örökké lenni akar valami. A halála után is. Hiszen oly önző.

A spiritizmus kétségen kívül oly régi, mint maga az ember, csak más alakban, más magyarázatban, más köntösben jön elő időszakonként, de az első kísértet bizonyosan mégis Kain volt. A rómaiak, a görögök is hittek már az elhalt lelkek kóborlásában, s benépesítették a földet szellemekkel. Sőt, az isteneiket is lehozták a földre. Kényelmesebb volt így nekik.

A babonás magyar nép, a paraszt, ősidőktől kezdve hisz a kísértetekben, akik fehér lepedőben járnak, megkísértik, megdörmöckölik az élőket, de pont éjfélkor az első kakasszóra eltűnnek. Borzad a látásukra, szoba nem áll velük, és nem-hogy idézné őket, ellenkezőleg, ha valamelyik családtag feljárna, inkább misét szolgáltat a plébánosnál, vagy viaszgyertyát vesz az oltárra, hogy nyugodjék a bolygó lélek az anyaföldben.

Hanem az urak! No persze, az uraknak valami különös kell. Az olyan elhalt lelkektől, akik rájuk ijesszenek, megóvják őket a műveltség, hát olyan meghalt lelkeket keresnek, akik mulattassák őket, akik belebújjanak az asztalládba, és onnan csevegjenek velük.

Elsőbben a mágusok kezdték a szellemeket idézni, Cagliostro és társai. De ezek még szerények voltak, megidézték Asztarótot, akinek fix napja volt a szerda (mint a nádorispánnak a csütörtök). Ha szerdán hítták, megjelent, s azt a képességet adta a hívóknak, hogy tessenek a föld hatalmasainak... Kár, hogy azóta depossedáltatott a jó Asztarót, holott felszaporodtak a stréberek, kiknek így most már nincsen segítő szellemük, kiknek most már csak *nyelvük* van.

Ami éppen az asztalkopogtatást illeti, az Amerikából került most elő. A derék jenkik és missek majd megbomlottak érte. Gondolták talán magukban: ha mi olyan parvenük vagyunk, hogy nincsenek se lordjaink, se hercegnőink, se királyaink, se hőseink, se páncélos lovagjaink, se nagy íróink, se világhírű asszonyaink, és nem vehetjük el Európától az élőket, hát idehozzuk a megholt nagyjaikat az estélyeinkre, a teánk és a whist-partink mellé. Kapva kapnak azon, ami merész, ami szörnyű és hihetetlen. Aló hát, iregj-forogj, kis asztalka!

Éppen ez a megindulás megy nehezen. A szellemeknek, úgy látszik, mindenféle kifogásaik vannak, amelyeket el kell találni. Valami antipatikus embernek a keze terpeszkedik az asztalon. A szellemnek már ez is elég, hogy oda ne jöjjön. Sőt, lebeszéli a többit is.

De Döryéknél nem kell félni. Ott a két kedvenc, az Izsépy-kisasszonyok. Az inenső világban pártában maradtak, de onnanról csak úgy dől a sok kurmacher. Mariska beszéli, hogy még régi breton lovagok, trubadúrok is jelentkeztek szórványosan. S erre kevésük is a kisasszonyok.

Psztt, csönd! Még a szívverés is megáll. Az asztal rezegni kezd, emelkedik, és néhány ritmikus mozgást végez.

– Jönnék! – suttogja lázasan a pap. (Már ti., hogy a szellemek jönnek.)

Madame Malipau maga elé teríti az ábécés köröndöt, hogy készen legyen. Egy szót se tud magyarul, minden csalás ki van zárva.

– Kit hívunk? – kérdezi a pap a körülálló öreg urakra tekintve.

– Akárkit lehet? – kérdezi vissza az őrnagy.

– Először magától jön valami médium.

– Hogyan? Médiumot mondott ön?

– Nos igen, a szellemeknek is médiumaik vannak. Azok aztán a mi médiumainkkal állnak szóba.

– Hm. Tehát ügynökök útján megy a dolog?

– Sokszor egész zavar van, mert az alsórendű szellemek közt vannak bolondosak, akiknek kedvük telik a felültetésben, s összedarálnak mindenfélét. Különösen van egy kassai bakfis, olyan, mintha jó esze se volna.

– Ki az a kassai bakfis?

– Valami Tóth Rózsika, aki ezelőtt nyolcvan évvel halt meg. Lakodalomban volt a mamájával Eperjesen, befordultak a kocsijukkal egy mély hegyszakadékba. Pajkos egy fruska, és mindig itt lábatlankodik.

Az őrnagy, miközben bajuszát pödörgeté, csodálkozva látta, hogy a leányok összszenevetnek, jeléül, hogy igazat adnak a papnak a bolondos Rózsikára vonatkozó véleményében.

– De lehet, hogy mindjárt okos szellemet kapunk – folytatta a pap, aki nagy könnyedséggel tudta magát tájékoztatni a szellemek közt. – Kit híjunk ez esetben?

– Híjuk ide II. Rákóczi Ferencet – indítványozá a tisztartó. – Őfelségét – tette hirtelen a címet is hozzá, megijedve az asztal egy vonagló megrándulásán.

A pap ajkain fölényes mosoly jelent meg. A tudós mosolya, aki valami együgyűségre bukkant.

– Hja, ha az úgy volna! De a szellemek különböző szférákban tartózkodnak, tekintetes uram. Vannak, akik még nincsenek beosztva, és csak ezek kóborognak a földön. Ez némileg büntetés. A Tóth Rozália például már nyolcvan éve van itt.

– Nem is csinál az soha nagyobb karriert! – jegyzi meg nevetve az öreg Döry.

– Ki tudja? Nyolcvan év csak egy perc. Azok, akik már szférákba vannak beosztva, szállnak az Isten felé.

A szférák közt egyébiránt nagy a különbség...

– Szóval nincs egyenlőség a túlvilágon sem, ott is vannak még mágnsok és szegény ördögök.

– Éppen az, minél fogva nehéz közlekedni a magasabb szellemekkel. Rákóczi esetleg...

– Nem ad audienciát.

– Bizony meglehet... de bocsánat, kezdődnek a jelenségek!

Templomi csönd támadt, csak az égő gyertyák sercegetek. Az asztal remegni és dobogni kezdett a padlaton, mint egy hánykolódó élő test. Belsejéből mintha sóhaj kelne, valami lágy zsongást vélt hallani a fül.

– Ki van itt? – kérdé Izsépy Anna síri hangon.

Az asztal most nekiindult, reszketni látszott, aztán egy rejtélyes kop hallatszott, újra egy, mindig sűrűbben; kip-kop, kip-kop, amint Malipau asszony egy-egy betűre tette hosszú, vékony ujját. Csak akkor maradt ki a kopogás, ha rossz betűn volt a madame ujjá, aki a másik kezével lejegyezte a betűket, melyeket az asztal akart: *Bónis Mihály*.

Egy Szabolcs megyei öreg nemes lelke jelentkezett. Bónis Mihály vagy öt év előtt halt meg, és sokszor megfordult annak idején a Döry-házban. Bernáth és Buttler jól ösmerték az öregot, aki szenvedélyes vadász volt életében. (No, ez nehezen szokja meg odafönt, ha nincsenek foglyok és nyulak!)

– Nem beszélhetnénk II. Rákóczi Ferencel? – kérdé Izsépy Anna.

A szellem sokáig nem felelt. Az asztal idomtalan mozdulatokat tett, mintha csak pajkosságból dülöngélne jobbra-balra; kisvártatva fölemelte az egyik lábát, majd a másikat, mint valami ficáncoló csikó, s aztán mintegy megtelítve a delejes áramtól, ritmikusan kezdett rezegni (mintha egy láthatatlan embernek a foga vacogna), kip-kop, kip-kop.

– Felelet! – suttogták a beavatottak.

A madame jegyezte a betűket, amint következtek.

»Rákóczi Ferenc már volt itt ma Olaszröszkén egyszer, egy diáknak a porhüvelyében.«

Minden tekintet, a hitetleneké is, a csodásnak és természetfölöttinek a varázsától megbódítva, a diákokra irányult: vajon melyik lehet? A szegény diákok nekipirultak, mint a főtt rákok, s egymásnak integettek a szemeikkel: no, minket ugyan megbecsül a Bónis Mihály bácsi, holott mikor élt, mindig szamarazott.

Később azonban azt súgta Bernáth Buttlernak:

– Nem láttad ma a kocsmában azt a cingár kisfiút, aki a csirkéket leparittyázta?

– Dehogynem. Csak nem az volt talán az a diák?

– Hátha az volt?

– Nem tudod, hogy hívják?

– Elfelejtettem.

– Ki akarja a jövőjét megtudni? – szólott a tisztelendő. – A médium oly szíves és közlékeny.

Senki se vállalkozott. Ez nem egészen tréfa, itt vérbe megy a dolog. Csak a kis Szirmay fészkelődött. Gyerek is volt, Szirmay is volt: nem félt semmitől.

– No, kérdezze meg, kis grófocska!

– Mi lesz az én sorsom? – kérdezte a fiúcska bátor hangon.

Az asztal kikopogta:

»Királyi pompa közt halsz meg.«

Az anyai szemek megteltek édes könnyekkel a fényes jóslatra² s azontúl vakon hitt a kopogó asztalnak, melyről ilyen dús öröm-morzsa hullott le.

Az asztal most meghököl, mintha hátrataszítaná valaki. Az ideges fluidum mintegy kiszalad belőle. Az ember érzi, hogy most az egész csak egy élettelen fadarab.

– Elment – mondta az egyik Szirmay kontesz sajnálkozva. – Talán megharagudott valamiért?

² Csakhogy másképp magyarázta az anya és másképp rendezte a sors. E Szirmay István az, aki 1857-ben, midőn Ferenc József császár bevonult Miskolcra, ragyogó díszmagyarban lovagolván a bandérium élén, szélütéstől érve holtan fordult le lováról, tehát csakugyan királyi pompa közt halt meg. M. K.

– Dehogy – feleli a tisztelendő. – Így szoktak. Bekukkannak és elmennek. Még szép tőle, hogy felelt. De mindjárt jön egy másik. Talán a Róza. Ni, koppant! Halották? Ez ő. Kip, kop. Jegyezze, kérem, madame!

– Ki van itt?

A madame följegyezte a betűket.

»Medve Ignác.«

– Hahaha! Hihhihi! Az Ignác. – Nevettek az öregurak. No, szépen vagyunk. Buttler diadalmas, gúnyos arccal vette le tenyereit az asztalról. No, ugye, hogy mégis bolondság? Mariska haragosan ütött a könyökével a kísérteties asztalra: már megint az a kis Róza bolondozik.

Az asztal, úgy látszott, megharagudott, hogy a baroneszka megütötte a könyökével; nyikorgott és recsegett, mintha sírna, aztán forogni kezdett oly sebesen, mint az ördögmotolla ősszel a mezőkön, miközben olyan éles, félelmetes ketyyenések hallatszottak hol a belsejében, hol a lábában, néha meg éppen a székek valamelyikében, hogy a jelenvoltak megremegtek.

– Ez csakugyan a doktor – mondá Izsépy Anna átszellemült arccal.

Mind a két Izsépy-leány valódi trance-médium³ volt. Mind a kettőjüknek voltak asztráljaik⁴ a túlvilágon, akik velük közvetlenül is érintkeztek, anélkül, hogy ők tudnák. Csak félig vannak ezen a világon – csak félig ők –, másik felerészben az asztrál egészíti ki őket. Arcukon, kezükön gyakran mutatkozott vonagló rángatózás. Az öreg Izsépy beszéli, hogy minden egyes szeánsz után olyan fáradtak, kimerültek, mintha egész nap kapáltak volna.

– Csend, hölgyeim és uraim! Lássuk, mit jelent ez?

Az asztal megszélidült most, s a ketyyenések ritka értelmességgel nyilatkoztak a kívánt betűknél. A madame alig győzte papírra vetni.

Mindenki kíváncsian hajolt oda, hogy olvassa:

»Megígértem, hogy eljövök megmondani, mi van a másvilágon. Ne fizessétek a doktorokat. A halál voltaképpen jelentéktelen csere. A lélek helyet változtat, a test alakot.«

– Megfoghatatlan! – hüledezett a pap.

Az öreg Döry aláhajolt megvizsgálni az asztalt, s nevetve nézegette az arcokat.

– Melyiktek csinálta ezt a turpisságot?

– És mégis furcsa – tűnődött Borhy őrnagy. – Egészen a doktor észjárása. Igaz lenne, hogy a madame nem tud magyarul?

³ A trance-médium a spiritizmus tanai szerint elsőrangú médiumot jelent, aki csak alakra nem változik a szeánszoknál, de értelme és tudása megfokozódik.

⁴ *Asztrál* = ikerszellem, aki rokonszenvez a médiummal és mintegy barátjává szegődik.

E pillanatban vágató dobogás hallatszott az udvaron. S alig rá egy percre kísérteties koppanás az ajtón. Mindenki összerezzen, pedig az ajtókat nem lakják szellemek.

– Szabad!

Egy pandúr őrmester jelent meg a küszöbön csákósan, tarsolyosan, karddal az oldalán.

– No, mi a baj, Jeszenka?

– Jelentem alássan, méltóságos főbíró úr, a Medve doktor urat halva találta a Balbó csősz a Bényére vezető dűlőúton.

Minden arc elsápadt, minden szembe kiült a rémület üveges fénye. Mind fölugráltak a kísérteties asztalka mögül, maga a báró pedig valószínűleg megtántorodott a meglepetéstől. Még a csimpánz is besompolygott a kinyitott ajtón, és szomorúan nézegette a pandúrt.

– Kutykuruty! – dadogta a főbíró. – De hiszen az lehetetlen! Két óra előtt ment el innét. Kitől hallotta?

– Személyesen győződtem meg.

– Láttá kend?

– Igenis, láttam.

– No és?

– Nem ír ez ebben az életben több receptet.

– Megölték?

– Nem vettem észre semmi nyomait az erőszaknak, de az igaz, hogy nem is néztem meg alaposan, siettem jelenteni méltóságodnak, valamint utasítást kérni, hogy mit csináljunk.

– Mindjárt megírom a jelentést az alispánnak, hogy reggelre küldje ki a megyei fizikust. Egy lovas ember nyomban beviszi a jelentést. Értette?

– Igenis. De mi történjék a holttesttel?

– Azt nem szabad megmozdítani, míg én nem látom, esetleg míg a fizikus is meg nem vizsgálja. Hagyott ott valakit?

– Két pandúrlegényt.

– Megbízhatók? Nem lopnak ki valamit a zsebéből?

– Igen becsületes emberek. Jótállok értük.

– Mik voltak azelőtt?

– Az egyik, a Kázsmári András, a Jánosik bandájából került ide, ember a talpán, akár az acél. A másik pedig a Kolompos Józsi.

– Melyik az a Kolompos Józsi?

– Tetszik tudni, aki emberölésért ült Munkácson.

A főbíró haragosan szegezte rá fürkésző tekintetét.

– És érte is jótáll kend, noha embert ölt?

– Éppen az, méltóságos uram, mert aki már egyszer nagyot csinál, röstell kicsibe fogni.

– Mindamellett kend is visszamegy a holttesthez, Jeszenka, és ott őrzik reggelig, míg én kimegyek. Egy hajszálnyit se mozdítsanak rajta. Most éjjel úgyse látnék semmit. Sötét van, ugye?

– Igen, borulni kezd, félni lehet, hogy eső lesz.

– Vigyen ki innen tőlünk egy gyékényt, majd ad a hajdú, takarják be, de óvatosan. Szegény Ignác, szegény Ignác! Pedig nem is voltunk tizenhárman az asztalnál. Ejnye, ejnye! Most pedig várjon odakünn, míg megírom a levelet a viceispánnak.

Míg Döry a kancelláriában megkomponálta a jelentést, ráírván a borítékra: cito, citissime, azalatt a megdöbbszent vendégek, ahogy szokás ilyenkor, sápadt arccal emlegették fel a halott utolsó mondásait. Mindenki talált utólagosan valami érdekeset, sőt csodálatra méltót. Volt valami különös ma este azon az emberen. Mért hozta volna éppen ma szóba a másvilágot? Mert már oda készült szegény. Aztán ki emlékszik, mit mondott Dörynek, mikor az a pisztolyát kínálta az útra? Azt mondta: »Akitől én félek, azt nem fogja a golyóbis.« – No hát nem csodálatos ez? Ó jaj, az az ember tudta már, hogy a halállal fog találkozni az úton. Rettenetes okos ember volt, meg kell adni. Olyan doktort sohase kapunk többet erre a vidékre. – Isten nyugtassa meg.

Aztán milyen kötelességtudó volt. Istenem, Istenem, még a másvilágról is eljött, mert megígérte. De tudják-e, hogy ez világraszóló eset. Még most is meg van a lelkem dermedve. (Ezt az öreg Szirmayné mondta.)

Maguk a diákok is odavoltak az ámulattól.

– Sohasem fogom elfelejteni – dadogta Bernáth Zsigmond.

– Hát maga, hitetlen Tamás, mit mond? – kérde a baronesz Buttlerától, ki falfehéren ödöngött a szobában.

– Megadom magam – felelte elmélázva.

A baronesz odább suhant, a gyertyát megkoppantani. A pap éppen arról beszélgetett a tisztartóval, hogy milyen nagy hátrány a lélekre nézve, ha gyónás nélkül indul rejtélyes útjára, s mennyire sajnálja a doktort is emiatt. A Mariska ruhájának suhogására megfordult, és néhány lépést feléje tett.

– Mindent tudott, de nem árult el semmit – szólt a leány halkan.

A tisztelendő úr elbizakodottan mosolygott.

– Én tettem a szájára az aranylakatot.

Mindenki sopánkodott, sajnálkozott, csak az öreg Izsépyben dolgozott némi irigység. Ah, milyen érdekes halála volt! Mennyit fognak róla beszélni a megyében! Más ember átmegy az életen észrevétlen, és kimegy belőle hasonló módon észrevétlen, mint egy hangya. Egy hangya átmászik például egy fekete kövön, ki látja azt meg? És se a kő nem hagy rajta semmi nyomot, se ő a kövön. Milyen szeren-

cse ez a doktoré! A szegény Izsépy előtt is körülbelül már csak a halál állt, tehát azért volt érzéke az iránt, hogy milyen körülmények közt történjék.

– Fogadni mernék – motyogta az őrnagynak –, hogy a kassai kalendáriumban nyomtatásban is megjelenik az eset, mert valóban csodálatos. Kíváncsi vagyok, hogy most is benne van-e a lelke az asztalban.

Az őrnagynak a foga vacogott.

– Eleven emberektől sose féltem, de ez sok... Terrington, ezt már nem bírom.

Kérte a testvérét, fogasson be, de ha lehet, ne azon az úton menjenek haza, ahol az orvos holtteste van. Azt nem bírja meg az idegzete.

Csak a kis Szirmay merte indítványozni, hogy többet kellene kérdezni a doktor szellemétől a túlvilág felől. Az most még mindent elmondana, mert még talán nem tiltotta meg neki az istenke. Kár elszalasztani a jó alkalmat.

A visszatért főbíró ugyancsak kapott a fiú eszméjén. Mert hátha mégis gyilkosság történt. Az orvos lelke esetleg megnevezhetné a gyilkosokat. Ő pedig kivághatná a rezet a tekintetes vármegye előtt, hogy mit tud egy vén katona. Tenné magát, hogy a szimat erejével kaparta ki a bűntény szálait.

– Helyes, beszéljünk a doktor lelkével. De engem engedjetek kérdezni.

Erről azonban szó sem lehetett többé. A megrázó eset lelohasztotta a bátorságot. Még a tájékára se mert menni senki a kopogó asztalnak.

Künn szuroksötétség támadt ezalatt, s rá rögtön egy-két esőszem koppant meg az ablakon. Most az is milyen idegbántó volt.

A vendégek egyenkint búcsút vettek, lámpásos embert kérve, aki hazakíséri. A háziúr megmutatta a diákok szobáját, s azzal jó éjszakát kívánt nekik.

– Mikor akartok elmenni?

– Mindjárt hajnalban.

– Jó, megparancsolom a kocsisnak.

– És már most el is búcsúzunk, ha bátyám megengedi.

– Hát Isten áldjon meg, fiúk, de a szavakat ne felejtsetek visszafelé.

A főbíró nem tudott aludni éjjel. A bútorok recsegték-ropogtak, a vízzel telt ivópo-hara megpattant az éji asztalkán; szóval mindenféle jelek mutatkoztak.

»Jó, jó, megyek már, Ignác pajtás, hiszen mindjárt megyek. Persze, nem jólesik ott a fekvésed, de megyek már.«

Mihelyt pirkadt, fölkel, és kihajtatott a holttesthez.

Nem talált semmi gyanúsát. Az öreg Medve aludt, megüvegesedett, nyitott szemekkel, és olyan különösen nézett rá, mintha mondani akart volna valamit. Egy csenevész körtefa alatt feküdt, arccal a földnek borulva. Kétségkívül a szél ütötte meg.

Amint föléje hajolt, meghallotta az óra ketyegését a halott zsebében. Az emberi gépecske még mozgott, az isteni már megállt ott. Valami keserűség lopódzott a

báró szívébe. Olyan rossz azt elgondolni, hogy a kontár órás erősebbet, maradandóbbat alkothat, mint a mesterek mestere. Milyen nagy dolog egy ember és mégis milyen semmi. Ez itt például még egypár órával ezelőtt tudós volt. Most már csak olyan tehetetlen, mint a rög, amin fekszik.

– Jeszenka, szedje ki a zsebéből a tárcáját, óráját, írásait. Azokat itt megnézzük, aztán magamhoz veszem.

Jeszenka kikutatta a halottat, de nem sok értéktárgyat talált; egy pecsétgyűrű volt az ujján ametisztkövel; az ezüst hagyma, amelyik ketyegett, egy burnótszelence rózsafából, a dr. Guillotine arcképével, egy gyöngyös fogpiszkáló és egy pénztárca.

A tárcát fölnyitotta a főbíró, s kilencven forintot talált benne bankóban (nem sokat ért akkor a bankó).

– Nincs egyéb?

Még a nadrágzsebében volt egy kulcs, három tallér és néhány rézgaras.

– Azután itt van még, instálom, egy falatka »skartéta« (ez volt a papírcédula neve), de ez is el van már tépve.

– Mindegy, csak adja ide, hátha valami fontos van rajta.

Dőry futó pillantást vetett az eltépett skartétára.

– Semmi – szólt fölismerve a röszei pap írását a saját kékes diósgyőri papirosán.

Eszébe jutott, hogy ez annak a levélnek a darabja, amit a pappal íratott tegnap délután, hogy a doktor jöjjön az érte küldött kocsin, mert a Mariska beteg.

Már éppen el akarta dobni, mikor szemébe villant e töredék: »hallgassa el az igazat a leány apja előtt.«

A báró megütődék: Miféle leány? Miféle apa? Hisz itt csak Mariskáról lehetne szó, s annak az apja én vagyok. Hát énelőttem hallgassa el az igazat? Miféle igazat?

Reszketni kezdett a kezében a cédula, amint kiegyenesített egy behajtást, s olvasta: »Bőkezűen fogjuk jutalmaz...« A szó kiegészítése már a következő sor elejére ment át, de minthogy a papírnak az a része el volt tépve (alkalmasint fidi-busznak a pipához), már csak két értelmes szó maradt épségben a »skartéta« legalján: »csatolok ötven rénusi forin...«

– Kutasson – hörgé izgatottan –, még lenni kell ott papíroknak.

De az orvos zsebeiben nem volt több. Hanem iszen ez is elég volt. A báróval szédült a világ. Rettenetes gyanú kavargott a fejében. Szent isten, lehetséges-e? Az a tiszta gyermek... Homlokán forró veríték gyöngyözött, pedig csípős áprilisi hajnal volt, alig látható finom ezüsthártya vont a füveket, a kis körtefa gallyai fázósan verődtek össze. A dülőút másik oldalán egy vékony, karcsú jegenye meredt az égnek, s azon immár két holló üldögélt, le nem véve szemeit a doktorról. Komolyan, barátságosan gubbaszkodtak egymás mellett egyetlen hajlékony gallyon, mintha magukban tűnődnének: »Ha most az a négy ember nem alkalmatlankodnék ott, mindjárt a miénk lenne a doktor.«

Közben megérkezett Zsombék Márton, a bényei bíró is forsponton, vele ült Koppantó Mihály és a doktor gazdasszonya. Már hallották a borzalmas hírt, és siettek a helyszínére. A bíró körülményes hosszadalmassággal kívánt a méltóságos főbíró úrnak jó reggelt, és szörnyen vakarta a fejét Koppantó Mihállyal egyetemben, hogy éppen ez alatt a körtefa alatt kellett kimúlnia a tekintetes úrnak. No, ez nem jót jelent. Sehogy se ment a fejükbe ez a dolog. Mikor itt annyi mindenféle fa van. Ezen a hosszú úton. És mégis itt hal meg. Szomorú ez, nagyon szomorú.

Máskor talán feltűnt volna Dőrynek, de most másutt járt az esze, és csak évek múlva sült ki, hogy miért kifogásolta az előjáróság éppen ezt a fát. Mert a körtefa alatt volt elásva bádogládikában az eladott bor ára, a kétezer forint, amit szemfényvesztésül vasvillás emberekkel őriztettek a faluházán. Sötét arccal hallgatta Dőry az öreg bírót, és átadta neki a tárgyakat, amiket a halottnál találtak, kivéve a levélfoszlányt.

– Szállítsák haza a holttestet – szólt aztán –, itt nem forog fönn semmi bűntény.

Ezzel felszállt a kocsijába, s átadta magát mardosó gondolatainak. Lassankint minden eszébe jutott. A doktor tegnapi megjegyzése, mikor a papot beküldte leányával a mellékszobába: »Jobb volna bizony, ha te tennéd a füledet a kulcslyukra.« Mindent megértett most, és azt hitte, hogy meg kell őrlnie.

– Hajts, hajts! – kiáltá a kocsisnak.

A két pej röpt a könnyű bricskával, mint a szél.

»Megölöm, a leányt; haljon meg« – szötte gondolatait az atya. – Minek van itt szégyenre, gyalázatra? De mi lesz aztán, aztán? Hát eltemetik. Igen, eltemetik, de mi lesz énvelem? Hát azt mondom: az enyim volt, azt tettem vele, amit megérdemelt; nemesember vagyok, nem tehettem egyebet.«

Ebbe bele is nyugodott volna, ha nem piszkálta volna belül ezer ördög. Egyik szívét tépte, másik a homlokában fúrt, harmadik egy vésővel szurkálta az agyvelejét, a negyedik oktatgatta. Az a negyedik így beszélt:

»Mit ér neked, hogy nemesember vagy, hogy bosszút álltál és megbüntetted, ha sose látod őt többé magad körül, ha nem jön reggel az ágyadhoz felkölteni: »jó reggelt, apuska«, ha nem nevet rád, ha nem simogatja meg a szakálladat, ha nem hallod a csengő hangját az udvaron és többé sehol, sehol e mindenségben? Mit ér neked az, hogy ehelyett azt mondják a hátad mögött az emberek: „büszke ember, ad a becsületre valamit”? Aztán te magad vagy az oka, mért nem vigyáztál jobban? A vér csak vér. Pezseg és lázadozik. Még a víz is fölforr a tűznél. Ki itt a bűnös? Te magad.«

Az ötödik ördög is ott volt (hisz ott van ilyenkor az egész ármádia). Az ötödik ördög azt mondta: »Hallod-e, Dőry, adok én neked egy jó tanácsot... hm, egy jó tanácsot... merész dolog, az igaz, de meg lehet csinálni...«

Dőry még jobban nógatta a kocsisát.

– Mozogj jobban, hékás!

Pedig már csupa tajték volt a két ló, száz embert meg lehetne borotválni annyi habbal. Mikor behajtottak az udvarra, lassú remegés fogta el a rudas lábait.

A báró leugrott a kocsiról. Egy mindenes legény jött vele szemben kapával és fülkosárral, attól kérdezte izgatottan:

– Ugye, nem mentek el még a diákok?

A legény tiszteletteljesen vette ki a szájából a pipát, és a bal kezében tartotta.

– De igenis elmentek, kérem alássan.

Kapott is aztán ezért a jelentésért egy olyan pofont, hogy a kapa, fülkosár és a pipa, minden kiesett a kezéből, s még harmadnapra is föl volt a képe dagadva.

Az ámbituson állt madame Malipau piros hálóöltönyben, valami fehér ruhadarabot rázogatva.

– Mi újság monsieur? – kérdezte a garádicsokon fölsiető főúrtól, kinek léptei hargagosan kongtak a kőkockákon. – Mi sült ki?

Az asszonyiség már égett a kíváncsiságtól, megtudni, természetes halálról van-e szó vagy gyilkosságról.

– Az sült ki – szólt Döry ridegen –, hogy ön egy hanyag, csúf teremtés, aki ezen-nel el van bocsátva a házamból. Csomagoljon be mindent, és parancsolja meg a kocsisnak, hova vigye.

A madame holthalavány lett.

– De uram, hisz ez lehetetlen. Ön tréfál talán? – dadogta.

Válaszra sem méltatta, lihegve, fújva rohant a lánya szobája felé. A csimpánz ott ült a küszöbön, nem messze tőle egy nagy tarka cica mosakodott. Nézték egymást, és úgy látszik, nevettek is egymásra.

Döry felrúgta a majmot (mire az mordult egyet, és elsompolygott), föltépte a szoba ajtaját, és bekiáltott mennydörgő hangon:

– Kelj föl, nyomorult!

Mariska aludt még hófehér csipkés ágyában; selymes, fekete pillái be voltak csukva, szép hosszú haja elbontva, s minthogy a feje a vánkos innenső végébe süppedt, lelógott a padozatig, az ablakon beszűrődő napsugár nevetve szaladgált ebben a tündér növényzetben.

Az ajtónyílásra meg a kemény hangra fölrezzent a leány. Kinyitotta szemeit, s elmosolyodott, az apját látva.

– Kiáltottál valamit?

Az öreg zavarba jött. Jaj, csak azt a mosolyt ne látta volna! Elvörösödött, szavakat keresett.

– Igen, igen, azt kiáltottam... azt mondtam...

– Mit mondtál, apuskám?

– Hogy kelj föl, kicsikém, mert beszélni akarok veled.

Hangja szelíd volt már és végtelenül szomorú.

ÖTÖDIK FEJEZET – A TALÁNYOK EMBERE

Tehát elmentek a diákok. Lesz ma öröm Bornócon. Talpon volt az egész nemesi kúria hajnal óta.

Három testes szolgáló sűrög-forog a konyhán Vidonkáné, a szakácsnő körül. Nem győzi őket küldözgetni, dirigálni:

– Hozz még egy kis cimetet. Add ide azt a jobbik tepsit, he! Hát a csirkét megspékelted-e már? Ez a szalonna nagyon meg van pirítva, te számár. Hova tetted, hallod-e, azt a gyömbért?

Minden fazékban rotyog valami; a kifűtött kemencébe éppen most rakják a kalácsokat, kení őket finom puha tollal, tojássárgájával az Őrzse. Még a férficselédség is asszonyi dologra van fogva. János, az ígás kocsis, a mákot döngeti a mozsárban. Jóska, a parádés, mivelhogy finomabb munkára van szerződtetve, vajat kőpül, miközben édesdeden ingerkedik, évelődik a viháncoló fehérnéppel. Ne hallgass oda, te Panka, mert kiesik kezedből az a tányér. (Panka tojáshabot ver a tányéron.)

A tekintetes úr már szinte hajnalban kiment a puskával, hogy lőjön valamit a fiúknak – ámbár most nemigen van sokféle. Annál izgatottabb a tekintetes asszony, aki folyton-folyvást sopánkodik, hogy milyen cudar időszak, ilyenkor még semmi sincs, az uborka még kicsiny, a melegágy dacára sem nőtt meg, káposztalevél már nincs, hogy levelensültet készítené (pedig Jánoska gróf úgy szereti), a liba még zöld, a kacska azonképpen, gyümölcs, szőlő már elfogyott.

– Jaj, istenem, istenem, mit adjak én enni azoknak a szegény gyerekeknek?

A nagyasszony sopánkodására nevetve sziszegnek a fazekak, melyeknek fedelét lágyan emelgeti a hő: roty-rotty. A rurából a piruló malac serceg. Egy nagy vas-kondérból a lusta, pufók káposztaköpenyes töltelékek hallatják kevély nyögéseiket: pőf, pőf – míg a tűzhely közepén a lábasban haragos hubogással serceg a zsír, és görbíti, kihajlítja, behajlítja a beledobott herőcéket.

De amellet másféle aggodalmak is bántják a tekintetes asszonyt. Nem esett-e az úton valami bajuk? Vajon hol háltak? Nem mentek-e sebesen, s nem ivott-e a Zsiguska így fölmelegedve hideg vizet? De már jöhetnének is. Ejnye, te kis Marci, tudod, mit gondoltam?

– Ugyan mit, tekintetes asszonyom?

– Eredj fel, fiacskám, a toronyba, és nézd meg, nem jönnek-e már valahol. A kántor úr odaadja a kulcsot, ha azt mondod neki, hogy én kérem.

A Marci rongyos, mezítlásbas gyerek, nyáron ostoros néhanapján, ilyenkor pedig lepényleső az úri konyhán. Örömet fogad szót, szalad a toronyba. A harangok ugyan elmentek ma Rómába, ahogy az egyházfi, Tormási Jóska mondta, de a torony szerencsére nem ment velők. Marci megtalálja, és a lépcsőkön felmenet egyre a Jézus halálán gondolkozik, mivel hát a templomban van, és arra a következtetésre jut, belevegyülván a gondolataiba a konyhán terjengő finom szagok is,

hogy Jézus talán nem is annyira az egész emberiségért, mint inkább a pataki diákokért halt meg. Csodálkozik, hogy a harangok mégse mentek el Rómába. Ez löki szívébe az első kételyt. Aztán visszatér a tekintetes asszonyhoz azzal a hírrel, hogy még nem jönnek, hogy az egész úton nem jön semmi kabátos ember, csak egy úri hintó bontakozik elő a Kucorgónál.

A nagyasszony erre új sopánkodásba kezd, de még a végére se ér, mikor már behajtat a hintó, amit Marci látott a toronyból, a kúria udvarára, s uramfia kiugrik belőle a Zsiga meg a János. Jézus Mária, hát ti vagytok? Azt hittem, valami becsületes emberek.

S nincs hossza, se vége a csóknak, kérdésnek. Mikor indultatok? Még tegnap reggel. Hogy a Dörvényknél háltatok? Ösmertem leánykoromban az öregét, nyalka tiszt volt. Hát megnősült? No bizonyosan – feleli saját magának –, ha azt mondjátok, hogy leánya is van. De szép-e, hé? Ámbár most már mindenki szép, mert a patika is segíti. Persze, ő hozatott haza a hintaján. Emberséges ember, azt látom. Ugorj, Panka, mit tárod itt a szájad, mondd meg Vidonkánénak, hogy lássa el az idegen kocsi mindennel. Ti meg gyertek be már. Apátok is mindjárt itthon lesz. Vagy mit is beszélek? Olyan vagyok, mint a bolond. Néha csakugyan azt képzelem, hogy te is a fiam vagy, János öcsém. Ne vedd rossznéven vén nénédőt. De hát megnémultatok vagy mi, hogy egy szavatok sincs? Így feleltek ti, hé, a professzornak is?

– Az csak egyet kérdez egyszerre, édes mama.

– De nehezebbeket, ugye, szívem? Jaj, nagyon is meg vagytok soványodva. No, majd utána pótoljuk.

Nemsokára megjön az udvarház gazdája is, több ts. ns. vármegyék táblabírája, s előlről kezdődik ölekezés, kérdezősködés. Majd a falubeli ismerősök, urambátyámék, asszony nénémék kukkantanak be megtartani a szemlét a fiatalok felett, kiknek érkezését gyorsan vitte szét a hír a faluban. Erről beszélnek most minden kéményes házban, ahol muskátli és verbéna van elültetve a kertben, szóval ahol leányok vannak. Milyen víg húsvét lesz! Micsoda locsolás! Mennyi multság, tánc. Mert hazajöttek Bernáthéknál a juristák. Ahány penecilus van a faluban, azzal most mind piros tojást karcolnak az ahhoz értők.

A nap most már elég hosszú, amint betelnek hőseink az ismerős kúria mosolygós szobáival, a szülei fészek nyájas melegével, a Vidonkáné ételremekeivel, a gálócsi dohány ízével, egyszerre elmosódik a mogorva kollégium emléke, messze szalad Patak ódon várával, házaival, lakosaival, a ködös múltaknak leghátuljára, s olyanba tűnik fel minden, mintha el se mentek volna soha innen – legfeljebb egy félórára –, folytatja mindenik, amit ősszel abban hagyott.

Zsiga kimegy az istállóba, megnézi sorba a teheneket, ökröket, bivalyokat, a kedves hátaslovát, a Lepkét. (Az is fölismeri, nyerít rá.) János pedig elandalogva járja végig a kertet, az ismerős helyeket. Oly boldog, hogy egyedül lehet ott. Még csak a barackfák virágzanak, a cseresznyék, akik hisznek a nap csókjának, s kinyitják a kelyhüket az első sugaraira. Be sokszor csalódnak szegények. Mert hátra van még a három rossz szent, akiket a tél, mikor elment, lelökött a szekéréről, tehát

csak később bandukolnak utána: Szervác, Pongrác és Bonifác. Persze az orgonafa nyílik már, de annak mindegy. Az haszontalan úri dáma a fák között, gyümölcsöt nem kell hoznia, ha elvirágzik, megtette a kötelességét, mehet. A nagy, hatalmas tölgyfák lassúk, meggondoltak, még csak nem is rügyeznek, még ők mindig a téllal álmodnak.

János gróf lassan éledelegve ment végig a kerten, a csörgő patak mellett, mely színes kavicsok közt szalad négy-öt apró hidacsán keresztül, míg az utolsón túl útját állná egy kőfal, ha nem volna hagyva alul egy rostélyozott nyílás, hogy azon átsuhanhasson egy másik nagy kertbe.

Ezt a kis patakot szereti legjobban János gróf. Ez hordta az ő üzeneteit oda, át a másik kertbe, s most is csak odamegy, mindig csak odamegy... Éppen úgy, mint a János gondolatja.

De mit titkolódzunk annyi okos ember előtt, mikor egészen világos, még a verebek is csiripolják, hogy az a kert Horváth Miklósé, akinek a háza ott fehérlik a dombon, azaz hogy csak egy csücske csillan ki a fenyőfák és nyírek közül, s hogy az öreg Horváthnak egy Piroska nevű lánya van, és hogy János grófnak éppen az tetszik legjobban ennek az egész nagy világnak a lányai közül.

Az öreg Horváth uram, egyike a leggazdagabb embereknek a vidéken, de csak egy szegény szücsmesternek a fia, s ebbe a rendi világba még nem illik be teljesen. Szokatlan, szégyenletes módon szerezte a vagyonát. Az eszével. A többi úri vagyon vagy karddal van összehozva vagy jegygyűrűvel. Teritum non datur.

Hogy röviden elmondjuk, Horváth Miklós fiatal korában kémiai professzor volt Kassán, és olyan szegény ember, mint a többi kollégák, kiket az istenek gyűlölnék. Papi rendben volt, de beleszeretett egy leánykába, tehát levetette a reverendát, otthagya a professzorságot, s minthogy semmit se tudott a világon egyebet a kémianál és a költészetnél, azon gondolkozott, hogy mi módon csinálhatna a tudományából pénzt.

A költészetből nem lehet, ott van elrettentő példának Csokonai Vitéz Mihály, aki lyukas csizmában vándorol mecénástól mecénáshoz. Átkozottul messze lakik egyik a másiktól. De hát Csokonainak nincs felesége; csak a kulacsai szülnek apró kulacsokat.

Horváth Miklóst ellenben nemsokára ikrekkel ajándékozta meg szép felesége. Világos volt, hogy valami foglalkozást kell kitalálnia, mégpedig nem az ars poetica, hanem a kémia révén. Éppen akkoriban örökölt az apjától – egyetlen fia lévén – vagy hatezer forintot, s az az ötlete támadt, hogy a pálinkafőzésre adja magát. De minthogy a közönséges pálinka nagyon olcsó, mert csak a parasztok isszák, valami mást kombinált ki. Láttá, hogy a parasztok nagy alkalmaknál, menyegzőn, keresztelőkor megméhezik a pálinkát, s így aztán a »konty« se idegenkedik tőle. Nos, tehát az úri rendnek is gyártani kell egy ilyen külön pálinkát, mert az úri rendnek pénze van, jól meg tudja fizetni.

Legyen a színe a rózsából, az íze vetekedjék a cukorral, de mégis csípős legyen és zamatosabb, és végre ne hiányozzék belőle a köménymag mellékíze se, mert a magyar ember szeret bőfögni – hát legyen neki az akarata szerint.

Így pancsolta össze Horváth uram nagy fifikával a *rozsólist*. Üstöket vett, és egy szeszfőzőgépet hozott Bécsből (éppen akkor találták fel), s nagyban kezdte főzni az új, szokatlan italt.

Szomszédai, rokonai a fejüket csóválták.

– Meg vagy te bolondulva? Azt gondolod, hogy azt megveszik az emberek? Tudod, milyen lassan mozdul a magyar ember. Hiszen az idea nem rossz, az ital sem megvetendő, de hol vannak a vevőid?

Horváth furfangosan nevetett:

– A temetőben.

Azt hitték, hogy meg van bolondulva, pedig az ő esze nem volt híján az élelmeségnek, s mikor látta, hogy az üzlet sehogy se megy, ügynököket menesztett Felső-Magyarországra a papokhoz, akiknek csak azt kellett följegyezni a parókiákon, hogy hol halt meg valami gazdag nemes úr, aki nagy vagyont hagyott hátra.

Az ügynökök megjöttek a névsorral, mire Horváth uram furmányos szekereket rakatott meg minden megholt uraság számára egy-egy gönci hordó rozsólissal. Az ügynökök elvitték, s megállítván a furmányos szekeret a gyászoló kastélyok előtt, begördítettek egy-egy hordót, hogy azt a tekintetes úr rendelte akkor és akkor, midőn erre jártak.

Az örökösök megütődtek, vagy meg se ütődtek, mondván, hogy bizony a kastély ura meghalt már azóta, de ha így esett a dolog, hogy pör ne legyen belőle, isten neki, megtartják a hordó rozsólist, ámbár azt se tudják, mi légyen.

– No hát nem fogják megbánni.

És nem is bánták meg.

Így ment az üzlet erőszakkal, az üres szekerekkel visszatérő ügynökök megint följegyezték útközben a plébániákon az új vevőket. A gondviselés következetes volt abban az egyben, hogy a nagy urakat folyton kaszáltatta – nem úgy, mint a guillotine Párizsban, aki csak egyszer csinált ilyen kirohanást ellenük. A lajstrom megint megtelt, és Horváth uram furmányos szekerei megint megindultak, mindig több szekér, mindig tovább egész az Alföld belsejéig, túl a Dunán, csaknem Zágrábig, sőt azon túl. Hiszen a jó horvátok is szeretik a jót, és szerencsére ők is halnak.

Tíz-tizenöt év alatt annyira fölszaporodtak a Horváth uram üstjei, hogy egész nagy telepen rotyogtak a katlanok hajnaltól estig, a pénze pedig még jobban fölhalmozódott, elannyira, hogy nem tudott vele mit csinálni, és mikor Ferenc császár adakozásra szólítá föl a vármegyéket és a nagy urakat a franciák elleni hadviselés költségeihez, Horváth Miklós egymaga annyi ökröt küldött föl ajándékba Bécsbe, mint Szatmár vármegye. Szatmár vármegyéről pedig tudjuk, hogy ezeret küldött, mert megmaradt egy akkori pasquiban:

Ezer ökröt küldött Szatmár a császárnak,
De a császár ezért csak egyet Szatmárnak.

Ugyanis a császár új főispánt nevezett ki abban az évben Szatmárba.

De Szatmárnál jobban megbecsülte őfelsége Horváthot, mert nemességet adott neki a »szilvási« előnévvel. (Itt van már az első hazugság, mert nem szilvából főzte a rozsolist.)

Horváth most már nemesúr létére abbahagyta a rozsólis főzését (ami nem dukál, az nem dukál), és a tékozló Czobor gróftól nagy birtokot vásárolt, itt a faluban telepedvén meg felnőtt leányaival.

Így lett az öregúr gazdag és nemesember. Mert a magyar nemesség bölcs politikai intézmény volt a maga idejében. Az volt a vérgyűjtő medence. Ha valaki tekintélyre tett szert bármely téren, vagy valamely tőkét összegyűjtött, akár szellemi, akár anyagi, ami erőt reprezentál, lett légyen az oláh vagy német, rögtön bevették a sáncok közé, hogy ami erő van, belül legyen. Azért bírt ez a nemzet olyan sokáig fennmaradni. Mert, aki künn valamit tehetett volna ellene, azt ölbe vitték be maguk közé. Künn a gyöngesség, tehetetlenség maradt. Bölcsök voltak ezek a mi öregeink, meg kell adni. És ne köpdössetek, kérlek, ti demokraták, azokra a megfakult, megvedlett öreg címerekre. Mert ereklék. Ezekből az apró címerekből volt rakva az a barikád, mely biztosítá annak a nagy, szent címernek a sérthetetlenségét, melynek négy ezüst pólyájában, a folyamaiban ti reméltek egykor halászni, s hármas halmára oda álmodjátok a szabadkőművesi vakoló kanalat. A magyar nemesség nem volt pusztá, rideg fal, mely elkülönzi a kiváltságos osztályt a néptől. Kapu volt rajta, nagy, széles ívvel, hogy minden érdem beférjen rajta.

Horváthot azonban minden nábobsága dacára lenézték a nemesurak. Még a többi Horváthok is. A bibiti Horváthok, a felsőbogácsi Horváthok, a nagyváradi Horváthok, a Petricsevis-Horváthok, a Voxit-Horváthok, akiknél ő atyafiságos látogatást tett, sem adták vissza a vizitet, nem azért, hogy rozsolist főzött, hanem hogy csalárd fortélyokkal lökte ki a piacra, a halottak kontójára, ti. eleinte, mert később már anélkül is jól ment az üzlet.

Házánál csak kisebb rangú nemesség fordult meg, az úgynevezett bekecsben járók, de ezeket is bosszantotta a pompa, és néha odamondtak valami paprikásat, amit különben jó kedélyével könnyen vett.

– Hát semmi az. A kocsonyának és a nemességnek egy kis idő kell, míg megalszik.

Mindamellett igaz, ami igaz, volt benne valami a parvenüből, egy kis pöffeszkedés, melytől ritkán ment a self-made man.

Már maga az sületlenség, hogy a házát átalakította egy középkori váraccsá. Még ha nem is volna émelygős, egyszerűen veszedelmes most Robespierre, Marat óta az effélével flancolni.

Fedetheti iszen a tornyát ezüstlemezekkel, és rakathatja márványból, de mégsem az a bizonyos az. Ott van, teszem azt, a Bernáth-ház, nincs azon egyéb dísz,

csak elöl négy vén oszlop. De mégis sokat ér, mert az egyik szögletszobájában hált meg egyszer Rákóczi Ferenc, Kaposról erre jövet, a feleségével.

Sőt ott is felejtett egy rézzel kiverit politúros ládikát, aminőben akkor pénzt tartottak utazó nagyurak, de ebben nem volt pénz, meg mikor reggel pakoltak a hercegnő frájjai (no, ugyan ezek is hiába ették a kenyeret), künn hagyták valahogy a vállfűzőjét.⁵ Csoda, hogy összeérte alul a derekát. De milyen hatalmas szélessé vált följebb... No hát olyan házat építsen Horváth uram, amelyben Rákócziné ott felejtette a vállfűzőjét. Ez az, ami nem lehet.

De mit bánta ő? Azért csak játszta a várurasdit; úgy tett, mint a Döryék csimpánza Rösckén, ki mikor látta, hogy cipellőre vesznek mértéket a Mariska kisasszony formás lábacsakájáról, ő is odanyújtotta a lábát a vargának. Bátyját, felvonóhidat csináltatott a kastélyhoz, s mikor otthon volt, föl húzták a bátyára a Horváth-lobogót, a címerrel – ami egy ökörfej volt. (Hm, mégiscsak egyformán fizetett a császár, ezer ökörért egy ökörfej.) De már megint mennyivel szebb, íme, a Bernáth-címer, a karddal átszúrt lábszár kék mezőben.

Ha ebédhez ült, háromszor fújta meg a kürtöt az udvaros a kastélytoronyban, hogy az egész helység azt mondogassa ezekre az idétlen hangokra: »Na, most hozzák be a levest Horváthéknál.« De mennyivel előkelőbb ennél az a csörgés, mikor a Bernáth-kúrián megzörög a kétszáz esztendősz ezüstnemű, ha hozzáütődik a százesztendősz porcelánhoz.

Valami kis keverék volt ez a Horváth a régi professzorból és a mesékből fölszított várúrból. Igazi komikus hatást tett mindenkire. Az első leányát, a Rozáliát is, hogy adta férjhez! Kész nevetség. Szép természetes leány volt, akárcsak a régi királyasszony, a Mária Terézia. Nagy híre volt mindenütt, mint gazdag partinak, s jöttek mindenfelől az udvarlók, mint mézre a darazsak. Az egész világ kíváncsi volt, hogy ki kapja meg »Rozsólis Rózsit« (ez volt a csúfneve a »nobel« világban).

A gögös parvenü kijelentette, hogy megveti a rangot, a származást és a vagyont, hanem csak olyan okos embernek adja a lányát, aki három kérdést megfejt, amit ő ad föl. A vén majom nyilván hallotta a mesékből, hogy három aranyalmát kellett levágni előbb karddal a leventének, aki a várúr leányát megkapta.

Hát jött is egy fiatalember Bécsből, valami nagyeszű, aki megkérte. Azt mondták, roppant jövője van, még kancellár is lehet belőle. Ilyenféle hír előzte meg jöttét.

Hát jól van, meghallgatta Horváth a fiatalember kérését nyájasan, s megmarasztotta ebédre, délutánra ígérve a választ. Asztal fölött beszélgetett vele mindenféle, a tárgyhoz nem tartozó dolgokról. Elmondta, hogy azelőtt ő is megfordult néhányszor a birodalmi fővárosban, és hogy mindig a »Matschaker-Hof«-ba szokott szállni. Ebből kifolyólag aztán elkezdte beszélni, hogy milyen érdekes eseményből keletkezett a Matschaker-Hof elnevezése. Hát úgy keletkezett, hogy mikor, azt mondja, a vendégfogadó fundamentumát ásták, találtak egy pléhládát, mélyen a

⁵ E két ereklje még most is megvan a Bernáth Zsigmond fiánál, Bernáth Dezsőnél. M. K.

földben. Kiássák, kiemelik, fölnyitják, hát több kisebb-nagyobb matschakerek voltak benne. Innen lett, öcsémuram, az elnevezés.

A fiatalember nagyon figyelmes arcot vágott, és nagyon megelégedettnek látszott, hogy hát megtudta az elnevezés okát, egyéb észrevétele nem is volt. Gondolta türelmetlenül, íme, egy ostoba anekdota – menjünk tovább.

Az anekdota ostoba, sőt már akkor se volt új, hanem Horváth uram azontúl egyszerre hűvös lett iránta, és ebéd után kijelentette, hogy igen sajnálja, de a leány még nagyon fiatal, még nem adja férjhez.

– Ah, uram – szólt a fiatalember elszomorodva –, ez csak kifogás, vallja be. Érzem, hogy elégedetlenséget vontam magamra valamiben. Mondja meg, kérem, őszintén.

Horváth megfogta a fiatalember kabátgombját, ez volt a kereskedői szokása, ha valakivel bizalmasan beszélt.

– Hát lássa, unokaöcsém, magából sohase lesz az, aminek én képzeltem. Magában nincs igazi tanulási vágy, de ahelyett van nagyképűség. Magának tehát nincs nagy jövője.

– De uram, hogyan állíthatja azt így egyszeribe?

– Hogyan? Hát tudja ön, fiatalember, mi az a matschaker? Ön elpirul. Nem tudja. Sohase piruljon azért. Lássá, én se tudom, mi a matschaker. A különbség közöttünk csak az, hogy én megkérdeztem volna: amit én nem tudok, azt én megtanulom, de nem vágok hozzá olyan képet, mintha tudnám.

Egy szó, mint száz, a fiatalember menyasszony nélkül ment vissza Bécsbe, de legalább többet tudott egy anekdotával.

Mindez valóságosan megtörtént. A környék minden öregasszonya beszélte, sőt, a Kazinczy Ferenc jegyzetei között is bennfoglaltatik. A második kérője Rózsikának egy nagyvállalkozó volt Brünnből, aki, mint üzletember, azt a mellékokot sem tagadta, hogy a Rózsika hozományával egész Közép-Európára kiterjeszti a vállalatát.

Az öregúrnak tetszett a nyílt beszéd, és azt mondta szokott mókázó modorával:

– Igen helyes, nagyon helyes, én szívesen adom a leányomat vállalkozónak, mert magam is az voltam. Hanem talán hallotta ön is, hogy én bizonyos fokig bolond ember vagyok. Sohase tessék ellenkezni. Tudom, hogy mondták önnek, és igazuk volt. Én csakugyan bolond vagyok. De ez nem veszedelmes örültség, ne féljen tőlem. Ez csak egy rögeszme. Én ugyanis egy kérdést szoktam föltenni ahhoz, aki a lányomat ajánlatával megtiszteli. És ettől függ aztán a további. Tudom, hogy ez bolondság, eszeveszettség, de nem tehetek róla.

– Igen, hallottam ilyesmit.

– Nos, hát mondja meg nekem, hogy ha Pozsonyból Brassóba mindennap két postakocsi közlekednék, Brassóból Pozsonyba pedig ugyanannyi, ha már most föltesszük, hogy az út tíz napig tart, mennyi kocsival találkozik ön útközben, míg Pozsonyból egy postakocsin ülve Brassóba ér?

- Hússzal.
- No no, fiatalember, gondolja meg jól, nem annyival.
- Akkor talán valami furfang van a kérdésben?
- Biztosítom, hogy nincs.
- Ez esetben kétségtelenül húsz, vagyis hogy az egyik, a huszadik már éppen beért Pozsonyba, mikor én onnan elindultam, tehát csak tizenkilencel! Nem igaz?
- Nem és nem. Igen sajnálom, kedves ifjú barátom.
- Engedje meg, uram, hogy nyugodtan kiszámítsam a szobámban.
- Tessék – mondá az öregúr gúnyos mosolygással.

A brünni vállalkozó egész nap számított, örülden számított, teleírt számokkal vagy tíz ív papírt, a homlokáról csurgott az izzadság, annyit számított, de nem boldogult, mindig más-más eredmény jött ki. Végre egy szakajtó babot kért a szakácsnétól, a babszemekből aztán kirakta az induló postakocsikat a pozsony-brassói vonalon, de csak még jobban belezavarodott az egészbe.

Mikor aztán látta Horváth, hogy semmire se megy, megszabadította a bizonytalanságtól.

– Hát lássa, önből nem lesz jó vállalkozó, mert ön nem látja tisztán maga előtt a dolgok következményeit már a második fokon sem. A pozsony-brassói úton ott vannak az előző tíz napon elindult szekerek is meg a mostani tíz napon elindultak. Eszerint a pozsony-brassói úton negyven szekér van. Ami pedig az ön mostani útját illeti, ne haragudjék, de azon csak egy kosár van.

Ilyen eszelős ember volt ez a bizonyos Horváth. Már-már azt lehetett hinni, hogy férjhez se adja leányát a bolondériái miatt, mikor megjelent a háznál egy csinos huszártiszt, egy Bezerédj nevű, a Dunántúlról. Ismeretes nagy stromfax volt. Nevettek is rajta az ismerősök. Ez fog még csak bent sülni. Szegény Bezerédj, bizony nem találta fel a puskaport.

Hanem hát az egész világra nézve váratlanul megfejtette a három kérdést, amit Horváth feladott neki, s megkapta a »királyleányt«. Most már a nevetők elé volt odadobva egy nagy talány, hogy bírta Bezerédj az öreg furfangját kontrakarizozni? Persze senki se találta ki.

Pedig hát ugyan egyszerű dolog volt alapjában. Szép hosszú bajusza volt a kapitánynak. S a hosszú bajusz tovább ér, mint a hosszú ész. A hosszú bajusz nagyon tetszett a Rózsikának. A Rózsika pedig tudta az apjának az összes talányait, hát előlegesen megtanította rájuk a kapitányt.

Rózsika után az ikertestvérére, a Katicára került a sor. Az öreg most még furfangosabb kérdéseket gondolt ki a pályázók számára, de nem volt velük szerencséje. Mert ahol már egyszer egy kapitány járt, oda eltalálnak a hadnagyok is. A hadnagy pedig nem való komoly kérőnek, szerénytelenség ilyenül föllépnie – az inkább álutakon jár. Langvitz Pál hadnagy tehát, akit Bezerédj mutatott be az após házánál, egy éjjel szó nélkül megszöktette Horváth Katalint; legalább meggazdál-

kodta a fifikus kérdéseket. Nem is gazdálkodott meg aztán soha egyebet egész életében.

HATODIK FEJEZET – A HARMADIK LEÁNY

Ez a csapás teljesen leverte Horváthot, és elkeseredve a világ iránt, elhatározta, hogy a harmadik és utolsó leányát, a legszebbet, akit valaha ez a környék termelt, egész elzárva neveli föl kastélyában, férfiak szeme elől elrejtve, mint egy török leányt. Még akkor Piroska kurta szoknyát viselt, és azt hitte, hogy a világ az ő udvaruk és kertjük, a nagy dán kutya, az angóramacska, a kék pántlikás bárányka és még azonfelül valami kevés, amit a többi házak fedeleiből lát.

Ennek a nevelési rendszernek aztán megvolt az a következménye, hogy nem hallott csúnya szavakat, nem voltak pajtásnői, nem tanult meg már bakfis korában flörtölni, nem voltak pajtásai, de amint a test észrevette, nini, itt a lelket nem engedik fejlődni, hát akkor én mit igyekezzem? – fogta magát, kezdett visszamaradni. Pedig micsoda felséges szép test volt! A legbájosabb arcocská, amit képzelhetsz, s az a nemesen boltozott homlok az ártatlanság glóriájával! Szelíd, kék szemei, gyönyörű lenhaja egy aranyabronccsal leszorítva, hogy a homlokba ne nőjön. Hát még az a formás sugár termet! Istenem, mi lesz az, ha egyszer fűzős derekat kap... Mert most még csak *röpükét* visel vagy *rütyökét*.⁶ Ámbár az is hogy áll rajta! De lesz még azon olyan is, ami se nem szövött, se nem hímzett, hanem színaranyból öntött – mert talán egyenesen valami királyfinak neveli Horváth uram.

Az apát elfogta az ijedelem a leányka véznaságán, s kivált, mert egy idő óta a neve is lucus a non lucendo. Fehér lett a Piroska. A fülein keresztül lehetett látni, arcán az ereket meg lehetett számlálni. A szemei alatt patkók keletkeztek.

– El kell a Medvét hozatni, nincs másképpen.

Csakugyan elhozatta a megboldogult Medvét. Az el is jött, isten nyugtassa meg, s Horváth uram szokott furfangjával elkezdte firtatni, hogy találja ki, miért hívatta.

– Hát mert talán beteg valaki? – mondta az öreg Medve.

– Meglehet, de önnek kell kitalálni, azért doktor.

Erre bezzeg dühbe jött az öreg Medve:

– Mit? Hát az úr nekem is talányokat akar föladni? No hát maga a beteg. Azaz bolond.

Igen goromba volt az öreg doktor.

– No no, ne tessék azért haragudni. A Piroska színe nem tetszik nekem, a testalkata se; sápadt, gyöngye, törékeny, nem fejlődik. Azt szeretném tudni, mi baja van.

– Azt az úr tudhatja jobban. Mit szokott csinálni naponként?

⁶ Népies neve azon a vidéken a kis úri leányok vizitkeszerű bő derekainak. A *rütyökét* alul lekötik a szoknyával, a *röpükét* nem; a röpüke szabadon marad s éppen nem mutatja a test formáit.

Itt aztán elszámlálta a napi teendőit, hogy ekkor és ekkor kél, aztán tanul, aztán zongorázik, aztán ebédel, aztán megint tanul, aztán hímez, aztán vacsorál, vacsora után meséket mondanak neki, míg elalszik.

– No most már megmondta az úr, miért beteg. Szerencsére még lehet segíteni.

– Ah, orvos úr, az isten áldja meg...

– Ne az istenre utalványozzák az ilyesmit! – vágott közbe a doktor. – Hallgasson. A kisasszony piros lesz, mint a rózsza, de meg kell tartani, amit rendelek. Különböben pedig elpusztul.

– Parancsoljon – hebegte a megszeppent apa.

– Hogy hívják azt az erdőt, ami ide látszik az ablakból?

– Az a Bernyész.

– És kié az?

– Enyéem.

– No hát a kisasszony mindennap kimegy abba az erdőbe száz napon keresztül. Ön vesz neki egy kis fejszét, s azzal a fejszével mindennap kivág egy akkora nyírfát, mint a karom, az így kivágott nyírfákat mind egy rakásra hordja a tisztáson, s mikor a századikat is odavonszolja már a többi közé, akkorra olyan piros lesz, mint a legszebb rózsza.

– Mit mond ön? – hüledezett Horváth. – Hiszen az lehetetlen. Ezzel a gyöngye gyerekekkel vágassak én fát, mint egy napszámmossal? Komolyan mondja ön azt? Nem, nem akarom őt kiereszteni a falak közül. Férfiszemek elé. Megfogadtam. Minden lányomat ellopták. Ezt az egyet, ezt a legszebbet nem engedem. Ez maradjon az enyéem.

Dr. Medve vállat vont.

– Tegyen ön, ahogy akar. De azt még egyszer mondom, hogy vagy a száz kis nyírfát kell neki, vagy pedig egyetlenegy nagy diófa. Amiből a koporsót csinálják.

Erre aztán megadta magát az egykori rozsólisfőző, és a szép leánygyermek megszabadult fogságából; mindennap gyalog ment ki kis politúros nyelvű fejszével a Bernyészbe, hogy ott egy nyír-bakfist levágjon. Többnyire apja kísérte, csak ritkán a nevelőnője.

Egyszer éppen olyan napon (a bohókás Ámor intézi az effélét), amikor a nevelőnővel ment, a diákok is, ti. Bernáth Zsiga és Buttler János, akik még akkor csak az alsóbb klasszisokat tanulták, ellenállhatatlan kedvet kaptak valami fészeknek a kiszedésére, amelyről a bojtár locsogott előttük, leírván a helyet, ahol van. Az erdő ugyan nem az övék, hanem iszen éppen azért virtus azt a fészket kiszedni.

Történt hát, hogy a kislány ütögette, vágta a mára kijelölt fát, s éppen arról gondolkozott, ha közbe egy kis pihenőt tartott, hogy ugyan fáj-e az annak; hát hogy is ne fájna szegény fehér fának, hiszen néha nedvet is ereszt, az pedig a könnye vagy a vére. A nevelőnő ilyenkor erdei virágot szedett a kicsikének, voltaképpen saját magának, mert egy szentimentális német kisasszony volt, nagy orral, nagy lábakkal és olyan csontokkal, melyek alkalmassá tették őt olyan »hosszú lurkók«

anyjává lenni, aminőkből Nagy Frigyes apja csinálta híres kollekcióját. Anyjának valaha Goethe udvarolt, és hm, ki tudja?... E kis családi legenda rontotta meg Frida kisasszonyt, s vitte ellenállhatatlanul a romantika felé, és most is ennek lehet talán fölróni, hogy virágok után ögyelegve, valami kipirosuló kökörcsin után egy kéklő jácint, a jácint után egy sárga verébű, olyan messzire elcsalta növénydekétől, hogy mikor Piroska két úriasan öltözött fiút látván kilépni a fák közül, rémülten fölkiáltott: »Frida, Frida!«, abból a szegény Frida egy szót sem hallott.

Ah, az igazán borzasztó jelenet volt. Sohase lehet azt többé elfelejteni. A Piroska a fát dőngette, arca ki volt melegegdedve, homlokán az izzadság gyöngyözött.

A két fiú, aki nem tudta az erdőből a kijárást, így okoskodott:

– Menjünk a favágó felé. A favágó kivezet bennünket.

Buttlernek volt egy réz kétgarasosa; azt szánták a favágónak pálinkára.

Egyszerre kitáruult előttük a jelenet. De milyen csodálatos ígész az a sugár kislány a fejszével, az a gyönyörű liliumtermet ívbe hajladozva.

János gróf lábai a földbe gyökereztek. Idősebb volt Zsigánál, olvasgatott már egyet-mást az erdei nimfákról. Azoknak lehetett ilyen politúros fejszecsskéjük.

A leány megrezzent a haraszsuhogásra, s amint szétnyíltak a gallyak, rémülten kiáltott föl, elejtve a fejszét: – Frida, Frida! – Futni akart, de nem bír.

Zsiga legelőbb értette meg a helyzetet.

– Ne féljen, kisasszony – szólt hozzája szelíden –, hiszen mi nem bántjuk magát. (Közelebb lépett hozzá.) Hát ne fordítsa el a fejét, ne reszkessen. Inkább adok magának valamit. Nézze, kis tojások.

A gyermeki kíváncsiság győzött, odapillantott. A Bernáth Zsiga kezében öt pirinyó tojás volt, egy kicsit pirosba játszó, olyan szépek, mint a pettyezetett márvány; de nem lehet azt kimondani, milyen szépek voltak.

Piroska elmosolyodott, de azért nem mert a tojásokhoz nyúl.

– No csak vegye el. (Odanyújtotta neki az egyiket.)

Piroska most már fölbátorodott, és elfogadta:

– Igazán nekem adja?

– Persze. Mert éppen jó; nem tudnánk elosztzkodni a pajtásommal, de így kettő jut egyre-egyre. Ugye, kenyeres?

Ezt a Jánostól kérdezte. Piroska is a Jánosra nézett. János elpirult fülig, és azt felelte zavartan:

– Ami engem illet, én a magam részét egészen odaadom a kisasszonynak, ha neki örömet okoz.

Oly jó, meleg hangja volt ennek a János fiúnak; a leányka szíve megtelt hálával iránta.

– Nem, nem, a világért sem fosztanám meg.

S hangja édesen csengett a fák között, a madarak vidám csicssergéssel feleltek neki a lombok közül. De mennyi madár van itt! Piroska kezdte nem érteni, hogy mitől félt, mikor hát itt annyi madár van.

– Maga, ugye, a Horváth kisasszonyka? Maga az a nagy szépség? – csintalankodott Zsiga.

– Én vagyok – felelte.

Olyan ártatlan volt még, hogy el se pirult, úgy ösmerte be.

– Hallottam már én maga felől. A béresnének beszélt eleget, aki azelőtt a maguk kastélyában szolgált, de az azt mondta, hogy üveg alatt tartják. Tudja, mint a bogarakat Patakon a múzeumban. Mindig úgy képzeltem magát, hogy valami gombostűre van felszúrva, üveg alatt. (És nevetett hozzá a rossz kópé.) Azért aztán meg is ijedtünk a barátommal, hogy valami tündér, mikor itt láttuk fát vágni. És miért is vág maga fát?

– Mert rám parancsolta az apám.

– Ejnye, de furcsa apja van magának.

Közben János is közeledett, s megszólalt:

– És ugye, nehezen megy?

Szomorúan mosolygott.

– Nagyon nehezen. Mert nemcsak ki kell vágnom a fát, hanem el is kell vonszolni odáig.

Balra mutatott a kezével egy tisztásra, hol már vagy tíz-tizenöt kivágott fiatal nyárfafa hevert fonnyadt lombozattal egymás mellett.

János gróf csakugyan olvasott már mesét ilyen kegyetlen apáról. És annak is olyan vára volt.

– De reménylem, csak nem kell az egész erdőt kivágnia? – tudakolá János, ki nagy érdeklődést mutatott.

De azért a kislány mindig a Zsigára nézett, ha neki felelt is. Pedig a János volt a szebb fiú, piros, hamvas arccal, nagy, ábrándos szemekkel. Az álla még akkor sima volt, mint a leányoké, csak az ajka fölött mutatkozott már egy kis előrevetődő árnyéka a bajusznak.

– Ó, dehogy – szól Piroska nevetve, és lehajolt a fejszéért. – Száz fát kell csak kivágnom, s akkor vége.

János most odalépett hozzá, egész közel.

– Engedje meg, hogy ezt a mostani fát én vágjam ki maga helyett. Adja ide a kis fejszét.

Piroska beleegyezőleg hunyorított.

A fejszéért nyúlva, kezével megérinté a leány ujjait, az hirtelen elkapta, mintha parázs égette volna meg.

Most aztán bezzeg másképp szólt a fejsze. Recsegett-ropogott a fa, kongott, zúgott, hasadozott. Aztán hogy illett a fejsze a kezébe, mert hát fiú. Olyan szép volt vele. Meg se izzadt, ki se pirult, csak úgy könnyedén ütögette, mintha porolná. Istenem, de erős lehet. Még egy vágás, no még egy, és a fa tompa zuhanással elterül a gyepen. Milyen hamar. Igazán csak játék.

Akkor aztán megfogták ketten a Zsigával, nem úgy, mint a Piroska szokta, vonszolva, hanem a levegőbe kapták, egyik a boldog végét, másik az ágas végét, szaladtak vele nagy csörtetéssel, mígnem odaértek, és a többi holtak közé csapták – akiknek mind meg kellett halni, és még az utána következők is így halva jönnek egész százig, és mindez csak azért, hogy egy vén diófa életben maradjon. Már ti. amelyikből az a koporsó készülne... A fák történelmében is vannak hát olyan igazságtalan számárságok!

A két diák most elbúcsúzott a kisasszonytól, aki szinte sajnálta már, hogy elmennek.

– Hát maguk igazán nem zsványok? – kérdé szelíden, nyájasan, de némi csodálkozással.

– Talán azt hitte?

– Engem mindig azzal ijesztettek, hogy az erdőn zsványok vannak.

– Meglehet, hogy vannak, kisasszony – szólt a kis Zsiga sértődve –, sőt, igaz is, hogy vannak, de azok másképpen néznek ki, szóval mi nem vagyunk zsványok. Mi a szomszéd házban lakunk. Én Bernáth Zsiga vagyok, szintaxista, a barátom pedig gróf Buttler János, rétor a pataki iskolában.

– Kár – mondta naivul.

Buttler elmosolyodott.

– Hát inkább szeretné, hogy zsványok legyünk?

– Inkább – felelt a leány, szemeit lesütve –, mert akkor sohase félnék többet a zsványoktól.

Mire a nevelőnő előkerült fölbokrétazott kebelével és koszorúval a fején, kezeit ábrándosan lógatva, már akkor hült nyoma volt a diákoknak.

– Ni, maga már kivágta a fát, el is vitte. No, ez egészen derék. Szemlátomást erősödik, gyermekem. Ó, hogy fog a papa örülni.

Piroska éppen szólni akart a diákokról (hiszen rendkívüli epizód volt az életében), de a nevelőnő csodálkozása tetszett neki. Az is jó, hogy az apa örülni fog. Hát hadd örüljön a szegény apa, inkább nem szól semmit. Mert az is megeshetik, ha a diákokat említené, hogy Frida mindent kitalálna, s azt mondaná gúnyosan: »Ah, hát így vagyunk, kisasszony, a feladatot mással teljesítette; de szerencsére van itt még elég fa, tessék kivágni a következőt.

Piroska tehát mélyen hallgatott az erdei jelenetről itt is, otthon is, és estefelé a nagy harmincholdas parknak egész végéig sétált, ahol egy rozoga fal határolta el a Bernáth-kerttől. Gondolta magában: »Odaát laknak a fiúk, de sokért nem adnám, ha átláthatnék most, hogy mit csinálnak.« A kis madártojást, amit tőlük ka-

pott, nagy titokban elásta egy helyen a kertbe, azt hitte, hogy abból is úgy fog onnan kikelni a kis madár, mint ahogy lesz a picinyke magból a violavirág.

Aztán megint egyformán folytak a napok egész héten, hol a nevelőnő, hol az apja ment ki vele délutánonként az erdőbe, hol mind a hárman. A leány csakugyan épült, erősebb lett, a kék karikák eltűntek a szeme alól, s finom, leheletszerű pirosság vegyült az arc fehérségébe. Örült az öreg Horváth, és nem győzte ismételtetni: Hja, a Medve nem bolond ember, érti a mesterségét. A Piroska piros lesz, mint a rózsa.

Egész szenvedéllyel ragaszkodott most már a doktor különös receptjéhez, sőt, napról napra vastagabb fákat jelölt ki a kicsikének, hadd izzadjon, hadd fáradjon; az egészség is csak töke; gyűjtsön belőle minél többet.

Türelmetlenül várta, mikor lesz még pirosabb, még üdébb, elevenebb, erősebb. Egy nap csak úgy unalomból megszámolta a kivágott fákat a tisztáson, éppen harmincnégy volt. Nos, tehát még hatvanhat van hátra. Hm, milyen csodálatos a tudomány! Ki hinné azt, hogy ezekből a fehér fákból piros festéket lehet kicsalni az emberi arcra.

– De harmincnégy fa – mormogta –, hogy lehet az, hiszen még nemrégén kezdtük? Ez egy kicsit sok. Ugyan, kisasszony – szólt haragosan Fridához –, nem tudja, mikor kezdték a kúrát?

– Éppen ma egy hónapja.

– Az ördögbe is, harmincnégy napos hónapok nincsenek a kalendáriumban. Az lehetetlen, kisasszony.

– Bizonyosan tudom.

Elkezdtek számítani a napokat, mikor volt itt az orvos, hát kisült, hogy harminc nap előtt. De levágott fa mégis harmincnégy van.

– Hogy lehet az, kis jószágocskám?

– Nem tudom, apa.

– Nem vágta ki néha kettőt?

– Jaj, apa, az az egy is mindig sok volt.

– Talán valami fatolvajok, gallyszedő parasztasszonyok – vélte Frida kisasszony.

– Eh, bolondság! A fatolvajok elvinnék a kivágott fát. Azaz ki se vágnák, hanem vennének a kivágottból. Ha kevesebb volna a kivágott fa harmincnél, azt érteném, de így igazán rejtélyes. Sőt kitalálhatatlan. Nem gyanítasz semmit, fiacskám?

– Nem apa.

– Ha babonás volnék, azt kellene hinnem, hogy valami hebehurgya tündéred van, aki így akar téged megsegíteni; mikor te otthon pihensz, vágja helyetted a fákat, hogy a kemény fejsze meg ne törje puha kezecskédet.

Piroska arca kigyúlt vérvörösre. Ezer fában sincsen annyi festék. Látszott, hogy valami gondolat lopódzott fejébe. Most már gyanított valamit. Csak a diákok tud-

nak erről. A diákok közül volt valamelyik. De ugyan melyik? Úgy dobogott a szíve, hogy azt hitte, kiugrik.

Ez a picinyke esemény igazi fejtörő nagy probléma volt a kastély lakóira nézve. Hiszen oly kevés történik velük. Az öregúr különben is gyanakodó volt a Katica esete óta, s dús fantáziáját nagy mozgásba hozta minden kis jel. Piroska szórazott volt s elmélázó. Ha a nevelőnő megszólította, összerезzent. Esténként sokat forgolódott, mozgott ágyában, míg elaludt, nappal a magányt kereste; mindig az az egy kérdés kínoztta, hogy »melyik«? Oly szomorú volt vele és mégis oly boldog. S hogy megváltozott azóta minden. Másképpen zúgtak a park fái, mást énekeltek a madarak; valami különös szellő suhogott a lombok között... és hogy csörgött, hogy fecsegett a kis patak, amely *onnan* folyik...

Egyszerre csak mit lát rajta? Hát egy kis papírhajó úszik a vízen, viszi nagy morgva a színes kavicsok közt az erecske sebje, néha odapaskolja egy-egy kőhöz, néha meg is akad, befonódik valami vadszeder-indába, de megint jön egy hab és kiemeli, úszik odább-odább, s nini, a hajóban egy piros virág van, akkora, mint egy kis gomb, szikrának hívják a kertészek, hogy nevet ott, hogy himbálódzik... de jó neki, vajon hová utazik a szikra?

Hopp, megállj, kis szikra!

A leányka lehajlik a víz fölé, és elfogja a papírhajót. Kiveszi a szikrát a belsejéből, hát még egy papírcédula is van mellette, és higgyen-e a szemének, ez van rajta írva: »Jó napot, Piroska kisasszony.«

A szikra hát megérkezett.

A leányka tapsol a kezével: Itt vagy, kis szívecském, kis szikrácskám, édeském. Hozzám jöttél, ugye, hozzám? No hát, jó dolgod lesz, belenyomtatlak a kis imakönyvbe. Ugye, a diákok küldték? De melyik, de melyik?

Megijedt, összerázódott, mint a tetten ért bűnös, midőn a bástyáról egy ismerős hang szólítá.

– Kisasszony, kisasszony, az erdőbe!

Frida állt ott a bástyafokon a felöltökkel, kalappal és ernyővel. Sietve rejté keblébe a szikrát, és a papírhajót bedobta hirtelen egy bokorba, melyet cífrasáznak híttak; hosszúkás késpengéhez hasonló fehér csíkos levelei voltak.

A lépcsőkön egy inas a kis fejszét hozta elébe:

– A fejsze ki van csorbulva, kisasszony, jó volna, ha útközben kiélesítenék a kováccsal, a mi köszörűkövünk elromlott, a fejsze pedig nem fog már. Tudja a kisasszonyka, melyik a kovács? Vagy én is elmenjek?

– Hát jöjjön el maga is, Márton. És az apa?

– A tekintetes úr kiment vadászni, de az erdőben majd fölkeresi.

A kovács a falu végén székel, hogy semmit se gyűjthasson fel a szikrákkal, melyek néha az ajtón, néha egy lyukon át, mely szándékosan erre a célra volt hagyva a műhely hátterében, ömlöttek ki. A kovács, Apró Márton uram, nevezetes perszóna volt, aki sokat adott magára és foglalkozására. Általában az akkori ko-

vácsműhelyeket és kovácsokat nem lehet mai szemmel nézni. A kovács volt a legtöbbet tudó ember a faluban, utána jött tudásban a földesúr vagy a pap, és csak a legvégén ballagott a kántor vagy nótárius. A kovácsműhely pedig pótolta a kaszinót és újságot. A nagyobb földesurak, a falu mágnásai kipárnázott székeket tartottak maguknak a kovácsműhelyben, s délutánonként, ha megunták magukat, odamentek öblös tajtpipáikkal szórakozni. A székeket kihordta az inas körbe a patkoltató oszlop körül, s úgy ültek ott kevélyen pőfékelve, mintha a főrendiházban volnának. Az egyik szurtos kovácsinasnak nem volt egyéb dolga, mint párásztűzet hozni, ha valamelyik pipa kialudt.

A kovácsműhelyekben mindig voltak lovat patkoltató vagy kerékráfot forrasztató utasok, akik a nagy úton sok mindenfélét láttak, hallottak, s azt a kovácsmester patkoltatás közben bizonyos elsajátított tehetséggel mind kiszedte belőlük, néha a tekintetes urak is beleszóltak, kérdezősködtek s véleményt cseréltek. Aki versatus akart maradni a világi eseményekben, annak nem volt szabad elhanyagolni a kovácsműhelyt. Egy mai hírlap minden rovata idejött: a mulatságosak, a hasznosak és a tanulságosak. A gazdának jó volt tudni, hogy melyik vidéken milyen búzatermés volt, és hogy fizetett az odavaló zsidó. A politikus kombinációt fonhatott abból a hírből, hogy a zabot nagyon veszik Erdélyben. A zab emelkedő ára háborút jelentett. A »napi híreket« pótolták a különböző mulatságos esetek, melyeket a kocsijavítatók elbeszéltek nevezetes gyilkosságokról, pikáns házasságokról. Pozsonyban, aszongya, meghalt valami grófné, aki minden vagyonát, nagy kincseit a kocsisára hagyta; a másik patkoltató furmányos beszéli, hogy Szécsényben egy Szilassy nevű úrnál hatalmas kosokat látott, akik megkergették a bikákat. Mindezeket jó tudni. Az embernek esetleg kedve szottyan olyan kosokat szerezni – vagy olyan grófnét.

Apró Márton uram éppen a műhelyajtó előtt valami szürke lovon babrált valamit, lehajolva a lábaihoz, mikor a hölgyek odaértek.

– Piroska, ne menjen közel – inté a nevelőnő –, mert valami szikra beleesik a batisztruhájába. Az pedig nagy baj lesz.

Piroska pedig gondolta: »van már az én ruhámban egy szikra, és az nekem elég bajom.«

A Márton inas rákiált a majszterre:

– Hopsza, ugorjon fel, majszter úr, egy kis munkát hoztunk!

– No, mit akar kend? – kérde az kellenlennül.

– Hát nem látja, hogy a nagyságos Horváth kisasszony van itt?

– Iszen nem vagyok vak – felelte a majszter flegmával.

– Hamar hát, élesítse ki kegyelmed ezt a kis fejszét.

– Nem érek most rá – felelt mogorván.

– Hogyhogy? Nem ér rá? – csodálkozott az inas.

– Egy beteg ló van a kezem alatt – magyarázta a kovács. – A kisasszony pedig egészséges. Hát az egészséges várjon, mert a beteg előbb.

A kovács nyugodtan kötögetett valami péppel megkent rongyot a ló hátsó bal lábára, mert a lógyógyítás is a kovácsok mesterségéhez vágott.

Az inast szörnyen bosszantotta a kovács udvariatlansága.

– No, hallja, maga szépen becsüli meg a kisasszonyokat, akik ide alázkodtak.

– Hát minek alázkodtak ide? – nevetett a kovács. – Mi közöm nekem a kisasszonyokhoz, Márton drusza?

A kisasszonyok nem hordanak a cipőiken patkót. Én a vas embere vagyok. S ők a vasat csak a derekukon viselik. De azt a vasat a szabó csinálja oda. Éppen a szabó, az a hitvány faj. Ez mer a vashoz nyúlni. Valóságos lealázása a kovács-mesterségnek. Semmi közöm a kisasszonyokhoz!

A nevelőnő szerencsére egy szót se értett magyarul, mert különben sértődve távozott volna innen, Piroska egy kicsit szepegett, s mint egy ijedt báránka hátrált lassan-lassan egész az útra.

De a kovács általában nem volt rossz ember, csak a szája járt mindig ellenzéki irányban. Lepocskolt az mindent a világon, papot, bírót, felsőbbiséget, de megsajnált egy megázott macskát, s zord téli éjjeleken nyitva hagyogatta a műhely ablakát, hogy a verebek bemehessenek éjjelre melegedni.

– No, hol az a fejsze? – szólt oda, a lóval elvégezve dolgát. – Mit? Ezzel a kis fejszével a kisasszony szokott dolgozni? Hát meg vannak az urak habarodva? Jaj, leltem galambom, nem olyanak való ez, aki kávé-t iszik! Egyebe se volt a szegény zsellérembernek, csak ez a kis szerszáma – s erre is ráteszik a kezüket. Mondhatom, bolond módi, akárhol szedték. A minap is itt járt a kis Buttler grófocskája, hogy üsse nyélbe a szekercéjét. No hát adja isten, hogy igazuk legyen, hogy ezentúl az urak vágják föl s aprózzák a mi fánkat. Úgyis ezer esztendeig vágtuk mi az övékét.

Az inas aggódva pillantott kis úrnőjére, ha megértette-e ezt a gonosz beszédet, s igen csodálkozott, hogy az örömtől sugárzó, megdicsőült arccal állt ott. Sohase mondott még neki ember olyan édeset, mint a kovács, hogy Buttlernek fejszét csinált.

Tudta már, ki vágja helyette a nyíreket a Bernyésben. S mindent tudott ezzel. Egyszerre okos lett, ravasz lett, előrelátó lett, mert ezt az egyet megtudta, az első, az egyetlen nagy titkot...

Még erős is lett. Ma már semmi se volt a fát kivágni a Bernyésben. Úgy csattogott a kis fejszéje, hogy az öreg Horváth messziről meghallotta.

Mire odajött, s részvétellel kérdezé: »Nem fáradtál el, pehelykém?« az vígan felelte:

– Akár az egész erdőt ki tudnám vágni.

– No hála istennek. Ebből láthatod, kis szívem, hogy a munkában erő van.

– Hát te, apuskám, mit lőttél?

– Egy nyulat meg egy cigányt – felelte az öreg mosolyogva.

– És meg is halt? – kérdezte ijedten.

– A nyúl igen, hanem a cigány csak megsebesült. Gombát szedett a jámbor a csalitosban, és én valami feketét látok, zörren a bokor, puff, bolond fővel odalö-vők.

– Sírt-e nagyon, szegény?

– Jajgatott eleinte, de aztán odaadtam neki kárpótlásul a nyulat.

– És megelégedett vele?

– Úgy látszik, kevesellte, de aztán megnyugtattam: »Lásd, te bibaszt, sokkal rossz-szabbul is üthetett volna ki, hogy te maradsz halva, és a nyúl menekül meg. Azon-felül a nyúl nem kapta volna meg az elesett cigányt, ahogy most te megkapod az elesett nyulat.« No, ezt aztán maga is belátta.

Az öregúr kedélyesen kacagott vadászkalandján. Különben is vidám, jókedvű ember volt, értelmes szürke szemeiben valami sajátos pajkosság játszadozott. Csak a ruházata volt különös. Mondják, hogy az Andrássy grófokat utánozta. Az pedig nevetséges dolog. Mert azok sovány, magas alakok, méltóságteljes járású-ak, ez pedig egy kis pocakos emberke volt, kurta nyakkal, kurta lábakkal. Goethe-féle kabátot viselt, a nyaka körül egy fekete selyemkendő volt csavarva egész füléig, míg ellenben a nadrágja az akkoriban divatos gráci szövetből készült; az alapzat szürke volt s rajta a mintázat egy stájer vadász puskájával, kutyával. Az embernek a lábszárai valóságos képtár voltak: a sok egyforma vadász és kutya elől-hátul nagy látványosságot képezett; nem csoda, ha a falusi gyerekeknek mindig nagy örömet okozott, ha ebben a nadrágjában ment végig az utcán. Sőt a helybeli irigy kutyák sem tudták megbámulni a nadrágra festett testvéreiket némi közbeszólás nélkül.

Frida egy szép vadrózsát talált ma, s azt e szavakkal tűzte a Horváth gomblyuká-ba:

– Ilyen lesz a mi Piroskánk hatvan nap múlva.

Horváth meghajtotta magát, ez a figyelem kedvesen lepte meg, a kisasszony keze után nyúlt, és megcsókolta.

Általában ő is, mások is sokra becsülték Goethe egykori ideáljának leányát, mert éppen akkoriban dühöngött javában Európa-szerte a Goethe-kultusz. No de ki is tombolhatta magát ez a kultusz, kivált a gouvernante-okon, mert alig volt egy a kontinensen, aki ne állott volna fölmenő ágon valami összeköttetésben a halhatat-lan költővel. Különben is fránya gyerek lehetett őexcellenciája. Volt vagy húsz szerelmi viszonya, és azonfelül ráfogtak még vagy ezret.

– Ad vocem, hatvan nap – mondá élénken az öregúr. – Jó, hogy említi. Megszám-láljuk a fáinkat.

A fa megint több volt azóta hárommal, mint amennyit Piroska kivágott az utolsó megolvasás óta.

Horváth úr fölpattant ingerülten.

– Eh, ez mégis borzasztó! Itt valaki garázdálkodik az erdőmben. Nézzék, megint kivágott három fát, és iderakta a többi közé. Ki lehet az, és mit akarhat?

Egy kürt lógott a nyakán, zöld zsinóron, belefűjt. Az éles hang keresztülmetszette a sűrű lombzatot, és bejárta az egész erdőt. A madarak elnémultak egy percre, mintha találgatnák, »mi lehet ez«, s az erdő oly hallgató, oly síri, ha a madarak nem csipognak, hogy szinte ijesztő. Kisvártatva visszafelelt egy másik kürt, az erdőkerülőé, aki jelentette ezzel, hogy hallotta és jön.

Egy negyedóra múlva ott állt puskával, csíkos tarisznyával, gubában egy drabális természetű ember, a bajsza egész az álla hegyéig csüngött le.

– Istók, mi dolog az? – förmedt rá a földesúr – valaki kivágja a növendék nyírfákat, mikor a leányom nincs itt, és odacipeli a rakásra.

Istók a fejét rázta:

– Az az egy már nem lehet, mert meghallanám a fejsze hangját.

– Márpedig ez így van, Istók, csak nem akarsz ebben megcáfolni, ami egészen bizonyos?

Istók keresztet vetett magára:

– Akkor azt csak az ördög teheti, tekintetes uram – felelte babonás ámulattal –, valami nesztelen pokolbeli szerszámmal.

– Az ördög? Miféle ostoba beszéd ez, Istók? Minek volna az ördögnek a fa?

– Hát kérem alássan, csak kell, hogy vegye valahonnan a fűtenivalót a katlanok alá.

– Szamár vagy, Istók – nevetett rajta Horváth –, hiszen nem viszi el a fát. Aztán az ördögnek nem is kell, hiszen ott van a köszén a föld alatt.

– No, az már igaz – hebegte Istók megnyugodva –, hanem azért mégiscsak varázslat lesz a dolog, mert a paraszt hazavinné, ha kívágná. A parasztot én is ösmerem, a tekintetes úr is ösmeri, tudjuk róla, hogy hazavinné, de a gonosz szellemeket se én nem ösmerem, még talán a tekintetes úr sem, hát nem tudjuk a szokásaikat.

A köznép a század elején teljesen a papok befolyása alatt állt, s be volt gubancolva lelke, erkölce a babonában, mint az Ábrahám báránya az iszalagok közt. Éppen tavaly nagypénteken történt a helységben, hogy egy vándorló órást (mert még akkor vándor órák jártak megigazítani egész környékek óráit) két legény agyonvert a kaposi úton öt forintért, amit nála találtak. Az órás táskájában a műszerek közt volt egy darab szalonna is, amiből az egyik gyilkos legény falatozni kezdett, mire borzadva kiáltott rá a másik gyilkos: »Mit csinálsz, az Isten szerelméért, hiszen ma péntek van?« Mire az undorral dobta el véres kezével a kárhuzatos ételneműt.

– Mindegy – folytatá a földesúr –, akárki vágja is a fákat, Istók, de azt az egyet megmondom, hogy mától kezdve itt rejtőzz el, ne törődj az erdő többi részével, és ha valakit megcsípsz, kötözd meg, hozd hozzám. Mert ha csak egy fa dől el még itt tudod nélkül, annak igen siralmas vége lesz rád nézve. Megértettél-e jól?

– Igen, megértettem, tekintetes uram.

Istókot akarta megijeszteni, de a kis Piroska sápadt el erre a parancsra. Istók csak a fejét vakarta, és golyót, puskaport kért az urától, mert mi tagadás benne, ő eddig a puskát csak dísznek hordozta a vállán, földi teremtmények ellen elég volt a két izmos karja, de most ki tudja, miféle csudákkal és szörnyekkel leszzen dolga, és a golyó mégiscsak golyó.

HETEDIK FEJEZET – *HAJÓK HA FEL S LE JÁRNAK*

Piroska a nagy örömtől váratlanul fordult be a legnagyobb szorongatásba. Jaj istenem, a szegény Buttlert megfogják. Talán meg is lövi ez a rettenetes bajuszú ember, az az Istók. Szűz Mária, szent anyácska, segíts rajtam, gondold ki valamit helyettem! Érezte, hogy meg kell mentenie Buttlert. De hogyan? Kire bízta titkát? Inkább meghal, mintsem valakivel közölné. Ha talán írna neki? De ki vinné el a levelet? És aki vinné, az már kitalálna mindent. Megmondaná az apjának, kikiáltaná az egész világnak.

Alig várta, míg hazaérnek, szaladt mindjárt a kertbe, a virágaival tanácskozni; azokkal is, amelyek ott nyíltak szerteszét, két sorban a gyalogutak mellett, de kivált azzal az eggyel, mely a keblében fonnyadozott, kivette onnan, és sokáig nézte a szikrácskát meg a kis patakot, mert övé az érdem, ő hozta a fehér hajóban.

Hej, ha az a hajó vissza tudna menni... Mit szólanál hozzá, te ezüstös patak?

A patak fecsegett-csevegett, felelgetett, de ki értené azt? Pedig bizonyosan jó tanácsot mondott. Letépett egy szegfűt, beledobta a vízbe. A kis habok összezörögtek körüle, fölemelték, de mit ér, ha mégiscsak a régi úton vitték lefelé, lefelé, ki a kertből, el a mezőkre.

Arra jött most egy kertész a gereblyéjével meg a nagy ollójával. Egy becsületes német volt Kassáról – akit azért csapott el, mondják, az abaúji főispán, mert a délszaki növénypalántákat a jeges verem fölé ültette el. Maga az abaúji főispán azonban azt állítja, hogy azért kergette el, mert a legfölségesebb virágait elküldözgette a szeretőinek Kassán. Na hát ez nem olyan nagy baj; Horváth fölfogadta, ebből az egy bajból évről évre gyógyítja az idő a kertészt.

Piroska megszólította:

– Kertész bácsi, ugye, maga okos ember? (A kertész bólintott rá, hogy: igen.) Meg tudná-e csinálni, hogy ez a patak ne arra folyjon, hanem emerre?

A kertész gondolkozott:

– Hát hogyne tudnám megcsinálni? Ha egy gáttal elrekeszteném a vizet, hát visszafordulna a medrében.

– No, csinálja meg!

– Minek?

– Hogy lássam.

– Nem érek most rá játszani, kisasszonyka, meglát az úr és megharagszik.

– De ha szépen, nagyon szépen kérem. – Összetette a kezecskéjét.

– Nem tehetem most, majd vasárnap.

– De most szeretném (és toppantott a lábával, kis arcocskáját haragosan összevonta, s kezét a csipőjére tette). Forgós teremtettem, parancsolom. (Ezt a szakácsnétól tanulta a kicsike.)

A kertész szívből kacagott, gyönyörködve nézte, milyen szép így.

– Ejnye, hát mégse fél tőlem? Hát tudja mit, Müller bácsi, hozok magának egy kis zsák dohányt az apáméból.

Ez már több volt, mint amennyit egy kertész szíve megbír. Müller bácsit egy lúdtó-jásnyi gyémánttal se lehet megvesztegetni, mert az csak kő, de a dohány – más. Az plánta. A plánták pedig hozzá vannak növe egy kertésznek a lelkéhez.

– Hát jól van no, kisasszonyka!

Hozott egy deszkát, összeszedett néhány követ, és megépítette a gátat nagy ügyesen.

– No, most már elmehet, Müller bácsi.

A víz gyült, gyült a gátnál, valóságosan nagyra növekedett. Amint észrevette, hogy nem mehet át, elkezdett zajlani, morgolódni, nyaldosta a deszkát, verdeste a partokat, s széles hullámgyűrűkben ütődött vissza, aztán egyszerre csak meg-gondolta magát, hogy az okosabb enged, és visszafordult. Először csak kis dara-bon ment visszafelé, megállt makacsul odább, mintha mégis restelné. A szembe-jövő víz meglökte egy kissé, de aztán az is visszafordult vele, s megint mentek egy gondolatnyi darabon, míg végre valóságosan visszafelé folyt az egész patak.

Piroska most felírta ceruzával egy cédulára: »Vigyázzon magára, ne menjen töb-bé az erdőbe helyettem fát vágni, mert ott elfogják.«

Aztán elszaladt a hajóért, mely a sás közt volt, belegyömöszölte a cédulát, és nyomatékul rátett egy hófehér szegfűt.

– És most már eredj utadra, kis hajó! Szűz Mária anyácskám, segíts neki!

Rátette a vízre, a víz sebbel-lobbal, andalító csörgéssel, csobogással vitte-vitte a Bernáth-kert felé. Piroska pedig, mint ahogy egy bűnös a bűn színhelyéről, futott, ahogy bírt, a kastély felé.

Eszébe se jutott az a borzasztó lehetőség, hogy azalatt apja éppen ott sétál a galagonya falak közt, melyeken a kertész nyeseget, s kérdi tőle: Nem látta-e Pi-roskát?

– Odalent játszik a pataknál. Éppen most csináltam neki egy gátat.

– Gátat? Miféle gátat?

– Erővel azt kívánta, hogy fölfelé menjen a víz.

– Hm – dörmögte az öregúr, s otthagyva a kertészt, indult a patak felé. Ni, csak-ugyan fölfelé megy a víz, s egy fehér papírhajócska úszik rajta. Mi az ördögöt talált ki az a fruska? És ő maga nincs is itt: Piroska! Piroska! – kiáltja, s ment szapora léptekkel egyenest a hajó felé.

János gróf tükön ült ezalatt. Sógta azt az ő szíve, hogy történik valami, valami levelet hajítanak át a falon vagy virágot (s ez jelenti az igent), ha semmi se törté-nik, az jelenti a »nem«-et, ha pedig oda talál jönni a falhoz estefelé Apró Márton uram, a kovács, hogy egy sűrűbb rostélyzatot illesszen a fal aljára, melyen át nem férhet papírhajó, ez azt jelenti, hogy az apa kezébe került a küldemény. János

gróf egész nap ott őgylgett a pataknál a fal körül, várván a jeleket. Végre mit lát egyszer? Valami olyant, amire nem gondolt, jön a víz vissza haragos mormolással, fehér tajtékot lökdösve a partokra. S íme, a víz tetején nemsokára jön a fehér hajó is. János észrevette, szíve repesett örömeiben. A hajó tetején egy fehér szegfű volt, s a szegfű tetejére ráült egy bolondos méh.

Buttler elolvasta a levelet, s kabátja gomblyukába tűzte a szegfűt. Másnap aztán, mikor a víz megint rendesen folyt, új hajót menesztett új levéllel. Köszönte a Piroska értesítését, s megígérte, hogy nem megy többé a Bernyésbe fát vágni, hanem mégis elmegy arra, hogy bár messziről láthassa.

Harmadnap a Horváth-kertből érkezett válaszhajó levéllel. Meg volt magyarázva benne, hogy egészségi okokból kell kivágni Piroskának száz fát, s csak magát csalná meg, ha valamely fufanggal kijátszaná az orvos parancsát.

S ez így ment most már napról napra, levél ment, levél jött, csupa ártatlan értesítések jelentéktelen eseményekről, elbeszélnek az álmaikat, újságot is írnak, egymásnak, »ma kinyílt a mi kertünkben az aloé«, »ma új kalapot kaptam Bécsből, olyan furcsa vagyok benne«. A hajó meghozta rá a jámbor feleletet. »De szeretném benne látni. Most próbálom lefesteni képzeletből.« »De szeretném magamat látni.« Ez így ment vagy három évig, ha vakáció volt, és ha a postillon d'amour nem makacskodott. Mert néha, kivált hév nyárban (éppen mikor vakáció volt) egyszerre kiszáradt a kis patak, s elvágta az összeköttetést a két ábrándos lélek között.

Ezalatt csak ritkán láthatták egymást, legfeljebb a határban egy percre, ha Piroska apjával a mezőről jött. De ez is csak annyit ért, hogy a kis gróf elment mellettük és köszönt, az öregúr biccentett a fejével. Piroska pedig elhalványodott. Társaságba nem vitte a leányát Horváth, Bernáthékkal pedig éppen ellenséges lábon állt. Csak néha mentek a templomba. De még az istenük is más templomban lakott. Horváthék lutheránusok voltak. Ez pedig nagy válaszfal volt az akkori urak közt. Szerencse az országra.

Ha az *elaltatási* politika idejében a protestáns urakat is szívesen látták volna az udvarnál vagy az udvarhoz szító nagy dinasztia főuraknál, ha azokkal is barátkoznak, ha becézgetik őket, mint a katolikusokat, ma szépen néznénk ki. De a protestáns nagyurak, hála istennek, hidegséget tapasztaltak az udvarnál, tehát visszavonultak a kastélyaikba, s minthogy udvari politikát nem űzhettek, csináltak unalmukban nemzeti politikát, a kis protestáns urak pedig szintén nem kapaszkodhattak ösztönük szerint a katolikus mágnásokhoz, ahol disgrata perszónák voltak, beálltak tehát a saját rangosabb, elégedetlen hitfeleikhez zajongónak, s táplálták azt a kis pislogó tüzet, mely negyven év múlva aztán egy hatalmas széláramlatban minden oltáron fellobogott – hogy ne legyen többé a világ végéig eloltható.

Szóval Bécsben mindig ostoba politikát űztek. Ott csinálták Magyarországnak a vezéreket. Fölhíttak valakit ad audiendum verbumra, jól lekorholták, hazaküldték. A Burgban élvezték az ilyen dorgálási jeleneteket a király tanácsosai. Azt mondogatták egymás közt: »Orrot kapott a császártól.«

Szamarak voltak. Nem orrot kapott az, hanem »vezéri buzogányt«.

Az öreg Horváth is a Prónayakkal, Radvánszkyakkal, a Zayakkal és a Keczekkel tartott. Minden évben beutazta őket, tanácskoztak, terveztek, disputáltak, de az rendesen májusban volt, mikor Piroska egyedül maradt otthon, minél fogva a diák nem vehette semmi hasznát. Nem volt öneki más patrónusa, csak a patak.

A negyedik évben aztán hosszabbak lettek a levelek. János leírta a gondolatait, érzéseit, sóvárgását, boldogtalanságát. Piroska is erről írt. Nemcsak az aloe nyílt már, de az ő szívük is. Megvallották egymásnak a szerelmüket, vitte a kis patak heteken át a fogadalmakat: »Szeretlek, szeretlek, síromig szeretlek.« »Leszel-e a feleségem?« »Csak a tied, senki másé.« Végre az ötödik vakáción már nagy lett Piroska, szép virágzó, karcsú hajadon, piros, mint a rózsa, üde, mint a hajnal. János gróf pedig kész férfi lett, szép kis vékony bajusszal, körszakállal – tíz hónap múlva már elvégzi a jogot, s házasodhatik. A hajójáratok ezeket a kérdéseket szellőztették. Megírta, hogy gyámja, Fáy István (akinek a felesége Bernáth-leány), igen jó ember, már tud a dologról, és hogy jövőre, körülbelül pünkösd táján nagykorúsíttatja, s ezzel maga veszi át birtokait, hogy tehát nincs már semmi akadály, ami elválaszthatná édes Piroskájától, csak még az ő apja, akit furcsa embernek ver a hír. Ha valami szomorítja az életet, hát az a gondolat: mi lesz vele akkor, ha az apja megtagadja a kezét, vagy olyan talányokat ad föl, melyeket ő nem tud megfejteni? Se nappala, se éjjele emiatt, már két éve nem látták nevetni társai, »szomorú Buttlernek« hívják a pataki lányok. A Horváth-kertből érkező levelek váltig vigasztalták, hogy nem olyan zsarnok az öregúr, amilyennek képzelik, és hogy csak a nővérei iránti szeretetből mustrálta úgy a kéroket, mert jó férjeket akart nekik. Nagyon határozott volt ezeknek a leveleknek a hangja. Az egyikben ott ragyott ez a mondás: »Ha pedig az apám bele nem egyezne, akkor is a tied leszek, követlek, ahová viszel; elhagyom a szülei házat akarata ellen is teérted. Te csak írd meg, hogy akarod-e?«

János gróf erre visszafelelt:

»Nem akarom, szívem, mert én boldoggá akarlak tenni, s az atyai áldás, ha megvan, nem látszik meg a boldogságban, de ha nincs meg – nem látszik meg a boldogság a szülei harag árnyékától.«

A vakáció legutolsó napján, mikor már úgyszólván befogott a kocsis, jött meg az utolsó hajó a válasszal:

»Légy jó reménységgel, kedves János; húsvétig, mire megjössz, igyekszem apa szívét meghódítani, s addig kigondolom a módot, miképpen férhetsz hozzá te is. Apám szereti a klasszikus költőket, Ovidiust és Horatiust, ezzel nagy kedvében járhat, olvasgasd őket. Isten veled, gondolj reám sokszor, sokszor.«

Ez volt ennek az ábrándos szerelemnek a gyerekes története. Öt év alatt tízszer se látták egymást, s csupán egyszer beszéltek az erdőben az első találkozásnál, s mégis ismerték egymást a levelekből. Kitérult azokban egész lelkük, s bár a hajócska nem bírta el nagy terheket, hosszú ömlengésekkel teleírt íveket, csak cédulákat, e rövid, ennél fogva átgondolt tömör gondolatok és üzenetek, melyeket

egymással váltottak, otthon a szerelem melegén kiterjeszkedtek, megnőttek, egész kötetekké dagadtak, mint ahogy a lenyesett orgonaág lecsukott, színtelen virága otthon a pohárban szétnyílik, s hatalmas lila fürtjeit kibontja háromszor akkorára.

Ma tehát, mihelyst leszállt a Dőryék hintajáról, mindjárt a régi lett, epekedő, türelmetlen szerelmes. A fák, a tárgyak, a hegyek, minden, de minden órá emlékeztette, alig várta a délutánt, hogy lemelessen, édes mélézással lépegetett a Horváthkert felé a patak mentén, s aztán a nyílásnál elbocsátotta előre elkészített hajóját. Tudta, hogy odaát Piroska már várja.

»Megérkeztem. Emlékezz ígéretedre.«

Csak másnap remélt feleletet, mert a víz kicsi volt, egy egész nap kell, míg felgyűlik a gátnál. Úgy is történt; a válasz másnap érkezett.

»Isten hozott! Látogasd meg apámat húsvét másodnapján délután. Kérj meg tőle. Majd meglátjuk a többit.«

Nevezetes három nap volt ez a diákra nézve; hogy hát minden eldőlt húsvét másodnapján. Lehetséges-e, én istenem? Nehezen várta a döntő órát, és mégis fázott tőle. Mert hátha azt mondja az öregúr, hogy »nem«, és a reményt is elveszi tőle. »Ejh, a reményt el nem veheti – bátorítá magát –, a remény megmarad még akkor is.« Voltak pillanatai, mikor szerette volna kitolni a terminust, de nem lehet, mert Piroska így kívánta, hát így lesz. Egy kicsit gyáva természetű volt. Nemegyszer kellett magát megbiztatnia húsvét másodnapján, midőn a Horváth-kastélyba indult, lassú, bizonytalan léptekkel, nagy szívdobogással. »A macska fél, de én nem félek.« Szépen meggondolta, mit fog mondani, hogyan kezdi, de mire a váracskapujához ért, egyszerre szédülni kezdett a feje, s látta, hogy a kastély tornya elkezd sebesen forogni, aztán lehajítja magát az épület tetejéről, leugrik a bástyákra, onnan a kertbe pottyán, és szalad, szalad már messze a mezőn, a szintén szaladó zöld búzák után.

Vissza akart fordulni azon a címen, hogy rosszul érzi magát. De szabad-e neki visszafordulnia? Egy Buttler grófnak? Soha. Még ha a fejét levágnák se. Megerősíté magát e gondolatban, s mint egy Mucius Scaevola, kezét kinyújtá a kalapács után, mely láncon csüggött le az ajtóról. Most már bátor volt és kemény. Csak az elhatározásokhoz nem volt lelki ereje, inkább tervezni szeretett, de ha bent volt a cselekedetbe, többé nem hátrált. Nehezen vált meg a félelemtől, mint valami kedvenc ruhadarabjától, de ha egyszer levetette, többet nem ismert rá.

Háromszor-négyszer kopogott a kalapáccsal, mire megjelent Márton inas, és a kémlelőlyukon felösmervén őt, bebocsátotta.

– Itthon van a tekintetes úr?

– Itthon van, tessék hozzá befáradni.

Az inas egy szobán vezette keresztül, mely tele volt mindenféle görebekkel, gépekkel, retortákkal, ez volt az öreg kémiai laboratóriuma. A másik szoba az írószobája. Éppen írt valamit, de rögtön abbahagyta. A lúdtollat a füle mellé szúrván, sietett a jött eleibe, megrácván annak mindkét kezét nyájas barátsággal.

– Én Buttler János vagyok.

– Igenis, igenis – mondá ez szaporán. – Van szerencsém ösmerni a méltóságos gróf urat látásból, és igen örülök, tessék helyet foglalni, és megmondani nekem, hogy mivel szolgálhatok, igenis.

János gróf elpirult egy kicsit, aztán elkezdte kerülgetni messziről, amint otthon kitervelte, hogy voltaképpen egy igen kényes, fontos dologban jött, de másképpen is már régen óhajtott volna megismerkedni a »kedves urabátyjával«, mert azt hallotta, hogy nagy kedvelője a poézisnak, Horatius Flaccusnak és Ovidius Nasónak, akiket ő szeret.

– Hm, tehát Ovidius Nasót szereti, azt hittem, hogy...

– Ó, én minden poétát imádok – folytatta hévvel Buttler –, és már régen tettem volna tiszteletemet, ha nem féltem volna, hogy alkalmatlan vagyok.

– Ó, a világért sem, a világért sem. De lássa, a prózaírók sem megvetendők. Igenis, a prózaírók. Az egyikben azt olvastam tegnap, hogy a megaraiak segílyt akartak kérni a lacedaemoniaiaktól, mert éheztek, s küldöttjeik megjelenvén Spártában, szónokuk gyönyörű beszédében igyekezett szomszédjaikat meggyőzni, hogy a rossz termés folytán segítségükre szorultak, igenis egy nagyszabású beszéddel... Melyet meghallgatván a lacedaemoniaiak, ekképpen válaszoltak: »Menjetez haza, jó emberek, és mondjátok meg otthon, hogy küldjön a nemzetiségetek más követeket, mert a ti beszédetek oly hosszú volt, hogy mire a végére jutottatok, elfelejtettük az elejét és közepét és azt is, hogy mi van benne.« Mire hazamentek az üzenettel a megaraiak hosszú orral, és hetek múlva jövének új követeik ezzel a mondással: »Semmink se termett, éhezünk, segítsenek rajtunk.« Megvetőleg szólt oda egy spártai: »Ejh, minek az a sok fecsegés! Elég lett volna, ha az üres tarisznyát fölmutatjátok...« Hát igenis, igenis. Elég lenne talán, ha méltóságos uramöcsém is ilyesvalami tárgyat mutatna...

No hát ez volt a legkönnyebb. A Piroska arcképe ott függött a falon. Az első hosszú ruhájában festette le egy vándorpiktor.

Gróf Buttler vakmerően odamutatott a falra.

– Igenis, értem, igenis... Ön a leányom végett jött, igenis.

– Szeretem őt – mondá az ifjú egyenesen, mély bensőséggel.

– Úgy? Tehát nem Ovidius Nasót, hanem őt... igenis őt. Nos, ez eddig egészen rendben van, de hát audiatur et altera pars, hát hogy vagyunk a leánnyal? Igenis.

S egyszerre megkomolyodott, szigorúra vált az arca.

– A kisasszony is szeret engem.

– Honnan gondolja?

– Tudom.

– Honnan tudja? (Élesen nézett a szeme közé, mint egy kriminális bíró.)

– Hát elmondok önnek egy titkot. Már öt év óta leveleztem vele, és megírta a leveleiben.

– A hajókon? – kérde az öreg közömbösen.

– A hajókon – dadogta a gróf meglepetve, hogy Horváth már tudja azt.

– No hát az nem ér semmit – kacagott föl az öregúr kedélyesen –, mert én is elmondok önnek cserébe egy titkot –, hogy azokon a hajókon én leveleztem öcsémurammal öt év óta.

Buttler gróf hátratántorodott és elhalványult.

– Lehetetlen az.

– Igenis, nem lehetetlen, mert úgy van. Piroska leányom egy betűt se tud ezekről a levelezésekről, igenis. Ha meg akar ön győződni, lépjen ide.

Fölvette a levél kéziratát az asztalról, melyet akkor hagyott félbe, midőn Buttler belépett, s odatolta szeme elé. Mintha mennykő sújtana a Buttler szívébe. Megismerte, hogy ez az írás jár a hajón, ezek a szép, finom, gömbölyű betűk ámítják már öt év óta.

NYOLCADIK FEJEZET – *PIROS RÓZSA, FEHÉR RÓZSA*

Míg szíve vonaglott a fájdalomtól, szemeiben a harag villáma gyúlt ki.

– Uram, tekintetes úr – szólt lázasan, tompán, szinte hörögve. – Ön cudar játékot űzött velem évek óta, ezt számon kérem öntől.

Orrcimpái remegtek, arca elsápadt, s tekintetében vészjósló fény lobogott.

Horváth gyönyörködve nézte, hogy milyen szép férfi így. Mért is nincs egy ilyen fia!

– No, no, no, fiatalember – mosolygott fölényesen, jupiteri nyugalommal. – Ön túlságosan heveskedik, igenis, de nem vehetem rossznéven, mert juvenus ventus.

– Semmi ventus – vágott közbe Buttler gróf gúnyosan. – Ön nemesember lett, nemesemberek pedig még ősz haj alatt sem intézhetnek el ilyesmit latin közmondásokkal.

Az öreg Horváth még csak a szemével se hunyorított.

– A nemesemberek, igenis, de a nemesembereknél vannak még magasabb skálák is, fiatalúr, például a nemes apák, igenis. Hát én apa vagyok, s midőn azt láttam, hogy valaki a lányom szívéhez akar férni, meglehetősen romantikus utakon... csergedező patakok, bokrétás hajócskák, igenis... nos, akkor jogom volt így gondolkozni: Hm, a leányomat akarod tőlem elrabolni, hát állok elébe, és megösmerek előbb, hogy ki vagy, mi lakik benned.

A fiatal gróf lehorgasztotta finom, hosszúkás fejét, jelölve annak, hogy ez az argumentum nyomta le.

– És én öt évig leveleztem, beleélve magamat egy gyermekleány lelkületébe, egy aggastyán eszével és tapasztalataival incselkedem önnel, vagyis teveled, édes fiam, mert hiszen csak nem akarod visszaszívni a per tut, amelyre egymást följosítottuk a levelekben?

A gróf fölszisszent a tréfára, annyira bántotta, de mégse szólt, várta lázasan kóválygó fejjel, mi fog következni.

– Öt év nagy idő, édes fiam, kiismertelek teljesen. Az volt az eltökélt szándékom, hogy legkisebb leányomnak magam választom a férjét, és én téged választalak, igenis.

Mind a két kezét feléje nyújtotta szeretettel, és megölelte, János gróf szomorúan nézett rá, mintha nem értené az egészet.

– Mordizom adta, hát mi bajod? Miért vágsz olyan savanyú arcot, mintha a füledet haraptam volna le? Hát így néznek ki a ki nem kosarazott kérők?

– Egy egész világot rombolt ön össze – felelte János gróf végtelen bánattal az arcán –, és én most már attól tartok, hogy céltalan utat tettem ide, és bocsánatot kérek...

– Lárifári! Hát Piroska?...

– Ó, ő alig ösmer engem, hiszen ő végre is egy másik kisasszony, egy idegen, és semmi esetre sem az, akivel én ösmerős voltam, akinek a lelkét, egész lényét éveken át mintegy átöntöttem a magam lelkébe.

– Ne légy fantasztá, édes öcsém. Ami megtörtént, az megtörtént. Ezen már csak egy módon lehetne segíteni.

S jóízű mosoly játszott az öreg dereses bajsza körül.

– Hogyan? – kérdé az ifjú gépiesen.

– Ha engem vennél el feleségül, igenis, de tudom, hogy ez a *modus vivendi* se tetszik neked.

De már erre János is elmosolyodott.

– Aztán, látod, az igaz, hogy nem a Piroska levelezett veled, de az is igaz, hogy ő akart veled levelezni. Az első hajót, melyen a cédulát küldte, hogy ne menj többet a Bernyésbe, mert elfognak, ő maga tette fel a vízre, én észrevettem az úszó hajót, kihalásztam az üzenetet tudtán kívül a saját írásommal, őt pedig, elkerítván a kertnek azt a részét, ahol a patak folyik, nem bocsátottam soha többé oda.

– Hát azt hiszi, bátyám – kérdé János gróf élénken –, hogy nem idegenkednék tőlem?

– Ha hiszem-e? Hát bolond vagyok én, hogy évekig levelezzek egy diákkal, a magam passziójából? Hiszen azzal az erővel a kassai püspökkel is korrespondeálhattam volna, aki okosabb ember és nekem atyámfia. Tudtam azonban, hogy a leány szeret.

– Ah, istenem, ha igaz lenne – sóhajtott föl János.

– Mibe akarsz fogadni, hogy igaz?

– Hogy lehetne azt megtudni?

– Úgy, hogy megkérdezzük.

– De mikor?

– Most mindjárt.

– Itt, énelőttem?

– Előttem.

– Nem, nem – tiltakozott a gróf –, mindjárt meghalnék, ha azt mondaná, hogy nem szeret.

– Ejh, halnál az ördögöt!

S ezzel kinyitott egy ajtót, végig lehetett látni egy egész sor szobán.

– Piroska! – kiáltá. – Gyere be, gyere be!

Egy perc se múlt, dehogy, egy fél perc se, dehogy, inkább egy egész örökkévalóság elmúlt, midőn végre ruhasuhogás hallatszott a szomszéd szobában. János gróf valami felsőbb természeti parancsnak engedelmeskedve, behunyta szemeit, érezte az üdítő áramot, mely vele jött, bizonyosan a szoknyácskáinak a csapko-

dása okozza azt a hűs szellőt, érezte a napfényt, amint a leeresztett zöld zsaluk bordáin át hosszú, arany vásznakat nyújtott be.

Aztán megcsendült egy édes hang:

– Itt vagyok, apácskám, mit parancsolsz?

Most egyszerre fölnyitá szempilláit, és ahogy látni vélt azelőtt behunyt szemmel, most azt hitte, hogy nem lát nyitottakkal.

Csak úgy a ködön keresztül, látományszerűleg, állt ott az ajtóban Piroska, de mintha nem is volna eleven, csak úgy a képe szállt volna alá a falról, és az ajtó lenne most a rájája. És az öltözete is más volt. Egyszerű kartonruha van rajta, de milyen jól áll neki, aztán fehér kötény, és a ruha ujjá felgyűrve a könyökén túl, a két cseresznyevirág szín karja lelóg lankadtan, mintha el volna törve, még a feje is lehorgasztva, a nyaka is eltörtnek látszik, de mégis olyan gyönyörű – hogy lehetetlen ránézni.

– Híttalak, szívecském, mert egy komoly dologról kell most határoznunk. Gyere ide közelebb. De micsoda különös öltözetben vagy?

Végigpillantott magán, a kötényén, a kezein, és olyan piros lett, mint a bíbor, aztán gyorsan kezdte legyűrni a ruhaujjakat a karjaira.

– Künn a konyhában pepecseltünk a Fridával – rebegette –, és nem tudtam, és... Ó, istenem...

– No, mi az? El akarsz szaladni? Ohó! Nem oda Buda, gyere csak, gyere... Így ni, hozzám!

Megállt az apja háta mögött, fölágaskodott egy kicsinyt, hogy állát az apja vállára akassza, így csak egy kevés látszott az arcából, s e bástya mögül vetett titkon egy pillantást a vendégre.

– Hát találd el, mért van itt most nálam Buttler gróf?

– Nem tudom apácska, nem tudom – szólt csöndesen, fojtott hangon.

Buttler előrelépett, gépiesen, gyámoltalanul, mint az alvajáró; a száját kezdte mozgatni, érezte, hogy mondania kell valamit, de az öregúr leintette.

– Majd megmondom én, igenis. Feleségül akar venni. No, ugye, ámulsz? Hát mármost én azt mondtam, tőled függ; ha szereted, menj hozzá, ha nem szereted, ne menj hozzá. Íme, felelj neki szíved szerint!

A leány ösztönszerűleg lekapta a fejét, mintha egy spanyolfal mögé kuporodna le. Az öreg válla mögött láthatatlan maradt.

A beállott csendben a szívek dobogását lehetett hallani!

– No, ne légy gyerek, felelj hát!

Összeszorítá az ajkait, és hallgatott. Csak a vén óra ketyegett a falon, és a pondus járt lustán, lassan ide-oda.

– Ej, no, mégse felelsz? Aztán mit bújsz ide, a hátam mögé? Nem kuckó az én hátam. Eredj, most már haragszom.

Az ablak felé lépegetett, mire a leány fedetlenül maradt, mint mikor egy gyenge virág mellől elveszik a karót. Olyan furcsa érzés, hogy úgy magánosan van, egészen egyedül... reszkető liliom ilyenkor a kevély liliom...

Gépiesen ment az apja után, s fejét odaszorítá a mellére.

– Jaj, úgy szégyenlem, de úgy szégyenlem – szólt elhalón.

– Hát talán nem határoztad még el magadat? Gondolkozási időt akarsz?

– Nem.

– Mit nem? Hogy nem határoztad el magadat, vagy hogy nem akarsz gondolkozási időt?

– Nem tudom, nem tudom – hajtogatta álmodozón.

Az öregúr türelme szakadni készült, ráncok gyülekeztek a homlokára.

– Ó, te kis gyáva lélek, milyen asszony is lenne még belőled? Még gyerek vagy. Igazán magam is belátom, hogy még korán van ez a dolog. És ez is egy válasz. Ha szeretnéd Buttlert, erőt vennél a szégyenkezésedben, mert lásd, a szerelem erősebb a szégyenlősségnél. Végeztünk. Elmehetsz, ha tetszik, a szobádba...

De a leány görcsösen tapadt apja kebeléhez. Aztán egyszerre csak átölelte a két karjával a nyakát, és kezdte a nagy fejét lehúzni a saját szájához, amire az öreg dörmögött valami olyasfélét, hogy a gránát fülbevalójával megkarcolta.

– Csak ebben a ruhában szégyenlem úgy magamat – súgta neki.

– Hehehehe – kacagott föl édesdeden az öreg. – Ó, csacsi, kis csacsi (és megcsókolta a kis csacsi száját). Hogy azt mondja, csak ebben a ruhában szégyenli magát. Ó, Éva, Éva, te bohókás Éva! Micsoda bolondságokat oltottál a nemedbe. Hát eredj, no, öltözz föl, ahogy tetszik; aztán megállj csak, nem is szükség felelned: ha szereted Buttlert, legyen a hajadban piros rózsza, ha nem szereted, fehér rózsza.

Erre aztán kisurrant Piroska. Buttler fölsóhajtott: »Nem jön az már vissza.« A harmadik szobában megcsendült valami pajkos dal, amit akkor hoztak Párizsból:

A grenoblei kapu fáján

Egy kis veréb csiripelt ebéd táján,

Tra la! Tra la!

De furcsa kis veréb vala.

Aztán mindig tovább-tovább, elmosódva hallatszott a dal, míg végre elhalt.

Az öregúr a pipáját szortyogtatta, aztán tömte. Buttler pedig szóval álmodozásba merült. Hol remélt, hol nem. Szédítő gyorsasággal nyargaltak fejében a gondolatok. Most öltözik, most kapcsolják föl a fűzőjét, most adják föl a szoknyáját, most küldte el a szobalányt, hogy hozzon hamar egy rózsát az üvegházból. De milyet mondott? Fehéret-e vagy pirosat? A szobalány már tudja. Boldog szobalány. Türelmetlenül nézte óráját. Milyen sokáig nem jön. Talán el se jön, csak beüzeni az inastól, hogy a feje fáj.

– Hát mikorra gondolnád a lakodalmat? – kérdezte eközben az öreg, hintázva a nagy hosszú szárú pipáját a levegőben, hogy a tapló nagyobb tűzre gerjedjen.

Buttler fölrezzent:

– Tetszett valamit mondani?

De eközben már kialudt a nyirkos tapló, s az öreg megint a tűzkővel kezdett bajlódni, ami olyan komoly foglalatosság, hogy nem tűri meg az érdeklődés elágazását.

E pillanatban nyílt meg az ajtó, s belépett a szobába Piroska. De milyen nagy volt a meglepetés, mikor szakasztott abban a ruhában jött vissza, melyikben elment – csak éppen hogy a hajában nevetett egy piros rózsa.

– Hát ez az a remek toalett? – támadt rá az öreg fejcsóválva.

– Igen, apa, mert elhoztam a legyezőmet.

Ah, a legyező! No persze. Ez hiányzott neki. Hogy el lehet amögé bújni, kecseksen, szemérmatosan, jobban, mint az apja válla mögé. Ej lám, a legyező, ez a csúf, álnok kis fegyver. Ez adja meg a bátorságot. Most már egy csöppet se volt félénk – vagy legalább lehetetlen volt észrevenni.

– Ah, asszonyok, asszonyok! – kiáltá az öreg, szemeit tréfásan az ég felé emelve – milyenek vagytok! Tehát fegyveresen jöttél? És a nyilatkozatot is hoztad, de mint szépítő csecsebecsét a hajadban.

Aztán Buttler felé hunyorított vidáman.

– Látod, mit mondtam. Eredj most már, csókold meg a menyasszonyodat.

Buttler megdicsőült arccal tántorgott hozzá, mintha ittas lenne, a leány maga is egy lépést tett felé, lehajtotta előtte, odanyújtotta a fejét, kissé fátyolozott hangon szólva:

– No hát vegye el a rózsáját.

Buttler remegő kézzel húzta ki abból a gyönyörű lenhajból.

– Köszönöm.

És megcsókolta azt a helyet, ahol a rózsa volt. Feltűzte gondosan a gomblyukába. Mire a leány odahajtotta a fejét, ahol a rózsa most van.

Az öreg pedig megint hintázta a pipáját a taplóval, és megint megkérdezte:

– Hát igenis, igenis, mikorra gondoljátok a lakodalmat?

KILENCEDIK FEJEZET – A NAGYASSZONY GÁLÁBAN

A lakodalom? Ki bánja azt! Az a szomszomság még csak útban van; az csak holnap, holnapután jön meg... Most még boldogok az egymás nézésében, ha a kezüket egymáséban tartják, ha a kis kartonszoknya megérinti a János lábát, ha egy hajszál leoldódik a frizurából, és János gróf saját kezűleg visszaigazíthatja. Most még ez mind kimerítetlen, cukros csemege. Hát még az a sok kérdés és az a sok édes és ravasz felelet. De csak olyan ravasz, hogy a kétnapos macska is átlátja rajta.

– Emlékszik-e, mikor a kis madártojást adták az erdőben?

– Ó, hogyne. Hiszen akkor szerettem meg.

– Lássa, én is akkor.

– Igazán?

– Hát nem hiszi?

– Hiszem, hiszem. No, inkább hiszem, csak ne vágjon olyan bús szemeket.

– Úgy? Nem tetszenek a szemeim?

– Dehogy. Hisz nem azt mondtam.

Mindent szeretnének tudni, mindennek utánajárni. Mint mikor a gyermekek a vízben turkálnak, s minden színes kavicsot megnyálnak, hogy nincsen-e cukorból.

– Aztán mit gondolt, kis Piroska, mondja meg, mikor meglátott?

– Hát eleinte azt gondoltam... Mit is gondoltam? Hát azt gondoltam, hogy locsolni jött.

– Az igaz, hiszen ma locsolni kellene. Akarja?

– Mit gondol? Hiszen az nem szokás az izék... hiszen tudja... Az ilyenek közt.

– Igazán csak a locsolásra gondolt, de lélekre, Piroska, nem sejtett semmit?

– Igazat mondjak?

– No, mondjon! – esengett lágyan, csöndesen János gróf.

– Hát gondoltam, hogy mit akar.

– Tehát sejtette, hogy szeretem?

– Hallottam a kovácstól.

– A kovácstól? Hogy lehet az?

– A kovács mondta, hogy maga ott köszörültette a fejszéjét, amellyel a fákat vágta helyettem, ez hatott meg.

– Én hát fejszével kerestem meg a kenyeremet, mint a napszámosok?

– Mit? – biggyesztette el az ajkait Piroska durcásan. – Hát kenyere vagyok én magának?

– Dehogy, maga a mézeskalácsom – de én boldogságot akartam mondani. Bocssássa meg a nyelvbötlésomat.

Szóval, ezt a sok dolgot mind tisztázni kell előbb, közbe-közbe megneheztelni, duzzogni, pörölni, kibékülni, a legkedvezőbb földi eseménynek tartani, ha az öreg-úr lehajlik a százfiókos almárium legaljára, hogy ott új csutora után hajkurásszon; ezalatt nem néz ide, könnyen sikerülhet egy kis merénylet. S ha egyszer ezt a mézet megkóstolta valaki, az már azontúl el van veszve az okos dolgokra nézve. Eddig egymást nézték, egymás tekintetét keresték, kölcsönösen barangolt lelkük e mélységekben, egymás pirulásán, halványulásán éldegéltek; most jön a másik stádium, most már az öreget lesik, az öregúr a fő, mikor néz félre, mikor tekint ki az ablakon felhőket konstatálni. (Ostobaság! Vannak is most már felhők?) A harmadik stádium akkor áll be, mikor beáll az este, a lefekvés órája, és szépen el kell búcsúzni, nyugodalmas jó éjszakát kívánva, hazamenni, a Piroskát pedig ott-hagyni. Hát ez aztán a szekatúra! Első nap még csak hagyján, hanem már a második napon kezd valami lázadási hajlam csírázni a lélekben. S milyen gyorsan nő ez a palánta! Hogyne: hiszen a szerelem napja süti. A bűbajos helyzet tűrhetetlen állapottá fajul, és – most ugrik ki már az a kérdés, hogy mikor lesz a lakodalom?

Hát mikor legyen? Június végénél nem lehet hamarabb, mert addig jogot kell végezni, hogy kész ember legyen János gróf. Hiszen voltaképpen pünkösdkor is meglehetne az esküvő, de milyen furcsa lenne, hogy a Piroska férje egy diák, ő maga pedig egy diákné. Még tán pasquilt is írnának rájuk a pataki tógátusok. Igaz, hogy akár el se menjen többé Patakra a jogot végezni, mert egy Buttler kész ember a tudomány nélkül is, kész ember, mikor születik, de mit szólna ehhez Kövy professzor, aki annyira szereti Butttert? És a gonosz tógátusok erre is megcsinálnák a vereszetet. Mégiscsak hadd legyen a lakodalom június végén, Péter-Pál napján.

Ebben állapotdak meg. Persze, még addig sok víz foly le a Latorcán, de sokat is kell elvégezni. Most már mindjárt tömérdek tennivaló szakadt a nyakukba. Értesíteni kellett levelekben a rokonságot, megrendelni Kassán, Bécsben tömérdek encsebencsét a kelengyéhez. Egy csatlós mindjárt másnap lóra ült, hogy a hírt megvigye Fáy Istvánnak, a Buttler gyámjának, Patakra, ki is ékes episztolákban válaszolt úgy a menyasszonynak, mint a vőlegénynek, küldvén nagy meglepetésül Buttler János grófnak a már előre kieszközölt és a fiókban tartott nagykorúsítási engedélyt, azonfelül a saját beleegyezését és atyafiságos üdvözlését; ő maga is jönne személyesen a húgocskáját megcsókolni, ha a köszvényes lába nem kötné az ágyasházához, így azonban küldi a híres smaragd nyakéket, melyet a Buttler-grófné, mint menyasszonyok szoktak megkapni a vőlegényeiktől. Ez a násfa – jegyzé meg a post scriptumban – egykor a XII. Károly svékus király anyjáié vala, és az mondatik felőle, hogy kiváltképpen való szerencsét hoz a viselőjére.

Ugyancsak ez a csatlós volt megbízva, hogy Patakon bemenvén a Bujdosó Mihály ötvösmester boltjába, onnan két vastag arany karikagyűrűt hozzon, egy nagyobbat és egy kisebbet.

Egy másik csatlós is nyeregbe ült a Buttler úrfi levelével. Bozosra szólt a levél a Buttler tisztartójához, hogy pénzt, fáradságot nem kímélve, azonnal hozzálásson

a kastély és a park kicsinosításához, mert június végén odajön, és állandóan ottmarad lakni. A kertész pedig ültessen sok virágot, mert olyan is lesz vele, aki a virágokat szereti. Különösen úgynevezett szikravirágokkal kell bevetni a fák között nagy területeket. Valamint ne feledkezzék meg a tisztartó úr a tóru sem, amely kitisztítatván, új halakkal láttassék el. Nemkülönbén célszerű volna, ha tisztartó úr kontaktusba bocsátkozván párdányi uradalmi tisztartómmal, tettes Nogáll Ferenc urammal, valamint erdélyi uradalmaim prefektusával, tettes Gábor József urammal, ahol számos fülemilék vagynak, hogy azok részben a bozosi parkba áttétessenek, és ott szépen énekeljenek stb.

Horváth majdnem halálra nevette magát e levélen, melyet az új gazda megmutatott neki.

– No, kíváncsi vagyok a fülemiléidre, miképpen tétetnek át és fognak-e szépen énekelni. Hanem ami a tavat illeti, ott még elmulasztottál valamit a parádéból. Heliogabalus császár, mikor házasodott, rózsaoajjal töltetett meg egy egész tavat, úgyhogy félmérföldnyire szagos volt az egész környék.

– Én is megtöltessem?

– Bolond vagy. Hiszen annyi rózsaoaj most nincs is az egész világon, egész vagyonod rámenne meg az enyim is a tetejébe.

Már három napja volt boldog ember János, már a levelek is talán mind megérkeztek a címekre, amelyeket Horváth küldött szét a rokonoknak a szerencséről, és még mindig titkolódzott Bernáthéknál. Végre elérkezett az utolsó nap, holnap reggel már indulni kell Patakra. Az asszonynéni már sütötte az útipogácsát meg libát a tarisznyába, és még mindig nem tudtak semmit. János eléggé restellte, de félt a kellemetlen pillanattól, tudta, hogy Bernáthék mennyire nem kedvelik a rozsólisfőzőt, hogy tizenkét év óta nem érintkeznek egymással.

De mindegy, anélkül mégse mehet el, hogy a jó öregeknek ne szóljon. De miképpen adja elő, hogy minél kisebb keserűséget okozzon s minél simábban átessék rajta. Nagy ravaszul besompolygott hát a konyhába, ahol a nagyasszony foglalatoskodék (éppen ebben a szent percben ütötte pofon a mindenest, aki egy kis csirkére rátaposott, és megölte.)

– Éppen nektek sütöm a libát, fiacskám. Ez az egy nőtt meg csodálatos módon előre, és szépecskén meghízott a vesztére. Ha még egypár napig hizlalhatom, sokra viszi, de hasztalan, a professzorok nem várnak. No, nézd meg, milyen szépen pirul bent a rurában.

– Köszönöm, asszonynéni, de nem vagyok kíváncsi.

– Tudom, lurkó, mert Olaszröszkén, Döryéknél kiszálltok ugye, és nagy trakta lesz? Csak aztán bele ne habarodj abba a csinos leányba.

– Túl vagyok én már azon, asszonynéni.

– Mit mondasz? – kapta föl a fejét a nagyasszony.

– Azt mondtam, hogy nem szeret már engem az asszonynéni.

– Ej, ej, édes fiam, hogy mondhatasz olyat. Mindjárt a szemed közé loccsantok valamit ezzel a varecskával!

– Rám se néz, asszonynéni – nyöszörgött ravaszul János gróf.

– Már hogyan néznék rád, édes fiam? Hiszen most is rád nézek.

– De fogadni mernék, hogy a kezemet már három napja nem látta.

– Mi? Talán megütötte a kezedet?

– Nem látta, mi van rajta?

– Talán pokolvar?

– Nem biz az, hanem nézze csak, édes néni.

S ezzel, mint a dicsekővő gyerek, kinyújtotta a jobb kezét, melyen ott csillogott a családi rubinköves pecsétgyűrű mellett egy sima karika.

Bernáthné kezéből kifordult a főzőkanál, szemeit ijedten meresztette a látományra.

– Kinek akarod azt adni, hé?

– Ezt már csak a halálnak. Ezt már kaptam.

– És kitől, te?

A csalafinta János csak mosolygott.

– Találja ki a néni.

– De nem találgatom én, édes fiam, hanem úgy rád hányok ezzel a porolópálcával, ha mindjárt meg nem mondod, hogy olyat még nem kapott eleven gróf. Hát ezért neveltelek és szerettelek én gyermekkorod óta?

És egyszerre elöntötte édes, jóságos szemeit a könnyzár.

János gróf most már elkezdte a kezeit csókolni, hogy megengesztelje. Majd odahajolt a füléhez, és megsúgta a kedves nevet, amelyben benne van az ezüst, arany csengése, a drágakövek villogása és a világ minden melódiája: »Horváth Piroska, Horváth Piroska.«

Az asszonynéni szótlanul intett, hogy kövesse a szobájába. János szinte meghökkent, hogy talán le fogja térdepeltetni – valami fahasábra, mint azelőtt, mikor kicsi volt.

– Beszélj el mindent, hogy történt – mondta ridegen, szinte kevélyen.

János elbeszélte mindent, elejétől végig mindent, mindent.

– És ez már három napja volt?

– Igen, néni.

– És azóta tudtál hallgatni?

– Hiszen elég baj volt az nekem, mert a szegény Piroska el akart ide jönni, de nem mertem szólni maguknak.

– Nem helyesen tetted. Mert ha a hóhér leányát veszed is el, ha egyszer a tied, akkor az enyém is. És hozzám akart jönni szegényke?

– Igen.

– És mit mondtál neki?

– Hogy félek, nem látnák szívesen.

– Mit, ezt mondtad? – pattant föl haragosan, és fölszakította az ajtót. – Panna! A fekete selyemruhámat!

– Csak nem akar elmenni... oda?

– De éppen, éspedig mindjárt, és el sem jövök, míg el nem hozom.

János gróf ámulatlan tekintett rá, az asszony néni-e az, vagy talán – hiszen minden csodában hitt már – az a szelíd asszonyi alak elevenedett meg, akinek a képe a bozosi kastély falán lóg, aki mikor meghalt, egy élő hozott a napvilágra, magát őérette a halálnál beváltotta.

Bizony csak Bernáthné nagyasszony volt, de János gróf mégis összetévesztette, s valami szent és titokzatos erő kényszere alatt a nyakába ugrott.

– Mamácska, ó, mamácska – suttogta, és megnedvesedett a szeme.

A nagyasszony pedig csakugyan gálába vágta magát, szépen megcsinálta a divatos vuklikat, fölvette a selyemruháját, meglocsolta a zsebkendőjét rózsavízzel, fölrakta a gyémántos kösöntyűket, a fekete gyöngy fülbevalót, melyekről az a hír volt, hogy csak a britek koronáján vannak ilyenek. Aztán megparancsolta a huszárnak, hogy négy lépésnyire vigye utána a fekete csipkés mantillát, és katonásan lépjen, sohase maradjon sem távolabbra, sem nem jutván közelebbre, mert hogyha eltévesztenéd ilyen-olyan ebfajzatja, ezzel a parazollal hasítom a fejedet két egyenlő részre.

A nagyasszony amilyen egyszerű volt otthon, olyan dáma tudott lenni, ha akarta, hogy a Hofburgba is beillenék.

Csak várta, várta János az ámbituson, hogy előjön a Piroskával, de már az uzsonna ideje is elmúlt, még mindig nem mutatkozott. Ugyan mit tud ott csinálni annyi ideig? A nap is kezdett immár leszállni. Nevetve szaladgált a nagyasszony vödrökben kirakott leanderein az imént, de már elmegy, nem várja tovább... S ez olyan furcsának, természetellenesnek látszott Buttler előtt, hogy a nap nem várja meg a Piroskát.

Közben előkerült a mezőkről az öreg Bernáth a Zsigával, persze mindjárt a nagyasszonyt tudakolták.

Mit feleljen nekik? Lehetetlen eltitkolni az igazat.

– Biz az elment a Horváthékhoz.

– Megbolondult? – kérde az öreg Bernáth kurtán.

– Dehogy; én bolondultam meg, kedves bátyám.

És most még egyszer el kellett mondani a nagy titkot, hogy eljegyezte Horváth kisasszonyt. Most másodszor már nem is esett nehezére (mindent megszokik az ember), sőt az igazat megvallva, valóságosan tobzódott a részletek kiszínezésében.

Az öregúr kevés szavú volt, csak ennyit felelt az egészre:

– Ejnye, canis mater!

A Zsiga fiú azonban majd hanyatt esett a nagy álmélkodástól.

– De hiszen ez mesébe való. És én ebből semmit sem vettem észre! Előttem is mindent eltitkoltál. No, megállj, te alamuszi!

– Bocsásd meg, kedves Zsigám, de magam is úgy jöttem bele, mint ahogy az alvajáró följut valahogy a torony tetejére.

– Nos, és adott-e föl valami talányt az öreg Horváth?

– Volt egy, de ő maga fejtette meg. A kerti patakon, kis hajókon küldöztem Piroskának leveleket, s ugyanígy küldött ő válaszokat öt évig. Most, mikor szerelmet vallottunk egymásnak, ezen az alapon állítottam be az apjához. Képzeld megrökönyödésemet, mikor az öregúr kijelenti, hogy ezekről a levelezésekről Piroska semmit sem tud, mert ő, az apa, levelezett velem öt év óta, csak azért, hogy leánya jövőendő férjét kiismerje.

– Ejha – motyogta az öreg Bernáth –, aki ilyen jó apa tud lenni, az nem lehet dibdáb ember.

Megkapta ez a részlet, sehogy se hagyta nyugodni. Fölkelt a párnás karosszék-ből, melynek oroslánkörmökön álló lábához mindig oda volt támasztva a megszélátó, hogy erről a magaslatról, ha kedve van, megláthassa künn a mezőkön szanaszét dolgozó jobbágyait. Fölkelt és föl s alá járt az ámbituson, morgott, disputált önmagával, néha hallani lehetett egy-egy hangosan kiejtett félszavát.

»Igazságos« Bernáthnak hitták a vármegyében. Kevély volt erre a névre. De éppen azon tűnődött: megérdemelte-e mindig? Nem volt-e túlságosan igazságatlan ez ellen a Horváth ellen?

Végre jött a nagyasszony, Piroska nélkül, víg volt, eleven, friss volt, mint a halcsík, olyan fürgén, könnyedén szaladt föl a lépcsőkön, a ropogó szoknyaiban, akár egy tegnap hozott menyecske.

Az öreg Bernáth eléje tipegett, enyelegve, mintha semmit se tudna.

– Hol jártál, anyókám?

– Kertek alatt, apókám – felelte vissza, a gyerekek ismeretes versecskéjét travesztálva.

– Mit láttál, anyókám?

– Hát azt láttam apókám, hogy mi mind a ketten nagy szamarak vagyunk.

– Nono és miért?

– Hogy azt a kedves, megenni való Horváth-családot elhanyagoltuk, kigúnyoltuk, megvetettük, ahelyett, hogy egy életen át kiélveztük volna.

Minthogy éppen ezen rágódott az öreg táblabíró is, nem szerette, hogy az asszony is fölhozta, mit szól bele valaki hosszú hajjal az ő titkos gondolataiba? Sietett a kérdést eltaszítani maga előtt.

– Ej, ej, anyjuk lelkem, hát még mit tapasztaltál?

– Azt, hogy a mi Zsigánk egy nagy mafla, mert el hagyta vinni az orra elől, ami legdrágább, legszebb, legbecsesebb nőtt ezen a környéken, ahol ősidők óta minden termés java a Bernáthoknak szokott jutni.

Ezen aztán nevetett az öreg is, a fiatal Zsiga is, csak János gróf feszengett, nyugtalankodott, míg végre nagy félénken megkérdezte: hogy hát a »termés« mért nem jött el?

– Mindjárt eljön, megígérte, csak azt mondja, átöltözik, és megeteti a madarait. Itt fog uzsonnázni minálunk. Hej, Örzse, Panna, Borka! Egy, kettő, három! Forralj, fiam, egy lábas tejet! Te pedig nézd meg, van-e elegendő pörkölt kávé? A szép csészéket szedd le az almárium tetejéről, és a világos damasztabrosszal terítsd meg az asztalt a Rákócziné-szobában. (Oda csak a legbecsesebb vendégeit vezette be a nagyasszony.)

Maga is térült-fordult, futkosott az almáriomtól almáriomhoz, onnan az élestárba, mindenütt volt valami különösség eltéve, itt egy csomagban piskóta, a kamarában néhány fűrt szőlő, egy szekrény alján finom cukorkák, a híres bécsi udvari cukrásztól, Nelweisztól valók. Lónyai Mihály uram küldte harmadéve az aranylakodalmára.

Ide-oda való futkosásában összejött az apókéval is, éppen az ebédlő küszöbén keresztezték egymást, majdnem föltaszította a nagyasszony, amiért aztán engesztelésül megsimogatta futtában az ősz szakállát. »No, ne haragudj, vén mizimázi, és békülj ki azzal a becsületes, jó Horváthtal!«

Az öreg haragosan lökte el a nagyasszony simogató kezét:

– Ugyan ne avatkozz! Mit tudod te azt?

– Hidd meg pedig, jó ember, és örömet okoznál ennek a János gyerekek is.

– Hiszen csak ne főzte volna azt a rozsólist – morgott az öregúr.

– Hát olyan nagy bűn rozsólist főzni? Lám, én mennyi kotyvalékot főztem életemben és mégis szeretsz.

– De te nem csaltál vele.

– Dehogynem. Mikor beteges voltál, borjúhússal csináltam meg a káposztatölteleket, s vajjal főztem a csíkot; mikor kérdezősködtél, megesküdtem, hogy zsírral van.

– Jó, jó, azt hiszed, nem ismerlek. Képes volnál az embert megmérgezni.

Ezzel csak azt nyerte, hogy a nagyasszony elpityeredett, könnyen eltört az ő mécsese, ezt most már meg kellett reparálni, nehogy kisírt szemekkel találja a szép vendég, akit várnak.

– Csak legalább ne sírj. Mert azt nem tudom nézni. Tudom a ravasz politikádat. Jól van hát, majd meggondolom ezt a Horváth-dolgot.

Csakugyan jött a Piroska nemsokára a Frida kisasszonnyal, s az öregúr úgy viselkedett vele, hogy az öreg anyóka szíve repesett örömében: »milyen jó ember

az én uram.« Az asztalnál ő töltött neki vizet, ő emelte föl a leesett asztalkendőjét, ő mulattatta mindenféle történetekkel, nem is engedett vele mást beszélni – úgyhogy János gróf elkezdett a végén dühbe jönni: »Ugyan, hát ne vegye már el a menyasszonyomat egészen.« Mire aztán megpuhulni látszott az öregúr, és alkudozásba bocsátkozott a Jánossal, hogy átengedi egy csókért, de persze azt a Piroska adja. Buttler gróf nagy huzavonák után kiutalványozta az egy csókot a kincstárból, és Piroska se volt engedetlen, régi mód szerint átfonta két habkarjával az öregúr bozontos fejét, és egy kiadós csókot cuppantott a piros orcájára.

De még most se vonult el a telhetetlen öregúr, dehogy vonult, egyre csak Piroska körül legyeskedett, zsámolyt húzott a lába alá, megmutogatta neki mindenféle ritkaságait, elmesélte neki azoknak történetét, Mária Antoinette-nek egy csontra festett arcképét, mely nagyon megtetszett Piroskának, nyomban odaajándékozta neki:

– Nagy örömet okoz, húgocskám, ha elfogadja.

Aztán előcipelte a Rákócziné ottfelajtott vállfűzőjét, és erővel felpróbálta Piroskának, már persze a ruhája fölé, de úgy is nagy volt.

Ez pedig olyan foglalkozás volt, hogy egy király is ritkán élvez ilyet (ilyet csak a szabó élvez gyakrabban), hozzáérni a fölséges idomokhoz, megérinteni a vállacskát, ott babrálni a nyaknál meg a csípőknél, azon a szűzies derékon. Buttler a száját harapta, ha eszébe jutott, hogy az öregúr neki engedhette volna át ennek a fölpróbálási ötletnek a helyszínen való foganatosítását; ő nem adná egy uradalomért, az öregnek ellenben nem ér semmit. A nagyasszony ellenben mégse állta meg, hogy tettetett haraggal meg ne fenyegetse. »Ej, ej, te vén kujon.« Amire az apóka szemei úgy villogtak, úgy csillogtak, mint valami ócska, ráncos bőrtokból kivilágló két gyémántgomb.

Úgy eltelt az idő mindenféle bohóságok közt, hogy észre sem vették, csak amikor az inasok az égő gyertyákat hozták az asztalra. Ettől aztán megijedt a Frida kisasszony, hogy már túllépték a szabadságukat. Minélfogva az egész Bernáth-család fölkerekedett, és hazakísérte a vendégeket, de Piroska mellől az öregúr még most se akart tágitani, ő nyújtotta neki a karját, Zsigának meg Jánosnak Frida kisasszonnyal kellett megelégedniük. János folytonosan zsörtölődött az úton:

– Itt van ni, az utolsó este is elmúlt, és még csak hozzá se juthattam a menyasszonyomhoz.

Már teljesen sötét volt, a lánya elé siető Horváth föl sem ismerte a kíséretet, csak mikor szemben álltak. Egy darabig habozva nézett egymásra a két öregúr, a nagyasszony azonban egy haragosat intett hatalmas, parancsoló szemöldökével, azt talán még a sötétben is megértette Bernáth, s most már hirtelen odanyújtotta a kezét Horváthnak:

– Jó estét, szomszéd!

– Jó estét – viszonzá amaz halkán, szinte félénken.

De itt megszakadt a társalgás, a Buttlernak alkalma nyílt Piroska mellé osonni, és a kezét a maga kezébe venni; mintha egy meleg, puha fészekbe nyúlt volna.

– Igen sokszor írjon – súgta neki a leány.

– Szép idő lesz holnap – törte meg most a csendet az öreg Bernáth az égre nézve, hol a csillagokat gyújtogatta ezer ponton egy láthatatlan erő – diákjaink elutazásához.

Piroska sóhajtott. Horváth gépiesen ismételte:

– Igenis az elutazáshoz.

– Megint árva leszek – folytatta az öreg Bernáth melankolikus hangon –, megint nem lesz fiam.

– Mindennap – egészítette ki Piroska az előbbi parancsát.

– Nekem sem sokáig lesz leányom – felelte az öreg Horváth.

– Igaz, igaz – jegyzé meg a gögös öreg nemes megcsukló hangon –, neked se lesz.

S ez a »neked«, hogy csengett ez a neked a levegőben, s hogy ciripelt, zizegett rá ezer prücsök, millió bogár a kapu előtti buja növényzetben. Hús áram futott át a gallyak közt, és összekopogtatta őket, mintha az ősök csontjai mozdultak volna meg, de valójában csak a természet érezte a rendkívüli eseményt, hogy a száz vitézlő apák ivadéka pertu szólította a rozsólisfőzőt.

TIZEDIK FEJEZET – TÓTH URAM PLETYKÁZIK

Elhangzott a sok nyájas »jó éjszakát«, aztán becsukódott a kapuajtó, csak még egy pillanatra nyúlt hátra egy kis kezecke fehér keszkenővel. Ez a Jánosnak szólt. Volt olyan ügyes, hogy villámhirtelen lehajolt, megcsókolta a kezeckét, kikapta a fehér kendőt, s élvezte egész hazáig az illatát. Otthon a vánkosa alá tette, s az a kendő adta föl neki a témákat az álmodozáshoz; eszméket iszen adhatott az álmhoz és adott is, de időt nem adhatott hozzájuk. A kendő idehozta kis úrnőjét... és a kis úrnő meg az álmodozó uraság együtt éltek egy kis kunyhóban. Piroska ebédet főzött, ő pedig a tüzet rakta a tűzhely alá, és amikor tetszett, akkor csókolta meg a szakácsnét... Egyszer aztán kész volt az ebéd, János gróf leült az asztalhoz, felkötötte az asztalkendőt a nyakába, és várta a leveses tálát – hát csakugyan kinyílt az ajtó. És úgy tetszett neki, mintha nem Piroska hozná a leveses tálát, hanem egy vén boszorkány áll meg előtte. Ráordít: »Mit keres maga itt?«

– Hát felkölteni jöttem, kérem alássan.

Megrázkodik, fölpillant, hát se nem Piroska, se nem boszorkány, hanem András huszár hozta be a reggelit, és hogy tessék hamar felöltözni, mert már fognak. A Zsiga úrfi már fűtyörész az ámbituson.

Szomorú biz ez, de csak mégis el kell indulni. A kocsi csak Olaszröszkéig viszi őket, ott leszállnak Döryéknél, és onnan másnap gyalog mennek Patakra. Kár volna a lovakat fárasztani, mikor önekik is jó lábuk van. Így szólt az öreg Bernáth utasítása.

Aztán az is milyen szerencsétlenség, hogy köd van. A Horváth-kastélyt eltakarja. Pedig bizonyosan ott állna az ablaknál Piroska. De hát köd van, és a Buttler-családon átok fekszik.

Bizony az egész úton bús, pedig eloszlik a köd apródonként, és a nap is fényleni kezd. Milyen fiatal még ez a nap így áprilisban. Csak csiklandoz, csak játszik, sziporkázik, de nem éget. Egész gyerek még, aki nem veszi komolyan a dolgát. Még a hidegnek is hagy némi beavatkozást. Ő is süt, az is csipdes, ő maga kicsalja délben a gyümölcsfa virágait, erre jön éjjel a hideg, és az is megpróbálkozik a fehér festékjével, ráfencseli a deret a fákra. A fák pedig jó, hogy nem tudnak panaszkodni, mert nem lehet tudni, kit szidnának jobban, a napfényt-e vagy a hideget – hogy melyik a csalfább.

Ezeket a borús gondolatait oszlatgatta útközben Bernáth Zsiga.

– Min búsulsz, kenyeres? Ha én a helyedben volnék, ujjonganék.

– Neked más természeted van. Látnod, engem ijeszt a jövő. Mintha valami megdöbbentő, valami ijesztő volna benne. Úgy tűnik fel sokszor, mintha egy sötét heggy készülne rám omlani.

– Pedig csupa rózsaszín minden körülöttem. Képzeldő vagy, ez az egész.

– Aztán, látod, nem tréfadolog Piroskát elhagyni, nem is képzeled, mennyire szeretem.

– Hiszen nem választ el tőle tenger, akkor jöhetsz, amikor akarsz. Most már független úr vagy. Addig azonban élj a valóságnak, minek a bolond ábrándozás? No, mindjárt Röszkére érünk, s iszunk estére egy nagyot az öreg báróval. Már látszik is a kastély!

Valóban kibukkant a kanyarodóban a Dőry-kastély rozsdavörös fedele a hatalmas jegenyefák között.

– Te mit gondolsz, miféle leány az a Dőry Mariska?

Gróf Buttler vállat vont.

– Én semmi különöset nem leltem rajta.

– Mintha valami titokzatos volna a lényében.

– Nem tudom... meglehet – felelgette Buttler szórakozottan.

Lelke Piroskánál kóborgott, próbálta magával hozni, be-behunyta szemeit, hogy képzeletben előállítsa, de mikor már kész volt a kép, vagy egyet tüsszentett Zsiga (ó, de prózai ez a Zsiga), vagy zökkent a szekér, és megtocsogott a kocsikerék valami kátyúban, vagy a kocsis csendergetett hangosan ostorával, összeomlott az egész bájos alak.

A vidék se érdekelte Jánost. Pedig hangulatos tájakon jöttek, völgyeken, dombokon, erdők, nádasok mellett. (Hallod a szárcsák hangját, János? Tik, tik, tik.) Most a *Hegyalja* bontakozik ki, úgy fest messziről a sok fehér szőlőkaróval, mint egy megspékelt óriási nyúlgerinc.

Az öreg kocsis hátrafordult, és elbeszéli, hogy mikor ő a Benczúr-ezredben szolgált, erre vonultak egyszer Kassa felé, a generális, gróf Kláris (gróf Larisch), e helyre érve, egyszer csak rákiáltott az ezredre: »Tisztelegj!« s nosza a legénység megcsinálta a nagy parádét a hegynek, mintha maga a császár lenne. De ér is az annyit, mint egy császár.

Vígan röpült a négy ló, úgy vitte a kis csézát, mint a pelyhet – midőn egyszerre csak kilépett oldalt a pagonyból egy fekete posztós alak, s ismerősként integetett a kalapjával.

– Bonum mane praecor.

– Hahó! Hó! Hisz ez a röszei kocsmáros, aki a csirkéért nem fogadott el pénzt. Álljon meg, Istók bácsi!

A négy ló megállt a gyeplőrántásra. A diákok nyájasan üdvözölték Tóth uramat.

– No, üljön fel – invitálta Zsiga –, hazavisszük, és legalább beszélgetünk útközben. Én majd átülök a kocsishoz, úgyis kedvem szottyant a lovakat hajtani.

Tóth uram megtörülgette szerényen a bajuszát, s keleties lassúsággal fejtette ki, hogy ami a felülést illeti, nem volna ellenére, fölötte fáradt lévén, minthogy a szomszéd faluból kutyaagol, a szekérére felültetvén az asszonyt, a gyerekeket, a két sógornőjét meg azoknak a rajkóit, az utolsó már csak a saroglyába fért, de

mégse fogadhatja el a szíves meghívást, mert ő nemesember, és jurat in verba magistri, tartja azt, amit a megboldogult tekintetes Dókus Pál uram, a nemesek kapitánya, szokott mondogatni: »arról ösmerni meg a nemesembert, hogy se többet, se kevesebbet nem akar mutatni, mint amennyi«, melyeknél fogva a világ minden smukkjáért se ülne föl egy négylovas kocsira; holtig arról csúfolnák.

– No, az igaz lehet – hagyta rá Zsiga úr, sőt még az Istók kocsis is, az utóbbi megjegyzvén:

– Hanem ha talán hozzám fölülne... Mert abban aztán nincsen semmi.

Az már más, a kocsis mellé, azt már teheti, aminthogy föl is kapaszkodott oda, fejfel féloldalt fordulván, hogy az úriakkal beszélhessen.

A fogat minősége jelezte a nemesek rangját, előkelőségét az arisztokratikus megyékben. Különben is minden valami egyebet jelzett, mint ami volt. Az emberek bele voltak bolondulva a szimbólumokba. Erdélyben a kürtök szimbolizálták a rangfokozatokat, volt két füstű, egy füstű és körülüstű familia, amint két vagy egy kémény volt a kúrián, vagy csak úgy a zsúpfedelen át szivárgott ki körös-körül, ahol nyílást lelt, a konyha füstje. A szegény tót megyékben a fák után igazodott el a földi nagyság mércéje: a báró Révayak, Justhok hársfák, fenyőfák alatt ültek, azoknak csak az árnyék kellett; a Lehoczkyak, Rakovszkyak diófát tartottak, mert ez adja a sok árnyékot és egy kevis gyümölcsöt is; a kisebb familiáknak ellenben szilvafájuk volt, aki adja a kevis árnyékot, de sok szilvát. Sajnos, ezekből is csak hetet engedélyezett nekik a fukar köztudat.

Zemplénben, Szabolcsban, Ungban fogatok határoztak. A Bernáthok például négylovas familia voltak. Egy Bernáth sokszor ment gyalog, de két lovon sohase ment. Az derogált volna. Két lovon a Fodorok jártak, a Bóthok, Oroszok és Zsitkovszkyak.

A lovak a rangot ábrázolták, nem a vagyont. Meggazdagodhatott például a két lovon járó nemesúr is, még ménese is lehetett, de azért, még az első két generáción legalább, míg egy elért hivatali rang, szerencsés nexus vagy mozzanat közbe nem jön, csak két lovat illet befogni: a négy ló miatt nagyon megszólnák. Stréber, svihák még akkor nem volt. Csak egy-egy idevetődő lengyel úr képviselte ezt a genre-t.

Persze, a négyes fogatokban ismét érvényesülnek árnyalatok. A Barkóczyak négy pejen jártak, a Perényiek négy feketén, a Sztárayak négy csöddörön, a Waldsteinok, Majláthok mindenik színre, marokra, járásra négy egyöntetű paripán, amelyeken rögtön meglátszik, hogy ezerből vannak megválogatva. Ez a mágnási jelleg. Ellenben utálatos lenne, ha Szerencsyek, Csathók, Bernáthok is ilyen parádéval rukkolnának ki. A négy ló dukál nekik is, de annak a megválogatása már valami felsőbb, előkelőbb dolog. A Bernáthok négy lóva csak úgy pongyolán, nagyjából vág össze, van a közt sárga kanca, fekete herélt, egy marokkal magasabb, az ostorhegyen egy ficáncoló vasderes; szóval, minden ló egy külön egyéniség, és hogy még patriarchálisabb legyen, az egész lócsalád együtt van, a kis csikó is ott poroszkál, egy csengettyűvel a nyakában, az anyja után.

- Hát van-e valami jó újság azóta, Tóth uram?
- Bizony nemigen van – szólt a vendéglős elgondolkozva –, ha csak azt nem vesszük, hogy az anyósom meghalt azóta.
- Ugyan?
- Éppen húsvét napján. Ma aztán osztozkodás volt a testvérek közt, onnan jövök.
- Volt-e nagy örökség?
- Csöppen valamicske, de persze több volna, ha a betegségében körülötte lehetek, így azonban a papunk környékezte meg, és a templomra hagyta a nagyobb részt. Azt mondja nekem, mikor haldokolt: »Ne haragudjatok, gyermekeim, hogy istennek hagytam némelyeket a lelkemen kívül is, azért tevém, mert az ő ajándéka volt mindenem.« »No – mondok –, mámika, nem illik pedig az ajándékot visszaadni«, amire egyszeriben úgy elrántott az ágya mellől a plébánosunk, mintha ott se lettem volna.
- Az itteni plébános? Az, akit a Dőryéknél ismertünk meg a múltkor?
- Igen az, mert a szomszéd község csak filiale. Sima, ravasz emberke és átkozótul csinos legény, vagy püspök lesz a vén napjaira, vagy ördög. Ámde most már nem jár a Dőryékhez. A főbíró úr kiadta neki az utat. Úgy látszik, nem jól tanította a baroneszt.
- Hát a nemzetes asszony csirkéi megnőttek-e már?
- Föl ám, fölcseperedtek szépecskén, de mi haszna, ha nem ehetnek belőle, mert már harmadnapja két pandúr lesi az úriakat a falu végén az országútnál, hogy ha akarják, ha nem, a Dőry-kastélyba vigyék. Dehogy szorulnak maguk a feleségem főztjére – ámbár most magam sem ajánlanám, mert a könnyei belepotyognak minden ételbe, amióta az anyja meghalt; én csak megeszem, mert az ura vagyok, de idegen ember nem kénytelen vele.
- Tehát itthon vannak Dőryék?
- Itthon mindig, nem jár most azokhoz senki, hanem mintha készülődnének valamire, nyolc vagy tíz napig dolgoztak ott éjjel-nappal kőművesek, asztalosok, ácsok, kovácsok.
- Talán a kisasszony megy férjhez?
- Nem hallani semmit. A francia asszonyt is elküldték.
- Úgy? Hallod, János? Madame Malipau már nincs ott.
- Nem baj – jegyezte meg Buttler –, helyettesíthette magát. Ott van a csimpánz.
- Ah, a majom! Kicsibe múlt, hogy ott nincs. Mert azzal is mi történt? Különös egy eset. Hát a szomszéd házban ott laknak az Izsépyék, két vénkisasszony meg az öregúr. Az egyik kisasszony, az Anna, hálószobája ablakában egy idő óta minden reggel egy kinyílt rózsát találtak. Ki lehet, mi lehet? Elterjedt a faluban a hír, hogy valaki udvarol Izsépy Annának! No, kutya szíve lehet. Maga Anna kisasszony se nem eszik, se nem alszik, tűkön ül a boldogságtól, hogy ki lehet a titkos udvarló. Az egész ház föl van fordulva, és egyre várják, hogy nyíltan is beköszönt. Csak

nem jön, csak nem jön. Vigyázzák béresek, kocsisok egész éjjel, de emberi lény nem fordul meg az ablak táján, a virág ellenben ott van hajnalra. A kisasszony most már nekiperdült, hogy legalább némely dolgokat kifürkész, honnan jön, merre megy, szóval nyomozható szálakat szerez, s egy este az ablak alatt hamuval öntött be egy nagyobb tért, hogy az udvarlónak a lába nyoma megmaradjon a hamuban. Hát nézik reggel, és uram fia: az imádónak ott van mind az öt uja a hamuban. (Fíkom teremtetete! – hüledezik a kocsis – hiszen ez az úr mezítláb jár.) De még ez mind semmi, nézi a szakácsné, nézi Szekeresné, Kajszainé, Vidákné, szóval a házbeli és a szomszéd öregasszonyok, s elsápadnak: »Mária, József, segíts! Hisz ennek a szerzetnek nincsen sarka«, s legott kitalálják s hirdetik faluszerzte, hogy ez a Belzebub ördögnek a legkisebbik fia, a Droma boszorkánytól való, de még fiatal a kis princ, és a lópata meg a sarok nem formálódott ki jól a lábán. Méregbe jött ennyi pletykára az öreg Izsépy s parancsolá a csőszének, egy istentelen obsitos katonának, hogy álljon lesbe éjjel, és löje le az alkalmatlankodót, bárki légyen. Hát szót is fogadott, s a neszre az ablaknál rásütötte a puskáját valami feketére, mire nagy, idétlen ordítás támadt, odaszaladnak, hát a Döryék majma fetrengett ott megsebesítve. A szerencsétlen kisasszonyt, bizony isten sajnálom szegényt, a nagy szégyenre, hogy a majom szegődött udvarlójának, nyomban kitörte a hidegláz, s azóta se hagyta el az ágyat. A majmot is még mindig ápolják, mert még nem heverte ki se a lövést, se a szívsebet.

Szívből kacagott Zsiga diák.

– No, ez derék! Szerelmi dráma Olaszröszkén!

Még János is mosolygott, s malíciával jegyzé meg:

– Hm, a csimpánz utánzott valakit. De kit? Az bizonyos, hogy a háznál látnia kellett éjjelenként ilyen jeleneteket. Kombinálj ebből, Zsigácska!

– És hol vehette a rózsákat ilyenkor?

– Az üvegházból lopta.

– Ej no, a selyma! – tréfálkozott Bernáth... – A szerelem, denique a szerelem! Alig várom, hogy lássam ezek után csimpánz úrfit.

– Hopp – mondá most élénken Tóth uram –, körülbelül itthon vagyunk. Én most itt valahol leszálok. Ni, ott állnak a pandúrok is!

Csakugyan ott lebzsel a falu alatt Jeszenka és Kázmári András lóháton. Arra a pontra állottak, ahol kétfelé ágazott el az út, nehogy a diákok talán csalafintaságból az egyiken a falut megkerülve vág hassanak át Patak felé, míg a másikon vigyázza őket a vendégszerető gazda.

Szalutáltak a diákoknak, s megállították a kocsit, mondván, hogy a méltóságos úr tiszteletét küldte, és türelmetlenül várja már két nap óta az úrfiakat.

Meleg kézszorítások között leszállt a kocsiról Tóth uram, az egyik pandúr pedig, nevezetesen Kázmári András, átnyargalt a másik oldalra, közből vevők a bricskát, s úgy kísérték galoppban a falu végéig.

A falubeliek, menyecskék, leányok, kisgyerekek, rendre kiszaladtak a kopjás, tulipános kapu elé, mint mindig, ha négyes fogat csörtetett végig a helységen. Egy-egy zsíros kalap meglibbent az udvarokon, ahol a gazda fát vágott vagy még messzebből is, a rétnek hagyott kertek aljáról, ahol a mácsonyát gyomlálta egy-egy nagyobb munkára már tehetetlen aggastyán. A paraszt még alázatos volt, és szerette az urakat. A maga uráért pedig rajongott. Azt hitte, hogy az adta neki a földet, a tápláló anyát. Csak később tanították meg rá: hogy voltaképpen ő táplálja munkájával az urat. Vannak dolgok, amelyeket nem jó megtudni.

Az ura gyámolója, szószólója volt neki, minden ügyében-bajában. S megesett Olaszröszkén is, egy Urbay János nevezetű szűcsről kisült, hogy nemesember. Nagyon elbúsula ezen, és instanciát írt vala a tekintetes vármegyének, hogy csak hagyják őt jobbágysorban: mert ő patrónus nélkül nem tud megélni.

Hiába, az ármális is csak úgy ért valamit, ha megvolt hozzá a négy ló. Íme, most is a négy lónak köszönnek a röszei udvarokon.

– Aki minket így lát – jegyzi meg Buttler gróf –, még azt is hihetné, hogy foglyok vagyunk.

Bernáth felelni akart valamit, de már megérkeztek. A Döry-kastély kapujának két szárnya csikorogva tárult szét, s egy mozsár elpukkant, nagy füstöt okádva. A másik oldalon megint egy, amitől megtorpantak, fölágaskodtak a lovak.

– Kutykuruty, gyerekek! – kiáltá eléjük a báró az ámbitusról, széles szalmakalapjával integetve. – Azt hittem már, hogy meghaltatok.

TIZENEGYEDIK FEJEZET – KÜLÖNÖS ELŐJELEK

Ritka szívességgel fogadta őket, mint epedve várt régi barátokat (szinte nem természetes már ez a nagy szeretet), atyafiságosan megölelgette, hogy beleropogott a derekuk, elvezette a szobáikba, »verjétek le magatokról a port, ámbár senki sincs idegen nálunk: mindössze ketten vagyunk a leánnyommal.« Különösnek látszott, hogy Zsigát az épület másik szárnyába vezette, holott erről is vannak vendégszobák, vendégek ellenben nincsenek. Az is feltűnt Zsigának, hogy a háznál alig van cselédség, üresnek, pusztának, szomorúnak tűnt föl, mint az elátkozott kastély a mesékben.

Árnyak látszottak végigsuhanni az ámbituson, melynek egyik oszlopánál egy fekete macska nyújtózkodott, mereven szegezve sárga szemeit a diákokra. A konyha tájékaról kibukkant egy-egy alak, egy szolgáló valami tállal jött ki, s kiöntötte a benne levő folyadékot, azután egy kukta fehér sipkás feje is kibújt, de hamar visszahúzta. Mind ismeretlen arcok voltak.

Döry figyelmeztette vendégeit.

– Ne sokat keféldjétek, mert mindjárt ebédelünk.

János gróf engedelmet kért, hogy néhány sort írhasson haza ebéd előtt, amit a kocsis elvisz, ha megetet.

– Talán valami bajotok történt útközben?

– Nem, csak úgy eszembe jutott valami.

– No jó, majd késleltetem egy kicsit a levest, és küldök be írószereket.

Új hajdú hozott be ezüsttálcán papirost, tintatartót és lúdtollakat eredeti állapotban, mert szokás volt, hogy a kalamust maga faragja az ember a penecilusával.

Az új hajdú esetlen fickó volt, ellenszenves, nyomott képű, apró szemeiben alatomosság rejtőzködött, de rosszul, az egyik szemére kancsalított, a homlokot kifelejtette nála a szórakozott természet, mindjárt a szeménél kezdődött a vöröses haja. Ab in visis föl lehetett volna akasztani.

– A Gyuri hajdú már nincs itt? – kérde Buttlér.

– Én vagyok helyette – felelte tompa, síri hangon, mintha a föld alól jönne.

Gyorsan vetett papírra néhány sort kedves Piroskájának, érzelmeiről, gondolatairól, hogy zörögte minden kerék az úton idáig: szeretlek, szeretlek, szeretlek. Most itt vagyunk, de sokat nem írhatok, szívem szép szerelme, mert már az ebédhez sürgetnek, pedig még sok mondanivalóm lenne, de majd este lefekvés előtt egy hosszú levelet írok.

Elolvasta, nem tetszett neki a levél, a szerelmes embert mindig arról lehet fölismerni, hogy rossz stílusának tartja magát, amely tulajdonság nem fordul elő más halandónál. Zsebre gyűrte tehát a levelet, másikat írt, s vitte ki sietve a kocsisnak.

Útközben egy kis sikátorban szembetalálta Mariska baroneszt.

Köszönt, kezét nyújtott neki, a baronesz halvány volt, szemeit lesütötte, és a keze hideg volt, mint a halotté. Buttler érezte, hogy reszket a keze.

– Hát mégis eljöttek – sóhajtott, és elfordította a fejét.

Általában igen különös volt. Mintha fájna neki, hogy eljöttek.

– Hiszen megígértük, és a magyar ember a szavát tartja.

– Sokszor meg is keserüli, hogy tartja.

Buttler ránézett, feltűnt neki ez a fagyos hang, melyben volt valami baljóslatú és valami szívből erőszakosan kitörő igazság.

Magas, egészen nyakig érő ruhát viselt; egyazon apró virágos kelméből ruha és derék, melyet Pompadour-szővetnek neveztek, a fodrok nem a szoknyán voltak alkalmazva, hanem a derékon végig húzódtak függőlegesen lefelé, völgyön, dombon keresztül.

A baronesz maga is észrevette, hogy szinte az udvariatlanság mesgyéjére jutott, sietett magát kiigazítani.

– Pedig lássa, örülök, hogy eljöttek. Hiszen olyan szomorú életem van.

– Hogyan, szomorú élete ebben a víg faluban?

– Majd megtudja. Hiszen majd megtudja. – S ezzel az ebédlő felé indult.

Kisvártatva mindnyájan együtt ültek az ismerős asztalnál, ti. mind a négyen, mert a csimpánz még betegeskedett. Jó étel, jó bor sok volt, Döry báró is mind próbálta csapra ütni az anekdotás hordóját, de ma nem tudta olyan jóízű bonhomióval előadni kalandjait, s egyszer se mondta Mariskának, hogy menjen ki. Látszott rajta, hogy a háta mögött valami sötét gond ólálkodik. Mariska tekintete feltűnően kerülte Buttler, Bernáthtal beszélgetett elfogultan, szaggatottan. Virágmagokról, palántákról, fák és növények szaporításáról tárgyaltak. Bernáth gúnyolódott, hogy a kisleányok ehhez se értenek, semmihez se értenek. Az ő falujokban például van egy szép kisleány (azaz most már nagy kisasszony, sőt már nemsokára asszony lesz), akinek ők ketten Buttlerrel egy madártojást ajándékoztak, és mit csinált vele a kis bohó? Beültette a földbe, és várta, míg kikelnek onnan a kis madárkák.

Buttler lángba borult, égett, mint a fáklya. Mariska baronesz rászégezte a szemét, és még fehérebb lett az arca, mint azelőtt.

– Igyatok, diákok, igyatok! – sürgeté őket Döry. – Csak az a mienk, amit megiszunk. Rövid az élet, hosszú a sír. Igyál te is, Mariska! Azt akarom, hogy jókedvünk legyen. Koccints Buttlerrel! No, hadd lássam, tudtok-e koccintani, hogy a pohár fölül-alul összeérve csengjen.

Ittak, Mariska is koccintott Buttlerrel. A bor kiütötte magát rögtön a hártyafinom arcbőre alatt. Fehér rózsából lett piros rózsza.

– Mindent mondhatnak az ellenségeim, de hogy jó boraim ne volnának, azt még az ellenség se foghatná rám. Kóstoljátok meg ezt a gránátpirosat!

Bizony, a diákok ezt is megkóstolták.

– Most pedig add ki, Gergely, az aranybillikomokat, töltsd meg őket tokaji eszenciával. Most sül ki majd, ki a legény közöttünk.

Előkerültek a színaranyból vert drágaságok az almáriumból, Vitéz Döry Pálnak adta ezt a rubintosat Nagy Lajos, mikor Nápolyban dulakodtak. Ott szerezték. Hej, szép rubintos ajkú asszony ivott ebből valamikor gyerekek! Megölte az urát. Elvették a poharát. A híres Johannáé volt ez. Ígyál belőle, János gróf!

A másik két aranykehelynek is volt története. »Balassa Menyhárté volt az egyik (gyanús arany, az ebugatta – mert ökelme rézharangokból szokta veretni az aranypénzt), a harmadikat apám kapta, mikor keresztelték, a keresztapjától, gróf Waldsteintől. Általában a Döryek most már csak akkor szereznek, mikor keresztelik őket.«

Buttler gróf megborzongott, hogy egy Waldstein-pohár van az asztalán.⁷

Rossz ómen, és nem tudott többé inni.

Pedig ugyancsak arra ment ki a Döry igyekezete, hogy leitassa a diákokat. De hasztalan volt minden kínálgatás, minden animo, hiába hozogatta elő a sarkantyúzó bordalokat, hogy ősapánk is azt mondta, mikor a szőlőt alkotta, ígyál, ígyál, ebadta fattya! Buttler gróf nem törődött most a Noé szabályrendeleteivel, makacsul eltolta a serleget. A Waldstein-pohár úgy hatott rá, mintha egy koponya vigyorogna az abroszon.

Nem maradt hát más hátra, mint föloszlatni az asztalt, s kimenni egy kis friss levegőre az ámbitusra.

Döry elől ereszté a diákokat, s azt súgta útközben Mariskának:

– Légy erős, leányom, mert a döntő percek közelednek.

– Nem fogja akarni – rebegte a leány fojtott hangon.

– Éppen ezért kell erősnek lenned. Minden kockán van. Vagy mindent nyerni, vagy meghalni.

– Jaj apám, nagyon szégyenlem.

Az öregnek minden vére a fejébe ment.

– Hallgass, hallgass. Először szégyenelted volna magadat, akkor ez a második szégyen nem érne. Először megcsináltad a szégyent, másodszorra ne ösmerd. Eredj szobádba, és öltözz fel!

Mariska engedelmesen hajtotta meg a fejét. Olyan volt, mint a gally, melyet a saját gyümölcse húz most le.

Döry utánament vagy négy lépést, és még azt mondta ama kis sikátorban, ahol ebéd előtt találkozott Buttlerrel:

⁷ A Waldsteinok őse ama Waldstein, vagy mint Schiller elnevezte: Wallenstein, akit a Buttlerok őse leszúrt Égerben. M. K.

– Bátorságodat el ne veszítsd, a dolognak mindenképpen sikerülni kell. Egy nábob ez... nagy falat. Hogy miképpen jutsz hozzá, az másodrendű dolog. Beszélnek majd róla az emberek, azután elfelejtik.

– Ah istenem, ha már ott tartanánk.

– Hol?

– Ott, mikor már elfelejtették.

– Ne félj! Ehhez is van egy biztos cinkostárs. Az idő. Hát ugye nem félsz?

– Nem félek – nyöszörögte, és reszketett, mint a nyárfa.

Az öregúr kiment a diákokhoz. Éppen akkor jött oda búcsúzni az Istók kocsis is, aki már megebédelt, megittatta a lovakat, és hazaindult.

– El ne felejtse kend, Istók bácsi, a levelet!

– Dehogyan felejtsem, lelkem, grófocskám!

A Bernáthék kocsija kigurult a kapun, mire hirtelen behúzták a cselédek nagy dübörgéssel mind a két szárnyát, és a vasrudat is keresztbe tették.

Csodálatos. Máskor ez a kapu tárva-nyitva áll a vendégeknek.

Kisvártatva kalapácskopogás hallatszott a kapuajtón. Tehát az ajtó is be van csukva.

Bernáth Zsiga jelentőségteljesen tekintett Buttlerre, mintha azt mondaná: »Itt most történik valami.«

– Gergely, Gergely, nézd meg, ki kopog odakünn.

Az egész udvar pusztán volt, egyetlen cseléd se mutatkozott az udvaron. Se azok, akik tálatartak, se azok, akik az edényeket elmosogatták, kocsisokból, béresekből, akik keresztül-kasul jártak, sűrögtek-forogtak itt a múltkor, egy lélek se mutatkozott. Egy-egy hideg széláram fut át a park fái közt, s az is oly különösen sipít, és egyszerre elvész, mint mikor a lúdnak a gégéjét hirtelen elmetszik, s a hatalmas gágogás vékony, nyaffadt sápgásban hal el.

Gergely is csak nagy nehezen cammogott ki az ebédlőből, ahol a maradék borok tisztességes eltakarításáról gondoskodék. Ez az eltakarítás pedig kétféle, de az ördög vigye most a bort!

– Eredj, fiam, nézd meg, ki kopog a kapun, de senki sincs itthon, érted-e? Ma egyedül akarok lenni a kedves vendégeimmel.

Feszülten figyelt Bernáth Zsiga, s hallotta, hogy az ajtó mégis nyílik, vajon ki jöhet a parancs ellenére?

Léptek zaja hangzott nemsokára a lépcsőkön. Kip-kop, kip-kop. Zsiga a Döry vonásait fürkészte, indulatba jön-e vagy meg van-e lepelve, amiért a hajdú valakit beeresztett, de egykedvűséget olvasott ki a kemény, katonás arcon, amiből nyilvánvalónak látszott, hogy tudomása van az illető jöveteléről.

Egyszerre csak kibukkant egy fényes nemezkalap, majd egy ismerős fej, aztán egy reverenda, végre pedig egész mivoltában tisztelendő Szucsinka plébános úr.

Nem az a régi mosolygós abbé volt, aki itt otthonosan mozgott azelőtt, mint a pille a virág szárán, bizonytalan léptekkel, lesütött szemmel közelgett, mint istenek szelíd szolgálja, a hangja is alázatos, megtört volt, minden földi hivalkodástól ment.

Mély meghajlással köszönt a hatalmas földesúrnak, és azután a nemes úrfiaknak. Dőry kezét se fogott vele, csak széket tolt neki maga mellé.

Zsiga pedig újra fölkereste titkos pillantásával és csodálkozó gesztusaival Buttler, hogy ez mégis furcsa, hiszen a vendéglős azt mondta, hogy a papot kitiltotta Dőry a házból, de Buttler vak volt, egész Zemplén megyéből nem látott egyebet ezen az úton, mint a saját karikagyűrűjét. Most is azt nézegette, és éppenséggel nem törődött a Zsiga gesztusaival.

– Jó, hogy jött atyus – mondta a báró, de másfelé nézett, mikor hozzá beszélt –, maga majd itt elmulatattja Bernáth öcsémet, míg én János öcsémrel ott bent a szobában megbeszélgetek valamit. Gyere csak, Janikám!

Zsiga nyugtalanul mozdult meg a székén.

A báró átkarolta a Buttler hátát, s úgy vitte be magával egy meglehetősen homályos és nyirkos folyosón át a kancelláriába. Huh, egy bolond denevér fölreppent az ódon boltozatról, és belevágódott a Buttler arcába.

– Ejnye, hogy megijesztett az utálatos!

(No, hát majd megijedsz te jobban is – gondolta magában Dőry.)

Elöl ereszté az ajtón, s ott volt a főbírói irodában, melynek bútorzatát barnás szattyánbőr székek és dívány képezte. Az egyik falat egy fiókokra osztott állvány foglalta el, mindenféle aktákkal telerakva, egész a boltozatig. Az ablaknál állt a főbíró úr asztala, két gyertyával, egy feszület is volt ott, erre szokta megeskettetni a feleket, egy kalendárium és egy biblia. A lutheránusok erre az utóbbira tették a kezüket eskü közben, s ha elhányódott, akkor szorultságból a »*Sibillát*, vagyis az álmokat magyarázó könyvecskét«, mely hasonlóan volt kompingálva, s most a díványon hevert kinyitva – használta erre a célra.

Az egyik szögletben balták, pisztolyok, borotvák, kaszapengék, füstélyok heverték szanaszét, mint bűnjelek, a falhoz támasztva, egy kötegben ellenben mogyorófpalcák, mint hathatós orvosszerek a földi gonoszság ellen.

– No hát, ez az iroda. Foglalj helyet, édes öcsécském. Ide, ide, a kanapéra. Csúnya, barátságtalan, füstös hely, mi? De látod, én jól érzem itt magamat. Az igaz, hogy vannak, akik itt rosszul érzik magukat. Mert az emberek különfélék. Hanem, nini, itt van a szita a dohánnyal, gyűjts rá, öcskös, pipafüst mellett könnyebben megbeszélhetjük azt a szép plánumot, amit én azóta, hogy nem láttalak, kigondoltam, összegyűrtam, mint ahogy a kis méhecske csinálja a sejtet – amibe aztán belejön a méz. Hehehe, a méz.

TIZENKETTEDIK FEJEZET – A RÖSZKEI DRÁMA

– Hallgatom, kedves bátyámuram.

– Jó, de még nem ég a pipád. Ne, itt van, gyűjts egy másikra, ha az nem szelel. Igazi Nagy-féle pipa, harminc arany most már testvérek közt is. De nézd ennek a nyaka hajlását, a fölséges idomait, hát még a fúrása! Milyen kár, hogy olyan ember is meghal, mint az a Nagy.⁸ Így ni, most már ég. Hát, fiam, mit is akartam kérdezni? Mit tartasz te például énfelőlem, de egyenesen beszélj, mert ez való a magyar emberhez.

Buttler gróf egy kicsit furcsának találta a kérdést, de megfelelt:

– Én igen derék embernek tartom.

– Az is vagyok, úgy is van – szólta az öregúr fejét ingatva –, de most már mit tartasz a leányomról?

Ezt a kérdést még különösebbnek ítélte Buttler az elsőnél.

– A kisasszonyról? Igen tisztelem és igen becsülöm a baroneszt.

– Tudom, fiam, de hogy csinos-e?

– Amilyen csinos csak lehet egy fiatal leány.

– És hát tetszik-e neked? Ne ütközz meg ez egyenes kérdésekben, hiszen katona vagyok.

– Persze – felelte János –, miért ne tetszenék?

– No jól van. Eddig már volnánk. Kevés szóbul ért a magyar ember, de sok szóbul jobban ért. Lássuk csak, mit felelnél te nekem arra, ha én azt mondanám: irgum-burgum lópatkó, ezek a diákok nagyon megvették a szívemet, aminthogy ritkán szerettem meg úgy valakit, mint benneteket, kivéven egyszer egy diákot Prágában, főhadnagy koromban, de erről utóbb kisült, hogy studentruhába öltözött hercegkisasszony volt – reményilem, rólatok nem fog ilyesmi kisülni.

– Nem gondolnám – mosolygott János gróf.

– Most azonban maradjunk a dolognál, ezt majd estére mesélem el. Nos, igen, ha azt mondanám: ebből a két diákból itt fogok egyet, nekiadom a leányomat, s csapunk olyan lakodalmat, hogy a holt ember is megelevenedik, mit mondanál?

Buttler nyugtalan szemeket meresztett a báróra, hogy mint afféle figurás ember valami selymaságon töri-e a fejét, vagy komolyan beszél; de biz annak az arca szokása ellenére megdöbbenően komoly volt, s látható feszültséggel várta a választ. »De nem, mégsem lehet, gondolta János, egy báróleányt mégse szokás így odakínálni.«

– Nos? – sürgeté amaz türelmetlenül.

⁸ Nagy híres pipafaragó volt Pesten 1790 körül, pipáit negyven-ötven aranyával vették, ami akkor nagy pénz volt. M. K.

– Azt mondanám, édes bátyámuram, hogy én a magam részéről igen köszönöm a hozzám való bizodalmas jóakaratot, de nem vehetem hasznát, mert már engem ez a karikagyűrű leköt örökre.

– Kutykuruty! – szisszent föl a báró, mintha mérges kígyó csípte volna meg. – Micsoda karikagyűrű az?

– Egy Horváth-kisasszonyt jegyeztem el a napokban – felelte Buttler boldog arc-
cal, gépiesen előrenyújtva kezét, mert érezte, hogy most egy horribilis gratuláció
következik. De nem az következett, hanem a báró vidám nevetése.

– Eljegyezted? Csak? Már megijedtem, hogy egybekeltél valakivel. És szinte
haragudni kezdtem rád, mert összes plánumaimat tönkreteszed egy ilyen köny-
nyelmű lépéssel – folytatta végtelen nyájassággal –, de ha csak eljegyzés volt, az
semmi. Az eljegyzés csak egy kis előjáték. Bliktri. Az ember meglát egy szép
almát, és azt mondja: ezt én leszakítom, meghámozom, fölágom és megeszem,
de még egyelőre otthagyja a fán. Nem látom be, miért ne jöhessen közbe egy
incidens, hogy egy másik fán is meglát egy almát, s minthogy ez közelebb van,
ezzel otlja el az éhségét. Intelligis-ne amice?

A Buttler feje zúgott, mintha két harangot vernének félre benne, és forgott vele a
szoba összes bútoraival, mint egy motolla.

– Nos, nem felelsz? Mit szólsz hozzá?

– Semmit.

– Mit értesz ezalatt?

– Azt, amit mondtam, hogy el vagyok jegyezve, és hogy jobban szeretem a meny-
asszonyomat életemnél – majd emeltebb hangon hozzátette: – és hogy egyálta-
lában nem értem önt, az ön tréfáját.

– Hogy eszerint nem veszed el a saját jóakaratodból Mariskát?

– Soha!

És fölkel, kifelé indult.

A főbíró fölugrott erre, mint egy hörcsög, útját állta.

– Ohó, hó! Lassan a testtel, fiacskám! Maradj csak vesztig a helyeden. Mert ami
kakast egyszer a róka a szájába vett, azt el nem eresztí. Tudd meg tehát – és
fenyegető lett a hangja –, hogy ha el nem veszed Mariskát a saját akaratodból,
akkor a tied lesz akarod ellen. Ne is ellenkezz hát, édes fiacskám! (Megfogta a
kabátja gombját, és már megint szelíd lett, megolvadt hangon kapacitálta): Látod,
ennek meg kell történnie. Ne okozz keserűséget szegény bátyádnak, ki egypár
óra múlva szerető apósod lesz.

Buttler kitépte magát a kezéből.

– Ejh, uram, ami sok, az sok! – mondta hevesen. – Nem gondoltam, hogy ilyen
ízetlenségekkel párosítja a vendégszeretetet, melyet egy percig se kívánok többé
igénybe venni. Isten önnel!

S fölszakította a kancellária ajtaját, hogy otthagyja a házigazdát.

De a sötét folyosó torkából két durva hang kiált:

– Vissza!

A két pandúr, Jeszenka és Kázsmári, állott az ajtóban fegyveresen, puskáik csőrömpölve koppantak meg a kövezeten, aztán hirtelen fölkapták.

Buttler a felindulástól holt-halványan tántorgott vissza a szobába.

– Hát mi ez, uram? – kérdé méltóságteljesen, villámokkal a szemében.

– Iszem mondtam, szívecském, hogy ne okoskodj – csitította a báró kedveskedő, bátorító melegséggel, ahogy a gyereket szokás –, de látod, mikor nem hiszel a bátyádnak.

– Tudja-e ön, hogy ez erőszak?

– Persze, hogy tudom, édes fiam.

– Hát azt tudja-e ön, hogy én már nagykorú vagyok, és a magyar törvényhozásnak tagja mint mágnás?

– Ezt még nem tudtam, de csak örülök rajta, hogy már nagykorúsítva vagy.

– Hogy mer ön engem letartóztatni? Ön ezért keservesen lakol meg.

Dőryt még ez sem vette ki a flegmájából.

– No, az meglehet, de tudod, a palatinus messze lakik, és igen lassú keze van. A császár még messzebb lakik, és annak meg a feje lassú, azonfelül a végzet nagyobb úr akár a császárnál, akár a palatinusnál, pedig mindezeket a végzet rendezi így. Azért hát csillapodj le inkább, öregescském, és borulj a nyakamba szeretettel – mivelhogy előbb-utóbb úgys kénytelen leszesz vele.

Buttler pedig a fogával szerette volna szétmarcangolni ezt az embert, nemhogy a nyakába boruljon. Melle zihált, halántékai lüktettek, és egy vadállat ellenállhatatlan ösztönével vetette magát Dőryre.

– Megfojtalak, meghalsz a kezem alatt! – hörögte vérbe borult szemekkel.

– Nono, ne izélj, ne tüzeskedj! Ejnye, ejnye, kis fiacskám! Micsoda dühös vadmacska vagy! Sohase hittem volna, hogy ilyen emberhez adom a leányomat.

S a kis köpcös ember úgy megfogta Buttler két karját, hogy meg se moccan, mintha két vaspánt szorítaná össze. Aztán gyöngéden beerőszakolta egy karosszékbe.

– Látod, látod. Mire való ez? Mit érsz el ezzel? Legokosabb, ha megadod magad, és jó képet vágsz az elkerülhetetlenhez. Ni, milyen véres a szemed. Szinte csúnya vagy. Ha így meglát Mariska, bizisten, még ővele is meggyűlik a bajom. A nyakkendő is kioldódott. Hozd egy kissé rendbe az ünnepélyhez.

Buttler tehetetlenségében a fogait csikorgatta. De az »ünnepély« szó mégis megreszkettette egész valóját.

– Miféle ünnepélyhez? – kérdé rekedten, kimeredt szemekkel nézve a főbíró, aki a földre lekuporodva, a »corpus delicti« szerszámokat, vasakat, szűrő eszközöket kezdte eltakarítani egy nagy szekrénybe, amelyre aztán rácsukta a lakatot.

– Ej, furcsa, még mindig nem érted? Hát az esküvőhöz, gyermekem. Hiszen látad a papot, már itt van.

De ahelyett, hogy Buttler elrémült volna – éppen e hihetetlen vakmerőség költött föl benne egy szabadító gondolatot, egy reménysugárt. (Hja, az emberi ész furcsa szerkezet!) Bolondság – tűnődék magában. – Hisz ilyen gondolni sem lehet komolynak. Hiszen Magyarország végre is Európában van. És most már kezdte sejteni, honnan fúj a szél. Az öreg Horváth Miklós mesterkedése ez, aki még egy utolsó próbára teszi Piroska iránti szerelmét. Bizonyosan barátságban vannak Dőryvel, s tudva, hogy itt tölt egy napot, megírta barátjának az eljegyzést, megkérve, vegyen ki még ő is egy próbát. Ez annyira plauzibilisnek látszott előtte, hogy szinte megrestellte előbbeni viselkedését.

– No hát abból nem lesz semmi – felelte majdnem nyugodt hangon.

– Hogyhogy?

– Mert mikor a pap azt kérdezi, hogy szereted-e ezt a hajadont, azt felelem neki, hogy »nem szeretem«, hogy egy másik leányzót szeretek.

– A pap fülében vatta lesz, gyerekecském, hidd meg, hogy vatta lesz.

– Ugyan ne komédiázzék, bátya, tudom már, hogy maga csak tréfál velem, hogy meg akarja tudni, szeretem-e valóban a menyasszonyomat vagy nem? No hát megírhatja a leendő apósomnak, hogy a pokol minden ördöge és a világ minden hatalma sem képes tőle eltántorítani.

A ravasz róka egyszerre felfogta a szituációt, elérte, hogy mire gondol Buttler. Látván, hogy szépszerével már úgyse boldogul, legalább a simább lefolyást biztosítja, minélfogva igyekezett hasznára fordítani a tévelygését.

Tette magát, mintha kellemtelenül lepődnék meg, mint olyan ember, akinek a kártyájába látnak, s hirtelen igyekszik eltakarni a nyitott rést az eszkamotörök kiszámított ügyetlenségével.

– Ugyan, ugyan! Hogy gondolhatsz olyat? Hogy bugafővel apósodnak kaparjam ki a nábob vőt. Aztán nem is beszéltem vele mostanában, becsületemre mondom.

A mohó igyekezet, elhárítani a gyanút, még csak jobban megerősítette hitében Buttler. »Persze, hogy nem beszélt vele, mert levelet váltottak.«

Most már Buttlernek állott föllebb.

– No hát csak próbálja meg. Ám lássuk! De előre is figyelmeztetem, bátyámuram, hogy nagy botrány lesz belőle, mert én rúgok, kapálok, ellenállok és nem engedem magam holmi komédiákkal nevetségessé tenni.

Dőry István vállat vont.

– Okossá nem tudtalak tenni, azért kell nevetségessé lenned.

Egy kis ezüstcsengettyűt vett fel az íróasztalról, és meglóbázta. A kis bolondság éles, vékony hangon csilingelt, s mégis mélán, mint valami lélekharang.

Elhalt a csengettyűszó, mire a kétfelől nyíló két oldalajtóban egyszerre csikordult meg egy-egy kulcs, s aztán megnyíltak az ajtók kétfelől. Buttler a fejéhez kapott,

mintha egy rémes álmod látna. Mariska baronesz lépett be az egyik ajtón, síri halványan, mintha a kriptából jönne, fehér selyem menyasszonyi ruhában, földig leeresztett fátyollal, fehér gyöngyvirággal a hajában... Roskadozott, azt lehetett hinni, hogy mindjárt összeomlik. Egy ráncos képű, fecsegő paraszt anyóka sompolygott nyomában, és halkán biztatta: »Ej, no, ne féljen, lelkem, baroneszka, mind átestünk ezeken mi is, én is, a mamája is, és csak az eleje ilyen kellemetlen ennek meg a vége: az, ami közből van, az már nem rossz.«

A szemközti ajtón pedig ugyanakkor a pap lépett be, teljes egyházi ornátusban, szinte én sápadtan, mint egy bűnös, aki vesztőhelyre megy, s mögötte megjelent a hajdú utálatos alakja.

A pap egyházi ornátusban! Minden csöpp vér megfagyott ereiben.

Most már világosan látott Buttler. Ez már nem tréfa többé. A pap nem veszi fel az egyházi ruhát olcsó tréfaért. Itt bűn készül, borzasztó bűn.

A folyosóra nyíló ajtóhoz rohant, és újra fölszakította a kétségbeesés erejével.

A két fegyveres pandúr most is ott állt, megint hangzott a »vissza«, s keresztbe vágódott előtte a két puská.

– Tudjátok-e, ki vagyok? – kiáltá az egyik őrre, és hátrataszította.

– Igen, tudjuk, gróf Buttler János örméltósága.

– Eresszetek, vagy különben tömlőcben fogtok megrohadni, gazemberek!

– Nem lehet, uram. Csak vissza, vissza!

– Hét uradalmam van, nagy úr vagyok. Egy falut kap mindegyiktek, eresszetek el!

A fickók összenéztek, egy falu szép dolog, hm, de a Dőry derese nem szép dolog: azonfelül a két falu messze jövő, a deres ellenben ott áll az udvaron vagy a színen, az a közel jövő.

Hát bizony csak megfogták a szegény János grófot, fölemelték, mint a pelyhet, s vitték vissza a szobába, az harapott, rúgott, de mikor az ajtón vitték, elől lábas részét eresztve, a fejfelé bíró testrészét, amelyik künn volt, még egy tele tüdőből fakadt hívó kiáltásra használta föl:

– Zsiga, Zsiga! Bernáth Zsiga, jöjj elő!

A nyirkos folyosó boltívei megnövesztve vitték a kétségbeesett kiáltás hangját szerteszéjjel a kihaltak látszó épületben. Az emberek szíve kemény volt szegényhez, de a kövek szolgálatába álltak.

A pandúrok letették a szoba közepére, s eltávoztak. Mariska baronesz elfordította arcát a fal felé. Nem tudta nézni ezt a jelenetet. Zokogott. Volt még benne szemérem.

Az ifjú reszketett az indulattól, lázban volt, homlokáról halálos verejték csurgott, fölemelte öklét, és megfenyegette a papot és a főbíró:

– Isten szolgája és király szolgája, amit ti most cselekedtek énvelem, az gyalázat, égre kiáltó bűn, én az ellen az Isten és a király nevében mint magyar nemes tiltakozom.

A báró hidegen mosolygott, leült az íróasztalhoz, kihúzta annak fiókját, kivett egy megtöltött karabély pisztolyt, s fölemelte a levegőbe, aztán azzal az enyelgő játszi modorral, mellyel adomázni szokott, jegyzé meg:

– Most pedig lássunk a dologhoz, és semmi gyengeség; aki gyenge lesz, azt én ezzel a bolondsággal még gyengébbé teszem.

– Itt vagyok, engem lőjön meg vele – rimázkodott János gróf megtörten, oly szívet megrendítő hangon, hogy a vén katona is megborzongott. – Legyen kegyelmes irántam, hiszen én sohasem vétettem önnek semmit.

A báró kezében remegni kezdett a karabély. Legalább Gergely hajdú, aki mindenre figyelt, azt állította másnap a cselédek előtt. De aztán csak a fejét csóválta meg a vén farizeus.

– No, majd bolond vagyok, hogy éppen a vőmet lőjem meg. Csak az kellene. Ej, ej, ne tarts hát olyan rossz embernek, édes fiam.

S ezzel a szemöldjeivel intett a papnak.

Az egypár lépést tett előre, Buttler rekedt, lázas, ünnepélyes hangon rivallt rá:

– Távozzék, ha ön az Isten szolgája, és nem az ördögé! Mindent semmisnek nyilvánítok, ami itt történik. Én e hajadont nem szeretem, nem kell se testemnek, se lelkemnek. Isten engem úgy segítjen!

Dőry egy fitymáló kézmozdulatot tett.

– Lárifári! Tisztelendő úr, tessék a szertartást megkezdeni.

Akkoriban a Pázmány-féle rítus szerint jutottak főköthöz a leányok és törvényes asszonyhoz a legények. A »Ritus celebrandi matrimonii sacramentum« írta elő a kérdéseket és az eljárást, jó ódon magyar nyelven. Ebben volt megállapítva az eljárás sorrendje és mikéntje, hanem hát »nulla regula sine exceptione«, a papok hol megtartották, hol meg nem tartották.

– Ki neved? – kérde tisztelendő Szucsinka plébános úr, tompa fojtott hangon egymás után fordulva félkörben Buttler és a baronesz felé.

Buttler nem felelt, elfordult megvetőleg. A baronesz szava halkan röppent el, mint a méhdöngés:

– Halápi Dőry Mária.⁹

A pap éppenséggel nem törődött azzal, hogy Buttler nem nevezte meg magát, még kevésbé csodálkoztak a tanúk, mert azok semmit se hallottak, mind a kettőnek mind a két füle be volt tömve gypattal.

Mintha minden rendben volna, a pap folytatta tovább, a vőlegény irányába fordulva:

⁹ A halápi Dőry-család, mely ezen Istvánnal kihalt, nem azonos a most élő, még sokkal régibb főúri családdal, a jobaházi Dőryekkel

– Kérdlek tégedet a te keresztény hitedre, mondd meg igazán, nem köteleztet-e magadat valakinek másnak házasságra, e tisztességes személynek kivülről, avagy nem tettél-e egyébként fogadást, hogy őtet házastársul el akarnád venni?

– Igenis, tettem! – kiáltá Buttler stentori hangon, hogy az még tán a vattán keresztül is áthallatszott. – Csak e nőszemélynek nem tettem, aki itt áll. Tettem, igenis, fogadást szilvási Horváth Piroskának, hogy őt feleségül veszem és hozzá hű maradok. Esküszöm az élő Istenre és a Boldogasszonyra, hogy ezt a hűségemet hozzá meg is tartom.

A tisztelendő úr ezt se látszott hallani, és most már Mariskához intézte ugyanezt a kérdést. Csak a »tisztességes személy« helyett tett az előírás szerint »jámbor személyt«. A jámbor személy alatt a férfi értetődött.

Mariska egy leheletszerű nemet rebegett.

– Szeretted-e ezt a tisztességes személyt? – fordult ismét Buttlerhez.

– Utálom! – felelte Buttler erős, érces hangon.

A leány vonaglott a kintől; az öreg érezte, odafutott hozzá. – »Jaj, apám, meghalok, jaj, apám, mit tettél?« – lihegte, és karjaiba esett.

– Csak még egy percre ne hagyd el magadat, és minden jó lesz. Felelj igent. Végy erőt magadon, édes morzsácskám. No, szólj, szólj. (Most ugyanis hozzá intézte a pap a kérdést.)

– Igen.

– Akarod-e házastársul hozzád venni?

– Soha! – felelte Buttler.

– Akarsz-e házastársul hozzá menni?

– Akarok – visszhangozta elhalóan, szomorúan.

A pap megint Buttlerhez fordul:

– Mégis hitedre kérdlek, nincs-e tiközöttetek valami atyafiság, sógorság vagy egyéb oly dolog, mely miatt házasságra egybe nem adhatnátok?

– Te tudod, pap, legjobban, hogy mi van köztünk, hogy a bűn van köztünk – kelt ki vadul Buttler –, ha nem nézném rajtad a szent ruhát, minden szavadat a torkodba fojtanám, de így csak csináld a komédiát, úgyse lesz abból semmi. Vannak még törvények Magyarországon.

S ezzel leült az asztalhoz, magára akarván erőszakolni az egykedvűséget, elkezdett pipát tömni.

A pap csak az ajkait rágta, de nem felelt.

– Kurtítsa, kurtítsa a ceremóniát – sürgeté Döry.

De még hátra volt a benedictio annulorum. Döry kihúzott a zsebéből két kicsike karikagyűrűt, és átadta a papnak, a pap megáldotta a gyűrűket, és átnyújtotta a feleknek, hogy az ujjaikra húzzák.

Buttler megfogta s olyan ügyetlenül vagy ügyesen vágta a falhoz, hogy a tanúnak odahítt szakácsné, Szimáncsiné asszonyom bal vakszeméhez ütődék, s akkora kék daganat támadt rajta legott, mint egy Mária terézia-tallér. Szimáncsiné fölördített s kezdte kezeit csípőjére fölszedni, amitől megijedvén Dőry, a saját kezével húzta ki füléből a gyapotot, hogy megerősítse e szavakkal: »Ne okoskodjék kend, majd begyógyítjuk. Úgyse volt még kend olyan mennyegzőn, ahol arannyal hajigálták meg.«

Bizony ezekkel a gyűrűkkel már megint hiba történt. De egy kis formalitás ide-oda. Hiszen se a tanúk, se a pap nem voltak pedánsak. Maga Buttler is elégnék tartotta már a »protestatiót«, hogy ezt a bohókás csínyt senki se vehesse komoly dolognak. Kezdte lassankint a humor magaslatáról tekinteni. Az ördögbe, hisz ez egy nevezetes kaland. Hogy fog ezen a kis Piroska álmétködni és szörnyűlködni! Híre megy ennek az egész világon s úgy fognak róla beszélni, mint ahogy beszéltek a rejtélyes Hauser Gáspárról, vagy a híres Buckingham hercegről, akit egy Dudley kisasszony elraboltatott, de miután a bérenc rablók éjjel mezfítláb hozták el felsőruha nélkül az ágyából, úgy ahogy volt, a finnyás lady diszkszuszálódott és rájuk rivallt: »Hát ilyen ő – ugyan vigyétek, kérlek, vissza.«

Most következett a benedictio nubentium, de már sötétedni kezdett a szobában, a tárgyak és a fejek pépszerű szürkéségbe vesztek – s az ablakokba hajló hársfa leveleinek, melyeket az esti szél mozgatott, a falon szaladgáló árnyékai úgy tűntek föl, mintha varangyos békák kergetőznének.

Gergely inas bement a szomszéd benyílóba és két gyertyát hozott az íróasztalra meggyújtva. Aztán még egyszer kiment és behozott egy nagy könyvet, az ajtót kulccsal zárta be maga után. Ott künn a folyosó-ajtónál is zsvaj támadt, feleselés, láрма, topogás, tülekedés. Ki lehetett találni a szaggatott szavakból, a hangokból, hogy Bernáth Zsiga marakodik künn a pandúrokkal, nem akarják beereszteni.

A pap a szemeivel intett Dőrynek, hogy most meg már a kopuláció következik. (Hja, a paradicsomnak még az előkertje is sok stációból áll.) Dőry elértette s oda-somfordált Buttler mellé, újra kérlelni kezdvén mézes-mázos szavakkal, hogy adja meg már magát, amire az nem is felelt, csak szíttá a pipáját tele tüdővel, egykedvűen, mint egy török, nagy füstmacskákat eregetve, ezzel is jelezni kívánván a jelenet pongyolaságát. De Dőrynek nem is kellett az ő lelki leszerelése. Abban már nem hitt, pusztán csak azon mesterkedett, hogy a kezeit megfogja és tehetetlenekké tegye, mert az egyik kezére szükség volt, amelyet a pap a stólával kötött össze a Mariskáéval együtt.

Buttler rángatta magát, de hasztalan. Dőry a csuklónál tartotta rettenetes markával és még csak mozdulni sem tudott.

– No no, fiam, fiam, ne sziszegj, ne fújj úgy, hiszen már úgyis mindegy.

Buttler dühbe jött erre, s mikor a kezét eleresztette Dőry, mellbe ütötte az öklével úgy, hogy az öreg katona hátratántorodott. Aztán megcsikorgatta fogait, és a papra akart rohanni, aki szepegve, kidülledt szemekkel dült arccal morogta az eskü-formáit. Jószerencse, Dőry összeszedte magát és hirtelen átnyalabolta a

»vőlegényt«, mire dulakodás támadt köztük, egy széket fel is fordítottak, végre kimerült az ügyis gyöngé, ideges gróf és valóságosan összeesett a bőrszékbe.

Az utálatos Gergely inas átcsoszogott eközben Szimáncsinéhoz és kivéven a gypapotot a füléből, vigyorogva súgta neki:

– Úgy látszik, szüle, hogy a szemünkre is tapasztani kellett volna valamit az uraságnak.

– Meglesz az – vigyorgott vissza a szüle –, de előre is megmondom, hogy nagy bankó legyék. Aranyat, ezüstöt ér, fiacskám, amit mi láttunk.

Dőry most már maga is elvesztette a türelmét, a hóhércmunka, meg a dulakodás kimerítette, rekedten súgta a papnak:

– Gyorsan, gyorsan, mert mindjárt elájul a szegény leány.

Pedig most már túl volt az elájuláson; megeredtek a könnyei: megkönnyebbült. Odaborult a dívány karfájára és sírt, sírt, hangosan, szívettépőn.

– Hol a könyv? – kérdé a pap.

– Gergely a könyvet!

Tollért, tintaért maga futott s ott állott fedezetül, míg a pap bevezette a megtörtént házasságot az aranykönyvbe.

– No, most már ezt a macska se kaparja ki innen többé – mondá némi meglegeződéssel, félszemmel odasandítva Buttlerre, ha nem ugrik-e fel, hogy végső erejével összetépje a hamis okmányt.

De az össze volt törve, megsemmisült idegei fölmondták a szolgálatot, lelke megroppant, izzó agyában rendetlenül nyargaltak a gondolatok s merev, megüvegesedett szemekkel immár teljes apátiával nézte, amint kinyílnak az ajtók és egyenkint távoznak, ki erre, ki arra, az örökké emlékezetes jelenet személyei.

– Rosszul csináltuk – mondá a pap Dőrynek, midőn a sötét folyosóra értek –, le kellett volna itatni, így sehogy se ment, de én megtettem a magamét, nem panaszkodhatik méltóságod, meglehet, hogy a papi állásomba kerül, meglehet, hogy börtönbe juttat – de legalább jól csináltuk volna.

Dőry az ujjait petyegette.

– Csak hagyja azt rám, domine reverende, a többi már az én dolgom. Olyan egy pár lesz abból, majd meglássa, mint a patyolat.

– Megbízhatók a tanúk?

– Hogyne? Két szemenszedett gonosztevő, akiket akkor juttathatok hóhérc kezébe, mikor akarom.

Percek, hosszú percek múltak el, míg Buttler fölocsudott letargiájából és ki akart menni. Csodálkozott, mikor az ajtókat zárva találta, még a folyosóra nyíló ajtót is. Dörömbölni kezdett valamennyin, senki sem jött, senki sem felelt, kinyitotta az ablakot, de azt hatalmas vasak keresztettk. Tehát nincs menekülés semerre. És ezek után már igazán megfoghatatlan, hogy mit akarnak még vele! Még bizonyosan készülnek valamire. Ez a bizonytalan valami úgyszólván nagyobb szorongá-

tást okozott neki, mint a lefolyt komikus esketés, amit úgyis megsemmisít az egyházi bíróság. Azaz, hogy az egy percre se érvényes. Hanem hogy mi készül, ez gondolkozóba ejtő s fölkavarta szívében újra azt a sok keserűséget, ami ott meggyűlt. De hiszen megvan arra az orvosság: letérdelt, imádkozott, nem szelíden, nem áhítattal, mint egyébkor, hanem panaszkodó nyöszörgéssel. »Istenem, istenem, mit vétettem én neked, hogy ilyen szigorú vagy hozzám, Uram? Hiszen szeretlek, tied vagyok, utadat járom és mégis kegyetlenül sújtasz.« Majd egyszerre szívébe nyilallott a rettenetes fenyegetés: »Megbüntetem az apák bűneit hédízíglén« és fölsóhajtott: »Hej Buttler, Buttler, öregapám öregapja, de kár volt neked akkor azt a tört belevetni abba a becsületes Wallensteinba... Kiért? A császár kedvéért. Nézz most ide, az unokádra... Nézz most ide!«

És ebben a percben csakugyan benézett valaki az ablakon, nem a Buttler őse, de a Gergely kopogott be és kérte, hogy tessék kinyitni.

– A méltóságos báró úr üzeneti a méltóságos gróf úrnak, hogy tessék ez éjjelre ebben a szobában maradni, a vacsorát itt szolgálják föl és az ágyat is ide vetik meg. Reggel aztán mindnyájan parancsára állunk, de azt mondja, még az éjjel így kell lenni.

Buttler gúnyos tagmozdulatokkal bólingatott.

– Mondja meg a méltóságos báró úrnak, hogy tiszteltetem és hogy itt fogok maradni, annyival is inkább, mert kénytelen vagyok vele. És mondja meg, hogy nyugodalmatlan jóéjszakát kívánok a méltóságos báró úrnak.

Ezzel aztán leült az íróasztalhoz és egy hosszú, igen hosszú levelet írt a Piroskának, amely így kezdődött:

»Képzeld csak, édes boldogságom, milyen különös esemény ért ma, de ne ijedj meg, nincs hála istennek semmi bajom, leírom neked sorjában, ahogy történt...«

TIZENHARMADIK FEJEZET – VIDONKA JÓZSI

Mikor Dőry beinvitálta a folyosóról a gyanútlan Buttlert a kancelláriába, a papot künn hagyta a másik juristát mulattatni, amit meg is cselekedett, s csakhamar nagy, szenvedélyes disputába bonyolódék a két, tudományokban versatus fiatal-ember.

Szóba jött ugyanis az a nyegle divat, amit akkor Zemplénben, de egyebütt is föl-kaptak a nemesurak. Az pedig abból állott, hogy a felvidéki úri familiák körülbelül három nyelven beszéltek, németül, magyarul, tótul, de két nyelven, magyarul és tótul, egész bizonyosan.

No hát ezzel a két nyelvvel is lehetett flancolni a paraszt előtt. Ha tót faluban lak-tak, a magyar nyelvet hozták be konzerváló nyelvül, hogy a cselédek ne értsék, ha magyar faluban laktak, akkor a tót nyelv lett otthonos a családban.

– Efféle nyavalyákba fog a magyar belehalni – kesergett a fiatal Bernáth.

Mire a pap pártját fogta a tót nyelvnek, és bizonyítgatta, per longum et latum, hogy az Árpádok is tótul beszéltek. Hogy éppen arról ír most egy értekezést, és el fogja küldeni tekintetes Kazinczy Ferenc úrnak Bányácskára bírálát végett.

Zsiga úr goromba lett.

– No, az ugyan nem teszi az ablaka mögé, de egyebüvé.

A pap így-úgy nem hagyta magát, hogy azt mondja, kimutatja, hogy a régi magya-rok nem hozván magukkal elegendő asszonyfélét, onnan vettek, ahol volt, a len-hajú tót lányokból, innen van az, hogy nyelvükben a házieszközök elnevezései kizárólag tót szavakra vallanak. És most már az is valószínű, hogy a gyermekeik, ahelyett hogy az apa nyelvét tanulták volna el, aki mindig a nyeregben ült, és elcsászskált ördögbe, pokolba Lehelékkal, Botondékkal, inkább az anyjuk nyelvén povedáltak.

– Lehettek egyesek, de ezek csak a kisemberek. Maguk az Árpádok mégse hagy-hatták el az ősi nyelvet.

– Hát akkor miért nevezték el a vármegyéket tótul Novigradnak, Csernogradnak, Nógrádot, Csongrádot, sőt még a saját rezidenciájukat is tótul írják és mondják Visegrádnak?

Bernáth bosszúsan kalimpált a kezeivel.

– Lehetetlen azt föltenni. A nép már bizonyosan előbb nevezte így ezeket a vára-kat és kerületeket, a királyok pedig meghagyták, mert a magyarok mindig »Nem-bánom Jánosok« voltak, és mondjuk meg az igazat, tisztelendő úr, Szent Istvánt nagyon megkörnyékezték az idegen papok, s hamis politikai dogmákat adtak a szájába, amilyenek nekik kedveztek, például, hogy az »egynyelvű nemzet töré-keny«. Ilyet csak egy pap gondolhatott ki, a király utánamondta, az utódok pedig szentül hitték.

Szucsinka tisztelendő úr fölfortyant:

– Az akkor okos mondás volt, ma már talán nem állja ki a sarat; de ez már másik sár azóta. Különböztetett Szent István állította, én nem állítom, amit én állítok, az vas. Az Árpádok kétségtelenül tótul beszéltek egy időben. A várak neveit adhatta a nép, de a gyerekek neveit a szent keresztségben mégiscsak maguk a szülők választották. A hercegeket tótul nevezték Béláknak. Mert a Béla semmi egyéb, mint az Albertus név tótira fordítása. Albert, alba equale: fehér, tótul *Bjéla*. Quod erat demonstrandum.

Zsiga diák még csak nagyobb dühbe jött erre.

– Maguktól el kellene tiltani a tintát, tisztelendő úr. Mert maguk mindent meghamisítanak. Jaj, szegény történelmünk, de nagyon megváltozottál csecsemőkori ábrázatodban, mikor még a papok pingáltak le. Ott van a szegény Kálmán király, ráfogták, hogy púpos volt, és csak azért, mert a babonát oszlatta és a fölvilágosodást hirdette.

– Az úrfi, ugye, protestáns? – kérde a plébános.

– Vastag nyakú.

– No, akkor aztán mindent értek.

– Természetes, azt is érti – veté oda gúnyosan –, hogy miért volt Kálmán púpos.

– Ha nem igaz, hát bizonyítsa be az úr, hogy egyenes hátú volt.

– Semmi se világosabb ennél. Mert ha nem lett volna jó termetű, nem választották volna meg a keresztes hadak vezérüknek. Hisz abban az időben képzelhetetlen egy púpos vezér, mikor a testi erő és a daliás külső imponálhatott csak a harcoló tömegeknek. Mennyi víz lefolyt azóta a Dunán, és Savoyai Eugent mégsem akarta a császár alkalmazni a hadseregbe, mert ocsmány külseje volt. Szinte hihetetlen, hogy a történetírók oly kevés logikával dolgoznak, és még most is bent hagyják ezt a papi koholmányt komoly adatnak.

– Úrfi, úrfi, ön nagy ellensége a papoknak!

– A szemináriumoknak vagyok ellensége, mert az neveli önöket hamisaknak.

– Én meg a kollégiumnak vagyok ellensége, mert az neveli önöket gorombáknak.

– Célzás akar ez lenni?

– Ahogy vesszük.

– Kikérem magamnak.

Mint két pulykakakas, majdnem összekaptak. A pap szeme szikrákat szórt, ajkai vonaglottak (a bajusztalan ajkak sokat elárulnak), Bernáth heves vére meg éppen forrt, már éppen ki akart ömleni a bögréből, mikor lábujjhegyen elősompolygott a Gergely inas, és a pap füléhez hajolva súgta:

– Már kezdődik.

Erre a szóra egyszerre kialudt a szikra a szemeiből, fehér lett, mint a kréta, fölkelte és megindult az inas után.

Zsiga nagyot bámult utána. Már kezdődik? De hát mi kezdődik itt? Különös ez a titokzatosság, mely ránehezedik az egész épületre. Titok itt, titok ott. Titok ólálko-

dik a falombok közül, titok suhog a levegőben, titok száll a kéklő füstben, mely a kertészlak kis kéményéből bodorodik. Eh, ostobaság. Hangulat az egész. Ámbár mégis feltűnő, hogy János milyen sokáig jön. Mit tárgyalhatnak annyit?

Talán utána kellene menni Jánosnak. De ezt a gondolatát, csakhamar elvetette; hiszen nem tolakodhatik, ha négyszemközt akarnak lenni.

Egy darabig egyedül maradt az ámbituson, várta, hogy jön valaki. De nem mutatkozott senki az egész házban. Azonfelül utálatos szag kezdett terjengeni a levegőben, a kertészlak felől. Mi ördög lehet az?

A kertészház felé indult, s nyomban észrevette, hogy mitől van a kiállhatatlan szag. Vékony, hosszú üvegtokokat látott az ablakba támasztva. No, persze, itt faggyút olvasztanak a tűzhelyen. Az üvegtokokban folyékony faggyúnak kellett lenni, mert így született valamikor a gyertya. Az üvegtok mindkét végén nyílás volt. Az alsó nyílás csak olyan piciny, amin egy fonalat keresztül lehetett húzni, s alul úgy összebogozni, hogy a lyukat eldugaszolja. A felső öblös nyíláson öntötték be a faggyút, s ha az megaludt, a fonálból kanóc lett, az önteléből gyertya. Biz ez elég primitív dolog volt, de amikor először látták nagyapáink, értesülvén, hogy egy bizonyos Kaminszky nevű lengyel találta fel, felette csodálkozána: »Ménkö esze lehet az imposztornak!«

Az üvegtokokat a kertész kisleánykája hordta ki, s amelyek már az ablakba nem fértek, egyszerűen a falhoz támasztgatta.

Szemben a leendő gyertyákkal egy fehér komondor ült a hátulsó lábain, és egy filozóf nyugalmával nézegette felváltva, részint az üvegtokokat, részint egy, a ház mögött bundán fekvő s a napon sütkérező embert, aki szalonnát falatozott. A komondor csodákat látott. A szalonnát az ember nyelte le, s mégis az üvegpálcákban bukkant elő (amint tudniillik a sárgás folyadék hűlt, szemléletmást, fehéredett, és a szalonna csábító színét vette föl), mindez nagy fejtörést okozhatott a komondornak, hol ide, hol oda kapkodott fejével, mint egy karmester, s annyira el volt merülve a különös tünemény szemléletébe, hogy még a körülötte zengő-bongó zöld legyek se voltak őt képesek molesztálni, odatapadó figyelmét megosztani.

Bernáth átértette a jelenet humorát, elmosolyodott rajta, s gondolta magában: »Lám, ez a komondor is titkokat szimatol, pedig a legegyszerűbb dolgok a világon, csak nem tudja megfejteni; nyilván én is úgy vagyok most a házban történnőkkel.«

– Nini, Zsigácska, mladi pan! No, aztat mar a nagy ujsag – üti meg most Bernáth fülét egy ismerős tótos hang.

Odatekint. A szalonnázó ember szólítja meg, leteszi a bicskát meg a szalonnát meglepetésében.

– Hol veszi magát itt, hol madár se nem járja?

Bernáth most már ráösmert. Hiszen ez a szakácsnéjük, a Vidonkáné, fia.

– Mi az ördög? Te vagy az, ezermester Jóska? Én kérdezhetném jobban, hogy mit csinálsz te itt, hiszen úgy tudtam, hogy asztaloslegény vagy Újhelyen.

– Vagyok is asztalos, minden vagyok, de itt is nagy úr vagyok, zsírt eszek, faggyút iszok. De mit csinálja enyim mamuska?

– No, az megvan. Jó ebédeket főzött most nekünk. Ha tudta volna, hogy találkozunk, bizonyosan küldött volna tőlem egy kis görhőt.

– Egyen meg aztat Bodrog! Itt pecsenyét eszek és bor iszok, amennyi enyim bőrbe fér. És milyen bor! Tokajszkovo vino, mladi pan! Haja, haja, haj! Úgy vagyok itt, mintha estem volna Szűz Máriának... no, ami az izé, a szoknyája elé van kötve... az övé kötényébe.

– Csak nem te vagy a kertész?

– Ó, no – förmedt föl sértődötten, és most már hasmánt feküdt le a bundájára, kosztros fejét a könyökben föltámasztott karjára nyugtatva.

– Hát, tréfán kívül, mi a foglalkozásod?

– Várok.

– És egyebet mit csinálsz?

– Semmit se nem, csak várok, de az is elég teher.

(Ásított egyet, aztán megint lenyelt egy darab szalonnát.)

– És mit vársz?

A fiatal Vidonka titokzatosan hunyorított a szemeivel.

– Az estét.

– Az estét? Minek?

Vidonka Józsi ravaszul vigyorgott.

– Hehehe, tacs, tacs, tacs, éppen aztat nem szabad megmondani. Igaz-e, he? Mi?

Ezt a kérdést egy zöld mázos korsóhoz intézte, mely a lábánál állt, egy piszkebokortól félig elfedve. Utánanyúlt, húzott belőle egyet. Csettentett a szájával, s megelégedetten tette vissza.

– Ez bizony ezernyolcszázharmadiki.

– No, látom, hogy jó dolgod van, Józsi, megmondom az anyádnak; és hát mióta vagy itt az uraságnál?

– Tíz naptul óta.

– Azóta mindig csak vársz?

– Dehogy! Olyan mesterséget csináltam neki, hogy ha a gazdám, Odrejevics Márton meglátná, mindjárt neked adná a kisebbik övé leányt vagy hogy nem a legkisebbet, mert az bandzsál, hanem ami előtte van, a Katuskát. To je kraszna, mladi pan, ako lyalyuja! (Gyönyörű az, ifjú uram, mint a lilium.) Kertész nem neveli olyat.

Izmos, tagbaszakadt fickó volt ez a Vidonka Józsi, csinos is lett volna, hanem a Bernáthék disznaja gyerekkorában kiharapott egy darabot a felső ajkából, ez

rútította el, szinte ijesztővé tette, mert a fogak és a foghús egy része, mindig kilátott azon a megmarcangolt helyen.

– Miféle mesterséget? Tudsz is te már valami ügyeset csinálni? Azt hallottuk, hogy agyonittad az eszedet.

Bernáth csak kötekedett vele ravaszságból, hogy közlékennyé tegye, ő tudta legjobban, mekkora lángész Vidonka Józsi: amit a két szeme meglátott, azt faragta ki bicskájával, sőt még újakat is kitalált, órát csinált, az összes kerekeket, az óra minden ezer apró ízcsekkjét fából, csak pondusoknak akasztott a madzag végére egy-egy követ, s az óra járt és pontosan mutatott, hogy minden órás-mester elbújhatott előle. Aztán tele volt ötletekkel, az önmagától járó szekeren egy évig dolgozott, a repülőgépet is próbálta. Volt akkor is már sok ilyen talentum az országban, de abból vajmi kevés érvényesülhetett úgy, mint a pozsonyi Kempelen, aki éppen akkor járt királytól királyhoz, világhírű önmagától sakkozó gépével, mely minden sakkjátékost lever, még I. Napóleont is. Azóta se tudott nyomára jönni semmiféle emberi elme, mi volt annak a gépnek a titka.

Vidonka Józsi még jól járt, az öreg Bernáth méltányolta a tehetségét, odaadta Újhelyen asztalosinasnak, de legtöbbször elvesztek az ilyen istentől megáldott parasztszenik, kik az amerikai föltalálókkel vetekedhettek volna egyébként; – a végén koporsót csináltak otthon, és egy kis pálinka reményében játékszereket a földesurak porontyainak.

Vidonka Józsefet bántotta az úrfi lenéző véleménye, sértődve felelte:

– No hát majd hallja róla.

– Mikor?

– Talán este is.

– Hiszen már mindjárt este lesz, hát miért ne mondhatnád meg előbb egy-két órával, ha valami ügyes dolog lenne? De talán nem is te csináltad, mert hallom, hogy több mesterember dolgozott, talán csak hallottál valamiről harangozni, és utólagosan magadra fogod. Látod, örülne az anyád, ha elmondanám neki, de este én már nem leszek itt.

– Elmegy?

– Alkalmasint!

– És nem szólja senkinek?

– Hát csak nem képzeled, hogy kellemetlenséget okozok neked? Majd adna nekem az anyád.

– Szegény mamikám! Aj, haj, de jó babfőzeléket tudja főzni, oldal disznóval. (Elérzékenyült, megolvadt a gyermekkori emlékeken.) Már kinyitom szívét maga előtt, de aztán száj hallgass, mert Jósának fáj feje túle. Hát csináltam, de hozzon ide fülét közelebb, mert súgom aztat – csináltam olyan instrumentum, hogy a ház alja fölmássza a tetejére, vagy a teteje lemássza az aljára, ahogy akarózik.

– Beszélj inkább tótul, Józsi, jobban megértem.

– Jól van, mladi pan, hát mondom, egy olyan szerkezetet csináltam, ami az egyik szobát fölemeli a fölötte levő szobába.

– Úgy? Értem. Egy süllyesztőt.

– Megfordítva, egy emelőgépezetet, de végre is egy kutya a kettő. Akár a csont gurul a kutyaához, akár a kutya szalad a csonthoz.

Bernáth elgondolkozott a hallottakon.

– És melyik az a két szoba, amit így kellett átalakítani?

– A kancellária, ahol a bíró írni szokott és a fölötte levő szoba. Mondhatom, nagyszerű munka. Kár, hogy nem látta az ifjú úr.

– És ki lakik most abban a szobában?

– Hát a kisasszony. Ó, jajaj! Micsoda finom csirkehús! És valakit éjjel erőszakkal húz fel hozzá az instrumentum. Amelyik annyiba került. Az ördög értsen ilyet! Hát nem tud az a mamlasz a maga lábán felmenni?

Bernáth ijedten tántorodott hátra, mintha golyó érte volna. Most egyszerre sejteni, tudni kezdte.

A Vidonka Józsi hibás szája nevetésre görbült, és furcsa fejcsóválással csapta a földhöz gombakalapját, s ütötte meg öklével a saját homlokát.

– No, no, no, mladi pan, mitől ijedt úgy meg? Csak talán nem járt el a szájam, csak talán nem maga az az íz... mi?

De már erre nem felelt Bernáth Zsiga, hanem rohant fel bokron, virágon keresztül, a főépületbe.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET – A HELYZET BONYOLÓDIK

Egy ideig összevissza kóborolt a nagy épülettömegben, melyhez minden Döry hozzáépítettett valamit, mindenik a maga ízlése szerint, ki román stílusban, ki barokkban, vagy csak úgy, ahogy a falusi kőművesek esze vetett;

némely lakatlan része már besüppedt, összeroppedezett, baglyok, denevérek tanýáztak benne, szóval, a vén kastély úgy volt ott a dombon, mint egy összekuporodott, mindenféle manókkal, toldalékokkal megtámogatott vén matróna, aki a susogó lombok, madárcsicsergés és méhzöngés közt a fiatalságról álmodik.

Bernáth végigjárta az ismerős lakosztályt, kinyitogatott egy csomó szobát, de nem talált egy lelket sem, csak a csimpánz nyöszörgött egy pokrócon fekvé a volt társalkodóné szobájában, a hátulsó bal lapockája be volt pólyázva. Saját szerelmén tanul a majom is: ez se visz ám többé virágot senkinek.

– Hej, ki van itt? – ordította Bernáth szerteszét, de egy lélek sem felelt sehonnan.

Csak talán nem nyelte el a föld ezt az egész háznépet?

Egyszerre úgy rémlett neki, mintha a saját nevét hallaná kiáltani: Zsiga, Zsiga, gyere elő! Szakasztott a Buttler hangja. Tompán, a föld alól hangzott. Meglehet különben, hogy hallucináció.

De ha az ő hangja, akkor a földszintről jön, ahol pedig nemigen lakott a család, mert a földszint félig a földbe volt építve, és valaha börtönökül szolgált, mikor még az első építetű, egy Krucsay, jus gladiit is gyakorolt (egyszer a saját szép feleségét fejeztette le, éppen azon a helyen, ahol most a melegágyak vannak.)

A falak nyirkosak voltak, és még cselédek se lakták az alsó helyiségeket. Bernáthnak mégis eszébe jutott, hogy Döry említette múltkor, mennyire nem szereti a bunda– meg a ködmönszagot, amellyel a perlekedű felek az egész lakosztályt elárasztják, minélfogva áttette a kancelláriáját a földszintre.

Futott tehát a földszintre, de ott is időbe került, míg a sok sikátor, zigzug között rátalált a szolgabírói irodába vezető folyosóra. Nem volt semmi jelző táblácska, ami kalauzolta volna, hanem a folyosó ívezete előtt ott állott balról a deres, jobbról a kaloda. Hát bizonyosan itt kell lenni a kancelláriának.

A folyosón már sötét volt, de Bernáth mit se törődött vele, ment tapogatózva a fal mellett, míg egyszer egy hang szólalt meg:

– Ki az?

Bernáth odább ment a hang felé, anélkül hogy felelt volna.

– Szólj, mert lövök – hallatszott ismét az előbbi hang.

– Bernáth Zsigmond vagyok, vendég itt a háznál – felelte Bernáth.

– Menjen vissza az úrfi, itt most semmi keresete!

De a mi diákunk bátran előrehatolt, míg csak el nem jutott a két fegyveres pandúrhoz.

- Hol van Buttler gróf? – kérdezte parancsolón.
- Hagyja csak őt, majd megláthatja később, most még dolga van.
- Akarom tudni, mi dolga van? Itt valami gázság történik. Mit csinálnak vele?
- Semmi rosszat, ifjú úr, bár csak én lennék a helyében. Szívesen lennék két esztendeig juhászkutya egy ilyen éjszakáért.
- Bántó, utálatos röhej kísérte e szavakat.
- Eresszenek! Be akarok menni.
- Abból ugyan semmi sem lesz úrfi, ne is tessék házsártoskodni.
- Micsoda jogon merik megakadályozni?
- Azon a jogon, hogy aki nincs valamely esküvőre meghíva, annak odakünn sokkal tágasabb.

Esküvő? Ez a szó mindent megfejtett. Most már tudta, miért jött a pap, miért csukták el a kaput, hogy idegen vendég meg ne lephesse a gazdát, miért távolított el minden fölösleges cselédet, csak a beavatott cinkosokat hagyva meg a háznál. Hiszen olyan világos, mint a nap. A gazdag nábobot meg akarták fogni mindenáron. Hét uradalom ura nagy csalétek. De hogy ez előbb nem jutott eszébe? Mikor száz jel mutatta. Kedve volna odaverni fejét ahhoz a nyirkos falhoz, míg csak szét nem loccsan. Egymást egészítette ki a sok feltűnő jelenség. – Most már minden kidomborodott, minden részlet beillett az óriási csíny rovátkáiba. Természetes, hogy most erőszakkal esketteti a pap odabent, de ez még nem lesz elég. Este majd föltoják emelőkészülékkel a menyasszonyához. Tanúk majd benyitnak, bevilágítanak a menyasszony szobájába, és tanúskodnak, hogy a vőlegény ott töltötte az éjszakát... Ő, istenem, istenem, hát csakugyan te kormányozol-e itt, vagy csak hagyod löketni ide-oda az embereket, engedve a sorsukban turkáltatni, mint a hanyag gazda a szalmájában?

Felforrt a vére, és dühösen taszította meg az egyik pandúrt.

- Bemegyek, ha az ég a poklall szakad is össze. Félre, kutyák!
- Egy szót se, mert mindjárt elbánunk az úrral.

Az egyik pandúr, Kázmári, átnyalábolta derekánál fogva, fölemelte a levegőbe, mint egy macskát, aztán letette a földre, ahogy letesz az ember egy fazekat vagy kancsót, amiből ivott, még gúnyolódott is hozzá az akasztófárávaló.

- Hopsza bögre, nem törsz el!

Három esztendeig szopta ez az anyját, szörnyű kemény keze volt, érezte Zsiga, s nyomban taktikát változtatott:

- Jó emberek nézzék az Istent, beláthatják, hogy be kell mennem. Hiszen maguk a vármegye alkalmazottjai, katonaféle emberek, maguknak is van pajtásuk, aki életbe-halálba segítene magukon és maguk rajta. Hiszen magyarok. Hát nekem ez az egyetlen jó cimborám került most a vesztőhelynél rosszabb helyre. Ne akadályozzák meg, hogy bemehessek, és hogy ne engedjem megtörténni, ami ott folyik. A szíveikhez szólok, kedves barátaim. Nem arról az oldalról kell nézni az

esetet, amelyről maguk látják. Hanem azt kell venni, hogy az én barátomat egy szép leányka szereti a mi falunkban, s ő is azt – annak a leánykának a szíve fog meghasadni. Hiszen maguk is szeretnek vagy szerettek már valakit az életükben, tudom, hogy jók, és ha agyon tudnak löni egy zsványt, de egy fülemilét meg nem ölnének szándékosan, hogy annak a kis szíve megszűnjön dobogni, és abban maguk is részesek legyenek. Eresszenek be, jó emberek, úgy, mintha én kerekedtem volna felül a dulakodásban, és nem bírtak volna velem, hogy semmi szemrehányás ne érhesse, és isten meghálálja azt maguknak, sőt, én sem akarom egész ingyen.

A zsebébe nyúlt, és abból a hat fényes húszasból, amelyeken a Szűz Mária áll királyi palástban a kis magzatjával, miket a nagyasszony ma reggel elváláskor a zsebébe csúsztatott, kivett kettőt-kettőt, s a pandúroknak nyújtotta.

Gúnyos nevetéssel tölték vissza:

– Felszaladt a mincér¹⁰ – humorizált Jeszenka –, még az imént egy-egy falut akasztott rá körtének a fiatal gróf, most már két húszassal akarja az ifjú úr lenyomni.

– Meg is adta volna, ha mondta.

– Ránk férne, ifjú uram, mert régen vagyunk szegények. Az ember szeretné megpróbálni a másik sort is, hanem hát az a baj...

– Mi?

– Hogy mikor ilyenkor a tenyerünk kezdene viszketni, hát mindjárt viszket a nyakunk is. Nem tehetünk mi semmit az úr ellen, azért csak menjen az úrfi isten hírével, és hagyjon nekünk békét. Ami nem lehet, nem lehet.

Bernáth maga is belátta, hogy semmire se megy, és csak annyi barátságot kért már a pandúroktól, azért a négy húszasért, hogy engedjék benézni a kulcslyukon. Ami némi külön tanácskozás után neki meg is engedtetett, de csak úgy, hogy ezalatt az egyik kezét az egyik pandúr fogja, a másik kezét a másik pandúr, ám legeltesse meg a szemét, ha neki tetszik, ez úgyse árthat a dolog fundamentumának.

Zsiga benézett, és fogait csikorgatta dühében, mint egy vadkan. Éppen akkor kötözte össze a baronesz meg a János kezeit a pap a stólával, mialatt az öreg Dőry tartotta Jánost lefogva.

– Rettenetes! – kiáltá. – Ó, hogy nincs most hatalom a kezemben, hogy össze-morzsolnálak mindnyájatokat.

– Jobb bizony, hogy nem morzsol, ifjú uram, hanem örül, hogy szabadon van. Nagy hiba is volt, hogy a méltóságos úr így hagyta. Ha mi nem lennénk itt, még zavart csinálhatna.

A Zsiga füleit megütötte ez a mondas. Csakugyan lehetne még rosszabbul is, ha őt magát is becsukták volna valahova. Most legalább szabadon van még, esetleg

¹⁰ Akkoriban a súlyemelőt hívták így. M. K.

tehet valami hasznát is. Kimehet, föllármázhatja a falut, vagy isten tudja, mi mindent csinálhat, csak egyszer künn legyen.

S ettől a vágytól ösztökélve, szó nélkül indult vissza a sötét lépcsőn, mire kiért, már odakünn is beesteledett, messze a falu tornyában megszólalt búsan az esti harang, apró csillagok gyulladoztak az égen és a falusi viskók ablakaiban.

Futott egyenest a kapu felé. Sajnos, a kapu be volt zárva, úgy az ajtaja is, hiába feszegette, hiába verte öklével. A megmászásra pedig gondolni sem lehetett, mert éles szögekkel volt ellátva a kőfal mindenütt. Talán a parkban talál valami rést. Lihegve futotta be a parkot, de a szöges kőfal sehol se eresztette ki.

A fölháborodás feszítette szívét és izgatta idegeit. Voltak percei, hogy ott akart maradni, és szembeszállni Döryvel, birokra kelni vele, széthasítani a koponyáját, s kiszabadítani a barátját. De az okosság azt súgta neki, hogy ereje csak akkor lesz, ha kívül jut e falakon.

De hogyan szabaduljon ki innen? A kerítésnél egy helyen óriási hársfa volt, amelynek koronája majdnem összeborult a szomszéd kertnek kőrisfájával. Hátha a hársfáról fönt a magasban át lehetne ugrani a kőrisfára, a szomszéd portáról aztán kijuthatna a szabadba.

Hm, ez jó gondolat. Elég ügyes mászó volt, levetette csizmáit (mert akkoriban rövid szárú csizmát viseltek a nadrág alatt az urak is), összekötötte valami szalaggal, s nyakába kanyarítván őket, sietve kúszott föl a fára. Jó szerencse, mert még fönt se volt egészen, mikor fölhangzott Döry parancsoló szava:

– Keressétek valahol, itt kell lennie. Ha a pokolban volna is, elő kell keríteni. A portáról semmi esetre se mehetett ki.

Bernátnak hangosan dobogott a szíve, és nem mert megmoccanni se többé, félt, hogy a lombok mozgása, suhogása elárulná.

A léptek pedig egyre közelegetek, keresztül-kasul csörtettek a pandúrok a bokrok közt. Döry ezalatt a kertészlakhoz közeledett, és úgy tetszik, Vidonka Józsit szólította meg.

– Hé, asztalos, nem láttál itt valahol egy fiatal urat?

– Semmit se láttam. De mégis láttam egy fekete macskát.

– Edd meg a fekete macskádat, te számár.

Majd halkan kezdtek valamit beszélgetni. Bernáth feszülten figyelt, de egyetlen hangot se fogott fel, pedig az esti szél onnan fújt.

A pandúrok a kert nyugati végébe kanyarodtak, ahol a filagória volt meg a kuglizó. Zsiga most időt nyert, a veszedelem megnevelte ügyességét, úgy mászott, mint a mókus, míg végre elérte a kellő pontot, ahol a két fa legközelebb esett egymáshoz, megkapta annak egyik ágát, és egy merész lendítéssel áthajította magát a szomszéd fára. Hanem a szerencsétlen csizma éppen abban a röplési pillanatban oldódott meg a nyakán, s az egyik a Döry-kertbe pottyant, a másik ellenben tovább tartott ki a gazdája mellett, szerencsésen átesett az Izsépy fundusra.

Túlról hallotta a pandúr lassú megjegyzését.

Olyan éles volt most a hallása, mint a nyúlé.

– Pszt, valami reccsent, nem hallottad, Kázmári?

– Semmi – felelte Kázmári –, nyilván egy macska ugrott le ott a szögletben valamelyik fáról.

MÁSODIK RÉSZ

ELSŐ FEJEZET – NAGY BAJ GYÓGYÍJTJA A KICSIT

Bernáth szabadabban lélegzett, csak a visszamaradt csizmája bosszantotta szörnyű módon, nevetséges figurának tartotta magát mezítelen lábbal, mert most már a másik csizmát se veheti föl, nehogy úgy lépkedjen, mint az ars poeticában a jambus vagy a trocheus. Vakarta a fejét. Ej, ej, malum omen. Most már mi az ördögöt csinálhat ő János javára? Rongyos ruhában, lyukas kalappal még mindig valaki az ember, de ha csizma nincs rajta, még Napóleon is csak egy mezítlábos ember. Végig gondolt az emberiség történelmén, és csak egy vigasztaló momentumot talált, mikor Teleki Mihály uram futván a csatából, sietteben nagy sárba lépik vala, ahonnan csak nehezen húzta ki egyik lábát; kihúzta pediglen nemcsak a sárból, hanem a csizmából is.

Már mindegy, megtörtént, megvan. Most már csak ki, ki innen! Nesztelenül lépkedett az Izsépy-kerten végig, s anélkül jutott a házig, hogy valaki látta volna.

Az udvaron nem volt tanácsos menni, mert ott cselédek hemzsegték, tehát a ház háta mögé került, szorosan meglapulva a Döryék magas kőfal kerítése mellett. Egyetlen ablak nyílt innen Döryék felé, éppen ki volt világítva. Zsiga bepillantott, s az egyik Izsépy-kisasszonyt látta, aki az asztalon egy kis fehér mopszlivall hancúrozott, hempergette, simogatta, s egy kék pántlikát kötözgetett a nyakán. Zsigának akaratlanul eszébe jutott a csimpánz kalandja, bizonyosan ez az az ablak. Ellenállhatatlan pajkosság nógatta, hogy a megmaradt és már hasznavehetetlen csizmáját az ablakba tegye, csodálatos találgatások magvát vetve el ezáltal.

Még csak egy-két lépés, és künn találta magát az országúton. Szabad volt, mint a madár. De mihez kezdjen? Kinek panaszkodjék? Kit lázítson föl? Hiszen itt mindenki respektálja Döryt, és félti tőle a bőrit. Elmosolyodott, hogy mint Ovidius, ő is versben gondolkozik, aztán megindult egyenesen a Tóth uram kocsmája felé. Az utca göröngyei, kavicsai átkozottul szúrták a lábát, de csak ment, ment lihegve (futni csak azért nem akart, mert feltűnést keltene), egy csomó emberrel találkozott szemben, akik utánanézték a sötétben, s minthogy a lába alatt nem kopogott a föld, mindjárt eltalálták, hogy valami mezítlábos vándorlólegény.

Tóth uramnál csak az egyik ablak volt világos, éppen vetközni készült már ökegyelme, mikor bekopogott az ablakán. A vendéglősné az ágy szélén feküdt és csibukozott, a fal melletti helyet tartotta fenn az urának.

– Ki az odakünn? – s kinyitotta félig az ablakot.

– Én vagyok, az egyik diák.

– Ó, no! Ezerből is megösmérem a hangját. Megyek már, nyitom már. Add ide, Johanna a kulcsot, ott van a vánkösod alatt.

Tóth uram magával vitte a gyertyát, s bebocsátván a diákot a nagy ivóba, felette csodálkozék, hogy az mezítláb van.

– Hja, nagy dolgok történtek, rettenetes dolgok!

S elbeszélte sorjában Tóth uramnak az eseményeket. A derék férfiú ámult-bámult, s a mimikájával, nagyra kimeredt szemeivel, fejbakarásaival és csóválásaival, ökölbe szorított kezeivel jelezte belső érzéseit.

– Hát a papok, mindig ezek a papok! – pattant föl haragosan, de aztán hirtelen a szájára ütött. – Csendesebben beszéljünk, rogo, mert meghallja a feleségem, aki bigott asszony, bomlik a papokért, és ott alszik most a szomszéd szobában. Pedig ebben az egész dologban a pap a diabolus rotae. Nemhiába tiltották ki a házból. A pap valami csínyet követett el. Azért volt minden olyan sietős. Majd kisül, majd meglássuk, ha élünk.

Mert az ilyen nem sokáig maradhat titokban. Három fertály évig se, hm.

– Mit beszél ön? – kiáltott föl Bernáth, s égnek meredtek a haja szálai. – Csak nem gondolja talán?

– De bizony gondolom, rogo. Mert az emberek nem követnek el bűnöket ok nélkül. A violák violamagból támadnak, a káposzták káposztamagból, a kolompérok kolompérből nőnek, a bűnök is bűnből nőnek. Ha még a báró meg is teszi kapzsiságból, mi indította a papot egy ilyen veszéllyel járó tetre? Aztán higgye meg, rogo humillime, hogy a baroneszek is éppen olyan hamis bordából teremnek, aminőből Éva lett. No, csak jobb lett volna, rogo, ha a múltkor az én csirkémet eszik meg. Ejnye, ejnye, és mit akar most már az úr csinálni?

– Mindenekelőtt ki akarom a barátomat szabadítani.

– És hány katonája és ágyúja van az úrnak?

– Nincs nekem egy sem. Hanem azért jöttem, hogy adjon alám egy lovat, amin én bevágtassak Patakra, Buttler gyámjához, Fáyhoz, aki hatalmas ember, és tudni fogja, mit kell csinálni. Aztán, ha lehet, kölcsönözzön egy pár csizmát.

Tóth uram elkomolyodott erre, és a fejét rázta.

– Csizmát pedig nem adok, noha most hozott haza a tályjai csizmadia, Gibara uram, egy új borjúbőr lábbelit, egy herceg is fölvehetné, hanem ha azt megtudná Dőry úr, hogy én az úrnak csizmát adtam, holnap engem minden pereputtyostul kikergetne a faluból; lovat se adok az úrnak, hanem mondok egy okos szót: lopjon el egyet a lovaim közül, a nyereg is ott van felakasztva a szögön, az istállóban.

– Hogy én lopjam el a lovát?

– No, tudja, mi ketten, nemesemberek, egymás közt tudni fogjuk, hogy volt, és az úr vissza is küldheti a lovat, de a faluban úgy kell lenni, hogy ellopták a nyerges lovamat. Hiszen ért engem? Én mindjárt behívom a kocsist, hogy majd útban ne legyen, jöjjön a hátamat megkenni, úgyis ez az egy élvezetem van már a világon, mikor a hátamat kenik, az úr addig elbújik a söntésbe, aztán kimegy, gyertyát visz, háborítatlanul megnyergeli a vasderest, és köd előtte, köd utána... Hanem, rogo igazán próbálja meg egyszer, hogy micsoda élvezet az, ha az embernek a hátát dömöckölik. No, persze, egy kis csömör, egy kis gyomorterhelés mindig kell hozzá. Sine qua non. De az nekem mindig van. Ej, ezek a papok, ezek a papok! Nem megy ki az eszemből.

Bernáth ráállt a tervre, de hogyan állt volna rá: beszólíttatván a kocsis, sikerült látatlanul kiosonnia az istállóba, ahol mindent megtalált, ami csak kellett, fölnyergelte a lovat, s néhány perc múlva már vígan kocogott lovasával a Petrahó felé vezető úton.

Petrahón túl a mostani Józseffalva következett. Akkor másképp hítták. Általában egész Zemplénnek más formája volt. Most úgy néz ki a mappán, mint egy nagy karimájú lovagcsizma (aminőt Rákóczi viselt Bécsújhelyen); a múlt század elején egy pólyába burkolt csecsemőt mutatott a figurája. Bécsi ollóval szabdalták szét a dombos-völgyes bűvös kertet, melyben kurucok teremnek. A tiszántúli részt, Visst, Kenézlő, Zalkod környékét, lejjebb Csobajdot, Ladányt, Tardost Szabolcs-hoz csapták. Ung is kapott valamit, az igaz, hogy cserébe a szinnai járásért. Hiszen az emberek ott is megmaradtak, ott is éreztek, búsultak, gondolkoztak, de legalább nem jártak az újhelyi megyegyűlésekre. Mert az a nagy sárga megyeház a rossz fészek. Ottan költ a turulmadár.

Bernáth egy ismerős pataki szekeressel találkozott Józseffalván, üres méhkasokat szállított valahová, és ott etetett a kocsmá előtt.

– Mi újság Patakon? – kérdezte a fuvarostól.

A fuvaros elmondta az összes friss híreket, hogy egy embert ma virradóra leszúrva találtak a Bodrog partján és emiatt kijött Patakra a tekintetes vicispán, Szirmay Tamás úr is, és hogy még most is ott van (no, ezt az Isten küldte oda, örvendezett a diák).

– Talán éppen Fáy István uramnál van szállva? – kérdezte a diák Cserepes urat.

– Nem, mert az uradalmi tisztartóhoz szállt, mivelhogy a Fáy István uram nagy bánatba vagon merülve, és nem is hította.

– Csak nem történt valami baja? – tudakolá Bernáth ijedten.

– Ahogy vesszük – dünnyögte Cserepes uram –, mert – hát a tekintetes úr valami ezerforintos tulipánhagymákat hozatott külső országokból.

– Tudom, Hollandiából. Én írtam a rendelő levelet még húsvét előtt.

– Hát jól van, megjöttek a hagymák, a postán, vattába, skatulyákba burkolva. Ma reggel elkezdte ültetni a tekintetes úr, kivitte őket a kertbe, és a kertészház ablakába letette, míg a nekik való földet elkészíti. Míg ő ott piszogott, lekuporodva, van ott egy csomó tót munkása, akik éppen reggeliztek, s íme, az egyik szemet vet a hagymákra, odasompolyog az ablakhoz, elemeli onnan, fölosztják, fölmetélik bicskával, és megeszik isten nevében.

– No, hogy az ördög vigye el a gyomrukat!

– Képzelterhet mármint, lelkem ifjú uram, micsoda patáliát csapott erre a tekintetes úr. És hát az a furcsa – csodálkozék Cserepes uram –, hogy a tótok ették meg a hagymákat, és mégis a tekintetes úr kapott gyomorgörcsöket, de oly rosszul lett kérem alássan...

– Persze a méregtől.

– Hogy orvosért futottak, s melegített zabzacskókat kellett a gyomrára rakni, s mert híre ment a városban, nevelték is, sajnálták is a jó urat. Hogy ím értesült az alispán úr a betegségéről, inkább másüvé szállt. Ugyan, szép négy lova van, a kirielejszomát!

– Tudniillik a vicispánnak van az a szép négy lova?

– Ühüm. Tyüh, jaj, hogy hányják azok a fejüket! Széles rétről esznek, ugye?

– Meghiszem, Cserepes uram.

– Ugyan mekkora lehet?

– Van olyan, mint például innen Patakig.

– A kirielejszomát annak a »vörös ráknak«¹¹ – fakadt ki Cserepes –, hogy bírt annyit összeollózni.

Bernáth elnevette magát, s megbiztatván a derest, vágatva iramodott Patak felé, meg sem állva, csak a Fáy-kúrián. Ugyancsak sebesen jött, még éjfél sincs, némák a kakasok mindenütt.

Az öregúr még nem aludt, fönnt ült könyves szobájában a karosszékében, sóhajtozva, nyöszörgve bújában a tulipánhagymák miatt. Oly szenvedélyes kertész volt, hogy azt hitte, belebolondul ebbe a csapásba.

Hallván a lódobajt, kitekint vala az ablakon, de minthogy a szemei gyengék voltak, nem ösmeri fel Zsigát.

– Én vagyok, kedves bátyámuram! Én vagyok.

– Ilyen későn – mondá panaszos, szenvedő hangon. – No hát feküdjetek le, ne háborgassatok, mert beteg vagyok, két pióca van most is a hasamon. Ha éhesek vagytok, költsétek fel a szakácsnét. Szegény nénétek most feküdt le.

– Csak magam jöttem, Pista bácsi.

– És János?

– János bajban van.

De már erre egyszerre meggyógyult Fáy István, mert azok közé tartozott, akiket a kis baj megbetegít, a nagy baj megacéloz, talpra állít; nyöszörgő hangja ércessé vált, felugrott, és ráripakodott Zsigára:

– Ugorj hát hamar, ebadta, és beszéld el.

Zsiga leugrott a lóról, és benyitott a szobába, melyet gyéren világított meg két faggyúgyertya. Az öregúr homlokán zöld ernyő volt, gyenge szemeivel így is csak alig látott.

– Forgós teremtetted – kiáltott rá –, mi történt a lábaddal, nebuló? Nem hallom a lépteidet.

– Mezítláb vagyok, Pista bácsi.

¹¹ Vörös rák a Szirmayak címere. M. K.

– Hát megvesztél?

– Dehogy, csak egyszerűen nincs csizmám, elvesztettem, mikor a fogságból szöktem.

– Micsoda képtelen csacsogás ez? Miféle fogságból? Beszélj hát sorjában, röviden, értelmesen.

Hát csak el kellett mindent beszélni, elejétől végig, mindazt, amit én már főntebb megírtam – csak hogy a Zsiga sokkal rosszabbul mondta el, mint én, ami nem is csoda, mert az öreg tüszkölt, káromkodott, közbe öklével verte a bútorokat, neki-nekirohant Zsigának, hogy nyakon üti.

– Hát minek mentetek oda? Szamarak. Úgy kell. Hát nem vettétek észre a csapdát? Ne mentegetőzz nekem egy szót se! Neked kellett volna okosabbnak lenned, mert te nem vagy gróf. Mert te számár vagy. Már mikor azt látom, hogy két pandúrral várat az úton, már akkor nem kellett volna odamenni, mert már akkor gyanús az a nagy vendégszeretet. Aztán a pap odaérkezése, akivel előbb össze volt veszve (a bolond is kitalálhatja, miért), a leitatási szándékai, a János félrehívása... Ah, igazán ostoba vagy. És a csizmádat se tudtad inkább valami madzaggal kötni össze, ha már a fára másztál, hogy most megfázol, és elpatkolsz még te is. De nem nagy kár érted. Eredj, húzz hamar csizmát, indulunk. Ez horribilis dolog! Országra szóló violencia! Istenem, micsoda botrány, milyen mocsár ez.

S ezzel kezdte az öregúr kikapcsolni a nadrágját, és lehajigálni pohos hasáról egymás után a melegítő kendőket és mindenféle zabzacskókat, míg utoljára egészen karcsú lett, s eljutott a piócáig, akiket kegyetlenül letépett a hasáról: »elég volt a szopásból, amici,« s úgy vágta ki őket a nyitott ablakon át az udvarra, mint ha nem is volnának most már vér szerinti rokonai, hanem ellenséges idegen férgek. Azzal újra begombolkozott, föl húzta a zöldes krispinjét, föltette a kalapját, előkereste az ezüst kacsafejet ábrázoló sétatotját, beleszúrt a krispinje mind a két zsebébe egy-egy pisztolyt.

– No hát most már gyérünk az alispánhoz, mert periculum in mora; még most az éjjel brachiumnak kell kimennie Röszkére.

Künn az előszobában a saját csizmáit avas hájjal kenetgetvén, az öreg inas, Baksa Máté, egykori inszurgens, nagy csodálkozással nézi urának távozását, elébe áll mogorván:

– No, már abból pedig semmi se lesz, tekintetes úr, hogy most éjnek évadján elmenjen a városba flangírozni. Azt már én meg nem engedhetem. Aki beteg, fekdjön, vagy különben nyomban megjelentem a tekintetes asszonynak.

– Azt pedig nem fogod tenni, ilyen-olyan vén csontja – kiáltotta Fáy István, mert a vén inas szörnyű nagyot hallott az ágyúszóhoz szokott füleivel –, mert ez katonadolog, érted-e? Hadat viszünk az éjjel valaki ellen. Ez nem tulipánhagyma, érted-e? No hát mi ez?

Mindig ismételtetni kellett vele a dolgokat bebizonyosodás okáért, hogy jól hallotta-e?

Máté édesdeden mosolygott, hogy ura immár maga humorizál a tulipánhagyma miatt. (Kigyógyult kis bajából a nagy baja miatt.)

– Hogy ez katonadolog – felelte –, és hogy már nem megyek be rapportra a tekintetes asszonyhoz.

– De ha becsöngetne éj közben, és kérdezne felőlem, mondd azt, hogy nyugodtan alszom az ágyban. No, hát mit csinálok én most?

– A tekintetes úr most nyugodtan alszik az ágyban.

– Kiváltképpen való értelmes ember vagy, Máté. De mit kapkods a kabátomhoz, mint Bernát a mennykőhöz? Hogy be akarod gombolni? Hozzám ne nyúlj a zsíros kezeiddel, mert nyakon ütlek.

MÁSODIK FEJEZET – A BRACHIUM

Sietve mentek végig a főutcán. Fáy úr ruganyosan lépkedett, mint egy gránátos, már a köszvényét se érezte.

Úgy látszik, még fönnek vannak az alispánék!

Sok jel mutatta. A tisztartói lak táján tömérdek nép hemzsegett. Messziről lehetett látni, hogy az ablakok még világosak. Menyecskék, leányok, legények, s mindenféle léhűtő népek verődtek össze a ház előtt, egyrészt, hogy eleven vicispánt látni, habár csak ablakon keresztül is, nem adatik mindenkinek, másrészt, mert a muzsika szólt odabenn, s a nyitott ablakokon csak olyan szépen, tisztán kijött a nóta a nép közé, mintha még szűz lenne, mintha még keresztül nem szaladt volna az urak fülein. Természetes ennél fogva, hogy a legények szíve megbizsergett a hegedű pajkos, ingerkedő szavára, s uccu neki, derékon csíptek egy-egy aszszonyi személyt, csak úgy látatlanban, mivelhogy sötétben minden üsző fekete, megperdítették, megforgatták az úti porban, míg csak valami arra menő szekér szét nem tolt a »szálát«. Az uradalmi épület kapujában nyalka huszárok, pandúrok és hajdúk ácsorogván, vidáman dévankodának a bátrabb fehérszemélyekkel, kiknek szívét a cifra egyenruha jobban húzta, miért is közelebb lépegetének, ahol már több értelme vagyon a csintalan pajkosságoknak, mert az ablakokból kiszűrődő fénynél immár látni lehetett az ábrázatokat, ami pedig főbenjáró vétség az incselkedéshez és a szerelmi indulatok fölpiszkálásához.

A téres udvar azonfelül tele volt hintókkal, bricskákkal, csézákkal és mindenféle urasági kocsisokkal, inasokkal – akik ott az egész vármegye úri szennyését mosták pipaszóval az istállók körül. Nagy úr volt a zempléni alispán, nem lehetett azt kisebbhez hasonlítani, mint magához a naphoz; mindenütt utánahúzódekk egy csomó bolygó csillag, hogy udvarát képezze. Nem pusztán a gyilkosság hozta most Patakra, az csak összeesett az eljöveteleivel; minden év tavaszán, őszén meglátogatja a nagyobb helyeket, Pataköt, Homonnát, Tokajt meg a premonstreieket Leleszen, ahol mindenütt óriási traktamentum volt, még tarackok is durrogtak némely helyen. Nagy pompával járt, négy almásszürkén, elöl kocsis, vadász, hátul két huszár és kengyelfutó a kocsi mellett. Utána jött másik kocsin a doktor, mert mindig praesente medico ivott és evett, a gutaütéstől tartván (hadd legyen felelős a doktor), a doktor kocsiján volt két komenciós lengyele, azokat is mindenütt magával hordta, mert szeretett velük tréfálkozni, bolondozni. A többi urak is, akik kísérték vagy eljöttek az ilyen »összeröffenésekre«, a legjobb lovaikat fogták be, mert ez volt egyszersmind a lókiállítás, a fölnevelt csikóbakfisok első bemutatója. Folyt bezzeg aztán egész nap a csiszárság az udvaron, csaklizás, válogatás, cserebere, összepárosítás; befogták, kifogták száz mutációban, megjáraták a lovakat.

Hát ma is odagyűlt a közeli nemesség, a Melczerek, Dókusok, Bónisok, Jantók, Ghillányiak, Szemerék, az óriás termetű Bodó-ikrek (de jobban el lehetne hinni, hogy két anya szült egyet-egyet, mintsem hogy mind a kettőt egy anya), a szép nyalka Sennyey, csengő-bongó sallangos szerszám a lovain, mely szinte muzsi-

kált, amerre vágtattak, de úgy muzsikált, hogy még a dagasztóteknő mellől, könnyökig téstás karral is kiszaladtak a kapuk elé a fehérnepek. A csörgők csörgöttek, az asszonyi szívek dobogtak. Aztán erre húztak, mint ősszel a snepfek, az inkarnátus kártyások is. Az ilyen összejöveleteknél mindig nagy játék van, a kártyások szimatja minden szimatnál tökéletesebb, tudták ők már, hogy a viceispán Patakon lesz. Vandernath gróf, az Ibrányiak, Pilisy, Vékei már tegnap kezdtek volt gyülekezni, de Pilisy, azt mondják, visszafordult, mert egy nyúl szaladt el a kocsija előtt Borsinál, amiből nagy pechet jósolt, és inkább hazament pasziánszt játszani. De voltak a vendégek közt lelki élvezetek szempontjából való érdemes tudós táblabírák is, mint például Szirmay Antal és Kazinczy Ferenc uraimék, akik rápirfának kire-kire, amennyiben vét a scitha idioma ellen.

Persze most éjjel mi is folyhatott volna egyéb, mint kártyajáték? A nagy fehér asztalt, mely lucullusi tehertől roskadozék, már rég elhagyták, s szétszéledének apró kártyaasztalokhoz. A Breczenheim hercegek tisztartója, tekintetes Balásházy Ambrus, aki az uradalom kontójára vendégelte meg a megye urait, váltig mentegetőzött:

– Bocsássanak meg, urak, hogy csak egyszerű ételek voltak szerény házamnál, és nem adhattam nektek olyan drágaságokat, aminőket a tótok reggeliztek ma Fáy uramnál.

A tekintetes urak bőfögték és megbocsátottak neki. Aztán nevettek is egy nagyot a tulipánhagymák esetén, kivált akiknek jó kártyájuk járt.

Akiknek pedig nem járt jó kártyájuk, azok számára is a gazdánál volt a panacea. Kinyitotta a nagy vasládát a zöld szobában, amelyben az uradalom pénze volt aranyokban, tallérokban és bankókötegekben, tárva-nyitva hagyta, és így szólt, maga is whisthez akarván telepedni a legutolsó szobában:

– Akinek pedig elfogy a pénze, innen kölcsönözzön magának!

No bizony, könnyű volt gavallérnak lenni. Akkor még nem voltak szegény rangbeli emberek, se sikkasztók, se szélhámosok: szerencsétlen játékosok azonban már akkor is voltak, és sűrűn járultak a ládához, ahonnan kivettek annyit, amennyit éppen akartak, illetlenség lett volna ellenőrizni. És dacára ennek, esküszik Balásházy Ambrus uram, mint a vereshagyma, hogy mindig olyan pontosan visszarakták vagy elküldték, hogy egy árva poltura se hibázott a végszámadásban.

Éppen javában folyt a játék, erősen lecsüngtek már az üstökök a homlokokba, és a bajszok is kajszára konyultak, mikor váratlanul megnyílt az ajtó, és Fáy uram, mint éjféλι vendég, besétált Bernáth Zsigával.

Mindannyian fölugráltak nagy örvendezve, mert Fáy rendkívül népszerű volt a megyében. Nagy potentát. Kétszer választották meg egyhangúlag alispánnak, s mind a kétszer kijelentette, ha csak egy ember van, aki nem akarja, tartsa föl az ujját, és ő semmisnek fogja tekinteni a megválasztását. Persze sohase akadt ilyen ember a tekintetes KK. és RR.-ek közül –, mert attól félt, hogy a gálszécsi nemesek menten agyonütnék. Nem azért, mintha a gálszécsi nemesek nagyon szerették volna Fáy-t, de mert nagyon szerettek valakit agyonütni.

Maga az alispán is lecsapta a kártyákat, és rohant Fáy elé, hogy atyafiságosan megölelje, minthogy közeli atyafiságban is voltak (Fáy István és az alispán anyja testvérek voltak), de az öregúr komolyan intett a kezével, hogy maradjon távol, s magát alázatosan meghajtván az alispán színe előtt, így szólott kemény, mennydörgő hangon:

– Tekintetes első alispán úr! Nem ölelkezni jöttem én ide betegágyamból éjnek éjszakáján, hanem igazságot kérni a vármegye fejétől, igazságot egy infámia ellen. Igazságot és megtorlást egy gonosztevő ellen, aki gyámfiamat, gróf Buttler Jánost, erőszakkal letartóztatván, összecimboráskodva egy lelkiismeretlen lelkipásztorral, akarata ellenére fraus-szal et vi coacta, összeesketteté a saját hajadon leányával, holott annak már más eljegyzett mátkája vala.

– Ki az? – kérdik egyszerre tízen is, kik elfojtott lélegzettel hallgatták a csövestől hulló friss híreket.

– Akárki is, a fejével játszik – vágott közbe az alispán.

Szavai fönsgégesen csengtek a teremben, mintha pallosok ereszkednének alá a terem boltozatáról. Olyan nagy volt egy vicipán szavának a nimbusa.

De Fáy nem hagyta magát kizavarni az »egymásutánból«.

– Nevezett gyámfiamat, dacára, hogy ezen szentségtelen esküvő már lefolyt és foganatosított, dacára, hogy ő immár nagykorú és törvény szerint tagja a mágánások táblájának, fogságban tartják ez éjjelre is, hogy azt a reá erőszakolt menyasszonnyal közös hálókamrában tölteni kényszerítsék.

– De hisz ez szörnyűség! – kiáltott fel az alispán – Ki tette ezt?

– Történik pedig ez az istentelenség Röszkén, Döry István házánál.

Általános szörnyülködés és meglepetés követte e szavakat. A vicipán maga is tanácstalanul vakarta a fejét. Döry, hm, Döry. Hja, hát Döry. Hatalmas, rossz ember, és nagy atyafisága van.

– Hát mit csináljunk?

– Brachiumot kérek, mégpedig rögtön, mely elindulván, nevezett gyámfiamat kiszabadítsa.

– De éjjel, Pista bácsi – aggódik az alispán –, egy mágnás háza ellen!

– Az Isten éjjel is ébren van, alispán úr, tehát az igazságnak se szabad aludni.

Az alispán valósággal megszeppent, kifogásokat kezdett keresni, amire dühbe jött Fáy István, elvörösödött, mint a Szirmayak rákja, és az asztalra csapott hevesen.

– Hát vagy lesz brachium, vagy pedig az úr nem lesz többé alispán. Ezt én mondom, öreg Fáy István.

Erre aztán beadta a derekát az alispán, elkezdte csitítani, békíteni.

– Ej, ej, Pista bácsi, hiszen nem úgy értettem. Hiszen csak arról próbáltam meditélni, hogy a kedves bátyám azt tetszett mondani, miszerint az Isten éjjel is ébren van; hja, könnyű öneki ébren lenni, mert őt nem három évre választják, lévén örökkévaló. Hanem hát inkább nem szóltam, nem gondoltam semmit, csak ne

haragudjék! No, ne vágjon morózus képet. Hiszen nem én ettem meg a hagymáját. Hiszen hogyan mennénk, ha megyünk. Magam is rögtön indulok. Pandúrok, huszárok, üljenek lóra! Éppen itt van a megyei fiskus is, azonfelül két szolgabíró, Kandó és Palóczy, meg az esküdtek, Puky, Draveszky. Legott fogassanak!

A sors – az igazi rossz gibic – egészen összerontotta a kártyapartikat, innen is, onnan is kilépvén egy partner, összeomlott az egész osztó, keverő és gusztáló instrumentum, még hetek múlva is szidták némelyek, ízlésük szerint vagy Fáy, aki beleavatkozott, vagy Döryt, aki cselt szőtt, vagy Buttlert, hogy mit akar, hiszen a Mariskából is elég szép grófné lesz, mert hát éppen akkor kezdett volna fordulni jobbra a kártyajárásuk, vagy akiké jó volt, azon sopánkodának, hogy mennyit nyerhettek volna, ha Döry Mariska még legalább egy napig nem kívánja meg a főköttöt olyan nagyon. Általában rettenetesen lehangelő az, hogy a kártyázók milyen önző, cinikus teremtmények.

A brachium tehát megindult. Vagy húsz pandúr, huszár ülhetett nyeregbe. Egész kis seregnek látszott. A föld szinte nyögött a hajnali csöndben a lovak patái alatt.

Az urak kocsin mentek. Fáy az alispánnal ült, az előülésen, de befelé fordulva Zsiga gubbaszkodott, elbeszélve útközben Szirmaynak terjedelmesen a történeteket, aki szomorúan konstataálta, hogy micsoda hosszú protokollumot kell majd erről holnap felvenni. Gondolkozott, melyik esküdttel csináltassa? Melyikre haragszik a legjobban?

Szép tavaszi éjszaka volt egyébiránt, a föld a szerelemről látszott álmodni, a minden évben megújuló mézeshetek, a nap első csókjai, bizonyos méla hangulatba ringatják a földet, melyet ő aztán átönt az emberekbe, mert nem irigy, jó és szelíd. Az erdők is a szerelemről zúgtak, rügyek fakadnak a fákon. A szél akácillattal telítve szállt, szállt, és pajkosan megitta az orrokat. Minden édes volt és lágy. Az ég is változni kezdett keleten, mire Petrahót elérték, a sötét firmamentum meghasadt. Mintha a hajnali szél hajtotta volna fel egyik szélét. Fehérlő lángszövet bújik ki egy darabon. Ünnepi érzésben reszket meg a lélek. Isten palástjának egy kicsilllant szárnya. Pedig csak a hajnal terítgeti a fehér abroszt, mert arra jön aztán nemsokára az arany tényér.

– Pirkad – mondta az alispán.

– Siessünk, siessünk! – türelmetlenkedett Fáy.

Vágtattak a lovasok, de a fogatok se vesztegeltek. Hol ezek voltak elől, hol amazok.

Eközben mindjobban kezdett a világ fehéredni. Ahol ni, látszik már a Döryék kastélya a fák között.

– Ott jön, ott jön! – kiáltá most lelkenedezve Bernáth.

A zöldellő búzákon át, melyeken tünedező fehér pépszerű párnák ültek, egy úrias külsejű alak futott feléjük, hol a barázdán, hol a vetésen, néha meg is botolva a rögökben.

– Ki az? – kérdé az alispán.

– Ez Buttler. Bizonyisten, Buttler!

Bernáth fölemelkedett a kocsin, s a kezeivel és a zsebkendőjével integetett.

– No ez derék! – szuszogott az alispán, nagy lélegzetet véve. – Deo gratis.

Tetszett neki, hogy így tán elkerüli a beavatkozást.

Csakugyan Buttler gróf volt. De hogy nézett ki szegény! Halaványan összetörve, kuszált fűrtökkel, kalap nélkül. Egész teste remegett.

A megyei urak egyszerre leugrottak a kocsikról, maga az alispán is eleibe sietett, és messziről kiáltá latinul, hogy a cselédek ne értsék:

– Consummasti ne matrimonium, domine frater?

Az ifjú bágyadt szemeiben megjelent a gyűlölet fénye.

– Non, domine vicecomes – felelte tompán –, nec corpus tetigi. (Nem, alispán úr, meg se érintettem.)

– Dicsőség adassék az istennek az égben – fohászkodott föl megkönnyebbülten Fáy István, aki a nagy szurkolásban meg se tudott eddig a helyéről mozdulni. Csak ott ült a kocsiban, meredt szemekkel, mint egy fa.

– Rendben vagyunk – jelenté ki az alispán olyan megelégedett gesztussal, mint mikor tárgytalan aktákat csap össze. – Nincs itt semmi nagyobb baj. A meg nem kezdett narancs egész narancs, és amíg bele nem harap az ember, még a görög is visszaveszi. Ezt a házasságot egy szóra fölbontja a szentszék. Lárifári az egész. Nem vészett itt el egyéb, csak a kalapod, János öcsém. Ide ülj az én kocsimra, elférsz még Zsiga mellett, itt van a gyámatyád is... De nini, mi baja Pista bátyámnak – tette hozzá ijedten –, hiszen vér szívárogt át a ruháján?

– Ahá! Hát ez fáj? – kiáltott föl Fáy a fölfedező élenkségével. – Kutya teremtette, föl nem foghattam, mitől vagyok olyan gyenge. Persze, most már értem. Piócák voltak rajtam az éjjel, és rosszul dugtam be siettemben a léket taplóval. Ugyan kerítsetek valahol egy kis taplót!

Tapló iszen volt akkor minden rendes embernél, kováját, taplóját, ládája kulcsát, acélos bicskáját senki sem hagyta otthon. Fáy uram hamar segített magán, miközben az alispán kiadta a visszafordulási rendeletet. A brachium most már tárgytalan lévén, mert a gróf, akit a pokol mélyéből is kihozott volna (szerette a tekintetes úr a nagy szavakat, ha nem jártak felelősséggel), szabadon találtatott, miről is otthon hivatalos protokollum léssen fölveendő, mivel előrelátható a dolgok simán való elalvásának kizártsága.

Mielőtt Buttler felült volna, első gondja volt egy lovasembert kérni az alispántól, akitől levelet küldhetne.

Szirmay odaintett egy huszárt, Buttler egy testes levelet adott át neki, melyen ez az ódon címirat állt: »Ezt a levelet ajánlom tekintetes és nemzeti Horváth Piroskának, szeretett mátkámnak – Bornócon.«

– Mikor írtad ezt a levelet? – kérde Fáy.

– Az éjjel.

– Ott a fogságban?

– Ott.

– Hát nem voltatok együtt? – vallatta tovább.

– De.

– Ne olyan röviden felelgesd, mintha patikában vennéd a szavakat; mondj el mindent. Hogy történt?

Buttler se tett másképp, mint más ember, kinek rendezetlenül kavarnak elméjében az egymásra gyömöszölt események Ádámon, Éván kezdte az elbeszélést, hogy érkeztek meg, hogy itatta őket Dőry arany billikomokból, stb.

– Ezt már tudjuk nagyjából, erre majd kiterjeszkedünk később, most csak azt mondd el, ami az esküvő után történt.

– Minden zsinorra ment ott. A betanított személyzet hirtelen elpárolgott, és én azután is fogva maradtam a földszinti, úgynevezett kancelláriában, egyetlenegyszer jött be az inas, vacsorát hozott és ágyneműt, torkon ragadtam a gazembert, meg akartam fojtani, mert mint tanú fungált a komédiánál. De láttam, hogy fegyveres pandúrok künn örködnek, és nincs a megszabadulásra remény.

– Nem tudod a nevüket? – tudakolá Szirmay.

– Nem.

– Nos aztán?

– Hát eleresztettem a torkát, s mikor elment, folytattam a levélírást. Notabene mindjárt a bolondos ceremónia után leültem megírni az eseményeket Piroskának. Ezzel töltöttem az időt vagy fél tizenegyig; kiöntöttem lelkem minden keserűségét. De a búbánat is olyan, mint a verem, minél többet ás belőle az ember, annál nagyobb, mélyebb. Egészen elbódultam a kétségbeejtő gondolatoktól, s fáradtan dőltem be egy karosszékbe. Félig ébrenlét, félig dermedtség volt az állapotom. Szemeim nem voltak behunyva, de mégsem láttam velük. Öntudatom nem volt normális, de mégis tudtam mindenről; úgy rémlett egy pillanatban, mintha levegőbe emelkedném, de ez csak álomszerűen érintett, nem láttam benne semmi különöset. Csak akkor eszméltem föl teljesen, midőn zokogást hallok mellettem, fölugrom, és elképedek a kibontakozó látványra. Két gyertya ég egy tüllel bevont éji asztalon, mely megvilágítja a szobát, és a bárókisasszony egy felbontott ágyra borulva, keservesen sír. Vízió ez, káprázat ez, vagy álom? Az én szobám ez? De hisz a gyertyák az íróasztalon égtek. De hisz az én szobámban nem volt ilyen ágy. Végre pedzeni kezdtem a valóságot, hogy ez nem az én szobám, s hogy valamely emelőgéppel juttattak ide, mert az a folytatás szükséges volt nekik, mint kiegészítő rész az eljátszott maskarádéhoz.

– Canis mater – csettent a szájával a viceispán. – Ez elég érdekes konstelláció, és hát mit csináltál a leánnyal?

– Semmit. Rá se néztem.

– Megállj csak, és le volt vetkőzve vagy hogy?

– Nem, teljesen felöltözve zokogott, az ágy vánkósához szorítva fejét.

- És szép-e, he? Mert amikor én utoljára láttam, akkor még csak palánta volt.
- Elég csinos – felelte Bernáth Zsiga.
- No már kutya hideg vér folyik az ereidben, János öcsém.
- Jóféle ír vér – szólt közbe Fáy István –, mert a Buttlerek Írlandiából származnak. És a kecskék dajkálták őket valamikor. (Ezzel a tréfával szokott az öregúr ingerkedni a gyámfiaival.)
- Hát a leány se szólt hozzád? – kíváncsiskodott az alispán, aki szeretett a misztériumokban kotorászni, ha nem járt személyes felelősséggel.
- Igen, vagy kétszer hozzám fordult összekulcsolt kezekkel, és igazán mondhatom, valóságosan meghatott, ha ugyan nem volt egész magaviselete átgondolt színjáték. »Bocsásson meg, rebegte, bocsásson meg, engem kényszerítettek erre, nekem nem lehet akaratom.« Én elfordultam tőle, rákiáltottam: »Soha, soha, kisasszony; ne szóljon hozzám, nem ösmerem önt, nem akarom hallani még a hangját se, soha, soha.« És azután egész éjjel kinéztem az ablakon. Próbáltam a vasrostélyokat feszegetni.
- Furcsa kis nászjé, mondhatom! – csóválta a fejét Szirmay.
- Tehát a rostélyokat feszítetted ki? – folytatta Fáy a vallatást.
- Dehogy. Nagyon erősek voltak.
- Nos, hogyan menekültél meg ezek szerint?
- Igen egyszerűen. Hajnalban kinyílt az ajtó, s bejött lábujjhegyen egy ősz komornyik, akit azelőtt sohase láttam a háznál. Megkérdezte, hogy a ruhát kiviheti-e? »Hisz látja, hogy föl vagyok öltözve.« Nyomában egy kackiás komorna dugta be kandi fejét: »Az ágyban parancsolja-e a méltóságos *grófné* a reggelit?« Most már tisztában voltam, hogy miért kellett engem az emeletre emelni. Nem egyébert, mint hogy ez a két új tanú *együtt találjon bennünket*. Ravaszul építette meg a tervét a vén róka, de egyszersmind azt is sejtettem most már, hogy az én szerepem körülbelül befejeződött ezzel, s hogy már szabad vagyok. A nyitott ajtón kiléptem, átmentem az ebédlő mellett, ott lejöttem a lépcsőkön, az udvaron nyitva találtam a kaput, s illa berek nád a kert, úgy ahogy voltam, kalap nélkül igyekeztem toronyirányban menekülni.
- Én a te helyedben legalább a komornát megcsipkedtem volna egy kicsit, hogy bosszút álljak a kényszermenyasszonyon – mondá Szirmay. – A bosszú úgysis mindig édes, de ilyen formában különösen.
- Jól van az, ahogy van – fejezte be Fáy. – Most aztán csak utána kell látni, hogy megmelegítsük a katlant a Döry uram bűnös lelke alatt. Ezt a csínnyt nem viszi el szárazon.
- Félek, kedves gyámatyám, hogy sok galyibánk lesz.
- Ne félj semmit. Csak türelem, türelem. Ha egyszer én a kezembe veszem a te dolgodat.
- De ehhez mégis idő kell – aggódék Buttler, és a fejét lehajtotta szomorúan. – Nekem megvan a türelmem, de mit mond majd Piroska? Lesz-e őbenne is?

– Ha szeret, lesz benne, ha nem szeret, annyi lány van Magyarországon, hidd meg, mint ahány marmancs van a réteken.

Attól a szótul még csak szomorúbb lett Buttler János. Mit ér neki a világ minden rétje, minden marmancsa, mikor az ő szíve e mellé az egy mellé eresztette le a gyökereit.

Az öreg Fáy pedig nem bírta sokáig elnézni a gyámfia bánatát, felhős homlokát, szívettépő szelíd tekintetét, nagy tenyereibe vette a fejét, simogatta rajta az ösz-szezsapzott szöghajat, aztán tréfásan meglóbázta, mintha a hintó oldalához akar-ná paskolni, s ekképp vigasztalta:

– No, ne légy hát ilyen szomorú. Mindig úgy tűnsz föl előttem ilyenkor, mintha szegény anyádat látnám magam előtt. Ne vess már egy kicsit a kedvemért. Ne így, te csacsi! Hisz ez olyan szomorú nevetés, hogy megríkatsz vele. Ne vess nekem becsületesen. Mert hidd meg, hogy az egész dolog bolondság – múltó baj, permeteg eső. Aztán ide hallgass, mondok én neked valamit.

– Hallgatom, kedves gyámatyám.

– Hát tudd meg, hogy a báró Fischer, az egri érsek nekem pertu-barátom.

Buttler nem bírta hirtelen megérteni, hogy mi nevetni való van ezen.

– És ha én azt mondom neki, hogy így meg úgy, hát úgy szétfújja ezt a röszei komédiát, mint egy szappanbuborékot.

De Buttler mégis szomorú maradt, mire Fáy uram megint kivágott egy tromfot.

– Azonfelül meg olyan ember vagyok, aki amit föltesz, meg is csinálja, elmegyek én, fiam, ha arra kerül a sor, még a római pápához is, mert az nekem... ízé... mert az nekem...

Csakhow megvigasztalja, valami nagyot akart mondani, olyasféle akart kicsúszni a száján, *hogy az neki atyafia*, de aztán mégiscsak odáig devalválta:

– Mert az nekem nem derogál.

De már akkor éppen be is értek Patakra, egész közelről mosolygott rájuk felséges hárs- és vadgesztenyefáival a Fáy-kúria. A nap is már lerázta égi útján reggeli álmoságát, s igazi tűzzel szórta be aranyos sugarakkal a kúria pléhtornyait, csak a kapuban mutatkozott némi felhő, amennyiben ott állt tekintetes Fáyné asszonyom egy kis kézi seprővel, s fenyegetőleg gesztikulált vele az ura felé.

Az öreg ijedten dugta be fejét a váll-lapockái közé, a váll-lapockákat pedig a kris-pinjébe.

– Lesz itt mindjárt nemulass, kedves öcsém – suttogetta szepegve az alispánnak. – Mármost te vágj ki valamivel, ha istent ösmersz.

– Hát miért haragszik az Anna néni?

– Tudod, a piócák miatt, hogy betegen szöktem meg az ágyból. Hiszen tudod: hosszú haj, rövid ész.

HARMADIK FEJEZET – A HÍRES KÖVY PROFESSZOR ÉS PEREVICZKY

Állj meg csak, kis darázs, aki apró szárnyaiddal verded az ablakot. Értem én, mit csinálsz.

Az ablak ki volt nyitva tegnap, tegnapelőtt és azelőtt. Az ablakban virág nyílik, rátaláltál, odaröpültél a kelyhébe, és ott fürödtél illatban, édességben, ringattad, hempergetted magadat.

Neked is jólesett, a virágnak is jólesett. Most aztán becsukta egy kéz az ablakot, nem mehatsz be. Pedig fáradt vagy, éppen most volna ott jó megpihenned, az idő is morcos, kellemetlen, nagy esőcseppek hullanak alá, az az egy hely volna, hol szárazon, boldogan lehetnél, de egy kéz becsukta az ablakot, és nem mehatsz be.

Hát vered, vered szárnyaiddal az ablakot. Ej, de bolond vagy, kis darázs. A te szárnyaid hamarabb kopnak el, mint az üveg. Ostromlod, kérleled, pörölsz vele, zümmögsz neki: »Eressz be ablak, eressz be!« De az üveg be nem ereszthet. Milyen értelmetlen lény vagy, bohó kis darazsam! Ne itt kopogtass, ha ide akarsz jutni! Nem azért esik künn, mert az ablak be van zárva, hanem azért van bezárva, mert esik. Szállj, szállj a felhőn túl, föl a naphoz, kérd meg, eressze le sugarait. Ha a nap kisüt, az ablak is újra megnyílik.

De beszélhetsz te a daráznak, bánja is az! És az embernek nincs több esze a daráznál, kivált a szerelemben.

Legalább a mi Buttlerunk szakasztott így tett. Hazaérve diákszobájába, könyvei közé, egész nap levelet írt Piroskának. Eltétpte, másikat írt, aztán megint harmadikat, negyediket. Legalább vele volt, mindig ővele volt.

Estefelé valaki kopogtatott az ajtaján:

– Szabad – morogta szórakozottan.

Az ajtó megnyílt, és belépett Horváth Miklós. A fürge, eleven úr meg volt törve, évekkel látszott idősebbnek.

A levelet már délben megkapták (jó lóva lehetett a huszárnak), azonfelül a tisztartó éjjel szétszaladt vendégei is vitték a hírt (a rossz hír siet), négy vármegye tudta már a röszei nászt, négy vármegye tízezer öregasszonya mind ezen szörnyűködött e percben. »Hát érdemes élni a világon, ha ilyesmi történhetik?«

Piroska, szegény elájult, mikor a levelet elolvasta, úgy kellett föllocsolnia Frida kisasszonynak, rögtön útra akart kelni, de az öregúr nem engedte, maga fogatott be s jött lóhalálba, etetés nélkül Patakra.

Buttler föl villanyozva rohant elébe.

– Ó, kedves bátyám, kedves bátyám! Hol veszi itt magát?

Az öreg meghátrált az ölelés elől.

– Nem tudom, édes fiam, hogy vagyunk. Most már te adtál föl nekem egy nagy találós mesét, és én nem tudom megfejteni. Magyarázd meg előbb, mi történt.

– És hol van Piroska? – kérdezte mohón.

– Azt egyszerűen megöli ez az eset.

– Ó istenem, istenem!

– Ne óbégass most, hanem beszéld el a dolgokat, hadd lássam, hogy mit lehet itt csinálni.

Buttler tehát újra apróra elbeszélte mindent, eleitől végéig. Közben értesülve Horváth ittlétéről, bejött Fáy és Fáyne és vége-hossza nem volt az atyafiságos ömlengéseknek és az eset fölötti sopánkodásoknak.

Horváthot meglehetősen megnyugtatta a dolog lefolyása.

– Ezt meg fogják semmisíteni, igenis. Ez nagy ostobaság, igenis.

– Én is abban a nézetben vagyok – mondá Fáy.

– Isten se volna az égben, ha ez megmaradna – erősködött Fáyne.

– Jó, hogy eljöttél – folytatta Fáy, újra meg újra megrázva a Horváth kezét –, estére vacsorára meghívtam Kövy Sándort, a híres jogi professzort és Pereviczky Kristófért, a legfogasabb prókátorért küldtem be kocsit Újhelyre. Egy kis konzíliumot tartunk együtt.

– Éppen magam is ilyenformát akartam indítványozni, igenis.

– Már csak ne hagyjuk ezt a gyereket – mondá, kisugárzó szeretettel tekintve gyámfára.

Az szinte éledni látszott, mint fonnyadt fű a harmattól, a hozzátartozók biztató szavaitól, midőn Fáyne előhozta:

– De nagy kár, öcsémuram, hogy nem hozta el mindjárt magával Piroskánkat is.

Amire azt felelte Horváth hasonló udvariassággal:

– Jaj, tekintetes öcsémasszony, én szigorú ember vagyok, és Piroskát nem szabad a János grófnak meglátnia addig, míg ez a köd el nem múlik. Igenis, ez a köd.

Ezzel aztán megkapta János gróf az utolsó kenetet. Míg ez a köd el nem múlik! Olyan volt ez, mintha a rab celláján befalazzák az utolsó lyukat, amin a napsugár besurranhatott. Mi lesz öbelőle, ha a Piroskát nem láthatja – míg ez a köd el nem múlik? Hátha soká el nem múlik?

Horváth uram és Fáyne asszonyom most már szokás szerint azon ereszkedtek nagy disputába, hogy melyik az öregebb, ki a jogosult a másikat lefiatalozni; hisz ez bizony kiszülhetett volna mindjárt, mert becsületesen bevallották a születési éveiket mind a ketten, de az udvariasság arra a kijelentésre készítette őket, hogy ezt lehetetlen elhinni, minélfogva nemes vetélkedéssel szólíták egymást folyvást per öcsémasszony és öcsémuram – míg végre megérkeztek sorba a várt kapacitások, úgymint Kövy Sándor uram és kevésvártatva Pereviczky Kristóf is, aki nagy bolondja vala – mint azon időkben nem kevesen – az órának, hármat, négyet is

hordván e ketyegető kis jószágokból a mellénye külsejére külön e célra alkalmazott zsebekben, amelyeket a nap minden szakában összehasonlított, megregulázott, s általában úgy tekinté őket, mint más az agarait vagy a lovait, amelyek ösztetanítva, az ő akarata szerint ketyegnek, élnek, mozognak, járnak.

Ha valahová bejött, rögtön nézte az óráit, aztán ha az illetőnek órája volt, akihez jött, attól is kérdezte, hány óra.

Ezt a szokást most se hagyhatta el. Az volt az első szava Fáyhoz:

– Hány óra önnél, tekintetes uram?

– Öt perccel múlt nyolc.

– Teringettel! – kiáltott föl. – A tekintetes úr mégis szerencsés ember.

– Miért, carissime? Ugyan miért?

Mert tökéletesen úgy jár az órája, mint az enyéme. Ez nagy dolog. Mondhatom, hogy nagy dolog. Tegnap voltam Töketeremesen az Andrássyaknál, hát mind rosszul mutattak az óráik: olyik egy fertállal, olyik egy félórával is siet.

– Hja, a drágább órák és a drágább lovak sebesebben járnak, mint az olcsóbbak.

– Hahaha – nevetett a prókátor. – Nem rossz vicc. De azért gratulálok az órájához teljes szívemből, és ha talán eladó volna valamikor...

– Tudja mit, carissime, ha megnyerjük a perünket, magának ajándékozom a honoráriumon felül. Ha már az egyik hagymámat elvitte az ördög – a másikat már magam adom oda az ördögnek. Mert hát mi már csak ördögnek tartjuk a prókátort, nem igaz, Kövy uram?

Kövy kedvesen pislogott az ősz pilláival, és vidám mosolygás játszadozott beretvált bajsza fölött. Pereviczky ellenben kézdörzsölgetve hajtogatta magát.

– Gratias ago, domine spectabilis. Szolgálatjára állok.

Az urak most elvonultak tanácskozni a tekintetes asszonynak ügyis dolga volt a konyhában, mert jó vacsora kell az ilyen nagytekintetű férfiaknak, akik az eszükkel dolgoznak.

Fáy beszólította Bernáth Zsigát, ki először vett részt komoly konferencián férfiak közt, pirult is szörnyűképpen, mint egy kisasszony.

– Azért kérettük alázattal Kövy uramat, és önt is, Pereviczy uram – kezdte Fáy István –, hogy tanácsot adjon egy kellemetlen ügyben. Talán hallották is már, hogy mi történt?

Pereviczy uram már tudta.

– Persze, hogyne hallottam volna a röszei nászt, a párdányi gróf öméltóságával, akit itt tisztelni szerencsém van. Nagy slamasztika, kutya egy slamasztika.

– Ne ijesszen meg bennünket, domine Pereviczky, hallgassa meg talán előbb a tényálladékot.

– Az éppen nem szükséges – jegyzi meg a prókátor.

– Hogyan? – vágott közbe Kövy. – Hisz ön eddig csak mendemondák után hallhatta az esetet. Anélkül, hogy az igazságot ösmerné, lehetetlen volna nyilatkozni.

– Az igazság mellékes – makacskodott Pereviczky –, de azért mindenesetre meghallgatandó, mert abból tudhatjuk meg, hogy az ellenfél mit bizonyíthat be a házasságaiból.

Most tehát János gróf, ki tudja már hányadszor, megint elmondta az összes részleteket; amit Zsiga tudott, ő azzal külön járult hozzá.

Pereviczky dudorászott, hümmögött közbe, és valamit följegyzett néha egy előtte kiterített papirosra, egypárszor közbe is szólt: »nagyon szép«, »ej no«, »ho-ho«, szóval látszott rajta, hogy jól mulat, és úgy nézi az egész anyagot, mint a szabó a posztót, hogy mit lehetne abból csinálni, míg ellenben Kövy, a nagy jogtudós, akiről Kazinczy azt mondja, hogy minden szavát kőbe lehetne vésni, kékült-zöldült, nyugtalanul feszengett székén, és a lábával topogott a padlón.

Mikor vége volt, minden szem feléje fordult. Úgy lesték, mint az órakulumot.

– Hát ez se nem borjú, se nem pálinkás hordó, se nem házasság – kezdé az ő szokásos széles, képektől duzzadt előadásában –, mert a borjúnak négy lába van, a hordónak abroncsa van és dongái, a házasságot pedig két különböző nembeli személy egybehangzó akarata hozza létre. Igaz, hogy a pap jelenlétében történt. De hiszen pap jelenlétében főztük meg a tekintetes úréknál tavaly a szüreten a birkapaprikást, de azért az se volt nevezhető házasságnak, pedig voltak benne részletek anyabirkából és apabirkából is. A Dőry főztje ellenben igen rossz coctum, mely nagyon meg találja feküdni az ő gyomrát. Indítható pedig ez alkalomból kettős pör. Ugyanis az egyik retorzionális a tekintetes vármegyénél, a János gróf személyes szabadságának megsértése és a házasságra való kényszerítés büntette miatt, a másik pedig a szentszéknél, de nem a házasság fölbonthatása iránt, mert a házasság nem történt, hanem csak a kötelék érvénytelenségének kimondása iránt, mivelhogy a stóllával a pap, habár erőszakosan, habár az egyházi szertartás valóságos parodizálásával, de mégis összekötötte a kezeiket.

Pereviczky beleegyezőleg bólintott a fejével.

– Igaz, ez úgy van.

Fáy és Horváth egyszerre kérdezték:

– És hát mit gondol, tekintetes tudós professzor úr, milyen foganatja lészen a processzusnak?

– Nos, hát kimondják, hogy a kötés érvénytelen, a papot becsukják börtönbe. (Notabene, én még a kezeit is levágnám, amelyekkel a stóllát csavarta.)

– Hát Dőry?

– Azt is becsukják. (Notabene, én a javait is konfiskálnám.) Mindenkit becsuknak. A pandúrokat, a tanúkat. (Notabene, én még a füleiket is levágnám, mert gyapotot dugtak beléjük.)

Pereviczky Kristóf a fejét rázogatta ezalatt, a kezeivel pedig úgy tett, mintha legyeket kergetne, amelyek mind az orrára, homlokára akarnak ráülni, de minthogy légy nem volt a szobában, ez a viselkedése baljóslatúnak ígérkezett.

– Nekem, sajnos, nem az a véleményem – sápgotta különös sziszegő hangján. – Nem minden óra mutat egyformán, s nem minden koponya gondolkozik egyformán. Különösen nem úgy van, mint a tekintetes professzor úr koponyája. Utique, ilyen koponya csak egy van az országban! Az bizonyos. Azt a verebek is csiripelik. Bár mind ilyen volna, de nem ilyen. Következésképp ezt a pört csupa nem ilyen koponyák fogják ítélni. Hát akkor mit ér nekünk olyan koponya véleménye, mint a tekintetes professzor úré? Semmit. Tessenek tehát egy könnyebb, egy rosszabb, egy léhább, szóval egy butább koponyát elővenni. Itt van az enyém. Ebben a koponyában úgy rajzolódik le az esemény, hogy igen nehéz boldogulásunk lészen. Az igazság penicilusa arra jó, hogy lúdtollat hasítson vele az ember, hogy a körmét megkaparja, de nekünk az ördög buzogánya kell – minthogy ördögökkel kell majd harcolnunk. Ha Döry ilyen merényletre szánta magát, bizonyára jól megrágta a maga dolgát, és jól magához láncolta a tanúkat is. Azok a tanúk nem azt fogják mondani, amit a párdányi gróf öméltósága. A tanúk azt fogják mondani, hogy minden a legnagyobb rendben történt, a pap azt fogja mondani, hogy a vőlegény »igent« mondott, »szeretlek«-et mondott; sőt új tanúk is lesznek, akik reggel együtt találták a menyasszonyt a vőlegényével, és mikor ezek a tanúk megjelentek a szentszék előtt, s elmondják, amit »láttak«, – akkor tessék aztán a mi igazságunkat megnézni, hogy milyen igénytelen kis poloska lesz belőle, hiába vittük oda, mint ordító oroszlánt.

No, erre az előadásra egyszerre ugrott fel a két öreg.

– Hát nincsenek ebben az országban törvények? – kiáltá Fáy István az asztalra ütvé.

– De igenis vannak törvények, és ezek erősek is, hanem éppen ebben az ügyben a papok ítélnek, és a papok a törvényeknél is erősebbek.

Kövy fitymáló mosollyal hallgatta a prókátort; nagy pecsétgyűrűjét, melyben ama számtalan színekben játszó nemes opál tündökölt, amit a burkus királytól kapott Berlinben egy tudósokkal való vitájáért, lehúзва újjáról fölhajigálta a levegőbe, és elkapkodta leesőben, ami szokása volt, mikor nem ő beszélt, hanem a discipulusok.

– Ohó – szólta aztán. – A tanúkat iszen lekenyerezhetette Döry báró, de a fölhúzógép fog beszélni az erőszakról.

– A fölhúzógépet majd eltünteti Vidonka.

– Akkor Vidonkát vesszük elő.

– Vidonkát majd eltünteti Döry.

Buttler pedig nem volt ezalatt se eleven, se holt, mintha a saját temetésén venne részt, mintha minden érvvel egy szöveget verne be a koporsójába Pereviczky. Ingerülten ugrott föl a székéről:

– Lelövöm azt az embert, mint egy kutyát – lihegte –, és sorba a bírákat is, aztán magamat lövöm főbe, ha ezt a pört elvesztjük.

– Nono – csitítá Horváth Miklós –, kösd meg a szádát, öcsém. Az ilyen fenyegetések, ha kiszivárog a hírük, csak elmérgesítik a dolgot. Hallgatni és cselekedni, ez a jelszó.

– De ha azt mondja, hogy elveszítjük a pört.

– Azt én nem mondtam – mentegetőzött Pereviczky. – Én csak azt mondtam, hogy a mi igazságunk nem sokat ér. Tündöklő szép az arca, de nem elég hosszú a keze, következésképp meg kell toldani.

– Hogyan?

– Arannyal, hehehe. Arannyal kell megtoldani.

Buttler a gyámjára nézett, még nem mert vagyonával rendelkezni, csak egy hét óta tudta magát nagykorúnak, de még nem élt a jogával. Kérdő tekintetét elértette Fáy.

– Úgy gazdálkodtam neked, fiam – szólt kevélyen –, hogy akár színaranyból öntött székekbe ültetheted a bíráidat.

– De úgy, hogy a székeket aztán a hátukon hazavigyék – jegyzé meg malíciával az öreg Horváth. – Hát én magam is látom, hogy az úrnak egészséges észjárása van, és hogy minden eszközzel küzdenünk kell, befolyással, informálással és pénzzel. Én ezt helyeslem is, mert a pör csata. S a csatához már megírta a receptet Montecuccoli generális. Hát jól van, nálam is akad egypár garas. Küzdünk rogyásig... Így vagy úgy, de győznünk kell.

Az öregember kipirosodott, szinte szép is volt. Buttler hozzá ugrott, s önkéntelenül megölelte.

Kövy uram azonban dühbe gurult, s úgy vágta az asztalhoz a híres királygyűrűt, hogy szinte zúgott, aztán fölugrott, hogy ő hazamegy innen. – Fáy uram csak úgy bírta visszatartani, hogy megfogta a hosszú, professzoros kabátja gallérját, és nem bocsátá ki a markából. »De teremtyűgyse nem megy innen.«

– Ti engem azért híttatok ide – mennydörgé sértődötten –, hogy mondjam meg nektek a sasok röpülését, s ti most azon tanácskoztok, hogy mivel kell a rókák gyomrát megtönni. Eresszetek engem haza!

Valahogy lekérlelték, de nem úgy, hogy egy kis csipkelődéssel ne éreztesse a lelke mélyére leülepedett megvetést, s midőn Buttler arra kérte az ügyvédet, hogy csak siessen a pörrel, mert minden óra egy év, amely őt igazi menyasszonyától elszakítja, Kövy gúnyosan szólt a tanítványához:

– Ebben ne is reménykedjél, carissime amice, mert tudd meg, hogy a tüske egy szempillanat alatt megy a talpba, de órákig kell piszmogni, míg kiveszik. S ez meg a becsületes, jámbor felcser dolga. A felcser még szerencse, comes Joannes. De ha a fiskálissal véteted ki a tuskét, akkor az előbb mélyebbre veri be néhányszor, hogy tovább tartson a kivétele.

Buttler nem tudta, mit feleljen, az öreg Horváth odaintette magához, és azt súgta neki:

– Ne hallgass Kövyre, az nem ebből a világból való ember. Ő bölcs és egyenes, nekünk azonban egy furfangos imposztor kell, aki mindenféle zsírral meg legyen kenve. S ez a Previczky olyan firma. Meg kell becsülni. Ami azt illeti, hogy siesen, azt csak bízd rám, majd teszek én arról.

NEGYEDIK FEJEZET – *FEGYVERKEZÉSEK*

Ezzel fölkelte, az ablakmélyedésbe vonta Fáy, egy darabig halkan tanácskoztak együtt, aztán közölte a prókátorral, hogy őt bízzák meg a pör kivitelével, mégpedig úgy, hogy ha egy év alatt elvégzi, kap ötezer körmőci arany honoráriumot, amennyivel azonban hamarabb végezné egy évnél, minden hónapért kap ezer-ezer aranyat, ha pedig később végzi el egy évnél, minden hónapért levonódik kétszáz arany. Vállalja, vagy nem vállalja?

Pereviczky vállalta. Élelmes, ügyes ember volt, akinek egész Felső-Magyarországon nem akadt párja: szemtelen, cinikus, vakmerő a rettenthetetlenségig, s azonfelül furfangos és nagy pszichológ. Egész legendák keringtek Pesten informálási praktikáiról, mikor egy-egy pörben bejárta a septemvireket. Mindnyájukat lefőzte, s igen egyszerű eszközökkel. Amelyiknek szép leánya volt, annak ritka virágmagokat gyűjtött s vitt föl egy skatulyában. Ahol sok apró poronty volt, oda egy csomó gyermekjátékkal állítgatott be. Az apróságok ösmerték már, nagy örömmel, nagy hancúrával rohantak elébe: »Itt van, itt van a Pereviczky bácsi«, fölmásztak a térdére, hátára, a vállaira, mikor a méltóságos papa kijött a nagy lármára az előszobába, úgy kellett neki őket leszededegetni a prókátorról, mint a hernyókat a fáról. Amelyik septemvir családjára tartott sokat, annak régi penészes, előbukkant okmányokat hozott az újhelyi fiskális, melyek Csák Mátéval, Garával vagy Omodéval való rokonságát dokumentálták (egy öreg adjunktusa gyártotta a becses okmányokat), ha pedig nagy kujon volt a septemvir, arra is tartott Pereviczky arkánusot. Három csinos, távoli nőrokont hajkurászott föl Túrócból, ahol nagy terjedelmű atyafiság rágicsálta a »repkát«; egy elvált asszonyt (valami remek volt annak a termete), két özvegyet (gyönyörű lenhajú mind a kettő) vett a házához ezekből, s egy mindig vele ment Pestre. Hát persze, hogy az illető septemvirhez is elvitte. Mert bélyeget akkor még nem kellett ragasztani az okmányokra, de egy takaros asszonyszemély az akták mellett sohasem ártott a pörnek. Mentegetőzött, hogy bátor volt a hűgát idehozni a méltóságos úrhoz, de nem tudja ebben az idegen városban hol hagyni. Denique így informált, s míg ő elmondta argumentumait, a menyecske azalatt a szemjátékával segítette a septemvirt azoknak a megértésében, aminthogy az aztán rendesen eltalálta ebből, milyennek kell lenni az ítéletnek. De ezeket csak úgy pletykázták. Ki tudná? Rossz nyelvek mindig voltak. Igaz, hogy rossz asszonyok is mindig voltak. Erényhős prókátorok ellenben sohasem voltak. Különben nem is ide tartozik ennek a firtatása (van most nekünk elég saját bajunk ezzel a kötelék-feloldási pörrel), bizonyos csak annyi, hogy az iroda pompásan ment, és hogy Pereviczkyt úgy tisztelték Újhelyen, mint aki szegény rokonainak gyámolítója, sőt valóságos kenyezetetője, mert Pestre is elcipeli őket. De hogy »aszongya«, maguk a menyecskék is szeretnek Pestre járni.

Szóval, jó kézbe tették le a Buttler sorsát. Ezt a végén még Kövy Sándor uram is elösmerte, akinek nagyon tetszett a Horváth siettetési skálája, úgyhogy a vacsorához már teljes egyetértésben telepedhettek le. De ezúttal a holt malac és kap-

pan se bírt életet lehelni a társaságba, még kevésbé bírta a témát elcseréltetni, az asztalnál is egyre a pörrel tanácskoztak, és a röszei eseményeken rágódtak (tudom, csuklik most eleget báró Döry István uram odahaza), csak a bornak volt az a fönséges ereje, hogy legalább bizonyossá tette a szerencsés kimenetelt. Ej no, ha a vége jó, minden jó! Érdemes rá koccintani.

Meghányták-vetették az eszközöket, kiosztván a szerepeket egymás közt. Pereviczky hazamegy, és mindjárt hozzálát a pör instruálásához (a pénzmagot egy csöppet se kímélje, spektakuláris), Fáy uram még e hét folyamán Egerbe utazik méltóságos nagyszalutnyai báró Fischer István érsek uramhoz, hogy őt informálja, Horváth Miklós a nádori udvarhoz megyen Budára, hol számos összeköttetései vagynak, melyek útján a fenséges palatinust lehetne megnyerni, akihez pedig most nehéz hozzáférni, mert ilyenkor pepecselni szokott a kelenföldi kertjében. Maga Kövy uram pedig önként arra vállalkozott, hogy még ma éjjel egy szép episztolát firkant az excellenciás gróf Széchenyi Ferenc aranygyapjashoz, ki is jelenleg Bécsben lakik és benyalatos a császárnál. Kövynek nagy tisztelője az öreg gróf, hát az majd beadogatja ezt az eseményt szépen kávéskanállal a Franciscusnak.

– Jaj, csak az a jólelkű Ludovika császárné is meghallaná! – fohászkodék föl Fáyné.

Végeztetett továbbá még ennél a vacsoránál, hogy ami Buttlert illeti, ő holnaptól kezdve átveszi birtokait, sutba hagyítván a corpus jurist, mert megél ő anélkül is.

– A diákéletnek vége, öcsém. Te reggel úgy ébredsz föl, mint Magyarország egyik leggazdagabb főura – tanítgatta Fáy István. – Kinyújtod a derekadat, érted-e? Leveded azt a lányos szerénységedet. Az valami aljegyzőnek áll csak jól. Aztán, ha a nagytiszteletű Kövy professzor uram, akit úgy szeretsz, hozzád megy deputációba, hogy a kollégiumnak kérjen valamit, hát egy óráig várakoztatod az előcsarnokban és orrhangon felelsz neki. No, mit pirulsz el? Az úgy szokás, amice. Hiába haragszol. Ha én látogatlak meg, behunyod az egyik szemedet, hogy a másikkal nagy nehezen rám ösmerhess. Már szinte hallom, hogy fogsz nyafogni: »Na wie geht es, Alter?« Mert hát »ki vagyok, mi vagyok, mágnás vagyok, tehát kevely vagyok«. Azért beszélek most hozzád így, mert most még tudsz magyarul, megértesz, de egy idő múlva már elfelejtesz magyarul és meg nem értesz. Ah, nini, hát te meg mit pityeregsz itt, kis oldalborda? (Fáy úr észrevette, hogy a nagyaszcsony szemeit törülgeti a kötényével). Hogy mert a gyereket szídom? Hát persze. Azt gondolod, hogy mindig a kötényedbe lesz fogózkodva. Én most szárnyra ereszttem, és amint a közönséges tyúk, aki a kis vadludat fölnevelte, megmagyarázom neki, hogy nem a mi fajtánk, hogy ő magasabban repülhet a vizek fölött, sőt a mocsarakban is lakhatik, ha a többi akarja utánozni. Sok földed, réted, malmód van és tömérdek jobbágyod, édes fiam. Ezeket mind ez a haza adta neked. Hát már most azon gondolkodj egész életedben, hogy te mit adtál azért a hazának? Törlessz, fiam, örökké törlessz, csinálj egy rovást a szívedben, és ha egyszer odajutnál, hogy te többet adsz neki vissza ezért, akkor én porló csontjaim azt megálmodják.

Buttler maga is elpityeredett ezekre az ünnepélyes szavakra, valamit akart mondani, de hangja elfűjt a sírásban.

A nagyasszony most is az ölébe vette a fejét, mint annyi százszor, és simogatta és korholta hol őt, hol az urát.

– No ne légy gyerek, ilyen nagy gyerek. Szégyelld magad a leendő apósod előtt sírni. Mit szól hozzá, Horváth öcsémuram? Te meg mit prédikálsz, vén salabakter? Jobb bizony, ha a vendégeidnek tölténél, semmit se isznak.

De az öreg Fáy csak kiadta, ami benne volt. Hogy holnap reggelre ide van rendelve Bozósról inasa, komornyikja, huszára és négyes fogata. De Bozoson csak annyi időt tölthet, amennyi éppen az ünnepélyes átvételre szükséges, azután rögtön indulnia kell Pozsonyba az országgyűlésre, s ott vagyonához méltó fényt kifejteni, mert akinek sokja van, attól sokat várnak. A diétán egybegyűlt rendek és karok közt sok atyafia van, kik közt nagy faktorokat nyerhet meg a póre számára, s esetleg az egész országgyűlés figyelmét fölébresztheti a röszei injuria iránt.

Reggelre csakugyan ott állt a sallangos szép fogat a Fáy-ház előtt, s Buttler nagy könnyhullatások között vált meg gyámszüleitől. Fáy uram a következő szombaton (mert pénteken nem akart kálvinista létére se útra kelni) Egerbe utazott, úgyszintén híre jött (Bernáthné nagyasszony írta meg sógornőjének, Fáynénak), hogy Horváth uram is megindult Budára, végrendeletet tévén az elutazás előtt, melyben a középső lányát kizárja, s a testamentuma végrehajtójául szegény jó lélek – tette levele végére a nagyasszony –, »az én jámbor uramat nevezte ki, mert e néhány nap alatt felette összebarátkozának«.

Minden mozogni kezdett. Csak Röszt volt mélységes csöndben. Pedig a kíváncsi közvélemény váltig leste a húzásokat az érdekesítő játszmánál. Hogy Buttler megindítja a pört, az kiszivárgott, de hogy mit szándékoznak tenni Döryék? Aranyat adtak volna olyan embernek, aki az új asszonyt látta azóta, ha csak az ablakon keresztül is, hát olyanért, aki még beszélt volna is vele! Ingerlő fátyol takarta a röszei kastély lakóinak életterveit, magukviselését. A kapu be volt zárva azóta, a redőnyök leeresztve az ablakon, mintha lakatlan volna a nagy épület. Pedig a közvélemény oly falánk volt, hogy a megyei nagy dámák néhányának (a szép Sztáraynének és a csengő nevetésű Ketzer Pálnénak) az az ötlete támadt, hogy Röszkéről fogadnak szolgálókat, akik aztán mesélgessenek nekik egyet-mást a »grófnéről«. A bokorugrós szoknyájú piros parasztleányok igen keveset tudtak, de az is nagy csemege volt, s az asszonyok éppen olyan hangon mondogatták: »az én röszei szolgálóm mondta ezt vagy azt«, mint ahogy férjeik flancoltak, hogy »az én cseh jágerem«. A bohókás ötletből szenvedélyes divat lett, úgyhogy a vármegye minden finom asszonya jogot formált férjével szemben három dologra: egy flórenci szalmakalapra, egy svéd kesztyűre és egy röszei szolgálóra. Fizeték is a röszei leányokat kétszerte drágábban, mint a többi. Sőt ez a nagy keletük meg nem csappant még húsz-harminc év múlva se, mikor már a Döry-család nem ott lakott, mikor már azt sem tudták, hogy miért különb a röszei lány, csak azt tudták, hogy igen előkelő dolog, ha a sčvres-i findzsákat röszei lány rakosgatja a lőcsei damasztabroszra.

Természetesen folyik ebből, hogy a röszkői lányok keresett cikk lévén, mint a dohánypalánták közt a gálócsi, a férjhezmenetelnél is előnyben voltak; kántorok, módos mesteremberek, kurtanemesek az egész vármegyéből Röszkére jártak háztűznézni, s már tizenöt, tizennégy éves korában eljegyezték egy-egy kis fruskát, valóságosan marakodván rajtok.

Amiből viszont azt következik, hogy rögtön főköttő alá kerülván, a leánykák, szolgálót közülök csak nagy nehezen lehetett kapni, és csak a Sennyei, Andrassy és Majláth családok engedhették meg magoknak azt a luxust, hogy egyet-egyet ijesztő összegeken megkaparintassanak a konyhájukba.

Szerencse, hogy ez az örült licitáció is véget ért, mint sok egyéb örültség, mert azóta már csupa trónokon ülnének a ringós csípőjű, szépen termett röszkői hajadonok.

Míg Döryék hallgattak, Pereviczky uram lázas tevékenységet fejtett ki.

Elkészítvén és beadván a pöriratot a szentszékhez, amelynek tagjai kanonokok voltak, Turócba tett egy utat, új nőrokonokat fölfedezni és hozni. Mert a kanonokok is emberek. Vérből és húsból valók – mégpedig meglehetősen sok húsból. Ők is jobban ellágyulnak, ha egy szép asszony informál, mint egy dohányfüstös fogú, vén prókátor.

Mindenre kiterjedt a Pereviczky figyelme, ágenst tartott Bécsben, aki nunciust informálta, hogy miképp írjon a dologról a Vatikánnak; ugyancsak bizalmas emberét (az említett Kifika adjunktusát, aki az okmányokat hamisította) küldé Bécsbe, hogy ott hangulatot csináljon a jezsuita papok közt, akik benyalatósak a földi hatalmasok palotáiban, különösen a főhercegnőknél. De a többiek se pihentek azokban, amelyeket föl vállaltak. Fáy sok szép ígérekkel jött haza Egerből, Horváth Miklós nemkülönben biztató híreket írt Budáról Fáyhoz intézett leveleiben.

»Itt egy hatalmas patronusra akadtam – referálja a többi közt –, bizonyos Lascy grófban, nyugalmazott generálba, ki a palatinusné asszonnyal mindennap whistezni szokott, s aki nekem illi tempore consolarisom vala. Ő elmondá vala palatinusnének Döry úr pogány gonoszságát, amelyen felette felháborodék a fenséges Asszonyszemély, s urának megjelenté, mondván: „Mitsoda palatinusa volnál Te ezen országnak, ha ezt szó nélkül hagyni engednéd.” E Lascy igen jó emberem, és igen nevezetes, híres hadvezér vala. Bőlt magyar hazafiak azonban betsmérelék, hogy örök időkre megrontá tsászár armádiáját. Mert hogy ő volt az első, ki a katonákat vitézeknek lenni kívánta.

Szállva vagyon Sieben Kúr-fürsten vendégfogadóban, Pesten, stb.»

Csak Buttlerrel nem volt Fáynak semmi híre. Már hetek múltak el, és a delizsáncon nem jött se levél Pozsonyból, se üzenethozó. (A nagy urak inkább üzentek, mint írtak.) Alszik ez a gyerek, vagy mit csinál? De ügyet se vetne rá, ha véletlenül haza nem jönnek a megyei sedriákra a zempléni követek, s beszélgetés közben ki nem hámlik a Fáy kérdezősködéseire, hogy Buttler János nincs Pozsonyban és nem is volt. Megdőbbsen az öreg, s bár éppen Kazinczy Ferenc

uram tette le a garast, s annak a beszéde alatt nem szokás »evaporálni«, befogott nyomban, Bozosi meg sem állva.

– Hol van a gróf?

Jelentik a tisztek, lakájok, hogy a méltóságos gróf itt volt ugyan négy hét előtt, vagy három napig, de azután elutazott.

– Nem tudják, hová ment?

Dehogy tudták. A kocsis, aki vitte, elbeszélte, hogy Kaposig mentek, ott a piacon leszállt az ifjú gróf.

– Hát aztán?

A rutén fickó, aki különben is orrhangon beszélt, és túlságosan nagy duzzadt nyelve észrevehetőleg nehezen forgott, nem felelt, csak lefityegő alsó ajkát mozgatta, és vállat vont.

– Beszélj hát, te belga¹² – förmedt rá Fáy.

– Hát csak leszállt, egyebet nem tett.

– De csak mondott valamit?

A rutén gondolkozott, vakarta a fejét.

– Nem, semmit.

– Hát akkor aztán mit tettél?

– Hazajöttem.

– És miért jöttél haza?

– No, mert azt mondta, hogy menjek most haza.

– Látod, számár, hogy mégis mondott valamit.

Fáy eltűnődött. Hátha kedve jött a párdányi kastélyát megnézni vagy a rozmálit vagy az erdőtelkit? Az ilyen fiatalember abban falánk, amihez hozzáfér. Hát most a birtokai nézésében tobzódik.

S ezzel annyi csatlózt ültetett lóra, ahány kastélya volt abban az országrészben Buttlernak, hogy keressék meg az urokat, és itt legyen az egyik lábuk, mert türelmetlenül várja őket. Azonfelül Bernáthékhoz is küldött Mándokra lovas embert.

Másnapra, harmadnapra visszaszállingóztak a lovasok, hogy a gróf nincsen sehol. Mindebből a nagy sürgés-forgásból, keresésből ezenközben a közvélemény is fölszippantotta, ami abban érdekfeszítő találtatik. Suttogni kezdték, hogy a fiatal gróf elveszett. S ha elveszett, akkor bizonyosan a báró Döry révén veszett el. Elemésztették azt valahol. Szegény fiatal Buttler! De, persze, ők jól jártak, mert így már nem lehet semmi a válópörből, s megmarad a Döry-kisasszony özvegy grófnénak.

¹² A hibás nyelvű embert *belgának* híják az ország sok részében. M. K.

ÖTÖDIK FEJEZET – KROK APÓ MEGJELENIK

Mikor ezeket a híreket megtudta Fáy, halálos ijedelem szállta meg; nemcsak őt, de Buday uramat, a tisztartót is, ki babonás ragaszkodást érzett a család iránt, melyet ősei is szolgáltak. A személyt alig ismerte, de elég volt tudnia, hogy ez az utolsó sarj. Mikor ezt leteszik a dobóruszkai sírboltba, akkor felfordítják a címerpajzsot, és sohase látja többet élő szem, se a lovak kantárján, se a kastélyok homlokzatán, se a hintók ajtajain, sehol, sehol. Ezek a földek persze itt maradnának, és azért mindig lennének valakié. És ez olyan furcsa volt neki.

– Valamit tennünk kellene – vélte a tisztartó, és a fogai vacogtak.

Fáy rámereszté a megüvegesedett szemeit.

– Hát mit tegyünk?

– Talán jelentést kellene tenni a vármegyéhez?

– A vármegyéhez? Ugyan menjen vele, domine, a pokolba! – fakadt ki Fáy. – Ha a vármegye már a világ kezdetekor meglett volna, higgye el, még ma is nyomozás alatt lenne, hogy ki ölte meg Ábelt. Sőt a megyei fiskus annyira összezavarja vala, hogy ezután se lehetne többé konstatálni. Hanem tudja mit, fogasson rögtön, és hozza ki nekem Ungvárról a doktort, mert érzem, hogy beteg leszek. Ez egy.

– Igenis, értem.

– A másik az, hogy keressen föl egy Krok Mátyás nevű öreg polgárt, akinek valahol az orosz templom mögött kell laknia a saját kőházában. Ezt az öregembert is hozza ki Bozosra.

A tisztartó elment, és uzsonna tájban már vissza is jött. A két kívánt urat felültette a hintóba, ő maga ott fogadott föl egy parasztszekeret; azt mondta, hogy egészségi szempontból teszi, mert csömör van a hátában, és a parasztszekér kirázza. Váltig erősködött a doktor, hogy majd ír ő az ellen valamit, mert a kocsirázás nem föltétlenül biztos szer, de a tisztartó még le is torkolta: »Már engedje meg, kérem, de én csak jobban tudom az úrnál, hogy nekem mi kell.«

Hanem annyi esze volt, hogy a parasztszekérbe a négy urasági lóból a két jobbat fogatta be, s így egy félórával hamarabb ért Bozosra náluknál.

Fáy csalódottan förmedt rá:

– Hát mi ez? Hát nem mondtam én magának, domine, hogy két személyt hozzon ki?

De most az egyszer meg nem juhászcodék a tisztartó, sőt, neki állott főlebb, olyan piros volt a haragtól, mint egy pulykakakas.

– Hát azt mért nem mondta a spektábilis, hogy ki az a Krok? No, én azzal nem ülök egy kocsin, inkább megyek gyalog, mezítláb, tüskés bokrokba lépkedve. Különbön mindjárt itt lesznek az urasági hintón.

– Nono – kérlette Fáy, megbecsülve benne a nemzeti virtust. – Hiszen jól van, jól van, de azért ne egye meg mindjárt az embert. Mikor ez a görcsös állapotom van,

tudja, milyen ingerlékeny vagyok. Ami pedig a Krokot illeti, ugyan látott-e maga, domine, ürgét önteni?

– Hogyne láttam volna.

– És kik öntötték?

– Többnyire oláh cigányok.

– No ugye? Mert lássa, nagy ritkaság az, hogy megyéspüspökök öntöttek volna ürgét. Azért hát grácia a Krok szegény fejének.

Ugyanis ez a Krok Mátyás volt az, aki egykor Martinovics apátnál inaskodék Pesten. Akkoriban két inast tartott Martinovics, kik forró nyári esteiken, ha az úr nem volt otthon, meztelenre vetkőzve, az apát szellős ruháit öltötték föl, s úgy ütötték a durákat. Tetszett nekik a szituáció, melyet a tükör visszavetett: két durákozó apátúr. Egyszer váratlanul hamarabb jött haza többedmagával Martinovics, és zörgett az ajtón. Az egyik inas, aki nem volt begombolkozva, gyorsan átfarmálódott, és ajtót ment nyitni, a másik, az a bizonyos Krok, zavarában bebújt az ágy alá, kihallgatta az összeesküvők terveit, és elárulta Bécsben. Ahol aztán titkosrendőrnek alkalmazták, amely szakmában nagy hírességre tett szert, míg végre öreg napjaiban szülővárosában, Ungváron vett birtokot és házat, itt azonban csak az »elátkozott ember« néven ösmerték a lakosok, és nem érintkeztek vele.

Apró kis emberke volt ez a Krok Mátyás, úgy a hetven év körül, csupa fehér volt azon minden, a haja, a szakállja, a szemöldjei és szempillái, még a szeme is fehér-vízszínű volt, de úgy csillogott, mint valami fényes üveg, és úgy szűrt, mintha két gombostű fúródna a testébe, akire ránéz.

Fáy már régeből ösmerte őt, és bár szokott gyomorgörccsei kezdtek jelentkezni, s arca szinte vonaglott a kintől, mégis nyájasan fogadta, mikor belépett a doktorral.

– Jó napot, öreg Krok. Hát hogy állunk az úr színe előtt, mi? Még elég fürge, hé. Az ördögbe is, az apám lehetne, és hogy néz ki. Köszönöm, doktor, hogy eljött. Jó útjuk volt, mi? Kutyául vagyok, kedves doktor. De csak foglaljon helyet. Elsőbb az embernek a lelke. Az is beteg, de azt most a vén Krok fogja megkúrálni. Csak majd aztán térünk át a hitvány testre.

S ezzel beintette Krokot egy hunyorítással a belső szobák egyikébe.

– Tudja-e miért hívattam, Krok apó? Azért hívattam, hogy az én gyámfiam, Buttler János gróf, bizonyos gyanús körülmények közt eltűnt, vagy legalább nem oda ment, ahová én küldtem.

Krok egy szót se szólt, csak hunyorgatott azokkal a fehér pilláival, néha-néha megnyomogatta nagyujjával a homlokát, melyen ezer ránc volt, de ezek a ráncok az ő simítása alatt megmozdultak, mint a pacal fodrai, és más-más kifejezést adtak arcának.

Fáy elmondta a körülményeket, hogy Kaposról visszaküldte a kocsiját, és nem hallgatta el azt sem, hogy a fiatal gróf még zöld egy kicsit, túl érzékeny, habozó jellemű, de becsületes, igaz lelkű és tiszta életű, sem nem korhely, sem nem

kártyás, sem nem parázna, erről az oldalról nem érhetette tehát semmi veszély, hanem van egy más oldal, egy kis katasztrófa, amely a napokban történt.

Krok apó bólintott a fejével.

– Ösmerem az esetet. Ez a Döry-dolog. De csak tessék elmondani.

Mikor aztán Fáy mindent elmondott, amit jelentékenynek tartott, akkor Krok apó tett néhány kérdést.

– Megígérte-e Buttler gróf, hogy Pozsonyba megy?

– Igen, abba maradtunk. De égő érdeke is, mert nagyon szereti a menyasszonyát.

– Nincsen-e a menyasszonyánál Bornócon?

– Hogy nincs; oda is küldtem volna csatlózt. De különben is meg van mondva, hogy addig nem találkozhat a menyasszonyával, míg a pör le nem folyik. És ebben ő tökéletes gavallér. Nem fog vele találkozni.

– Mit gondol a tekintetes úr?

– Én nem merek semmit se gondolni.

– A tekintetes úr az öngyilkosságot gyanítja – mondá Krok, szűrös szemeit rászegezve.

– Fájdalom, nem lehetetlen. A fiú ábrándozó, a *Werther keserveit* könyv nélkül tudja.

– Bolondság, bolondság – dűnnyögte Krok úr –, a jó könyvek nem ölik meg az embert, a rosszak már hamarabb. De ha az ember százötvenezer holddal van beoltva az öngyilkosság ellen, akármilyen könyvet kihever.

– Maga tehát azt hiszi?

– Én azt hiszem, hogy az egész dolog bagatell. Az egyik szememet és az egyik fületem bizvást otthon hagyhattam volna a feleségemnek, aki süket és rövidlátó.

– Nem értem önt.

– Azt akarom azzal mondani, hogy a tekintetes úr a műsztergályossal faragtat fejszenyelet, amit az öregbéres is meg tudott volna csinálni.

S önértékesen szippantott a burnótszelencéjéből.

Fáy szemlátomást éledt, hogy az éles eszű rendőr kezébe veszi az esetet. Azon gondolkozott, hogy nem adná tíz aranyért, ha most belenézhetne a koponyájába Krokknak. Vajon olyan ráncos-e belülről is? És mi lehet ezekben a ráncokban? Próbálta kiszedni.

– Ugyan apó, mondja meg nekem, mire állapítja, hogy oly csekélységbe veszi az esetet?

– Mert nincs is eset.

– Hogyhogy? – csodálkozék Fáy úr.

– Hát úgy, hogy most például azt kérdezem én a tekintetes úrtól, hogy nincs-e valamelyik kulcsa elveszve?

– Nem tudnám, hogy el volna veszve.

– No jól van, hát ugye nincs elveszve? De ha elkezdi keresni valamelyiket, és nem találja abban a pillanatban, mindjárt el van veszve? Igaz-e, vagy nem?

– Ez bizony igaz lehet.

– Hát lássa, ha a grófot nem keresné, a gróf nem volna elveszve. Ellenben, ha engem most Ungváron a Lepiczky komám próbálna keresni és nem találna, mit gondol a tekintetes úr, el volnék-e én azért veszve?

Fáy valósággal bele kezdett zavarodni ebbe a különös logikába.

– Úgy ám, Krok apó – tört ki nagy bosszankodással –, de ne tartson engem bolond embernek, akinek aggódó lelkéből mint a repedt sírból kísértetek kelnek ki ok nélkül; nem magamtól gondoltam én ezt ki, hanem az egész környék suttozja, hogy Dőry pusztította el Buttler cinkosok által.

Krok apó nevetett.

– Hogyne suttozná, mikor a tekintetes úr nagy sebbel-lobbal keresteti, és föllármázza az egész környéket? A tekintetes úr elhullajt egy kis semmit, egy kis magot, a pletyka fölszedi, és visszahozza, mint megnövesztett palántát. Hát persze hogy most megrémül tőle. Pedig alapjában nem történt egyéb, mint hogy Buttler gróf nincs Bozoston, és nem tudni, hol van.

– Mégis derék ember maga, szinte meg tud engem vigasztalni. Már nem is érzem a kólikámat. Az ördög vigye azt a doktort, hogy kihozattam – mármost mit mondjak neki? (S kedvetlenül kezdte a fejét vakarni.) Hát ugye elvállalja, hogy kinyomozza a grófot, de tudja, csak titokban, föltűnés nélkül.

– Én mindent elvállalok, ami pénzt hoz.

– És azonnal belefog?

– Azonnal, de engedje meg, hogy a kastély személyzetét kihallgassam.

– Mindenben kezére járok. Rendelkezzék a cselédséggel, a fogatokkal, és csak siessen, siessen.

– Kétszer huszonnégy óra múlva tudni fogja, hol van a gróf.

– Nagyon hálás leszek... Nagyon meg lesz elégedve, Krok apó. Ejnye, ejnye, mit mondjak én mármost annak a doktornak?

Krok apó mindjárt a munkájához fogott, kihallgatván a belső cselédeket. Kedves, nyájas és mégis imponáló modora volt, mely mindjárt megvesztegeti és közlékennyé teszi, akit megszólít. Azonfelül nagyon tisztességes úrnak látszott, igazi patriarcha benyomását tette, szelídség, jóság van a tekintetében. Isten is néha szorultságból a jó emberek gardróbjából veszi a gonoszok számára az ábrázatokat. Ruházata sem volt megfelelő lelkéhez, tetőtől talpig magyar ruhát viselt, még sarkantyú is volt a kordován csizmáján. Az ördög sem gondolná, hogy nem éppen őbele volna bújva, hogy ez valaha detektív volt Bécsben, és hogy vérpadra juttatott egy csomó rajongó magyart.

A cselédek nem tudtak semmi lényegeset. A gróf ott volt három-négy napig, és azalatt nem érintkezett idegennel. A kastélyban sem tett látogatást senki.

– Hol lakott a gróf?

– A park déli részére néző lakosztályban.

– Vezess csak oda, édes fiam – kérte a komornyikot.

Krok apó föltekart mindent a szobákban, de nem talált semmit.

– Ki szokott itt söpörni?

– Egy nőcseléd.

– Szép-e, fiacskám?

– Csúnya.

– No, hála istennek – mondá Krok apó, a jóízűség kedvéért nagy megkönnyebbülést színélve –, mert így legalább nem veszedelmes reám nézve, ha beküldi.

A komornyik röhögött és kisvártatva betuszkolt az ajtón egy hatvan felé járó aszszonyt, valamelyik elhalt béres özvegyét.

– Nos, húgocskám, hallom, hogy te szoktál itt takarítani?

A vén portéka erre egy hirtelen mozdulattal megnyálazta ujjait, és a haját kezdte velök illőbb rendbe megtapasztani a homlokán.

– Én.

– Nem söpörted ki, szívem, a gróf után, mikor elment, a papírokat? Holmi eltépett kis papírokat, tudod, amelyekre írva van valami?

– Hát az bizony meglehet.

– Nem tudnád azokat megtalálni? Ejnye, de derék menyecske lennél akkor.

– Bizonyosan megtalálom. Egy nagy ládába hányjuk innen a szemetet. S oly ritkán kell söpörni, hogy a régi szemet mind bent van most is.

– No szaladj hát, lelkem, eszem a szentedet.

S ki is perdült a vén csoroszlya, most már olyan fürgén, mint egy orsó, nem győzvén útközben a folyosókon eldicsérni az ott ácsorgó cselédek előtt azt a megenni való kedves öregurat. Maga a becsület minden szava, minden mozdulata.

Hozta is a kötényében mindjárt a tömérdek eltépett papírkockákat, amelyekből Krok apó, elzárkózván, csakhamar összerakott egy fragmentumot: »Kedves Piroscskám! Csodálkozom, hogy nem írsz. Talán csak nem tiltották el a levelezést is, mert az borzasztó lenne...« Itt véget ért a levél. Aztán összerakott egy másikat: »Kedves Piroscskám! Az a sejtetem kóroz éjjel-nappal, hogy nem szeretsz, mert ha szeretnél, írtál volna. Tudnád, hogy más vigasztalás mostani bánatomban nem lehet. Vagy talán eltiltották a levelezést, ami borzasztó lenne...« Ez a levél is töredék maradt. Úgy látszik, nem volt megelégedve a kezdettel, elcsapta. Még vagy hat ilyen levélkezetet talált, mindegyikben ugyanaz a panasz jobban-rosszabbul kifejezve.

Valószínű azonban, hogy egy levél mégis sikerült, és hogy azt innen elküldte. De voltak a szemétkben más, mégpedig női írással befirkált papírszeletek is. Ezeket hasonlóan összeragasztotta Krok apó, és nagy nehezen olvasta a következőket:

»Kedves öcsém!

Kívánom Istentől, hogy ezen levelem legalább friss, jó egészségben találjon.

Piroska beteg, leveleid csak összeráznák az idegzetét. Tudod, szegényke milyen filigran. Kíméld őt, ha szereted és szeresd betsületes szerelemmel. Ne haragudj, hogy ezt megmondom, édes Janikám, és hozzá intézett leveledet felbontatlanul visszaszármaztatom bizodalmas szolgalegényed által; én nénéd vagyok neked, tőlem fölveheted a szót, ki a te javadért imádkozom istenhez, mivelhogy tégedet nagy megpróbáltatásba taszítani méltóztatott, de azt nem akarhatom, hogy annak a szelíd báránynak, aki úgyis eleget szenved érted (mert érted beteg ő, kedves fiam) még jó hírnevét is folt érje abból az árnyékból melyet Isten bal keze vet szerentsétekre. Ám a szerentse megfordulhat, és meg is fog fordulni, mert hiszen két keze van az Istennek, a másik, ne félj, nem fagyott el, és mozdítja majd azt is, de a hírnév, édes fiam, minden hajadonnak a legfőbb kintse, és meg nem fordulhat a hírnév, mert ha elől rossz volt, sohase lehet az utána valóval tökéletesen jó. Mit szólnának az emberek, ha ő most veled levelezne, vagy ha együtt találkoznátok? Épen csak ti ketten vagytok mindenek közt, akiknek egymást kerülni illendő léssen, így kívánja az a jámborságba oltott úri erkölcs, nemkülönben a leány atyjaura, ki reám bízta őt, míg ő maga érted fáradozik Budán, mihez Isten adjon neki erőt, egészséget, szerentsét és szabadítson meg mindnyájukat a Gonosztól, hiszen tudod, kit gondolok. Az is nagyon fáj, hogy hozzánk se hívhatlak emiatt, pedig milyen szép most a kert a tegnapi eső után. Egyéb jó azonban kerül most bennünket. A gyümölcstűk egy része elfagyott, a Zsiga fiunk hátszlova, a »Lepke« pedig ugrásközben beleszúrta magát a karóba. Jaj, milyen felfordulás, patália van most emiatt a háznál, szinte könnyebbség, hogy én most itt lakom Horváthéknál. Jó volna, ha kíméletesen tudatnád Zsigával, mert sem én, sem az öreg nem merjük neki megírni. Ezerszer csókol szerető nénéd

Bernáthné

P. S. Légy erős és türelmes, kedves öcsém, és gondold meg, hogy más emberek is szenvednek; hertzegek, Királyok, sőt Tsászárok, istennek kicsiny férgetskéi mind és mindgyárt meg nem tehetnek némelyeket azokból, amelyeket szeretnének megtenni. Gondolj énrám is, mikor most hat éve abban a nagy vakbélgyulladásban feküdtem, és utána két álló esztendőig nem volt szabad gyümölcstűt érinteni, pedig majd meghaltam az utána való epekedésben.

Evésről jut szembe, hogy a Vidonkánénak orbánca van, szegény jámbor, aligha el nem patkol.

csókol

Ugyanaz.«

Krok uram nem talált semmi vezérfonalat a levelekben, amelyen elindulhatna. Kedvetlenül vette magához a ragasztmányokat, hogy megmutassa Fáynak, ki ezalatt szerencsésen oldotta meg dolgát az ungvári Griby doktorral. Míg ugyanis bent tárgyalt Krok apóval, keserves sírással rohant fel a kertész, bizonyos Kapor András, hogy a felesége haldoklik, hallotta, hogy itt van a doktor, hátha talán beadna neki valamit, ha tekintetes úr ideengedné.

– No, hogyne? Bizonyosan bead neki. Nekem úgysem igen van szükségem. (Szörnyen idegessé tette a doktor jelenléte, ha egészséges volt, és a hiánya, ha beteg volt.) Milyen szerencse. Akarom mondani, milyen szerencsétlenség. Csak menjen, menjen, édes doktorkám!

HATODIK FEJEZET – A GRIBY RUHÁI

A hosszú, vézna ember savanyú képet vágott a váratlan betegséghez, a váratlan meggyógyulás miatt, de azért készséggel ment műszereivel és tarisznyájával, melyben bizonyos generális szereket hordott. Nemsokára visszajött, nagy léleknyugalommal.

– Hát adott be neki valamit?

– Semmit, nem kellett már.

– Csak talán nem halt meg?

– De bizony meghalt ű, nem vér a pulzusa többé. (Dr. Griby unghi önkénnyel élezte, tompította és csereberélte a magánhangzókat.)

Fáy nem győzött sopánkodni: »Ej, ej, szegény Kaporné, szegény Kaporné, pedig milyen jól tudta csinálni a lekváros derelyét.« Aztán, hogy a doktort kiengesztelje, fejedelmi uzsonnát hordatott fel neki, minthogy szép, langyos estefelé volt, a verandára, ahol a hosszú idő alatt, míg a Krok a levelekkel pepecselt, sok mindenféléről beszélgettek, de kivált az istenben boldogult Medve doktor nagy tudományáról és csodálatos gyógyításáról.

– Hja! Hja! Sokat tanultunk egymástól – ismételte Griby újra és újra.

Már unalmas is volt, mikor végre kip-kop, jött az ő tipegő, de fürge lépéseivel Krok apó, kezében hozva a leveleket.

Fáy élénken ugrott fel:

– Talált valamit?

– Alig. Mindössze annyit tudtam meg, hogy a gróf úrfi nem a legjobb hangulatban távozott innét.

– Ah, istenem! Történt vele valami?

– Méltóztassék elolvasni!

Átfutotta a leveleket, aztán csüggedten, szomorúan eresztette le a kezét.

– Mondtam ugye, hogy búskomorság, életuntság...

– Eh, patvarba! Nem kell mindjárt a legrosszabbat gondolni. Én most rögtön indulok Kaposra.

– Az Isten is megáldja! Fogassak?

– Igenis, de még egypár kérdésem van. Nincs meg itt valahol a fiatal gróf arcképe, mert én nem ismerem, nem láttam őt sohasem, és különben is szükségem volna a képre.

– Egy képen ugyan van róla a medalionban, az óraláncomon, de igen piciny.

– Az nem baj. Melyik időből való?

– Most márciusban leszaladtunk volt Enyedre, a Buttler egyik nagynénje halálos ágyához, akitől örökölt is. Ott festette le elefántcsontra, miniatűrben, képzelje csak, egy tizenkét éves fiúcska, nem nagyobb, mint az öklöm. Valami Barabás

Miklós nevű. Mondtam is a főkirálybírónak, hogy csukassa be ezt a kölyköt, mert abból, ezzel az irdatlan talentummal, okvetlenül bankócsináló lesz.

– Szabad megnézni?

Fáy lekapcsolta a kis arany zsuzsut, mely XVI. Lajos lenyesett fejét ábrázolta, egy rugót kellett megnyomni, szétnyílt a királyi koponya, amelybe agyvelő helyett (no, az ugyan az eredetiben is kevés volt) kis elefántcsont lap volt betéve a Buttler email arcképével.

– Hm, a gróf gyönyörű fiatalember, bár a termetet nem lehet kivenni.

– Szikár jegenye gyerek.

– Ha én ilyen volnék – pislogott Krok apó –, teremtűgysegéljen, nem adnám alább hercegnőknél.

– Gondolom – felelte Fáy gépiesen.

– Nincs más arcképe?

– Nincs, és azt hiszem, nem is lesz soha.¹³ Roppant szerény és timid, ugyancsak erősen kellett föllépnem, hogy mégis üljön annak a Babszem festőnek.

– Magammal vihetem a képet?

– Nem bánom, öreg, de lélekre, hogy visszaadja – fenyegette meg Fáy uram –, mert ha maga ezt a kedves emlékemet elsinkófálja *hasat* ereszt a jövő télen.

(A nemes ember ti. csak a börtönben juthatott annyira, hogy hasat eresztessen.)

Krok apó szeretetre méltóan mosolygott.

– Mindenesetre megőrzöm. Hanem most még egyet szeretnék bizonyosan megtudni. Miképpen volt a gróf felöltözve, mikor elment?

– Nos, ez a legkönnyebb, a komornyikja bizonyosan tudja meg a kocsis is. Sok ruhája úgysem volt, azokat én varrattam Patakon. Hóha, valaki! (Tapsolt a kezeivel, míg megjelent a kulcsárné.) Küldje, kérem, ide a komornyikot!

A komornyikot nem volt nehéz megtalálni. Ott fűelt a kőoszlophoz lapulva, igen kíváncsi teremtés volt, és szerette volna tudni, mi történik.

– Hé, Márton, miféle ruha volt a grófon, mikor elment? De jól összeszedd az eszedet, és úgy beszélj ennek az öregúrnak.

Márton elgondolkozott előbb, aztán nagy akadozva kezdte a képzeletéből előszedgetni:

– Hát mi is volt? Mit is vittem be? Volt kérem alássan egy szürke pantalló, abból mellény... igenis, abból a mellény és és... Mondtam már a kabátot, kérem alássan?

– Nem mondtad.

¹³ Buttler János gróf életnagyságú olajképe megvan a nógrádi megyeház dísztermében. M. K.

– És egy szürke mellény...

– A mellényt már mondtad, ostoba... Ne kapkodj, mint a csuka a levegő után.

E pillanatban Griby doktor kabátjára téved a Márton szeme, s hirtelen szétcsapta kezeit a levegőben, mint a lúd a szárnyát, ha a madzag, mellyel lekötötték, váratlanul föloldózik.

– Szakasztott ilyen kabátja volt – rikkantott föl mohón –, vagy hogy éppen ez az.

A doktor egész fülig pirult, Fáy pedig megkorholta a komornyikot.

– No, ne légy mamlasz, ilyen lehetett fiam, mert csakugyan van ilyen kabátja, magam is ösmerem, de ne mondj olyat, hogy ez volt, mert akkor aztán a többi bemondásodat se meri elhinni az ember.

De Márton csak egyre nézte nagy gyanakodással a doktor kabátját, szinte kidüledtek bele az ostoba szürke szemei.

– No hát mindjárt meglátjuk, tekintetes uram, ha nem az – védte magát Márton. – A gróf kabátját én kefélttem, míg itt volt; a túlsó könyöke alatt egy lencse nagyságú kiégett helynek kell lennie. A méltóságos gróf egy a pipából kiugrott égő dohánygyökérre könyökölt, s aztán a bélése is el van szakítva belül. Lássuk hát, no! S ezzel se szó, se beszéd, megkerülte Griby doktort, és nagy szemtelenül föl emelte a könyökét.

– No hát mit mondtam? – kiáltá diadalmasan. – Ehol a lencse nagyságú kiégés! Amit én egyszer megmondok, tekintetes uram! De most már nézzük meg a bélést is.

A doktor vérvörösen, dermedten állott ott magával tehetetlenül, mint egy darab fa. A komornyik felhajtotta a kabátot alól.

– Tessék csak, kérném alássan, megfordulni!

A szegény Griby megfordult gépiesen, s a komornyik megmutatta most, hogy a bélés össze van varrva hátul, mintegy tíz hüvelyknyi darabon.

Krok apónak egyszerre leesett orráról a pápaszeme: szerencse, hogy össze nem tört a köveken.

– Teringettét – kiáltá –, miből lesz a hegy. Fejlődik, nagyot fejlődik. Ez már nem tréfa többé. No, ez gyönyörű. Itt már az igazi Krokra van szükség. A nagy Krokra, a furfangos Krokra. Hol vette ön, doktor, ezt a kabátot?

Az öreg Fáy sápadt volt, mint a halott, egész teste reszketett. Ő emlékezett erre a szakításra, hisz a felesége varrta be, Jánosnak a kertben akadt be a kabátja egy gallyba.

A doktor ötölt-hatolt, kapkodott a fejével ide-oda, röstelkezett, nem is igen értette a dolgot, de most Fáy is egyszerre nekirohant, és megragadta a gallérját.

– Ember – mennydörgé –, hol vetted ezt a ruhát?

No hát ez már mégse lehet tréfadolog, mikor Fáy István, a hatalmas úr, számtalan vármegyék táblabírája, ádáz haragban veti magát a szegény jámbor Gribyre, aki a légynek se vét. Itt most már meg kell mondani az igazat.

– Ezt a ruhát – dadogta – most egy hete a testvérbátyám hozta, aki Kaposon vendéglős, és igen kövér ember, nem vehette hasznát. Hogy ő hol vette a ruhát, nem tudom.

Annyira őszinte volt a megszeppent Griby arca, hogy lehetetlen volt kételkedni a mondottakban.

Fáy mélységes sóhajjal hanyatlott a kerti székbe.

– Megölték – hörgé, és kezeivel eltemette arcát, úgy tartotta egy percig, az ujjak közötti hasadékok e becsületes szőrös kezeken egyszerre csak csillogni kezdtek a kiszivárgó könnycseppektől.

De a másik percben erőt vett a gyöngeségén, kitörülte szemeit, dacos, férfias akaratával megrázta magát, s megint olyan lett, aminőnek már egyszer láttuk: csupa acél. Parancsolta a komornyiknak kemény, ropogó hangon:

– Rögtön fogjon be a kocsis. Én is önnel megyek, Krok. A tisztartó pedig hadd jöjjön ide, hogy megadhassam a szükséges rendeleteket.

A kocsis is befogott, a tisztartó is előporoszkált kövér, húsos lábaival a kertészlak tájékáról.

– A baj nagyobb, Buday, mint gondoltuk – mondta kurtán. – De történt legyen bármi, rendben kell tartani mindent, és nem beszélni semmit. A tavaszt, ami még hátra van, el kell vetni, a levezető árkot a Berenice dűlőben helyreállítani. A doktor urat vigye be Jóska kocsis Ungvárra. Aztán itt van az a szegény Kaporné. Azt is temettesse el szépen diófavasokban két pappal. A tort is tartsák meg az uraság költségén. Megérdemli, nagyon jó lekváros derelyét tudott csinálni.

– Ki tudja, tekintetes uram – mondta jámbor arccal a tisztartó –, hátha még kiheveri a dolgot.

– De hiszen már egy óra előtt meghalt.

– Ki mondta?

– Hát a doktor.

– Ejnye, no kérem alássan – botránkozik meg a tisztartó –, hiszen ebben a pillanatban beszélt velem.

Gribyt szegényt mégis fölláztatja a sorsnak ez az üldözése. A kabátját nem bánta, elnyelte a szégyent, ami vele járt, de hogy a tudományát leszólta egy laikus, erre már fölforrt a vére s megvető tekintettel, de azért mégis a tudomány önuralmával jelenté ki:

– Beszilhet ű, mégiscsak meghalt ű, mert nem vért a pulzusa.

A kocsi előállott, Fáy barátságosan megrázta a tisztartója kezét: »Mindenre ügyeljen, édes Buday uram, én, meglehet, nem jövök vissza hamar, de ha Ezsaiás átjönne Debrecenből a pünkösdi ünnepekre, akkor üzenjen nekem Patakra.« (A híres Buday Ezsaiás testvére volt a tisztartónak.)

Aztán ruganyosan pattant föl a kocsiba.

– Hej, doktor, doktor! – kiáltá le onnan. – Milyen hebehurgya vagyok. El is felejtettem megkérdezni, melyik a bátyja vendéglője Kaposon? Maga meg, Krok, üljön fel a kocsishoz, itt majd csak magam ülök.

– A »Griff«, tekintetes uram – felelt Krok az orvos helyett.

– Hajts!

HETEDIK FEJEZET – LAKODALOM A »GRIFF«-BEN

Az a kis gög, hogy a Fáy a bakra ültette a »megenni való« öregurat, nagy feltűnést keltett a háziaknál, mert jó kenyeresuraság hírében állott, kinek házána, ha nem volt vendég, mindig együtt ebédelt a családdal egy-egy meghittebb cselédje.

Nem volt ez ritkaság a középbirtokosoknál, többnyire valamely öreg nőszemélyt ért a kitüntetés, a gazda vagy a háziasszony, vagy a gyerekek egykori dadáját, szóval aki egyszer valamely helyes oknál fogva került az asztalhoz, és azután a szokás erejével (amit a magyarok minden időben tiszteltek) örökké ott ragadt, s azonfelül, hogy szimbolizálta a jó viszonyt az uraság és a cselédek közt, egyszerűsmind hasznos volt a háznál, mint olyan perszóna, aki egyaránt forogván az urak és a cselédek közt, itt is, itt is ösmeri a dörgést, s jó ésszel, ügyes kézzel oszlatja a felhőket, enyhíti az elszigeteltség ridegségét.

Röpült a négy ló, bár csak úgy csicsorgott, frecsegett a sár a sok eső után. Az útcsinálást nem jól értették, »sarat rakának a sár fölé a régi magyarok«, száraz időben por volt, nedves időben hasig érő lucsok. De hát a legjobb út is hosszú lett volna most Fáynak, akinek színes fantáziája lázasan dolgozott az úton, s örök szorongásban tartotta szívét. Hiszen az is puha volt, mint a sár, de aranyás, minden érintés belenyomódott. Elgondolta, mi minden történhetett Jánossal, ez érhet, az érhet. Láta holttestét a Tisza fenekén feküdni. Harcsák, kecségék, úszkáltak fölötte fűgén. Azok tudnák megmondani, hogy hol van, de nem Krok. Majd egy másik képet bontott ki izzó agya: látta, amint leteríti orgyilkosok golyója – amint összerogy, azok hozzáugranak, lehúzzák a ruháit, hogy még azokból is pénzelhessenek... Eh, a legrosszabb bizonyosság is jobb ennél!

– Hej Péter, Péter, messze-van e még az a Kapos?

– Éppen a szélső házaknál vagyunk már.

Sötét volt. Az égen felhő, a földön is felhő: köd, két lépésre nem lehetett látni. Pedig kár, érdemes volna máskülönben leírni a városkát. Mert akkor még nem voltak a városok uniformisban, sem klasszisokba osztva. Most már háromszáz egyforma Kapos van, vagy száz Losonc, vagy húsz Kassa, és van a végén a városok anyja: Budapest. Csakhogy ez nem olyan anya, aki szoptatja a gyerekeit, ellenkezőleg őt szoptatják a gyerekek, s maradnak mellette örökké satnyák, kicsinyek, vérszegények.

Azelőtt nem voltak ezek a sablonok. Minden város különbözött a másiktól. Csupa gyönyörűség volt ide-oda utazni. Aki sok várost ismert, ugyanaz az érzése volt, mintha sok atyafia volna szétszórva a világban, s az mind igen kellemes lenne valamely oldaláról. Újhelyen jó bort kap az ember, Tiszaújlakon fölséges bajuszpedrőt, Körmöcön olyan csipkét, mint a hab, Miskolcon foszlós cipót, Rimaszombaton csutorát vehet, Gácson olyan posztót, mint a bőr, Léván olyan bőrt, mint a posztó, Esztergomban nyerget, Szabadkán katrincát, Selmecen pipát, Győrben bicskát, Libetbányán boroviczkát.

Most ezeket minden városban megkapja az ember a sarki boltosnál, nem kell értük eljánni messze, de az is igaz, hogy nem olyan jók, és nincs meg az az öröme bennük, mint mikor sok úti kaland közt ő maga gyűjtötte.

Ami Kapost illeti, ő a sziták és rosták városa volt. A kaposi szitáért csókot adott a szép asszony, ha messziről hozták neki ajándékba – ma már csak 80 krajcárt adnak érte. Hát nem volt az egészen rossz világ!...

– Tudod-e a »Griff«-et, Péter?

– Tudom, tekintetes uram.

Kövezett utcákra fordult be a kocsi, a sárban még csak meg lehetett eresztetni a gyeplőt, de ezeken a kőberetvákön csak lassan dőcöghettek. Egész örökkévalóságig tartott, míg végre leszállhattak a Griff boltozatos kapuja alatt, hol egy kölyökharang lógott a falon, melyet idegesen rázott meg Fáy úr. A kapu alját egy gyérfényű lámpa világította meg. A szegény »Griff« különben nem sokat mutatott. Hosszú, alacsony, keshedt épület volt, mely erőnek erejével a földbe kíváncszott. De csak a külseje látszott oly szomorúnak, belül pezsgett az élet: muzsikaszó, duhaj lárma, víg kurjongatások hallatszottak ki a nyitott ablakon.

A csengetésre megjelent egy nyalka vőfényalak, fekete posztó magyar nadrágban, mellényben, lobogós ingujjban, a bordazsinórzatú dolmány lazán, panyókán lógott a hátán, a pörge kalapján bolti rózsák, a nadrágellenzőn keresztül pedig egy mályvaszín falú, apró fehér virágos kendő volt húzva.

– Szoba? Mi? – kérdé, hetykén illegetve magát az urak előtt.

– Azt még nem tudjuk. A vendéglőssel akarunk előbb beszélni. Hol a vendéglős?

– Azzal nem lehet most beszélni.

– Hát maga kicsoda?

– Én csak a csapos vagyok.

– És miért nem lehet beszélni a vendéglőssel? – avatkozott közbe Krok apó. – Talán megnémult?

– Nagyon is haragos.

– Vagy talán megbolondult?

– Ohó! Éppen most kezd eszén lenni.

Krok apó szükségesnek ítélte az erélyesebb föllépést:

– Ne mókázz itt, hékás, nem látod, hogy nagy úrral van dolog. Veszed le mindjárt a kalapodat, ilyen-olyan teremtetted?

A csapos engedelmesen kapta le a kalapját, jó fiú volt, megröstellte a pirongatást.

– Hiszen nem mókázom, csak ittam egy kicsit – védekezett ártatlan, édes mosolygással –, hiszen igazat beszélek, mert úgy áll a dolog, hogy őkelme éppen táncol most, mégpedig a Hadasiné asszonyommal, akiből olyan vendéglősné lehetne újbórra, mint a pinty.

– Hát mi van most odabent?

– Lakzi van, kérem alássan. (Csodálkozott, hogy azt valaki nem tudja.) Az bizony, lakzi. A nemzetes úr férjhez adta a mostoha hűgát, aki eddig a konyhát vitte, és most a Hadasiné asszonyom derekába van csimpeszkedve, minthogy az még jobban tud főzni, és amellet özvegyasszony, és amellet igen jó húsban van, és amellet maga se idegenkedik, megkövetem alássan, a férfiembertől, hát a dologból könnyen kerekedhetik egy másik lakzi, ámbátor a nemzetes úr túlságosan jó húsban van, ámbátor hirtelen kezű, ámbátor igen jószívű, ami azt jelenti, hogy igen préda, ami megint azt jelenti, hogy minden lefoszlik-oszlik, mint a Csáky szalmája, ami megint azt jelenti, hogy sok éhenkórász testvérei vannak, akik mindenét elharácsolják, mindazonáltal...

Amilyen nehéz volt szóra hozni, éppen olyan nehéz volt megállítani a vidám csapost.

– Ne locsogj már annyit, atyámfia, hanem eredj be, és mondd meg a gazdának, hogy csak egy percre jöjjön ki.

A csapos vállat volt.

– Nem jön ám az ki.

Krok apó a lábával toppantott. Szerencsére odajött most az udvarról a tarsolyos, kardos huszár is, aki eddig a kocsinak a lovak körül segített, ezzel is lehet ijeszteni.

– Egy szót se többet. Ugyan vágassa le, kérem, tekintetes uram, a fejét ezzel a huszárral, ha még egyet nyikkan.

Erre aztán csakugyan ment a csapos, mint a nyíl, befelé, de nem maradt sokáig, visszajött diadalmas, ragyogó arccal.

– No, ugye tudtam, hogy nem jön ki? Azt mondta, ha maga a József palatinus hívatná se.

– Hát akkor mi megyünk be hozzá – jelenti ki Fáy határozottan.

– Ez már beszéd! – kiáltá a csapos örvendezve. – Ezen kellett volna kezdeni. Így már persze, hogy beszélni fognak a gazdával.

Ezzel maga vezette a jötteket az épület hátulsó részébe, ahol a vendéglős magánlakása volt.

A csacska Krok apó útközben is kérdezősködött:

– Kihez ment férjhez a vendéglős húga?

– Bizonyos Vidonka József nevű asztaloshoz, aki Lengyelországban nyit majd műhelyt, még ma éjfél után kocsira ül az új asszonnyal, és elköltöznek.

Fáy uram megtorpant, ez a név homlokba ütötte. Ez a Vidonka lesz az, aki az emelőgépet csinálta Dörynek. Tehát kezdenek kibontakozni a szálak. Itt a bűnfészek. Jó helyen jár.

– Nem Újhelyen volt ez asztaloslegény? – kérdé tompán, alig hallhatóan.

– De igen – felelte a csapos –, régen ösmerem, szegény ördög volt idáig, de most egyszerre sok pénzre tett szert valahol, s elvette a Katuskáját, mivelhogy ez ré-

gen motoszkál már a fejében, mivelhogy ez az újhelyi gazdájának a lánya, mivelhogy az én gazdám anyja, özvegy Gribyné, egy újhelyi asztaloshoz, Odrejovicshoz, ment másodszor férjhez, és szülte ezt a Katuskát.

– Szépen vagyunk – dünnyögte Fáy egy keserű sóhajjal.

De már éppen be is értek a folyosón keresztül, a bútorok közt botorkálva (mert oda hordtak ki ágyat, asztalt, almáriomot, mindent a szobákból). Az ajtónál megállt az előkelő nemesúr, s úgy érezte, hogy a szoba forog vele a sok felhevült, kipirult asszonnyal, csizmaszárát veregető mesteremberrel együtt. A szoknyák ropogtak, suhogtak, szelet vertek, asszonyi testek illata belevegyült a kihűlt pipa-füst nehéz, fojtó párájába, az izzadság szaga és a virágoké, melyekkel tele voltak tűzdelve a nők fejei és keblei, együtt gomolyogtak a faggyúgyertyák gőzével, s egész pokollá tették a helyet.

Akárcsak Belzebubnál volna lakzi. Egy-egy duhaj kiáltás hasítja meg élesen a rendes lármát. Ihajha, csuhajha! Valakinek a jókedve csordult ki. Majd vékony, szemérmes sikoltás vegyül közbe. Hm, valami kényes helyen csípte meg valaki a táncosnéját. No semmi az. A lábak tovább dübörögnek, dobognak a padozatlan földön, fölverve annak porát. Egyik-másik keszkenőjét lebegteti a füle mellett, és a port mások felé hajtja vele. Valaki krampampulit éget egy szögletasztalkán cse-réptálon, egy kényes táncosnét, aki ott riszálódik, rezeg az asztalka mellett, meg-lők valaki, a pántlikája tüzet fog az égő szesztől, mire megint fölkap valaki egy kupa vizet, és végigönti vele, de úgy, hogy a tizedik asszony pillangós főkötője is csupa lucsok lesz. De hát ez semmi. Azért csak mégis jól mulatnak.

A vendégek közt ögyeleg a két házörző kutya is, és nem lehet segíteni, mert az ajtót a nagy hőség miatt nyitva kell tartani. Kikergették őket, de visszajönnek. A kutya is szereti a lakzit. Annak dacára, hogy minduntalan vagy a lábukra vagy a farkukra hágnak. Az igaz, hogy ők se hagyják szó nélkül, vonítanak, a fogukat vicsorgatják, sőt az iménti a Bodri beleharapott a Lányiné asszonyom lábikrájába. (Hogy ki tudja válogatni az ilyen oktalan állat is, hogy mi a szép.)

A Lányiné lábát épp most borogatják a konyhában (a selyma Nagy Pista is nézi – hogy vakuljon meg). A szoba legközepén a vőlegény rakja, aprózza lélekszakadtig. A Katuska csinos, ejnye, de csinos. Hajlik a dereka, mint a kígyóé, még talán sziszeg is. A koszorú egyik vége leoldódott a fejéről, s messze eláll, mint egy szarv, de így is illik neki. Elszabadul a vőlegénytől, illegeti-billegeti magát előtte, majd nekiszilajodik, úgy megforog, mint egy karika, s ilyenkor a koszorú is forog a fején, s az elálló vége megkarmolja, megcsiklandozza a közellevőket. Forog, forog, majd megint tovasiklik, elfonódik a párok közé, bolyong, előbukkan, megint eltűnik, a vőlegénye pedig topogva kergeti, üldözi, hol eléri, már elfogja, hopp, megint elvesztette. No semmi, majd elfogja, ugrik előbb egyet, mint a kecske, megütögeti a combját, s ölelésre tárva a két karját, kergeti, kergeti, kurjantván:

Jaszom pan, velki pan,
Tojo je moj tulipan.

(Úr vagyok, nagy úr vagyok,
Ez pedig az én tulipánom.)

Megcsörgeti pénzét a zsebében, s aztán kihúz belőle egy-két tallért, megcsórikálja kezében, fölveti a levegőbe, meg elkapja, aztán odahagyítja a cigánynak:

– Ez se még nem az utolsó. Értsél, more!

A pénz átröpül a fejek fölött, némelyik alantabb a fejek között. Jó szerencse, hogy ki nem üti valakinek a szemét. Ámbár annyi szép szem van itt most egy rakáson, hogy szólni sem volna érdemes egy szemért.

Fáy István szédült e rossz levegőben, a zsvajban, ez emberforgatagban. A csapos már eltűnt mellőle, hát egy tisztos kékbeli urat szólított meg, aki éppen mellette állt, és csattogtatta pipáján az ezüst kupakot, melyre úgy látszik, sokat tartott.

– Melyik, kérem, a házigazda?

A kérezt tisztos egyéniség a túlsó agyarára tolta át a pipaszárt, aztán a bal kezével átmutatott a táncosok hóna alatt:

– Amott ni, az a kövér sertés.

Csakugyan kövér volt a házigazda, lehetett testvérek között vagy kétmázsás. Hanem valami olyan jóságos, kedves, buta pofája volt, hogy Fáy föllélegzett:

– No, ez nem lehet egy gyilkos arca.

Gondtalan vidámság ömlött el lényén, s apró, szürke szemei az ártatlanság boldog fényében csillogtak, amint alánézett, kinek a derekát két kezével fogja, a pajkos szemű, habvállú Hadasiné asszonyomra. De iszen legény még a talpán Griby uram. Bírja még ökelme. Ha nem is táncol lippenősen, mint a városi írrok amott jobbról, azért megadja ő is a módját, még ugrik is egyet-egyet a rettentő testével, hipp-hopp, hipp-hopp, táncosnőjét megforgatja, általfogja, magához szorítja, emelgeti, mártogatja...

De most egyszerre int egy kéz, a cigányok vonója megcsuklik, mindenki elereszti a párját.

Griby uram haragosan fordul meg, hogy ki tette azt. Egy ismeretlen úr áll előtte. Tartása előkelő, hangja parancsoló. A kocsmárosnak jó szeme van. Az megösméri a nagy urat, ki tudja miről, de megösméri.

– Beszélnem kell magával, Griby uram, rögtön, most.

– Tessék! – felelte a vendéglős elfogulatlanul.

– Ez a hely nem alkalmas. Talán, ha egy külön szobát nyitna.

– Ahogy tetszik. Nekem, magamnak, nincsen ugyan semmit titkom, az utasoknak sem állok ma glédába, ma a magam ura vagyok, de minthogy a nagyságos úr...

– Tekintetes vagyok.

– Minthogy a tekintetes úr szegény lakásomra fáradt, ahol mindenki kedves vendégem, bizony azt cselekszem, amit parancsol. Tessék utánam jönni!

NYOLCADIK FEJEZET – KROK APÓ KOMBINÁL

Levett egy kulcsot a falról, egy gyertyát gyújtott, s elől menvén, Fáy a folyosó túlsó végére vezetett, ahol a vendégszobák közül nyitott ki egyet. Krok apó, mint valami kis mókus, utánuk sompolygott a selyem talpával, mert úgy tudott lépkedni, ha akart, hogy a csizmái semmi hangot nem adtak lépés közben. Griby uram tehát nagyon meg volt lepelve, mikor a gyertyát letéve az asztalra, megfordult és két idegent látott maga előtt.

– Az én emberem – magyarázta Fáy.

– Kihez legyen egyébiránt szerencsém? – kérde Griby uram.

– Fáy István, Patakról.

– Ah, hallottam. A párdányi gróf tútora. Mivel szolgálhatok, kérem alásan?

Fáy és Krok feszülten figyelték minden arcizmát, minden mozdulatát, szemeinek kifejezését, de várakozásaik vagy aggodalmaik egyre jobban fogytak. Hanem iszen a nagy bunkó majd csak most következik.

– Mondja meg nekem – kezdte Fáy úr ünnepélyes, emelt hangon, nem tudván menekülni a vádlók szokásos pátoszától –, hogyan jutott ahhoz a ruhához, melyet testvéröccsének, az ungvári doktor Gribynek adott?

Krok a pápaszemét is megtörülgette előre, hogy jobban lássa, mi történik a beszélő lelkében.

Griby uram ásított.

– Ej no, hányszor kell elmondanom ezt a kis históriát. De persze, minálunk, Kaposon, nem történnek nagy dolgok. Kis bögrékben főzünk. Azaz, hogy semmilyenekben sem. Nem történik itt semmi. Még haláleset sincs hetekig. Most ment el innen a Griffből egy tudós német úr, aki azt mondja, rutén temetést szeretne látni. Mondom neki, most nem szolgálhatok, de várjon, amíg meghal valaki. Hát várt is a szegény pára vagy két hétig, mondhatom bőven költekezett. Megfoghatatlan, hogy hol veszik ezek a németek a pénzt. Aközben azonban mindennap szemrehányást tett nekem, hogy hát mi az, még mindig nincsen halott? A jámbor németnek olyan sora jött ki, hogy azalatt csupa kálomisták haltak és római katolikusok. Utoljára már goromba lett, hogy bolonddá teszem, üres ígéretekkel hitegetem, hát tegnapelőtt aztán méregbe jöttem, kidobtam a Griffből, elküldtem a doktor öcsémhez, hogy az tud élőből halottat csinálni, de én nem.

Jóízűen nevetett ehhez az ötletéhez, regett a nagy tokája, mint a kocsonya.

»Egy gyilkos nem tud így nevetni« – gondolta Fáy és elmosolyodott ő is. Eszébe jutott a Kaporné esete Bozoston.

– Jó, jó kedves uram – állítja meg vidám kacajában a Krok úr szűrő szeme és fagyos hangja –, de a ruha, a ruha?

– Persze. Igaz a. Pedig meglehetősen különös eset. Beszállt hozzám vagy tíz napja egy igen előkelően öltözött fiatalúr. No, ebben még nem volna semmi külö-

nős, mert a Griffben már herceg is hált, a Breczenheim herceg, mégpedig személyesen.

Krok úr ideges lett.

– A kakas csípje meg a dolgát, ne szaporítsa ilyenekkel a szót. Hiszen annyit már mi is tudunk, hogy alvásban a hercegek se szokták magukat helyettesíttetni mások által. Beszéljen már egyszer a ruháról. Nem látja, hogy égünk a türelmetlenségtől?

– Pedig annyira már nem érdekes az eset. Mondom, az az egy különös van benne, hogy a fiatalember megvacsorált, lefeküdt, reggel pedig kijött a szobájából mesterlegénynek öltözve, holott megfordítva szokott történni, a mesterlegény öltözik át egy reggel előkelő úrnak. Hallani ilyeneket Pestről, ahol azok a nagy traktérok vannak.

Fáy a fejét csóválta.

– Megfoghatatlan! Hát azután?

A csöndben, mely beállott, hallani lehetett az öregúr szívének dobogását.

– Hozzám jött, éppen a söntésben voltam. Katuska is bent volt, kérdezte, hogy mivel tartoznak a Szabó Mihályék, adhat-e még nekik, hát a rovások közt kerestem (azóta se akadtam rá, az Isten verje meg), ad egy húszast, hogy azt mondja, elmegy. Gondoltam, rápirítok egy kicsit, hogy ne tartson ostobának. »Ehe – mondom –, az úr más ruhát szerzett tegnap óta.« Rám nézett haragosan, hogy ő azt teszi, ami neki tetszik. »Ez tökéletesen igaz – veszem fel megint a szót –, nem is azért kérdeztem, de látom, hogy az úr a levett ruháit nem viszi magával, hát hogy mi történjék velök?« »Bánom is én – felelte –, csapja el, vagy csináljon velök, amit akar.« Ezzel több szó nem is volt. Ő elment, én pedig a ruhát, mint-hogy igen takaros, de az én testemre nem való, odaajándékoztam az öcsémnek.

– Jól tette! – helyeselte Fáy úr a Griby eljárását. (Szinte látszott rajta, hogy szívesen levetné a saját kabátját is, hadd küldje el Griby uram azt is az öccsének.)

– Hát ez az egész – végezte be Griby uram a különös esetet.

Fáy önkéntelenül megkapta a nagy vörös kezét, megrázta magyarosan, olyan jó kedve lett, mintha új vért eresztettek volna ereibe valami láthatatlan csapon.

– Nem is tudja, Griby uram, mennyire megvigasztalt. Már valami nagyobbtól félttem. No, ez legfeljebb egy kis ostobaság. Ördögadta fattya, csak legalább tudnám, miben töri a fejét? Az isten áldja meg a történetéért, Griby uram.

– Szívesen elmondtam, amit tudtam – felelte az egyszerűen.

– De hol vehette a mesteremberes habitust?

– A biz a Bodolyi szabó komámtól vette. A koma eldicsekedett vele másnap.

Fáy a mély gondolatokba merült Krok felé fordult:

– Hallotta, Krok? Ezt a szabót föl kellene keresni. Hátha előtte elárult valamit a terveiből?

Krok apó összerezzen, mint akit hirtelen felköltenek.

– Dereng már a fejemben, dereng már – motyogta és a tubákos szelencéjéhez nyúlt, hogy megsarkantyúzza az agyvelejét.

– A szabó itt van a lakodalomban – jelenté ki Griby –, akár ideküldhetem mindjárt.

– Ez már szerencse – szölt Fáy, meglegegedetten petyegtetve az ujjait. – De most jut eszembe, hogy egy kis vacsorát is bevennénk, azért hát küldjön be, kedves gazdám, valami enni és inni valót, a legjobbat, ami van. Azonfelül Vidonkával is lesz egy-két barátságos szavam, de majd csak később. Egyelőre csak a szabót kérném, meg a vacsorát.

Griby uram sértődve rázta a fejét e beszéd alatt: hogy nem lehet az. No, még mit nem kívánnak tőle? hogy ide küldje a vacsorát? Nem biz ő! Az urak ott voltak a násznép közt, következésképp ott isznak és esznek a násznép közt. Úgyis mindjárt kezdődik a tálalás és legalább pénzbe se kerül, holott itt a külön szobában meg kellene méregdrágán fizetni, és amellet mégse volna olyan jó se a bor, se az étel.

– Köszönöm a hozzánk való szívességét, gazduram, de ha jót küld, akkor itt is jó lesz.

– Ami jó van, odaát elfogy – felelte Griby uram mogorván –, mert tudom én, mi a becsület, hogy más az olyan vendég, aki híva, vagy nem híva az emberhez jön, meg más az olyan vendég, aki csak úgy bevetődik a Griffbe. Különbséget tesz ám az ember.

Valósággal össze kellett szednie Fáynak minden elokvenciáját, hogy megengesztelje a jóízű vendéglőst, (mennyire más ember ez, mint a doktor-öccse, mivelhogy a tudományok nem rontottak rajta). Hogy így, hogy úgy, nekik még itt tanácskozni kell, nekik még nagy soruk van. Aztán, hogy törődött, öreg emberek, stb. Végre nagynehezen megígérte, küld nekik valami harapni valót és komáját is földirigálja, »ámbár – mondá –, ki tudja, át akar-e jönni, mert tetszik tudni a közmondást: „mihelyt szabó, mindjárt báró”.

De ezt a közmondást éppen nem osztották a kaposi nemesek, sőt apprehendáltak Bodolyira, hogy a Griffel átellenben levő házára a következő hivalkodó címtáblát tétette: »Nemes Bodolyi Máthé de Bodoló et Réna szabómester.« Szerintük a szabóság derogál egy nemesembernek. Ők is csak szítások, rostások, de az nem lealacsonyító. A szita végre is asszonyszemélyek játékszere, egy királyné is a kezébe veheti, de nadrágot varrni... meg befoltozni. No már ez az utolsó mesterség. És még kiírta a predikátumot is! Bizony isten szégyen! Merő csúfságból toldtak hát a két predikátumhoz még kettőt, és hitták egymás közt »de Bodoló et Réna, de vasaló et céna«.

Kisvártatva kopogás hallatszott az ajtón. No lám, mégis ájtott Bodolyi uram. Mikor belépett, éppen annak a tisztos tekintélyes személynek bizonyult, akitől Fáy a gazdát kérdezte odaát. Nem tudott egyébiránt semmi főbenjárót. De azt a semmit, amit tudott, nagy prozopopeával adta elő. A fiatalúr eljött hozzá úgy estefelé, éppen mikor a tehenek jöttek (egy kis dolgom volt, mert hat darab van, hála istennek), kiválasztott egy fekete mándlit, finom gombkötő munkával, apró dinnyegom-

bokkal, aminőt a fiatal mesteremberek viselnek, ugyancsak egy fekete nadrágot és mellényt. Csak annyit mondhat (mivelhogy az urak a teljes világosságot akarják), hogy úgy állt a ruha, mintha ráöntötték volna, és hogy tisztességesen kifizette.

– No, ezzel nem sokat okosodtunk – jegyzé meg Fáy, midőn eltávozott –, hanem hallja, Krok apó, maga okos, tapasztalt rendőr, mit gondol most már ezek után?

– Azt, hogy a gróft nem ölték meg, és nem lett öngyilkos. Mert az öngyilkossághoz nem kell ruhacsere.

– Én is azt hiszem. Hála istennek, hogy már ennyire is vagyunk.

– Ami engem illet, én már tovább vagyok, én már azt is tudom, hol van és mit csinál most.

– Ne mondja! – kiáltott föl Fáy egy kételkedő oldalpillantással.

– De bizony mondom, csak még előbb egy kérdést teszek a tekintetes úrhoz. Van-e Bozoston a kertésznek segédje?

– Nincs.

– Bizonyosan tudja?

– Bizonyosan.

– Egy Veres Mihály nevezetű?

– Nincs, ha mondom.

– No, hát akkor a macska egyen meg engem, ha a párdányi gróf ebben a szempillantásban nem kertészlegény, Veres Miska név alatt.

– Ugyan, ugyan, Krok apó! Mi bújt volna a kölyökbe? És honnan tudhatná ön azt? Valóságos bámulattal nézte a kis embert, amint ugrál, hadonászik, körbe kering a szobában, fontoskodásában fölhúzva szemöldjeit a homloka tetejére.

– Azért tudom, mert a szemetes papírok közt találtam egy Veres Mihály kertészlegénynek kiállított bizonyítványt a gróf írásával és az uradalom pecsétjével, de mert a pecsét rosszul nyomódott ki, a gróf nyilván eltépte, másikat írt magának. Én azonban akkor még semmi súlyt se fektettem erre a firkára, tehát össze se ragasztottam.

– Ez bizony igaz lehet, de hol van hát és hogy tudja, hol van?

– Mert csak két helyen lehet. Vagy, hogy a pörét előmozdítsa, Röszkén állott be kertészlegénynek Dörynél és áruhában titkokat fürkészik a »feleségéről«, vagy hogy csak figyelni áruhában az ellenfél mozgulatait.

– Hm. Ez nem is volna rossz. De juvenus ventus, annyi furfangot, ilyen okosságot, nem tennék fel róla.

Krok apó fölényesen vigyorgott, orrára téve a hüvelykujját.

– Vagy pedig elolvastván a Bernáthné levelét, arra a hírre, hogy Piroska kisaszszony beteg s az öreg Horváth Miklós úr nincsen otthon, elhatározta, hogy mint a mesebeli királyfiak, szolgálatot keres imádottja udvarában, s haját, szakállát

lenyíratván, nehogy fölismerjék, ott epekedik éjjelente az elérhetetlen bálvány ablaka alatt, kovácsolva a terveket, lesve az alkalmas percet, hogy legalább távolról láthatná.

Fáy élénken ugrott föl, az asztalra csapván nagy tenyerével.

– Elég, elég, Krok apó! – kiáltá elragadtatással. – Maga mégis roppant okos ember! János gróf olyan bizonyosan Bornócon van most, mint amilyen bizonyos az, hogy én most mindjárt táncolni fogok örömben. Mégpedig azzal a Hadasinéval. Eb, aki meg nem teszi.

Ezzel fogta kalapját, ment, de még az ajtóból beszólt:

– Vacsoráljon hirtelen valamit, Krok, aztán upre púpos, vágtsasson ki a kocsimon Bornócra és hozza ide János urat, parancsolom neki, hogy azonnal jöjjön. Én pedig átmegyek a lakziba, nekem ott még fontos dolgom van.

Odamenet a sötét folyosón föltekintett hálásan az égre, melynek miriád csillagja biztatóan ragyogott a fönséges boltozaton.

– Szamár fiú – sóhajtá –, olyan, mint a darázs, ostromolja, veri a csukott ablakot, mely mögött a mézes virág van. Hej, pedig nem onnan kell azt kinyitni.

KILENCEDIK FEJEZET – A VALÓSÁGOS TEHÉNKE

Fáy ravasz dolgot forgatott elméjében. Biztos volt, hogy Vidonka Józsinak Dőry adott pénzt, s ő menesztí külföldre, hogy Buttlert elüsse a legjobb tanújától. Szóval, Vidonkában nem bízik Dőry. Ebből aztán az is kitetszik, hogy Dőry se vesztegeti az időt hiába, és ami tanú majd megjelenik a szentszék előtt, az mind zsinórra fog vallani amellet, hogy a szent esküvő rendben folyt le.

Nagy gyámoltalanság volna ily viszonyok közt ezt az egy jó tanút elbocsátani Lengyelországba vagy esetleg Amerikába. Sőt ellenkezőleg, mindenáron meg kell Vidonkát szerezni úgy, hogy körmeik közt tartsák. Isten különös rendelése – gondolta Fáy –, hogy éppen útjába vetette ezt a Vidonkát.

Azért sietett oly mohón a lakodalmasokhoz, s ereszte egyedül az öreg Krokot. Griby uram megörült, amint meglátta (tudtam én azt, hogy a tekintetes úrnak derék embernek kell lenni), mikor később belevegyülván a mulatók közé, egy csárdást is elaprózott Hadasiné asszonyommal, akkor meg már éppen a vérét is ontotta volna érte.

Alig várta, hogy alkalmat kerítsen egy szögletbe vonni a vőlegényt, és egy kicsit szondírozni a talajt.

- Azt hallom, fiatalember, hogy maga elhagyja az országot.
- Van ez nem különben; mit tudja csinálni szegény ember?
- Mégis nagy kár, hogy ilyen derék ember, ilyen nagy tehetségű mester idegenbe megy.
- Bizony nagy kár – hagyta rá Vidonka elérzékenyülve.
- Én igen sok szépet hallottam magáról.
- Igazat mondták. De mit érti? Muszaj elmenni. Ha muszaj, muszaj.
- De lássa, én olyan bolond ember vagyok, aki szeretek arra áldozni, hogy a hazai erőket támogassam. Mit szólna ahhoz, ha én azt mondanám, hogy én magát uradalmi asztalosnak alkalmazom, tisztességes fizetés mellett, ahol kedvére kifejthetné tudását, tehetségét.
- Sírnam, de mégis azt mondanék, muszaj menni... Daj te mi pokoj! (Hagyjatok békét.)

Fáynak szárnyakat adott a küzdelem hevülete. Tudta, hogy most Dőryvel áll szemben, hogy ez csata. És a csatában minden eszköz jó.

– Lássa, pedig milyen jó dolga lenne, kastélyban lagnék a kis feleségével, olyan úr volna, mint a tisztartó, nemzeti uramnak szólítanák az uradalmi huszárok is.

Vidonka sóhajtott.

– Az uradalomnak erdeje van százados diófákból, olyan diófákban turkálhatna, hogy három férfi karja összevéve nem éri be.

Vidonka hörgött. Minden arcizma vonaglott a keserűségtől.

– Aztán más az, polyák parasztoknak ládákat csinálni, meg szuszékokat és más, aranyozott szekrényeket alkotni, amikben hercegnők, grófnék tartogatják a se-lyemszoknyáikat.

Vidonka reszketett. A fölkorbácsolt dicsvágy a hátgerincét hasogatta.

– Nagy fizetést kapna készpénzben, zsírt, gabonát, tüzelőfát, kiköthetnének minden elkészült remekért még külön néhány aranyat, azonfelül tehéntartása lenne a felesége számára.

Micsoda? Egy tehén a Katuskának? Egy igazi, valóságos tehén. Amelyik nem az ő szénájukat enné, de nekik tejelne az istállóban. Még talán tarka is volna. Persze, nagy tögye lenne neki és gombok a szarvain, hogy a Katuskát meg ne döfje...

De már ez sok volt Vidonkának. Elkezdett előbb könnyezni, mindig jobban-jobban, míg végre nagyon ellágyítván őt a sok bor is, valóságosan bőgött, mintha ő lenne az a bizonyos tehén.

– Nem lehet, semmit se nem lehet – kunkogta fuldokló hangon. – Én már vagyok eladva.

Fáy uram erre se mutatott meglepetést.

– Nem baj az, visszafizetnék a pénzét az illetőnek.

Vidonka elgondolkozott egy kicsit. Látszott a rettenetes habozás az arcán. Aztán csak a kezével intett szomorúan:

– Az se nem érne semmit, vége van. Aki engem megvette, az nagyon hatalmas ember, és amit mondta, mondta, az jönne flintával és bum, lőne rám és fuk, kiröpülne belőlem lélek és mégsem volnék nemzetes asztalos uradalomban és Katuska se lenne enyim felesig.

– No hát, az nem úgy van. Mert az az illető hatalmas úr hatalmas lehet otthon a maga szemetjén, vagy még a környékén is, de ahová magát tenném, ott már megint más hatalmas ember van és pedig százszor hatalmasabb ennél, aki ott már annyira semmi, hogy a kutya se ugatja meg.

De iszen, mester Fáy uram a persvadeálásban (nem hiába volt olyan híres vice-ispán), teljesen megrendítette a szegény Vidonkát, úgyhogy az ettől fogva úgy járt-kelt, ödöngött a társaságban, mint a szédült légy. De mindez még nem látszott elégnak. A mérték még nem billent Fáy felé, csak imbolygott ide-oda. Fáy érezte, hogy még egy verdungot be kell tenni a serpenyőbe. Elővette Katuskát is meg Griby uramat is az ajánlataival, ugyancsak nagy bolhát eresztett a füleikbe, mire sűgás-bűgás támadt hármajok közt, hol az egyik puhította Vidonkát, hol a másik, valóságos fölfordulást okozván a násznép közt is. Nyomasztó a kedélyekre, ha látják, hogy a családban valami zűrzavar uralkodik. Egymástól kérdezik a vendégek: »Mi az ördög van ezek közt? Nem hallott valamit, komámuram vagy sógorasszony?« Maga a Vidonka vőfélye a Döry báró Gergely nevű kancsal hajdúja is (de itt úrias öltözetet viselt, és megyei esküdtnak adta ki magát), neszelni kezdett, mint a vizsla, teringette, itt foly valami, de ha odalépett, ahol együtt beszélgettek, tárgyaltak, egyszerre közömbös dolgokra fordították a szót. Szóval

ingadozott a serpenyő, míg végre ráesett a Katuska szép szemeiből egy könny-csepp, az első könny az új asszony szemeiből; micsoda rettenetes sziklamozdító ereje van annak. Nem egy verdung az, de sok mázsa. A könnycsepp kibuggyant a lecsukott fekete pillák alól, és a mérleg fölbillent Fáy uram javára.

Éjfél tájban visszavonult Fáy a szobájába, de nem vetkőzött le, várt, tudta, hogy meg fog érni az ő gyümölcse. Egy csöppet se volt meglepődve, midőn nagy óvatossággal megnyílt az ajtó, és Vidonka besurrant, aztán térdre vetette magát előtte:

– Eljöttem, kedves patronuska, és vállalom mindent, tetszett amit mondani. Isten nem adta nekem bátorságot, de felesigem adta ide az övé bátorságot, és most van bátorság, vállalom uradalmi nemzeti asztalosság és tehinkét. De aztat még nem elég. Mert még van itt a lidérc nyakamon. Az a fenesig. Eztet nem bírja a Vidonka lerázni. Van eskü is. De aztat vagy hallotta vagy nem hallotta istenke, ha nem hallgatta oda. Isten meg is bocsátja. De a lidérc, az nem ereszt.

Vidonka aztán bevallotta, hogy Döry ezer forintot adott neki és még kétezret ígért, amin majd Lengyelországban házat, műhelyt vesz neki a Gergely hajdú, ki ma éjjel kíséri el egy fölfogadott tót szekéren, mely már ott áll az állás alatt. A kétezzer forint is még a Gergelynél van a mellényzsebébe bevarrva. Vidonka azt se hallgatta el, hogy a feszületre tette le Döry előtt az esküt: isten megbüntesse, föld be ne vegye a csontját, ha húsz esztendeig visszatér Lengyelországból, ahol idegen név alatt fog élni. (De ha eszerint nem menne el Lengyelországba, hát akkor vissza se térhetne onnan, és nem szegné meg az esküjét.) Csakhogy ha az ő esküje nem baj, nagy baj ám a Döry esküje, mert ő meg arra esküdött meg, hogy ahol meglátja, ott lövi le (ti. Vidonkát). Persze, ha sehol se látja, hát sehol sem lövi le. Ezt is még ki lehet kerülni. De a lidérc, a lidérc, akit melléje adott, az a nagy veszedelem. A gonosz hajdú mindenütt vele megy, minden mozdulatát lesi, hát a lidérc ellen kellene még valamit kigondolni a tekintetes patrónusának, és akkor mindjárt nyele volna a fejszének.

Fáy gondolkozott egy darabig. Bosszantotta, hogy elküldte a fogatát.

– Van-e a vendéglősnek kocsija? – kérdé.

– Van.

– No hát, az egész dolog egyszerű. Le kell egy kicsit itatni a gonosz Gergelyt, azalatt a vendéglős befogat, és a kocsija megáll valami kitűzött helyen a városban. De előbb már itthon ráteszik a menyasszony ládáját, dunyháit. Akkor aztán egyszer csak, senkitől se búcsúzva, kimegy a menyasszony, mintha le akarna nagy álmosan dőlni valahol, de voltaképpen a kocsihoz megy, az én huszárom künn fogja várni a Griff előtt és elkíséri.

Vidonkának megvacogott a foga.

– Jajajaj! Éjjel? Huszár? Fiatal asszony? Ebben nem beleegyezem. Ami nem lehet, nem lehet.

– Ej, micsoda bolond féltékenység, ne legyen képzelődő. Hiszen a huszár öreg fickó!

– Hol ötlet lehetne előbb megnézni?

– Hát akkor csináljunk más tervet. Tűnjenek el mind a ketten, mintha csak csókolózni mennének a pitarba, vagy a konyhába, ahogy ez már szokás ilyenkor.

– Szokázs, szokázs – hagyta rá Vidonka csillogó szemekkel –, izz már voltunk máma vagy kétszer.

– Nos, most harmadszor nem oda mennek, hanem elvezeti a huszár a kocsihoz, felülnek, aztán köd előttük, köd utánuk, meg se állnak a bozosi kastélyig, ahova a tisztartónak levelet visz a hajdú, hogy mindenekkel ellássa, szállásukat rögtön berendezze és mindenki ellen megvédelmezze.

– És Gergely? – kérde Vidonka aggódalmasan.

– Gergely pedig egyszer csak keresni kezdi, de már akkor hűlt helyük lesz. Üresre koppan a foga.

– De hátha utánunk jön?

– No, csak azt próbálja meg, tudom lepedőben viszik onnan haza, mert olyan huszonnégy botot rendelek számára a tisztartónál, hogy holta napjáig el nem felejt. A tisztartó pedig annyira pontos ember, hogy a kamatokat se tartja vissza.

Erre aztán röhögött a Vidonka, tetszett neki ez a vidám bepillantás a jövőndőkbe. Mire elszántan nyújtá a kezét:

– Így már jó. Itt az enyim becsületes marka.

Parolát fogtak, s Fáy arcáról a diadalmas megelégedés sugárzott. Nagyot fújt, mint aki valami nagy munkát végez. Édesdeden fűzőgette gondolatait. »Most már megnyertük a pört. Szeretném, ha Pereviczky látná, mire képes egy volt vicispán.« No, de most már szó sincs a lefekvésről. Még sok eligazítani való dolga volt, megállapodni a kocsira nézve Gribyvel, aztán a huszárával kellett beszélni, meg a levelet megírni Buday uramnak:

»Domine dilectissime!

Bizodalmas barátom uram!

Vidonka nevű asztalost fogadtam uradalmi asztalosnak, ki is a pörben tanúnk léssen, s őt Döry uram gonosz praktikával elsikkasztani akará szemünk elől.

Legyen rá gondja, dilectissime, hogy asszonyostul együtt elláttassék, tejbevajba fűrosztassék, nemzetes uramnak szólíttassék. Kit is fölvenni immár de jure nekem nem lehetett, de mégis fölvettem őt, mert úgy kívánja a prudentia.

Vigyázzon is rá, mint a két szeme világára, mert meglehet, hogy üldözni fogják, az is meglehet, elcsalogatni próbálják.

Obligatus servus

Stefanus Fáy de Fáy.

P. S. Comes Joannes in amore proficiscens offensus est, ebadta. (János gróf szerelemben utazva megtaláltatott, ebadta.)«

És még azután se tudott lefeküdni, míg csak minden úgy nem történt (vagy két óra tájban éjfél után), ahogy azt provideálta és eligazította.

Akkor aztán magára zárta az ajtót, bedugta egy vánkossal az ablakot, hogy a zene ne hallassék át, levetkőzött, és csakhamar csöndesen elaludt, azt álmodván, hogy fiatal gyerek volt, és egy vadgalambtojást szedett ki, vitte, vitte haza nagy örömmel, nagy lihegve és hogy volt, hogy nem volt, ott találta Pereviczky uramat, csak hogy mintha nem Pereviczky lett volna, hanem egy kotlóstyúk; a tojásba belezsibbenti a csőrét, kettérepeszti a héját, hát csak kiugrik a tojásból egy kis csúf fekete macska, Fáy felé futott nagy miákolással, a lábai pedig úgy kopogtak, mintha négy kis kőbuzogány lenne, nem macskaláb. Ettől aztán úgy megijedt Fáy uram, hogy felébredt.

A nap már magasán fönn járt az égen, és besütött a vánkos végeinél az ablakon. Odakünn az ajtót kopogtatta valaki. Ah, milyen jó! Hát mégsem a kísérteties macska kopogott.

– Szabad!

– Én vagyok, kedves gyámatyám!

– No csak hogy itt vagy, fintyi-fantyi! Hadd diskuráljak a fejeddel. Megyek már, nyitom már, szép mákvirág!

Kinyitotta az ajtót, s előtte állt egy olyan mesterlegény, mint a patyolat, aminőt csak a mézeskalács szívekre festenek, de a valóságban igen ritka, mert a mesteriség valahogy megváltoztatja az arcokat. A mézsároslegény kövér lesz, tokát ereszt, fénylik az arcbőre, azt mondják, a meleg állati testek gőzölgésétől, nyúzás közben veszi föl magát ennyire. A szabólegény vézna lesz, szeme beesik, háta kidudorodik, a kovácslegénynek a homloka ráncosodik meg, és az arccsontja széjjelnyő a hatalmas porölyütésektől. Szóval, minden mesteriség rányomja a maga bélyegét az illetőre. Éppen tegnap este beszélt valaki a lakodalomban, hogy Debrecenben abban való töprengésében bolondult meg a múlt hetekben egy tudós professzor, hogy miért víg minden csizmadiainas, és miért szomorú minden csizmadiamester?

Buttler csinos volt az abaposztós ruhában, a kordován csizmákban, napbarnított arccal. Fáy valóságosan megijedt. Az jutott eszébe, hogy ha ez most így meg Bozosra, Vidonka »nemzetes urat« mindjárt kileli a hideg féltékenységeiben, és még talán meg is szökik Katuskájával.

– No, hát gyere be és ülj le!

Se meg nem ölelte, se kezét nem adott neki, mint egyébkor.

Hozzáfogott a mosakodáshoz, az öltözködéshez, miközben egyre pörölt, egyre korholta:

– Már megint micsoda ostobaságot cselekedtél? Ha az öreg Horváth megtudja, még megharagszik és cserbenhagy. Tudod, milyen különös ember. Általában mindenki előtt gyengeségszámba megy az ilyen. Az a vélemény lesz rólad, hogy puha karakter vagy, hogy nincs benned férfiasság. És mennyit mulasztottál az-

óta? Mit mondtam én neked? Azóta már ott kellett volna lenned Pozsonyban, fűt-fát megmozgatni az összegyűlt főpapok és dignitáriusok közt. Te ahelyett elmégysz sóhajtozni, gitárt pengetni, s míg őrzöd a lányt ott, azalatt itt elveszted a pörödöt, meg a leányt. Hja, pajtás, így nem lehet ezen a világon boldogulni.

Buttler lehajtotta a fejét, mint egy bűnös, és nem felelt semmit.

– Most már üthetjük bottal a követek nyomát. Azaz, hogy nyomuk sincs, ha csak az nem, amit a bütykös ujjaiak hagytak a pozsonyi kártyaasztalokon. Most már a mezei munka szétugrasztotta őket. De ettől eltekintve is, hogy lehet ilyet csinálni? Hát illik ez magyar mágnáshoz? Hát komédiás vagy te vagy hegyi rabló, vagy az Aesopus farkasa, aki annyiszor cserél alakot és bőrt, ahányszor kíváncsi? És ami a legcsúnyább, nem gavallér dolog egy ártatlan szűzet infesztálni, gyanúba keverni! Ej, ej, János fiam, hogy ezt egy nemesembernek a lelke meg nem súgja!

– Nem bírtam a szívemmel – hörögte Buttler. – Megírták, hogy beteg, éreztem, meghalok, ha nem lehetek közelében.

– Ej, ostobaság. Mitől halnál meg? Láttál már te valaha bögrét azért eltörni, mert nem lehetett a rezedás virágcserephöz közel?

– Esküszöm, gyámatyám, hogy nem volt szándékom vele találkozni, csak tudni akartam percről percre, hogy van. Hisz olyan boldogtalan vagyok!

Szép szemeit fölemelte Fáyra, s azokban annyi bánat, annyi fájdalom volt, hogy az öreg megsajnálta – és kezdett csöndesen megretírálni.

– Csak képezed azt a nagy boldogtalanságot! Vele jár az a szerelemmel. Hiszen a szerelem nagy gazdagság, te csacsi. Csak nem elégít ki alaposan. A szerelmes sohase boldog annyira, hogy he hiányoznék valamije, és soha nem lehet annyira boldogtalan, hogy ne maradjon olyan valamije, amit a világ minden aranyáért oda nem adna.

Buttler lelkére úgy hatottak a táblabíró bölcs szavai, mintha balzsam csöpögne a szájából, szelíden ingatta útiportól szürke fejét.

– Hát ugye igazam van? Mi? Mennyiért adnád oda, hé, azt a tényt, hogy az a fityfirty Piroska a világon van, azzal szemben, hogy ne született légyen a világra? Vagy azt, hogy téged szeret és nem más? Mi? Nem szólt semmit. No, látod, fityi-fantyi, hogy voltaképpen boldog ember vagy.

Ezzel, amint a mellény ujján átbújtatta karját, egyúttal kinyújtá messzebbre egy kicsit, s olyan kedélyes barackot nyomott a Buttler fejére, hogy az egyszeribe elkezdett mosolyogni, mert ez a teljes kiengesztelődés jele, másrészt, mert már beledisputálta Fáy, hogy nem boldogtalan.

– Aztán láttad-e legalább? – faggatta későbbben, inkább csak tréfálkozva.

– Dehogy. Azóta mindig fekvő beteg, ma lett volna először szabad fölkelnie egy félórára, és az ablakhoz ülni, előre ábrándoztam erről a napról – de hát a Buttlerok átka –, éppen ma küldte értem gyámatyám azt az embert.

– Krokot. Nini, az igaz! Hol hagytad az öreget?

– Bement reggelizni az ebédlőbe.

– Vékony mulatságod lehetett, hékás, nyestél, ültetél, kapáltál, ábrándoztál, csodálkozom, hogy meg nem szöktél.

– Ellenkezőleg, megelégedett voltam, mert mindig hallottam felőle a bejáró leánycselédektől. Ezek elmondták, hogy éjjel lázámaiban a vőlegényét emlegeti, vele utazik hajónkon, tutajokon, felhőn ülve, a naptányérba kapaszkodva. Édesség ezeket hallani.

– Ugye, kujon, és hogy híreket kapj, persze udvaroltál a bejáró frajláknak?

– Hogy teheti föl? – tiltakozott János gróf.

– Nono, ne haragudj, egyiptomi József. Nem azért mondom, nem azért; ámbár minden kutyában van kutyaság – ezt a nézetemet főnntartom –, viszont nem minden kutya eszi ki a velőt a csontból, csak megnyalogatja, tudod, csak úgy játszik vele. Nem igaz, mi?

Buttler a fejét rázta, hogy nem igaz, és fülig pirult ezeken az istentelen beszédeken.

– Jó, jó, hát hagyjuk el. Már semmit se bánok. Csak azt röstellném, ha valaki fölismert volna.

– Közel se mentem a főépülethez, csak éjjel, mert a Bernáthné néném mindig ott rezsgett, féltem, rám ösmerne. Csak egyszer szállt meg a kísértés.

– Ugyan, ne beszélj! Hát mégis?

– Mióta Piroska lábadozik, mindennap egy bokrétát kellett neki kötni, és fölküldeni a szobalányától. Egyszer aztán én akartam kötni a kertész helyett, hogy egy levélkét csempészhessen bele, de a gazdám félre lökött: »Eredj, te tökfilkó, mit tudnál te?«

– És nem ütötted pofon?

– Mindent türtem, csak ott lehessek, hogy el ne csapjon.

– Hát most hogy váltatok el?

– Nem akart elbocsájtani azzal az indokolással, hogy most, mikor már betanított, töltsen ki az esztendőt. De ez a Brok vagy Krok ördöngösen ravasz fickó, megsúgta a kertésznek, hogy ő titkos rendőr s mutatta az iratait is, és hogy én meg a híres Bavtya Demeter vagyok, a Jánosik rablóbandájából. Erre azután megrémült a német, mert egy Müller nevezetű a kertész, és mindjárt kifizette a béremet, ami arra az időre esett, négy huszast.

– Megvan-e a négy húszas? – kérde Fáy, ki éppen a választékával bíbelődött a tükör előtt, két egyenlő részre osztva ezüst haját a feje közepén.

– Itt van a zsebemben.

– Jól tedd el fiam, és majdan add oda a menyasszonyodnak – mondá Fáy meghatva –, mert bizony mondom néked, jobban meg lesz ő neked véve, ha szíve jó, ezzel a négy húszassal, mint az összes Buttler-uradalmakkal.

– Oda fogom adni, gyámatyám.

– Ohó! Hohó! Majd csak akkor, ha én mondom, előbb nem. Általában egy komoly szavad van hozzád, Párdány grófja! (Arca ünnepélyes, szinte fölségesen méltóságos jelleget öltött, s hangjának érce mélán csengett, mint egy templomi csengettyű.) Ígérd meg nekem nemesi szavadra, hogy semmi alakban nem igyekszel többé Piroskádhoz férni, csak mikor én megengedem. És azzal aztán szent a béke, ne emlegessük többé ezt a kis ellágyulást, és ne szóljunk róla senkinek.

Buttler odanyújtotta kezét.

– Hogy reszket! – mondta Fáy.

– Mindegy. Amire nyújtom, megtartom.

– Tudom. Talán nem is sokáig kell várnod, mert mi nem vesztegettük el az időt úgy, mint te. Csak láttad volna az éjjel is, micsoda perverzus furfangokat vittem véghez, hogy azt a tót fickót, aki az emelőgépet csinálta a Döry-kastélyban, itthon tartsam tanúbizonyságnak. Majd elbeszélem otthon részletesen. Ígértem én annak mirhát, tömjént, mennyországot, még nemességet is adtam neki, pedig gondolhatod, mennyire utálok a tótokat, mióta megették a tulipánhagymámat. De meg kellett lenni, és azóta már, hála istennek, otthon van Bozoson. Egyebekben sem állunk rosszul. Fischer érsek nekem ígérte meg, hogy részeden lesz, a leendő apósod meg a palatinust nyerte meg. Pereviczky jár-kei Pontiusztól Pilátusig, s azt írja, hogy három-négy hónap alatt ítéletet várhatunk. Egyszóval ne félj, amíg engem látsz!

Buttler felvillanyozva ugrott fel, új lelket öntött bele az öregember, hozzálépett, lehajolt, megcsókolta a kezét.

– Egész életem rövid, hogy mindezt meghálálhassam.

– Ugyan eredj! Nem vagyok én pap – tiltakozik az öregúr elkomolyodva. – Mit is hálálgatnál te nekem? Ne higgy te engem számarának, aki a te háládért töröm magamat. Megvan nekem azért a külön jutalmam. Mert látod, ha egy olyan virtuscselekedetet vágok ki, mint az a Vidonka-féle, mindig azt képzelem, hogy a Mari testvérhúgocskám, a te édesanyád, néz engem az égből, és mondja apádnak: »Mégis nagy kutya az a vén Pista.« És ezen a gondolon aztán úgy kacagok, de úgy kacagok...

Próbálta is legott megmutatni, hogy miképp kacag azon a gondolon, és addig-addig húzogatta a száját meg a szemöldökét nevetésre, hogy egyszer csak előszivárgott a szeméből egy könnycsepp.

TIZEDIK FEJEZET – A LÁTHATATLAN KEZEK

Még zúgnak az erdők az ungi dombokon, de már nem úgy, mint mikor a Buttler sóhajai vegyültek az erdőzúgás közé.

Sok fa kiveszett azóta és kevés nőtt. Öregszik a föld; hűl. Kezdi itthagyni az állatok, a nagy fák és a nagy szenvedélyek.

Hiszen még rakja fészket a madár, és csicsereg a szerelemről. Hiszen még szállnak a Katalinka-bogarak Bozos felől Bornóc felé. De figyel is már arra valaki!

Még látni egy-egy kidőlt határkövet imitt-amott nagy, belevéssett »B« betűvel. De jelent is az már valakit? A bozosi ekék alatt ki-kicsillan valami fényes gomb vagy csat, némelykor kifordul a szöske anyaföld fölhasogatott emlőiből egy úrias csizmasarok. Az eke szarvát fogó rutén paraszt fölsóhajt: »Hej, ez talán még a János grófé volt!«

Aztán megindulnak a mesék a régi jó világról. Hogy volt, mi volt akkor! Hogy rajzottak erre a hintók fullajtárokkal, kengyelfutókkal. A király se jár most olyan ruhában, mint akkor a Buttler huszárjai. Aztán az, aztán ez... mikor az a nagy pör folyt... és a többi, meg a többi.

Úr volt még akkor a rutén is. Kivált tüzelés dolgában. (Most már fánk sincs.) Hevert akkor a kivágott urasági fa mindenütt. Már Buday uram kezdte irtani az erdőt. Akinek kellett, bevonszolt a háza népével egy-egy irdatlan tölgyet az udvarára, azzal mindgyárt az övé lett; nem kérdezték, hol vette. Csak annyi volt, mintha most egy szalmaszálat vesz föl valaki az uraság földjén, hogy a szopókáját kiszurkálja.

A nagy fát aztán az udvarról betaszították valahogy a pitvarba, a pitvar közepén, szemben az ajtóval volt a kemence, oda tölték be a több öles faderék egyik végét, ott meggyújtották, zsarátnok lett, melegedtek, ételt főztek mellette, ha kihamvadt egy darabon, beljebb taszították, amennyi megint befért belőle. Így ment ez napokig, hetekig, úgy fogyott el lassan-lassan a nagy sudár tölgy, ahogy az asztalosok plajbásza szokott elfogyini. Addig azonban természetesen nem lehetett a ház külső ajtaját becsukni, míg a fából tartott, mert keresztül feküdt a küszöbön. Biz ez kicsit alkalmatlan volt, de hát a fa falvágása is alkalmatlan lett volna, s a rutén paraszt a két alkalmatlanság közül az ajtó be nem csukását választotta. Ez mégis kevesebb fáradságba kerül.

A pad a ház előtt, az eperfa alatt az udvaron megint egy pad, aztán még szanaszét egy-két ülőke. És hétköznapon is minden ülőkén ül egy katrincás asszony, mintha kotlóstyúkrok volnának.

Bent a házban tornyos ágyon, dunyhák közt hempereg a menyecske egész éjjel jó öreg reggelig. Fölötte a padlásból kezdődő köteleken egy teknő lóg, abban fekszik a kis rusznyák, az a bölcsője. Ha fölsír, nincs vele sok teketória, csak a lábával rúg egyet fölfelé az anyja, és rengeni kezd az teknő. Lusta volna a bölcsőt ringatni egész éjjel, de a rúgást álmában is megcselekszi. A ringatás munka, a rúgás passzió. És hát ha a teknő nagyon meg találna lódulni, a kisgyerek vagy

kiesik, vagy ki nem esik. Ha ki nem esik, jó, nincs az anyjának baja, ha kiesik, jó, nincs a gyermeknek baja, mert akárhogy az anyja ölébe esik. Ha pedig se ki nem esik, se el nem hallgat sírásával, arra is megvan már a fülbemászó kis danácska, amit félébren, félálomban eldudorász a kicsikének:

Aludj, csöppkém, aludj már,
Gyönyörűket álmodjál.
Istenke küld madárkát,
Apa farag kalitkát,
Mamácska főz maconkát,¹⁴
János gróf hoz cukorkát.

Csupa fogatlan, vén asszonyok, vagy ősz hajú aggastyánok már azok mind, akik egykor azt a cukorkát ropogtatták vagy majszolták. A nagy »pörről« is csak halálomán után ha tudnak valamit.

Pedig az akkor fellármázta az egész országot, Bécestől egész Munkácsig és távol másfele, a brassói öreg templomból hazaszéledő száz asszonyok is arról beszéltek: »vajon mi lesz a vége.«

Protestánsok, katolikusok, papok, polgárok, nagy urak, apró urak mind kotériákba oszlottak; az egész ország azt a pört leste, mintha egy szenzációs színjáték volna – s végétől függne a vetések állása.

Mikor II. József meghalt, bár nagy fölügyelet alatt volt, a ravatalnál valamely istentelen kéz (a rendőrség nem bírta kinyomozni) mégis egy nyomtatott pasquillust ragasztott a szarkofágra, melynek az utolsó két sora így szólt:

Sein Kopf und Herz wird nicht verwesen,
Denn sie sind von Stein gewesen.

(Amit a jó Dugonics András universitás professzora itthon Pesten a »Három arany alma« extrájában, így fordított le magyarra:¹⁵

De szíve és feje bizony meg nem hala,
Mert az mind a kettő kösziklából vala.

Hiszen éppen az! Mindenki attól tartott, hogy a József hagyományai meg nem haltak. Annyira frissek voltak.

A papság vigyázott magára, s óvatos volt az egyház belső életének szellőztetésében. Inkább elleplezték a papi bűnököt, mintsem hogy földerítsék, nehogy egyesek hibája az egész papságnak ártson. A világi nagyok pedig egy nagy falláciában szenvedtek. Józsefet ugyanis akként ábrázolják egykorú gúnyképek, hogy két tarisznya lógott a nyakában, az egyikben volt a papság, a másikban volt

¹⁴ *Maconka* a rutének kedvenc eledele, torna tejföllel keverve.

¹⁵ Dugonics András följegyzései. Franklin-társulat.

a magyar alkotmány. A hadonászó kezével aztán hol az egyikre ütött, hol a másikkra.

A világi nagyok úgy rászoktak erre a műveletre, hogy azután is, mikor József itt hagyta már a két megpaskolt tarisznyát örökre, még mindig összerendezték, ha valaki az egyik tarisznyához nyúlt, mintha attól tartanának, hogy akkor mindjárt rákerül a sor a másikkra is. Pedig az egyik tarisznyában rákok voltak, a másikkban élesztő, és sehogy se függték össze egymással.

Mindegy. A világi nagyok mégis úgy okoskodtak, hogy a röszei házasság ügyét *nagy tapintattal* kell kezelni.

... Ah, ez a *tapintat!* Ez a lompos kutya, ez mindig ott őgyelgett a mi országunkban az igazság lába alatt.

Láthatatlan kezek mozdultak meg. Ki tudja, hol, s egyszerre valóságos sáskaserege indult meg a mindenféle közbenjáróknak részint Patakra, részint a bozosi kastélyba.

A hatalmas Zichy Ferenc grófnak, a nagy befolyású Mária Erzsébet főhercegnő intimusának egyszerre csak eszébe jut, hogy ő voltaképpen rokona Fáy István-nak, minél fogva térsen nála egész házanépével atyafiságos látogatást, amidőn a pipatóriumban kilöki a begyéből, hogy Mária Erzsébet főhercegnő öfensége igen jó néven venné tőle, ha inkább odahatna, hogy az ifjú Buttler gróf béküljön ki ne-jével – ahelyett hogy meghurcolnának neveket, családokat, és megtördelnék az egyház nimbusát.

– De hiszen nem neje, édes Ferencem – felelte Fáy savanyú arccal.

– Hát éppen az, ösmerje el, hogy neje.

– De ha nem szereti.

– Ej, hát nem tud magán erőt venni, ha a közérdek úgy kívánja?

– De melyik az a közérdek?

– A béke, a csend, az egyházi funkciók iránti tisztelet, melyet nem szabad lerombolni a közhitben.

– De ha mást szeret.

– Ugyan, eredj! Ez egy vargához való gondolkozás, aki elveszi a maga Zsófikáját, és az aztán igavonó barma, édessége, szolgálója, barátja, élettársa, tanácsadója. Hát persze, hogy ragaszkodik ahhoz, akit egyszer erre kiszemelt. De más egy úrnál, egy nagy úrnál, aminő Buttler. Annak a felesége csak reprezentál. Arra pedig csak az kell, hogy valakin jól álljon a ruha. Ami aztán a szerelmet illeti, istenem, iszen annyi virág nyílik a világon, azt tépi le egy Buttler, amelyikre éppen vágya támad.

Mindezt kellő mártásban tálalta fel Zichy Ferenc uram, kicsillogtatva a mártásból, hogy bizonyára el nem maradna egy magasabb kitüntetés Fáy részére, ha ez a dolog ilyen simán menne, amire mind komorabb, hallgatagabb lett a házigazda, a végén már nem is disputált, egy szót se szólt. Mikor elbúcsúztak, még egyszer megkérde Zichy uram:

– Hát mégis mit üzensz a főhercegasszonynak? Mit mondjak?

– Azt, hogy én *varga* vagyok.

Ugyanekkor látogatta meg Buttler Jánost Bozoson gróf Cziráky Antal Mózes, a későbbi országbíró, gratissima persona a bécsi udvarnál, a Ludovika császárné kedvence. Úgy volt mondva, hogy a Schönborn gróf vadászatára jött Ungba, de mint a vadászok közül megjegyzé az elmés Lónyai György: »Vaddisznó-vadászatra jött, de egy galambot akart agyonlőni.« Mert innen aztán Bozosra rándult, megbarátkozott Buttler Jánossal, és két hétig mulatott ott, egy diplomata ravasz finomságaival persvadeálva új barátját, hogy ne törődjék Piroskával, hagyja az egész dolgot úgy, ahogy van. A véletlen úgy akarta, hogy éppen ebben az időben utazott arra főtisztelendő és méltóságos Rudnay Sándor erdélyi püspök úr is, ki éjnek idején beszáll vala a bozosi kastélyba, hol is véletlenül legkedvesebb barátját, egykori iskolatársát, Czirákyt találja. No hát most már ott rekedt a püspök is, és ketten összefogva beszéltek János gróf fejével, az pedig nagyon ingatag fej volt: hajladozott, mint a fiatal almafa koronája a szélben.

De ebben az egyben mégse mehettek semmire. Mert hajlik az almafa, törik is, levelét is hullatja, de azt az egyet mégse tudják belebeszélni, hogy ne rózsaszínű legyen a virágja...

Haj, még ezzel se lett vége. A láthatatlan kéz mindent megpróbált. János gróft megkínálták az ungi főispánsággal, de ára lett volna, nem fogadta el.

Eközben történt, hogy a fiatal gróf Schönborn Pál, aki rendesen Bécsben lakott, ungi kastélyába jött nyaralni feleségével, magukkal hozván az akkor híres színésznőt, Clareton Erzsébetet, akit a császár per »kedves macskám« szőlítgatott. Clareton kisasszony állítólag énekelni tanította Schönborn grófnét. Buttler természetesen meghívták magukhoz, s Clareton kisasszony halálosan beleszeretett, amit a szilfid termetű, bájos szirén egy második találkozásnál szemérmatosan be is vallott neki a parkban nagy pirulások között, és – harmadszor már visszautasította a meghívást Buttler gróf.

Mindezeket jó jelnek vették a »Piroska-pártiak«. Az öreg Fáy, ha Bozosra jött derelyére, mint ő szokta mondani (mert Kaporné asszonyom, dacára hogy Griby doktor szerint már meghalt, még mindig főzte a derelyét, ha Fáy odajött), vígan beszélte meg ezeket a kísértéseket:

– Érzik, hogy a szentszék megsemmisíti a házasságot, különben nem szemtelenkednének. Csak tudnám, hogy ki mozgatja ezt a sok közbenjárót? Döry? Annak nincs rá elég ereje. A jezsuiták? Meglehet, valaki mindenestre mozog. A páva tollait látjuk csak, a pávát nem.

Így telt a nyár, tervekkel, reményekkel, Pereviczky bejárta a szentszéki tagokat, hat kanonokot, a causarum auditor generalisnak éppen a múlt héten küldött két színarany tálat a Buttler-kincsekből, azután megtalálta madame Malipaut Nógrádban, Ludányban, a Gyürky-famíliánál nevelősködik; azt beszéli, hogy a röszei pap, Szucsinka, szerelmes volt a Döry kisasszonyba, s reggelenként mindig maga tett egy virágcsokrot az ablakába. A madame meg is pirongatta ezért, hogy nem

illik a tanítónak a tanítványával szemben az ilyesmi. De valami nevezetesebbet nem tudott a madame mondani a Dőry Mária terhére.

Gyakran folytak tanácskozások Bozson, az öreg Horváth is eljött vagy kétszer. Azonfelül a nagy Buttler-rokonság mindig ott rezsgett: a Majláthok, Sztárayak, Perényiek, Lónyaiak, Korláthok, akik mindig a házasság megsemmisítésén dolgoztak. A szakácsné nem győzött főzni néha, Kapornén kívül még a szép Vidonkánét is befogták, aki igazán takarosán festett ropogós fehér kötényében, finom erezetű csipkefőkötyőjében. Ilyenkor ezek a hatalmas főurak maguk jártak be a konyhába parázsért a csibukra, és meg is csipkedték Katuskát, nem törődve vele, hogy ott künn a kiharapott szájú asztalos dühöt fúj ki és keserőséget nyel be.

Csupa zaj, csupa nyüzsgés volt az ős kastély. Az udvart hintók egész sora lepte el, dologtalan úri kocsisok végigudvarolták a falu menyecskéit, ámbár az előrelátó rusznyáktól, aki a fehér portyánkira¹⁶ már új korában vett foltot a térdeknél, sőt már úgy varrják meg neki mindjárt folttal, hogy a folt szakadjon el, ne a fundamentum, nehéz az asszonyt elszerezni.

Nemcsak a rokonság, de a megye előkelő nemesei, az Oroszok, Petrovayak, Ajtayak, Szerencsyek, Bóthok is észrevették a nyitott kaput. Jöttek a gazdag nábobhoz, körüldongták, mint a legyek a mézes fát, megszoktatták a vadászathoz, a kártyához és az iváshoz. Ez pedig jó volt neki. Ha ivott, felejtett, ha felejtett, boldog volt. Így lett lassankint jó cimbora. Játszott, vadászott, dőzsölt velök, részt vett mindenben. Még a megyei közügyekbe is becsalogatták, úgyhogy az őszi megyei gyűlésen föl is szólalt falrengető vivátok közt. A nagy úr mindig nagy úr volt, könnyű annak. Nem valami nagy kérdésben beszélt, csak egy országút megcsinálásáról volt szó. De mindegy azért ő mégis elérte már Kölcseyt. Akik Kölcseyt hallották Szatmárban, meg őt, most habozva töprenkedének: »Nem tudnám megmondani, melyik az erősebb.«

A megyegyűlés után is még folyton tartott az ováció. Sőt, csak most kezdődött. Úgy, ahogy voltak a tettes KK. és RR., felültek a bricskáikba, csézáikba, hintaikba, és elkísérték a »nagy szónokot« Bozosra. Ott lesz aztán a hétvilágra szóló áldomás.

De volt is; őt termen keresztül nyúltak el a csupa ezüstre terített, megrakott asztalok: ökröket vágtak le, nagy raj liba, kacsa lett a halál martaléka, a falu összes főzni tudó asszonyait hirtelen összekurjantotta Buday uram, s lett hevenyében olyan lakoma, aminőről Eszterházy Miklós mesélt, aki a cár koronázásáról jött haza a múlt héten.

Hamar készült, de sokáig tartott, még éjfél felé is ott ültek az urak, kipirosodva, nekilendülve, »szálltak« egymásnak. Szó még a bornál is több folyt, és minden tósztt az ifjú gróftot ünnepelte. Nincs egy nagy kertben annyi virág, amennyit ősz-

¹⁶ *Portyánki* – a rutének szokásos fehér nadrágja.

szeheordtak a beszédekben, se annyi méz száz méhkasban. Kikerestek mindent, ami a gazdát csiklandozta.

Ittak a pör szerencsés kimenetelére, melyben hír szerint egy hét múlva kezdődnek a tanúkihallgatások. Ittak a Fischer érsek egészségére (egy kis előleg nem árt a papoknak). Egy pohos úr (Viczmándy) ellenben arra emeli poharát, aki innen hiányzik. Mert minden megvan a főúri házban, csak egy liliom hiányzik az asztalfőről. Egy liliom, aki most egy bornóci kertben sóhajtozik, illatozik, és várja a napfényt, melyet fellegek takarnak el. De a napot, uraim, elsikkasztani nem lehet.

A tekintetes vármegye tombolva éljenzett. Mert akkor még csakugyan nem lehetett a napot elsikkasztani; az igaz, hogy ma sem lehet, de ma már ennek a rideg ténynek nem éljenezze a vármegye.

Míg bent a liliomok sóhajáról és illatáról volt szó, addig künn hatalmas eső ömlött, és vad orkán csavarta a százados fákat, rázta az ablakokat. A víz beszivárgott az ablakon s egy csomó inas azzal foglalkozott, hogy törlőrongyokkal fogta föl. A vendégek váratlan sokasága miatt az összes házi nép segédkezett, még Buday uram is személyesen hordta föl hóna alatt a boros palackokat. Katuska feketekávé-t szolgált föl, Vidonka pedig a dugókat húzta ki hallatlan ügyességgel a fogai-val.

E percben bevilágítá a villám a parkot, s óriási mennydörgés rázta meg utána a hatalmas falakat, az asztalon táncoltak a csészék és poharak.

Mély csönd támadt, a háziúr megjegyze.

– Valószínűleg ide a házba ütött be a villám.

Ugyanekkor élesen megcsikordult a kapu, s minthogy mindenki figyelt, hallani lehetett, hogy valami nehéz kocsi járt be az udvarra.

– Menjen csak ki, Vidonka – parancsolá a gróf. – Nézze meg, ki érkezett. Szállást és vacsorát kell neki adni, akármilyen utas ember. Kegyetlen egy idő ez! Hallja csak, Vidonka, ha valami úrféle, ide vezetheti.

Vidonka visszatért tíz perc múlva, s olyan sápadt volt, mint a halott, reszkettek a térdei, vacogtak a fogai.

– Hát ki jött? – kérdezi Buttler. – Magának hideglelése van, Vidonka! De miért nem felel?

– A méltóságos grófné van itt – hörgé Vidonka.

– Miféle grófné? – firtatja a gróf kíváncsian.

– Hát a méltóságod övé neje, a Dóry Mária.

TIZENEGYEDIK FEJEZET – KÉT SZÉP SZELÍD ASSZONY A FALON

Kriptai csönd támadt e szavakra, csak a nagy bronzóra ketyegett méltóságosan, ünnepélyesen, tik-tak, tik-tak. A gyertyák kísértetiesen lobogtak a luszterekben, remegő bokrétaalakzatokat vetve a falra, mely tele volt agancsokkal, ökörszarvakkal és mindennemű vadásztrófeákkal.

Gróf Buttler némán bámult Vidonkára, mintha valami elijesztő jelenést látna a levegőben, a tele pohár kiesett reszkető kezéből, diribdarabra tört, szilánkjai szétfecsegték, a nemes nedv pedig, amely benne volt, sárgás foltot képezve az abroszon, egyenesen feléje vette folyását. De most elmaradt a szokásos pajzán fölkiáltás: »Ohó, hohó, ez keresztelőt jelent.« Senki se szólt. Féltek a szörnyű csendhez hozzányúlni, mely száz ember ajkán fagyasztott meg mosolyt, röpke életet, csak a szomszéd termekből hangzott be a mulatozók moraja. Ott még nem tudott a *minorum gentium* semmit.

Buday uram most szakította föl az ajtót, s ez okozta az első zajt. A tisztartó ki-ment volt a kocsizőre Vidonkával együtt, de volt annyi esze, megértvén a történeteket, hogy Vidonkát küldte be elsőnek a hírrel, ő most csak kullogott be megnyúlt, ijedt arccal, de az ajtó vidékéről nemigen mert beljebb menni, onnan nézte Buttlert, annak vonagló arcán a tanácstalanságot, a habozást.

A szegény jó úron, aki igyekezett uralkodni ismeretes rossz szokásán, hogy néha hangosan gondolkozik, most lelki fölindulásában kitört ez a baj, s míg feszülten várta, hova dől el az úr elhatározása, halkan mondá önmagához – de a síri csöndben tisztán meghallotta mindenki:

– Pedig beteg a szegény úrnő.

Talán éppen ez a szó döntő el a Buttler válaszát ebben a végzetes pillanatban.

– Nos, hát mit bámulnak – pattant föl indulatosan, hangja rekedt volt, s egyenesen Buday uramra irányítá dermedt tekintetét. – Mit jelentenek nekem efféléket? Adjának szállást a boldogtalannak, ha idejött. A Buttlerek nem szoktak elkergetni senkit, aki a födelük alá jön, legyen az idegen rabló, koldus vagy ellenség. És nem kérdezik senkitől, hogy ki és hogyan kívánja magát neveztetni.

Ezzel fölkapott egy butéliát, s egy lélegzetre üríté ki az egésztestet.

Buday uram közelebb jött bizonytalan, tántorgó lépéseivel, s így szólt tompán:

– De az úrnő nincs egyedül, méltóságos uram.

– Hát ki van vele?

Habozott egy percig, hogy megmondja-e ilyen nyíltan az egész világ fülébe.

– Vele van... igenis vele van...

– Ki?

– Hogy is mondjam csak? Vele van az úgynevezett »okos asszony« Újhelyből.

De erre szedte is az irháját Buday uram, mert ezeknek a szavaknak a hatását már nem akarta átélni. Jobb lesz, ha csak hallomásból tudja meg.

Szentséges ég! Micsoda zűrzavar támadt erre! Milyen reccsenéssel roppantak össze egyszerre az összes illedelmi korlátok. Ilyen eset! Ilyen hallatlan eset! Ide mer jönni! És ilyen állapotban! A frappáns hír egyszerre kicsiklandozta az emberekből az állatot, az irigyet, aki titkon örül a más bajának, a farizeust, aki sopánkodással rontja a levegőt, a kíváncsit, aki most még többet akar megtudni, a fecségőt, akinek az oldalába a közlékenység ördöge feszíti bele a fúróját. Némelyek fölugráltak, hogy megvigyék a hírt a többi termékbe, mások összevigyorogtak titkon, és ismét mások ujjaikon kezdték számítani a hónapokat, a finomabb érzésűek csak az asztal alatt, de a cinikusabbak már aperte: május, június, július, augusztus, szeptember, összesen öt hónap. Hehehe, öt hónap! A szél még mindig rázta a fák koronáit, odakünn, s néha besüvítette az ablakon: Hehehe, öt hónap! Az óra is megváltoztatta a ketyegését: tik-tak, tik-tak, öt hónap!

Maga Buttler hátrahanyatlott székén, homlokán a halálos verejték gyöngyözött. Mint a becsapott villám fényénél egyszerre megvilágosodott a sötét háttér: a Döry merényletének indoka, a sietség, az örült erőszak és minden, minden. Oh, gyalázat, örök gyalázat! Az ősapák, a páncélos, sisakos Buttlerek a nagy ebédülő faláról fenyegetőleg integettek feléje, haragos szemeikkel, mintha mondanák: »Hát mit szólsz ehhez?« Az óriási termetű Buttler György megmozdította dárdáját, egyenesen az ő testének irányozva.

Reszketett, behunyta szemeit, hiszen csak képzelődés ez a látomány. Oh, istenem, hiszen csak képzelődés. De ha fölkelne az a mocsoktalan György vitéz a sírjából, bizonyára igazabb lenne a szúrásra hegyezett dárda, mint a képen, ahol nyugodtan, függőlegesen viszi fehér lován, ahogy kell egy királyi heroldnak a koronázáskor. A rézharsona is ott van a másik kezében. Bizony az se mozdul, az is csak festve van. Oh, bohóság, bohóság, hiszen minden csak festve van. De vajon ha minden igazi lenne, és ha fölemelné azt a rézharsonát, ha belefújna most, mit kiáltana? Azt kiáltaná, hogy »Öld meg!«

Vére szilaján nyargalt ereiben, melle hörgött, feje zúgott. És az ősapák a György szavára egyszerre csak unisono elkezdtek kiáltozni a falakról: Öld meg! öld meg! Kop, kop. Minden egyes hang egy kalapács volt. És a sok kalapács csattogott a Buttler János koponyáján. Verték, egyre verték be a gondolatot: öld meg, öld meg! Jól van, megölöm – végezte el magában, és gyorsan fölkel.

Minden szem feléje fordult. A lovagteremből hevenyészett ebédülő falai tele voltak fegyverekkel, puskákkal, buzogányokkal, pisztolyokkal. Csak le kellett volna venni egyet. De ezek az urak kicsavarnák a kezéből.

– Engedjétek meg, urak – mondá csendesén, de hangja úgy jött ki, mintha a föld alól beszélne –, egy levelet írok a szobámban az ügyvédemnek erről a kellemetlen esetről. Mulassatok csak.

Egyenesen a szobájába ment. Két szolga vitte előtte a gyertyát.

– Távozzatok!

Kinyitotta az íróasztal fiókját, abban mindig volt egy töltött pisztoly, azt akarta megkeresni. Mélyen alul hevert az írások közt, izgatottan turkált, míg végre kiemelte. Nézi, hát a kakasa alatt begabalyodva fehér pántlika van, meg valami száraz haraszt.

Morzsolja a kezében, mi lehet, talán be is dugaszolta törmelékje a puskaporvezetéket. Fölemeli, megfújja, hát amint kifúj egy szilánkot, egyszerre csak fölépül ebből az egy színehagyott, csipkézett pehelyből az egész harasztnak a hajdani alakja. Ó, istenem, ez az a fehér szegű, melyet az első papírhajó hozott a Horváth-kertből, a bornóci kis patakon, ez az a fehér pántlika, amellyel az első levél volt összekötve. A komornyikja ide rakosgatta be a Patakról elhozott írásait, ereklyéit. Lelke megolvadt a kedves emléken, nem állhatta meg, hogy meg ne szólítsa:

– »Hát mért jössz te mostan ide? Hát mit akarsz te most, mikor én ölni megyek? Az utamba akarsz állni? A pisztolyomat akarod elrontani? Hát mondd meg, mit akarsz?«

A fonnyadt szegfű pedig megmondta neki:

»Akkor arra intettelek, hogy ne mozdulj, maradj otthon, ne menj az erdőbe, mert ott baj ér. Most sem mondhatok mást. Fehér voltam, sárga lettem, de a jelentésem csak most is az lehet: Ne mozdulj, mert baj ér.«

Egyszerre összerезzent. Valaki kopogott az ablakon. Remegve tekintett oda. Ah, semmi! Csak egy madár. Egy lucskos, megázott fecske, aki itt késett, a társai tegnap, tegnapelőtt kerekedtek már nagy rajokban délre. Hogy didergett szegény az ősz csípős hidegben. Az ablakba menekült, de az eső ott is paskolja, belül szeretne lenni. Buttler megszánta. Be kell eresztetni. Hiszen a Mária madara. A szent anyáé.

Letette a pisztolyt, kinyitotta neki az ablakot. A madár besurrant, és ott röpködött a szobában. A csatakos szárnyairól apró vízcseppek potyogtak le a padozatra, a bútorokra, míg végre ráült a nagy, aranyos tükör tetejére, Buttlerék címerére, és ott csipogott kedvesen.

Amint utánapillantott a gróf, meglátta a tükörben önmagát, földúlt, szomorú arcával, kidülledt, vad szemeivel, homlokára lecsüngő hajával. A háttérben pedig látott egy szelíd, jóságos női arcot, melyet az átellenes falról vitt át oda a tükör, az édesanyját, Fáy Máriát, akinek piros ajka mosolyra látszott kihaladni az ő fölizgatott képzeletében, és hallani vélte az édes hangját is:

»Ó, fiam, fiam, hogy akarnál te valakit megölni, aki beeresztetted a didergő madárkát?«

Ez ígézet alatt megfordult, hogy az eredeti festményben mélyedhessen el, hogy kipanaszolja magát előtte. Leült vele szemben az íróasztal előtti székbe, és onnan nézte, nézte, míg csak meg nem látszott elevenedni. Fehér selyemruhája csipkéi suhogtak, páncélszerű, hosszú derekán a gyöngyök csörögtek.

Mellette egy másik kép függött, a Szűz Máriáé. A Tizián madonnájának hű másolata. Éppen az a fönséges homlok, az a tiszta szem, ami a másik asszonyé.

A két kép úgy volt fölakasztva, hogy egymás felé van az arcuk fordítva, mintha látnák egymást, mintha néha beszélgetnének is.

Vajon mit mondanának, ha csakugyan beszélgetnének egymással?

A szüzanya, hiszen azért Isten anyja, bizonyosan csak vigasztalná a másikat; azt mondaná:

– Az én fiam viselte a keresztet. Erős volt.

Erre Buttlerné azt felelé:

– Az én fiam is viseli. Ő is erős lesz.

Így dicsekedne a két anya.

Az ifjú gróf szeméből kibuggyant erre a gondolatra a könny, megnyílt a fájdalom forrása, s ömlött, fogyott, mint ott künn az ég felhője.

Leborult az asztalra. Sírt, sírt sokáig keservesen, a pisztoly is nedves lett, az elfonnyadt szegfű harasztja is. Mikor kisírta magát, megkönnyebbült. Isten megal-kuszik az emberrel, nedvért nedv. A könnyekért a vallás üdítő harmatja. Istennel jó cserélni.

Kitörülte szemeit, eszébe jutottak a vendégei. Sietett vissza hozzájuk, majdnem meggyógyulva, de már akkor néptelenek voltak a termék, a vendégek úgy elszál-lingóztak onnan, mintha kisöpörték volna őket.

A gróf csengetett.

Egy huszár jött be.

– Mind elmentek a vendégek?

– Mind.

– Nyergeltesse meg a lovamat!

Egypár perc múlva ott nyerített a »Parázs« ló az udvaron, a gróf átment szürke köpönyegében a folyosón, egy szögletben ott pipázgatott nagy szomorúan Buday uram; mikor urát meglátta, felkelt tiszteletteljesen.

– Maga még fent van, Buday bácsi?

– Igenis, méltóságos úr. Gyönyörködöm a fergegben. Nem tudok aludni.

– Pedig csak feküdjék le. Öreg csontoknak pihenés kell.

– Mikor jön vissza a méltóságos úr?

– Meglehet egy hét múlva, meglehet egy esztendő múlva, meglehet, sohasem. De maga csak úgy tegyen, Buday bácsi, mintha minden órában rám várna.

– Igenis, értem. Nincs valami egyéb parancsa?

– Nincs. Azaz, hogy mégis. Egy fecske van bezárva az írószobámba, legyen kérem gondja rá, hogy reggel kieresszék.

– Hát »arra nézve«?

– Arra nézve nincs. Isten áldja meg!

Fölpattant a nyeregbe és ellovagolt. Két napig lovagolt egyhuzamban, csak enni, inni, lovat etetni állt meg néhol a falvakban, kis nemesi kúriákban. A nagyúri kastélyokat kerülte, s meg se állt, csak a saját illeházi kastélyában. Ott se tudott megmaradni, csak két napig. Kergette a gond, a bánat. Befogatta ménese legszilajabb lovait, s elhajtatott Patakra, Fáy Istvánhoz.

Az öreg nagy pulykaméreggel fogadta:

– Már megint micsoda számárságot tettél? Miért nem dobtad ki azt az asszonyt? Most már mehetsz vissza a bozosi kastélyodba, ha szereted a gyereksírást vagy ha meg akarsz csókolni az *egynapos Buttler-kisasszonyt*. Éppen ma reggel hozta hírül Buday uram.

TIZENKETTEDIK FEJEZET – LÁZAS NAPOK EGERBEN

Ami ezentúl következik, az egy vég nélküli vergődés és küzdelem.

Beborul az ég, mindjárt reggel, a napot, mely bíborruhában egy kis ideig vidáman lépeget friss harmaton, egyszerre eltakarják a felhőfoslányok, nem látni fényét, melegét nem érezni, de tudni lehet, hogy ott bujdosik a felhők alatt. Hiszen most mindjárt kibukkan és sütni fog. Mihelyt az első felhő nem előlget neki. És milyen hitvány felhőcske! Egy ökör szuszogása is szétkergetné, ha közelébe férköznék.

Ez dióhéjban az egész szomorú történet.

A felhő csakugyan szétfoszlik, már van remény, haj, megint új felhő tornyosodik... s ez úgy megy folyton, míg végre megjön az este, a nap leszáll... itt az éjszaka.

Még szerencsés a meseíró, aki olyan eget fest a meséjéhez, amilyent akar. De én krónikát írok. Buttler itt járt, itt szenvedett közöttünk, és még élnek emberek, még lépten-nyomon találkozom olyanokkal, akik egykor kezét fogtak vele, és belenéztek szomorú arcába.

A pört tárgyalásra tűzte ki a szentszék október negyedikére, de a tárgyalás nem volt megtartható, mert az elnöklő érseknek hirtelen megfájdult a hasa. Azt mondják, valami rossz gombát evett. A kanonokok ijedtükben, hogy az érsek meg van mérgezve, elhalasztották a tárgyalást. A szegény Pereviczky a fogait csikorgatta dühében.

– Pedig minden elő volt készítve! Úgy ment volna minden, mint a karikacsapás.

Az új tárgyalást most már januárra tűzték ki.

Ebben az esztendőben azonban igen kemény tél következett. A történelem két furcsaságot jegyzett föl róla: hogy a rá következő évben kétszer szüneteltek Tokajban, ami úgy értendő, hogy már október elején leesett a hó a Hegyalján, mikor még a termés a tőkén volt, s a fehér hóbunda csak márciusban olvadt le róla, úgyhogy a termést tavasszal szedték le – ősszel aztán a másik termést. Ez volt az egyik furcsaság.

A másikat az egész világ tudja. Hogy Napóleont megverte Oroszországban a legnagyobb muszka hadvezér – *December*. A fölséges sereg elpusztult, megfagyott a tél szigorúsága miatt.

De amit a történelem nem jegyez föl, csak amit a krónika fönntartott, Egerben is nagy tél volt, mely elpusztította a város összes öregembereit – úgyhogy az érsek az akkori szokás szerint minden húsvétkor asztalához híván a város aggastyánait az úgynevezett »fehér ebédhez«, nem találta a városban elegendő számú fehér hajú embereket, a szomszéd falvakból hozata magának közönséges renden levő vén matyókat és barkókat.

Hja, biz ez gyilkos tél volt! És az igazi egri öregek között három kanonokot is lekaszált, ezek között a Causarum Auditor Generalis, főtisztelendő Jablonczy József uramat is – mind a hármát a Buttler pártjáról. Jablonczy meg éppen mozgató

lelke vala a kötelék fölbontását helyeslő papságnak, ekképpen korteskedvén: »Aki valamely tüskét kivesz a lábból, az meggyógyítja a lábat és Istennek tetsző dolgot cselekszik; aki azonban beljebb veri a tüskét, hogy ne látszassék, az nem gyógyítja meg a lábat, hanem megbetegíti az egész testet és még a saját lelkiismeretét is.«

Mikor Pereviczky uram ezt a hírt vevé, újév reggelén Újhelyen éppen a templomban készült a nőrokonaival, és a kolmizó vassal maga szedé fodrokba ingének elejét, melyet abban az időben »sápodli«-nak neveztek. Átfutván a levelet, fölkiáltott:

– Megcsaltak, kiraboltak, futnak az ezreseimmell!

Azután a szívéhez kapott, a kolmizó vas kiesett a kezéből, és még egy kiáltást hallatva, olyat, mintha kergetné őket, holtan rogyott össze a padozatra.

Nagy felindulásában nem tehetett többet, mint hogy utánaszaladt a három kanoznak, akiknek túlvilági nyugalma nem lehet immár többé irigylésre méltó; mert ha Pereviczky uram egyszer elment, nem ingyen ment, rájuk akadt és persequálni fogja, bárhova jutottak volna is a túlvilág három ismeretes osztálya közül.

Hanem ezzel a könnyelmű lépésével ugyancsak elrontotta a Buttler dolgát. A pör összes számai a Pereviczky kezében voltak, ő építette föl nagy gonddal és művészettel, az érvek csoportosításával az egész támadási tervet, ő állapította meg a stratégiát, ő tudta a követendő taktikát. Ő ismerte a fogantyúkat az egyes bírákhoz, tanúkhöz, hol kell valamit megcsavarni, hol kell valamit megnyomni. A nagy kerék megállt, és a hatalmas óramű se járt többé.

Egy Szűcs Mihály nevű ungvári ügyvéd vállalkozott hirtelen, hogy átveszi a pör vitelét. Annyi ideje is alig volt, hogy az aktákkal és a tényekkel megösmernedjék, minek következtében maguk Buttlerék kérték a tárgyalás elhalasztását.

Így maradt megint a nyárig. Ezalatt Buttler folyton búvársdit játszott Dőry Máriával, aki sorra látogatta a Buttler-birtokokat. Egyszer meg is lepte Párdányban, magával hozván a kis Máriát is pólyákban.

Buttler éppen a hársfák alatt ült az udvaron és a kutájával játszott, mikor a saját bozosi hintaja begurult. A gyászruhás Mária leugrott a kocsiról ruganyosan, átvette a gyermeket a dajkától, és ott az udvaron a kavicsban bocsátkozék térdre Buttler előtt.

– Oh, uram – rebegte –, bocsásson meg nekünk.

A gyermek sírt. Mondják, ő is megcsípte, mint a mese szerint Mária Terézia a kis Józsefet Pozsonyban.

A gróf hirtelen fordult el tőle.

– Nem ösmerem önt. De azt hiszem, hogy örült.

S ezzel sietve ment az istállók felé, befogatott, s még abban a negyedórában elszaladt a vukici vadászkastélyába. A kocsira felülve, keserű humorral szólt a párdányi prefektusához, Nogáll Ferenchez:

– Mégis jó, ha az embernek annyi kastélya van; többször válthat tisztát.

És ebben jobban van kifejezve mindaz a mélységes utálat, melyet e frigy iránt érzett, mint a prókátorok mázsaszámra menő irkafirkáiban.

A következő nyáron azután csakugyan megkezdte a szentszék a tárgyalásokat.

Rekkenő, valóságosan tropikus meleg napok voltak – talán éppen azért, mert olyan hosszú és kegyetlen volt a tél, és mert azt tartja Fáy István uram, hogy se a hideget, se a meleget nem eszi meg a kutya, ki kell annak jönni valamikor.

De a nagy meleg dacára is óriási érdeklődés volt a városban a pör iránt. Az utcán zsúfolva állott a nép az érseki palota előtt, hogy a pör egyes személyeit lássa érkezni. Azok a vitéz asszonyok, akik innen a törököket elkergették, már régen elhaltak, a mostani asszonyok már csak kíváncsiak voltak. Minden ablak tele volt velük. Aki nem jutott ablakhoz, az kijött az utcára, inkább kitette magát a napszúrásnak. Szóval, zsúfolva volt az utca úgy, hogy lovas pandúrok tartották fönnt a rendet.

Legelőbb jött maga az asszony, négy csellengős lovon, fekete ruhában, csinos, nyúlánk teremtés, az arcán leeresztve a fátyol, de nagy szemei vakmerően villogtak, mint két kárbunkulus.

Nem a vidékről jött most, már tegnap megérkeztek a Döry pártján levők, s különböző vendégházakban szálltak meg. De a sokaság miatt most is kocsin kellett jönni. Mária mellett az öreg Döry ült, fehér szalmakalapját lehúzva a szemére. Tavaly óta erős szakállt eresztett, mely teljesen ősz, sárgába vegyülő, mint a kanári tollazata.

Mély csöndben nézte a tömeg, míg egyszerre egy tímárlegény elkiáltotta magát:

– Ez ám a gyönyörűséges menyecske!

Erre a tömegnek elkezdtek püsszegni.

Egy hang közbekurjantott:

– Vivát Horváth Piroska!

Száz hang utána dörögte:

– Éljen a Piroska! A Piroska!

– Kutykuruty! – sziszegte az apa, a szakállát rágcsálva. – Ez a csőcselék téged püsszeg. Vedd le a fátyolodat! Kacagj a szemükbe!

– Hallgass, apám, hallgass! Inkább volnék én most négy lábnnyira a föld alatt.

A kocsi megállt az érseki palota előtt, ahol a szentszék ülése volt. A szép asszony leszállt, fekete szoknyáját fölemelte kissé, látni lehetett a hintó hágcsoján apró, fekete topánkáit, még azonfelül a lábaiból is valamit a szemvakító fehér harisnyákban.

Egy szakállas jogász, aki az érseki kapuhoz támaszkodék, megigézve kiáltott fel:

– Hát mi a fittyfenét akar az a gróf, ha még ez se elég neki.

Dőry Mária már roskadozott, mikor ez az önkéntelen bók visszaadta erejét. Abból a sok gyűlöletből, melyet a bevonuláson tapasztalt, a pisszegésből, a zúgásból, a gorombáskodásból, a bántó röhejekből ez az egy szó vált ki rokonszenvesen. Ezt kapta meg, s hegyibe kerekedett a többinek. Mintha egy szál virágot húzna ki valaki egy szemétboglyából, a tetejére tenné, és az lenyomná, láthatatlanná tenné az egész boglyát. Örült neki. Megdobogott tőle a szíve. Hiszen asszony volt. Elmosolyodott, s olyan kevélyen lépkedett föl a lépcsőkön, mint egy páva.

A nép ezalatt megrohanta künn a kocsiját, és letépte az ajtókról, a hámról az ezüstös Buttler-címereket. És a nép ezzel meghozta a maga ítéletét a Buttler-ügyben. A kocsis röhögve nézte a bakról.

Aztán egyenként szállingóztak a többi idézetek. Jött egy bricskakocsiban Gergely hajdú, Szimáncsiné asszonyom; egy másik kocsiban ama tűzről pattant szobaleány és komornyik, Bíró Nina és Tományi József, akik a nászjé hajnalán léptek be az új házasok szobájába, a harmadik kocsin a két pandúr, Kázmári és Jeszenka, a negyedik a Dőryék ügyvéde, Kalmár Pál ült, nagy beszélgetésbe merülve a röskei plébánossal.

Ezeket nem ismerte a nép. Azok is, akik az ügy részleteibe jobban be voltak avatva, legfőleg találgatták, hogy ki mi lehet. Mindössze csak a papot hajította meg valaki egy záptojással, ami a vállát érte és összetörvén, végig folyt a reverendáján.

– Legyetek átkozottak, sátán patkányai! – kiáltá őket megfenyegetve.

Kisvártatva Buttlerék érkeztek, de más úton. Ők faluról jöttek, mert Buttlernek itt a közelben is volt uradalma.

Királyi pompával jött Párdány grófja, mely elvakítsa Eger városát, és imponáljon a papoknak. Így akarta Fáy István.

Elöl nehéz társzekerek dübörögtek, ágyneművel, ládákkal, mindenféle pléhedényekkel megrakva, hatalmas zsírbödönök, oldalszalonnák, puttonyok, dézsák. (Buttlernek saját lakatlan palotája volt Egerben, abba szállt.)

Négy ilyen társzekér után két szekéren kukták, szakácsok szorongtak az ő fehér habitusaikban, lepénysapkáikban.

A következő két szekéren az urasági banda vonult be, tizenkét cigány ezüstsujtásos, vérvörös ruhában.

Azután következtek a gróf nyerges paripái egy csomó csatlóssal és lovással.

Ezzel megszakadt a sor. Valamivel messzebb feltűnt egy lovas vitéz, sárga seiyemdományban, hasonló narancsszínű nadrágban, az oldalán egy rézkürt, ez volt a haronás, aki ha belefűjt a kürtjébe, azt jelentette, hogy minden élő lélek térjen ki az útból, mert nagy úr közeledik. Azután jött két lámpavivő, apró mokány lovakon, hosszú búzavirág szín köntösökben, kerecsentollakkal a kalpagon. A nyereghez hátul keresztbe egy csomó fáklya volt erősítve. Őket követte nyolc lándzsás, rézveretes sisakokban, csillogott-villogott a sisakok érce a perzselő napfényben. Majd huszonnégy sárga csizmás huszár alatt járta a táncot a huszonnégy kényes paripa, mind a huszonnégy ló hófehér, mind a huszonnégy

huszár piros zsinóros, zöld mentében. Hatalmas kemény fickók, nagy bajusszal, sok sebhellyel. Ott voltak nemrégén Napóleon ellen az inszurrekcióban, csakhogy többedmagukkal; kétezer ilyent állított ki a párdányi gróf gyámja.

Szörnyű porfelhőt vertek fel. De hát akkor az volt az úri dolog. A nagyobb por. A legnagyobb úr is úgy nyelte, mint az ambróziát. Jó lehetett, mert nagyon sokba került.

A porfelhőbe beburkolva, végre jött a gróf öt fekete csődörön; a három első nyeregéből hajtották. A kocsi mellett egy kengyelfutó loholt, nyurga, sovány fickó, sáfrányszínű ruhája csuromvíz a verejtéktől.

A kocsi után ismét huszonnégy huszár nyargalt, fehér dolmányban, fehér sörényű, sárga lovakon. Olyan egyformák voltak, mintha egy kanca ellette volna őket; a lélegzete állt meg az embereknek a gyönyörűségtől.

Maga az uraság kocsija azonban teljesen elütött a pompától, egyszerű, használatban lévő bricska volt, Buttler Fáyval ült benne, szokott hétköznapi kabátját viselte s puha begyűrt kalapot. Az egész öltözete nem ért annyit, mint egy huszára mentéjén a gombok. De éppen ez volt nagyuras.

Közvetlen a kocsi mellett egy apród lovagolt, két kulaccsal a nyakában. Az egyik kulacsban forrásvíz volt, a másikban bor. Az első néha útközben is meg kellett töltenie ily nagy hőségben a kutaknál és forrásoknál, s mégis utolérni az urakat. Ezért kapta az apród a leggyorsabb lovat.

Ily feudális menetek most már ritkák voltak, kivált ezen a vidéken. Főnt a hegyek között, Nógrádban, Nyitrában még így jártak a nagyurak: Czobor, Illésházy, Balassa: de itt már csak ünnepélyes alkalmakkor, főispáni vagy püspöki installációnál fejtett ki ekkora fényt egy-egy nagyúr.

Még két négyes fogat jött: Bernáth Zsiga ült az egyikben a hevesi uradalmi prefektussal, és éppen arról beszélgettek, hogy kevesebb huszár kellene és több tanú. Ami igaz is volt, mert a Buttler tanúi elfértek egy kocsiban; Vidonka és Madame Malipau. Ők is beszélgettek valamiről, örökké járt a szájuk, s hozzá hevesen gesztikuláltak, de minthogy a madame csak franciául tudott és németül, Vidonka pedig csak tótul és magyarul, örök titok maradt kettőjük közt is, hogy mit mondtak.

Közel a városnál a baloldali kukoricásokból egy nyúl ugrott ki és keresztülfutott az úton éppen a Buttler kocsija előtt, a fehér lovas huszárok közt. Hogy meg merte tenni a szemtelen!

A babonás Buttlernak meglúdbórzott a teste.

– Az ördög van benne, kedves gyámtyám.

– Ne félj tőle! – nevetett Fáy. – Nem az ördög az. Bizonyosan mondom neked. Én ugyan még nem láttam, de van egy barátom és druszám Debrecenben, bizonyos Hatvani István professzor, aki már állítólag beszélt az ördöggel. Azt kérdezte tőle: »Mi vagy, férfi vagy nő? Milyen alakban jelensz meg?« Mire azt felelte az ördög: »Mindig olyanban aminőre nem is gondolsz.« No, márpedig a nyúlról emberemlékezet óta gondoljuk, hogy rosszat jelent – tehát nem jelent rosszat. Van az ördög-

nek elég esze, édes fiam, hogy ilyenkor ne a nyúlba bújjék, ha nekünk ártani akar. Inkább belemegy valamelyik kanonokba.

Eközben beértek a városba, s amint a Hatvani utcába befordultak, ahol már tömegekben állott a nép, fölismerték Buttler, fölharsogott az éljen-zúgás és lázas morajlással hömpölygött tovább-tovább. Szinte reszketett bele az érseki palota. A szentszék tagjai odafönn kitalálhatták ebből, hogy most érkezik Buttler.

Némelyek a kalapjaikat lengették, a nők az ablakokból a kendőiket lobogtatták. Az egész város ittas volt a pompától.

Buttler levette a kalapját s hajadonfővel ülve, gépiesen integetett köszönetet jobbra-balra, midőn egyszerre egy kis elhajított bokréta szállt, szállt feléje a fejek fölött, és bepottyant a kalapba. Kivette, hát három piros szikrácska volt összekötve egy szőke női hajszállal.

Hátrafordult, oda nézett, ahonnan a virágot dobták, és egyszerre fölkiáltott:

– Piroska!

Az az ismerős, édes arc villant meg egy percre, azok a szemek, az a mosoly, de milyen különös keretben. Egy sugár kis parasztleány állt fehér babos kendővel bekötött fejjel a torkolatnál, ahol a Hatvani utca a Németi utcába olvad. Amint odapillantott Buttler, a tündéries fej hirtelen alábukott, mintha készakarva történnék, és eltűnt a sokaság között.

– Ne beszélj! – szólt Fáy. – Csak talán nem?

– De ő az! Parasztleánynak öltözve – szólt megdicsőült arccal. – Meg mernék rá esküdni.

– Képzeldől.

TIZENHARMADIK FEJEZET – A SZENTSZÉK TÁRGYAL

Most megállt a kocsi az érseki palota bejáratánál, Szűcs uram, a prókátor várta őket.

– Mindjárt kezdődik a tárgyalás, méltóságos uram.

– Ki az előlülő? – kérde Fáy.

– Az auditor.

– És nem az érsek?

– Az érseknek a lába fáj, valami pattanás támadt rajta, meg van dagadva, nem tud csizmát húzni.

– No hát itt az ördög! – fakadt ki Fáy uram káromkodva. – Ez egyszer pattanás képében jött.

Csakugyan kapóra jöttek, éppen kezdődött a tárgyalás. A bírák együtt ültek, hat kövér kanonok, csak úgy sercegett rajtuk a zsír az izzó hőségben: pedig el voltak látva mindenféle praeservatívákkal, az ablakok rácsai közé friss gallyak voltak rakva, hogy a forróságot enyhítsék, az asztalon jégbe hűtött víz s a reverendáikban három-négy zsebkendő, melyekkel felváltva törülgették a verejtéket tarkóikról és a homlokaikról.

Elöl a Causarum Auditor Generalis, Jekelfalussy Ferenc ült a hosszú zöld asztalnál, melyen a feszület állt, hátul a két házasságvédő, a fiskus és a két nótárius.

Elsőnek Buttler Jánost hallgatták ki, aki az őszinteség meggyőző erejével mondta el az esküvő történetét, nagy izgatottságot és feszkelődést keltve a szent székeken.

Utána Dőry Máriát szólították. Rokonszenves, előkelő megjelenése volt. Hús szellő látszott vele besurranni és virágillat. A kanonokok szemeiből egyszerre elröppent az aluszékonyság, amint ezek a finom csipkeszoknyák megsuhogtak.

– Mi a neved? – kérde az auditor.

– Gróf Buttler Jánosné született báró Dőry Mária.

– Mi a vallásod?

– Római katolikus.

– Hány éves vagy?

– Tizennyolc.

– Van családod?

– Egy gyermekem van – mondá halkan.

– Felelj nekem, leányom, igaz hitedre, hogy amaz esküvőnél, mely téged Buttler János gróffal egyesített, azt felelte volna-e Buttler gróf az eskető plébános kérdésére, hogy nőül akar-e téged venni, hogy »nem akarom«?

Dőry Mária elpirult – de még csak szebb lett ezzel.

– Miért nem felelsz, leányom?

– Mert nem tudom – rebegte.

– Hogyan? Nem emlékeznél ilyen fontos dologra?

– Annyira meg voltam indulva.

– Az lehetséges – szólt a fiskus.

– Igaz-e, amit a vádlelél mond, hogy Buttler János gróf arra a kérdésre, hogy szeret-e, azt felelte volna: »nem«?

– Nem tudom, nem hallottam sem azt, sem ezt.

– Hát igaz-e, hogy az esküvőnél jelen volt tanúk füle gyapottal volt betömve?

– Én nem láttam!

– Hát az igaz-e, hogy midőn az eskető lelkész kezeiteket össze akará kötni a stólával, ellentállott úgy, hogy édes atyádnak kellett őt erőszakkal lefogni?

Mária elsápadt, lehajtotta fejét, mintha szégyenlené magát, aztán halkan rebegte:

– Nem igaz.

– Hogyan magyarázod mégis, édes leányom, hogy gróf Buttler János ezeket a vádakokat emeli és fenntartja?

Mária fölemelte a fejét.

– Mert ő hallucinációkban és látományokban szenved, mélyen tisztelt szentszék.

– Mire alapítod ezt az álláspontodat, leányom?

– Bozosi cselédjei mindnyájan vallani fogják, hogy sokszor sokáig beszélgetett hangosan szobájában anyja képével, s annak akképpen felelgetett, mintha az előbb kérdéseket tett volna hozzá.

– Kiket nevezel meg erre tanúknak?

– Vidonka Józsefnét, Kapor Ferencnét, Gulyás Istvánt.

Az auditor intett a vicanótáriusnak, hogy ezek beidézendők.

Majd ismét a kihallgatandó felé fordult:

– Egy kényes kérdést teszek még hozzád, leányom, szedd össze minden erődet, hogy felelless nekünk, kiket nem léha kíváncsiság vezet, hanem a kánoni törvények tiszteletben tartandó szentsége, hogy általuk az igazság forrását megízlelhessük.

De az igazságnak ezen megízlelése előtt még egy kis burnót megízlelése sem látszott megvetendőnek, mire kivette a praeses tubákos szelencéjét és szippantott. A többi kanonokok is előszedték a piksziseket, és általános prűszkölés következett; a vicanótárius nem győzte ismételtetni a sok Conducat sanitati-t.

Hm, kényes kérdés! A kanonokok már ismerték ezt a vidéket a válópöröknek. Apró, mélyen az arcba benőtt szemek villogva kezdtek pislákolni, mint a fölpsizkált kanócok a mécsesekben.

– Mondd meg nekem, gróf Buttler Jánosné, született báró Döry Mária, leányom, mi igaz van abban, hogy őt, gróf Buttler Jánost, erőszakkal, álnok ravaszsággal, emelőgépen szállították föl a te ágyas szobádba?

Döry Mária elhalványodott e szomorú éj emlékére, és reszkető hangon felelte:

– Nem tudom.

Egész teste remegett, tekintete megtört, arca a sápadtságból szederjes kék színbe ment át.

– És mondd meg nekünk, mi történt ott azután?

Ajkait kinyitotta, valamit akart mondani, de egyszerre összerázkódott, és ájultan esett össze.

A kanonokok rémülten ugrottak föl, csak főtisztelendő Lator Vince uram próbált lehajolni, fölfogá az elalélt testet s fülét lehajtá szívéhez, hogy dobog-e még. De apage satanas, füle rossz helyre került, valamivel följebb, ahol a kebel pihegett, s kellemesen csiklandozá meg ritmikus emelkedésével szőrös fülét (melyet érdemes lenne ezentúl, mint a Martinuzziét, nagy bűneiért levágni és spiritusza tenni). A vicanótárius ellenben egy kis vizet locsolt az arcába, mire a szép asszony bágyadtan kinyitotta szemeit, s bánatos, köszönő és mégis elbódító pillantást vetett a főtisztelendő atyára, ki őt egy székhez vezette, hol lassanként magához jött.

– Nomen est omen – sziszegte irigyen Szentgályi József kanonok úr, aki szeretett volna rossz versezeteket faragcsálni – vidite Latronem!

– Leányom – mondá az auditor szelíden –, talán térj magadhoz a friss levegőn. A többi részleteket majd máskor kérdezzük ki.

Ezután a röszei plébánost hallgatták ki, aki azt állította, hogy minden a legnagyobb rendben folyt le, és a Pázmány-féle rutiale pontról pontra megtartatott.

A pap kihallgatása felette sokáig tartott, a fiskus mindenféle keresztkérdéseket tett, hogy megzavarja, de nem sikerült. A szentszék túlságosan kifáradt, és a tárgyalást másnapra halasztotta.

A tárgyalás eseményei, bár titkos ajtók mellett folytak, gyorsan szivárogtak ki a közönség közé. Döry Mária elájulása, (Gubó legyen, ha nem volt betanult komédia – vélte ez is, az is), a pap vallomása, a benyomás, amit feldúlt arca tett, a Buttler rokonszenves modora, a kanonokbíráknak otthon a szakácsnéjuk előtt elejtett megjegyzései, néhány óra múlva már ott cirkuláltak a piacon, és folyt a trics-tracs pro és contra, disputák keletkeztek, fogadások történtek, szóval az egész város a pör körül forgott. Ugyancsak nagy pezsgést, elevenséget hozott be egyébként is e nevezetes pör. A környékről sok nemesúr jött be, kik részint Döryékkal, részint Buttlerékkal akartak találkozni. Ezeknek kedvéért viszont olyanok jöttek, akik egy-két vidám estét akartak tölteni, persze kártyával fűszerezve. Thespis kordéja is begördült a városba. Az éhség leleményes. A Miskolcon időző vándorszínészek kiszagolták, hogy a nagy Buttler-pör hetekig eltart, s unatkozó nagyurak jönnek ott össze szép számmal.

Nem is csalódtak. Fáy uram, aki nagy mecénás vala, mindjárt az első nap megvásárolta, ami a jegyekből megmaradt, s kiosztá Buttler személyzetének, a huszároknak, kuktáknak és a kuktákkal jött szolgálóknak, azzal a föltétellel, hogy előadás után otthon kell eljátszaniok a darabot. És minthogy az összes Egerben őgyelgő nemesség vacsora után a Buttler-palotába gyűlt, Fáy uram a nemes uraságok mulattatására csakugyan beparancsolta a színházban volt személyzetet a nagyterembe, ahol is nagy tuszkolásra kiálltak a középbe az Erzszi szolgáló meg a Zsuzsika, s Örzszi elkezdé az első jelenetet, melyben két hermelinpalástú nemes hölgy beszélgetett a színpadon, mármint a Nápolyi Johanna és barátnője.

– Miért vagy olyan szomorú, fölséges asszonyom, Johanna? – kérdé Örzszi.

– Nem vagyok én szomorú – felelte Zsuzsika.

– De szomorú vagy, nagy bánatod van.

– Van ördögöt, hisz víg vagyok.

– De szomorú vagy, ha egyszer mondom, ne légy számár.

– Istenuccse víg vagyok, és ha még egyszer összeszamarazol, itt, a tekintetes urak előtt, hát megrázom a farkocsodat.

Szóval a szomorújáték cselekménye e vitás kérdés miatt nem bírt tovább menni.

– Az urak a hasukat fogták neveltükben, mikor váratlanul belépett az öreg Horváth Miklós.

Kitörő örömmel fogadták, Buttler meg éppen a nyakába ugrott.

– Csakhogy maga is itt van, kedves bátyám!

Horváth hasonló melegséggel ölelte meg Buttlert.

– Akihez én egyszer hozzásegődöm, azt én soha el nem hagyom.

Majd szűkebb kör maradván együtt, elmondta, in camera caritatis, hogy a palatinustól levelet adott át az érseknek ma délután.

– Személyesen adtad át? – kérdé Fáy.

– Igenis.

– Csodálom, hogy fogadott.

– Előre megüzentem, mit viszek. Bepólyázott lábbal feküdt a díványon, igenis.

– Tudod, mi volt a levélben?

– Láttam, hogy mély benyomást tett rá, mikor olvasta. Egyúttal egy kémet szereztem a palotában, igenis, egy kémet, aki most este jelenti, hogy az érsek elhagyta titokban a palotát, s meglátogatta a vikáriust, Jekelfalussyt. De, hogy a levélben mi volt, nem tudom.

– Én már tudom. Jóféle kenőcs lehetett, mert mindjárt meggyógyult a lába.

Mindezek jó reményekkel tölték el Buttlert, de János gróf még kíváncsi volt valamire: félrevonta Horváthot egy ablakmélyedésbe, s minden teketória nélkül nekirontott:

– Piroska itt van.

Az öregúr zavarba jött, ötölt-hatolt, szavakat keresett.

– Hogy a Piroska? Izé. Mármint a Piroska? Ugyan, hogy jutnak ilyenek az eszedbe?

– Láttam.

– A szemed káprázott.

– Egy babos parasztkendő volt a fején. Hiába erőlködik, bátyám, nem tud hazudni.

– No hát nem erőlködöm, igenis, bevallom neked, igenis, hogy magammal hoztam, de ne mondd el senkinek. Nem bírtam vele, mindenáron látni akart. Hát megengedtem, hogy parasztruhát vegyenek a Fridával, és álljanak ki az utcára. Seregélynek szólni a szeme, hogy megláttad.

– És itt van még? – kérde suttogva, álmodozó arccal, merengő tekintettel.

Horváth habozott egy percre, aztán mintha meggondolta volna magát, hamiskásan hunyorított a bal szemével.

– Mit adsz öcsém, agyagos, ha titokban összehozlak egy félórára, titokban, igenis?

A Buttler arca kigyúlt, szemei keresztbe fordultak, mint az ittas emberé.

– Nem, nem – szolt azután csüggedten, karjait leeresztve. – Szavamat adtam, nem közeledem addig hozzá, míg Fáy nem mondja.

Horváth barátságosan szorongatta meg a kezét:

– Derék ember vagy. Így már szeretlek, igenis. Csak próbára akartalak tenni, mert már Piroskát útnak indítottam, magam pedig itt maradok, míg a tanúkihallgatások tartanak, hogy leveleket írjak neki. Erősen rám parancsolt, igenis. Nagy zsarnok.

– Szegény kis galambom – röppent el a Buttler ajkairól egy sóhajjal együtt. – Csak legalább jól írhatna neki.

– Majd meglátjuk, mit hoz a holnap nap, meg a többi... igenis, a többi...

– Hiszek az Istenben – jegyzé meg áhítatosan Buttler.

– A gazdában én is hiszek, de a szolgálban csak kötve. Igenis, csak kötve.

A következő nap Buttlernek látszott kedvezni. Mindjárt a kihallgatás elején utasítá a vicanótáriust az elnöklő vikárius, hogy berendeltessék a »communis opinio« is, ami csak igen ritka esetben történt.

A communis opinio figyelembevétele kétségtelenül folyik a szentszéki tárgyalások rendjéből. Úgy, hogy az esküdtszéki eszméknek harmatcsöppje voltaképpen az egyház ítélkezése módján rajta ragyog már a legrégebb időktől, mert az elnök meg szokta kérdezni a tanúktól: »Mi erre nézve a köztudat?« De Egerben a néhai Fuchs Xavér Ferenc érsek (az Isten áldja meg haló porában) még tisztábban hozta ki az egyházi törvényeknek ezt a főséges és mély intencióját, amennyiben különös fontosságú vallási és kötelékfelbontási pöröknél szokásba vette, hogy a két fél által megnevezett tanúkon kívül (akik be lehetnek tanítva is), két vagy há-

rom tanút találomra előrántott a semleges csőcselék közül, mintegy arra a kérdésre adandó válasz okáért, hogy *mit beszélnek a dologról a faluban?*

Mikor a »communis opinio« behívásának híre kiszivárgott a melléktermekbe, hol elkülönítve ügyeletek a Buttler- és Dőry-féle tanúk, minden mozzanatról jósolva és következve, Buttlerék vidáman dörzsölgették a kezeiket.

– Íme, a nádor levele!

Míg ellenben Dőry a fogait csikorgatta, és izgatottan súgta a leányának:

– Látogatást kell tenned a kanonoknál, Mária. Én nem akartam... isten látja a lelkemet, de másképp nem megy.

Mária elhalványodott, s kezét elhárítólag emelte föl.

– Meg kell lenni, szánd el magad, gyermekem – sziszegte –, mert valahonnan rossz szél fúj ránk.

A szentszék ezalatt Varga Gergely hajdút hallgatta ki. Sokáig nyaggatták, több mint másfél óráig volt bent. (Talán olajban sütik – nyugtalankodék Dőry.) Utána Szimáncsiné asszonyomra, a másik esketési tanúra jött a sor. Mind a ketten azt vallották, hogy Buttler gróf úgy viselte magát az esküvőnél, ahogy a vőlegények közönségesen.

Auditor generalis: Igaz-e, hogy a vőlegény ellenkezett?

Szimáncsiné: Nem volt abban lelkem, szentatyám, semmi hiba. Úgy állt az ott, mint a kezes bárány.

Auditor generalis: Igaz-e, hogy a jegygyűrűt falhoz vágta?

Szimáncsiné (szörnyűködve): Úgy nem igaz, mint amilyen igaz, hogy az én arcom nem fal. Milyen kótyagos fej gondolhatott ki ilyet?

Auditor: FÜRGE nyelveddel ne hordj össze hetet-havat, és ne kalandozz Tolnában, Baranyában, hanem felelj igennel, nemmel, értelmesen. Igaz-e, hogy a kezét, midőn a lelkész össze akará tenni, kitépte a menyasszonyéból?

Szimáncsiné: Sőt úgy volt a kezük, kérem alássan, mint mikor két madárka összeszetieszi a csőrét.

Auditor: Igaz-e, hogy nektek, tanúknak, a füleitekben vatta volt?

Szimáncsiné: Igenis, láttam vattát a Gergely hajdú egyik fülében, minthogy szagatása vala.

Fiscus: Hogyan van az, te asszonyszemély, hogy Varga Gergely hajdú meg azt vallotta, miszerint a te füledben volt vatta, mert neked volt fülszagatásod?

Szimáncsiné (zavartan): Hogy az én fülemben? Nem emlékszem már, kezét-lábát csókolom. Csak azt tudom, hogy valamelyikünknek fülszagatása volt és vattát tett a fülébe. De hogy az én fülem fáj-e, vagy a Gergelyé, azt most már bizonyosan nem tudom.

Szentgályi kanonok: Ista persona diabolica aberrat a via recta. (Ez az ördögös személy letért az igaz útról.)

– Az ördög botlott meg benne – súgta a vízszemű Marsalkó kanonok a mellette ülő Lator kanonoknak.

– Vigyázz, amicé – súgta ez vissza –, mert hozzád találja vágni a kantárját.

Az auditor generalis összeráncolta szemöldjeit, átható pillantását rászegezte, s mennydörgésszerű hangon kiáltott rá:

– Valld meg igaz hitedre és a boldogságos Szűz Máriára, ki vett rá arra, hogy így tanúskodjál?

– Senki – mormogta a vénasszony összelapulva, mint egy varangyos béka. Az apró szemeit behunyta, mintha azt várná, hogy most mindjárt rászakad a terem boltozatja, melynek faláról mogorván néztek le rá az egri püspökök, egyik-másik páncélban, bajszosan, szakállosan, közöttük egy ártatlan kisgyerek is teljes főpapi ornátusban, a csecsemő püspök, a hároméves Hippolyt, Mátyás király sógora. Különösen ettől a gyerektől reszketett Szimáncsiné. Mintha egyenesen őt nézné az okos, fekete szemeivel.

Szóval a mai nap rosszul látszott sikerülni Döryékre nézve. A tanúkihallgatás is hamar abbaszakadt, mert délben nagy ebéd volt a Buttler palotájában, melyre az érsek is hivatalos volt és a kanonokok mind. Szem nem látta, fül nem hallotta pompát fejtett ki a fiatal főúr, mintha az Ezeregyjé csodálatos lakomáiból varázoltak volna ide egyet a dzsinnek, megrabolva a hatalmas szultán vagy kalifa asztalát – ki most sóbálvánnyá meredve nézi otthon, a fényes Stambulban pusztasztalát, s fejezeti rendre a szakácsokat.

A multság a késő éjbe benyúlt, csak maga az érsek ment el mindjárt ebéd után, megcsókolva Buttler kétfelől az orcáján. »Kedves fiam« szólította – amit egy félóra múlva már tudtak a Döry-tanyán, a »Három bika vendéglőben«, mert éppen úgy voltak kémei Dörynek itt, mint Buttleréknek amott.

– Nekünk nincs olyan éléstárunk – mondá csüggedten Mária –, se olyan boraink.

– Neki pedig nincs olyan édes szája, mint a tied – felelte Döry –, se olyan mosolya.

A Buttler borai csakugyan jók lehettek, mert másnap nagyon bágyadt és aluszékony volt a szentszék, pedig érdekes tanút hallgattak ki; az öreg Döryt, aki olyan ártatlan, becsületes képpel tudta elmondani az egész esemény lefolyását, hogy még a követ is meggyőzte volna a maga igazságáról. Néhol kitört belőle a nyers, igazmondó katona, elementáris erővel, kivált, ahol Buttleren üthetett, akit gyáva, ingatag jellemű, puhán nevelt, nyegle mágnásnak festett, akihez sohase adta volna hozzá egyetlen leányát, ha ennyire ösmeri.

– Húsz csatában voltam, tisztelt szentszék, tizenhét seb van a testemen, melyet a császáért és a hazáért kaptam, de egyik sem fáj úgy, mint a tizennyolcadik, amit ez a nyafka ifjú úr ütött rajtam, ki tisztán egy rábeszélésnek engedett, melyet a ravasz Horváth szít benne; mert olyan gyenge a lelke, mint a kenyérgalacsin, azzá válik, kinek-kinek az ujjá alatt, amit az éppen gyúrni akar. Igen szomorú, tisztelt szentszék, hogy egy ilyen utólagosan kitalált, a ravasz Pereviczky prókátor által kifundált mese ellen kell idehoznom tisztességben megőszült fejemet, s rán-

cos arcomnak pirulásával kell leányom és a magam becsületét védelmeznem, mert olyan események hurcoltatnak itt piacra, s dobáltatnak meg sárral, melyek egy család benső életének rejtett emlékei s kincsei. Ha csak magamról volna szó, tisztelt szentszék, megvetéssel fordítanék hátat a megtévelyedett ifjúnak, ki magát Buttler grófnak nevezi; ha csak arról volna szó, hogy ama kalandor lutheránus, Horváth, kaparintsa meg gonosz machinációval a fejedelmi vagyont az ő leánya számára az én leányomtól, arra is vállat tudnék vonni, de a becsület dolgában nem ösmerhetek tréfát...

– Ad rem, ad rem – hangoztatta a generalis auditor.

– A tárgynál vagyok, tisztelt szentszék, mert lehetetlen ki nem öntenem lelkem keserűségét becsületek meghurcoltatásáért, sőt – fejezé be a ravasz róka, mert tudta ő, hogy mitől döglök a légy –, elmegyek annak védelmében a végsőkig, s akik ahhoz nyúlni mernek, legyenek bármily magasan, fegyverem által halnak meg. Isten engem úgy segítjen!

A bóbiskoló kanonokok egyszerre felütötték a fejeiket erre a fenyegető, lázas hangra, s ijedten néztek össze, mintha mondanák: Per amorem dei, ez a fránya katona megesz bennünket. Tessék most már szavazni.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET – AZ OSTOBA ÓLOM

Még Kázmárit és Jeszenkát hallgatták ki ma, akik semmi lényegeset se tudtak. Ők csak azért voltak odaállítva az ajtóhoz, hogy esetleg felek ne jöhessenek be a kancelláriába, ahol az esketés folyt. Így utasították el Bernáth Zsigmondot, aki be akart menni, de miután a főszolgabíró őt azt a parancsot adta ki, hogy »senki se zavarjon bennünket«, nevezett Bernáth Zsigmondot eltávolították onnan.

– Egyéb indok nem volt?

– Nem volt.

– Igaz-e, hogy a vőlegény kirohant egy ízben és hogy erőszakkal vitték vissza?

– Nem igaz.

Így ingadozott a mérleg napról napra, a kedélyek folytonos hullámvászonban folytak, mint egy mesterien szőtt színjátéknál, ahol az egyik jelentés elhomályosítja a másikat, s ami tegnap bizonyosnak látszott, az már a másik nap abszurdum. Mert a titkos tárgyalás csak addig volt titok, míg a szentszék föl nem oszlott. Délután már a verebek is csiripelték, mi történt, és a figyelő közvélemény rögtön megcsinálta a napi egyenleget.

Ma például annyira felszökött a Döryék esélye, hogy Mária akár hitelbe vásárolhattott volna a boltokban.

De még egyéb érdekessége is volt a mai napnak. Horváth Miklós sértőnek találta magára nézve azokat a híreket, melyeket állítólag Döry őrá mondott a szentszék előtt. Hiába próbálták lebeszélni Fáy meg Buttler, hogy olyan emberrel nem lehet szóba állani, a heves öregúr előkerített valahol a cukrászboltban két zemp-léni nemest, Barkóczyt és Cseleyt, elküldé őket magyarázatot, esetleg elégtételt kérni Dörytől.

Báró Barkóczy János uram komolyra igazítván képét, egyszerre kihörpinté édes pálinkáját, és késznek vállalkozott a vén farkast fölkeresni, de a fiatal Cseley szabadkozott.

– Édes kedves bátyám, mondjon le, kérem...

– Hagyjam a becsületeembe gázolni? Nem, soha!

– Hiszen ne a párbajról mondjon le, az semmi, a párbaj nem veszedelmes, hanem énrólam mondjon le, mert egy Cseley mindig veszedelmes. Ahol egy Cseley van, ott mindig a maximális szerencsétlenség történik. Tessék azt nekem elhinni. Ha helyettem egy másik úr megy hozzá, egy nyilatkozat lesz a vége; ha én megyek, halál lesz belőle.

– Mennydörgős adtát, éppen ezt akarom!

– No, ha ezt akarja, elmegyek.

Fölkeresték Döryt a »Három biká«-nál, éppen egy hideg libát trancsírozott nagy kedvteliséssel az ebédlőben.

– Hozott isten! – kiáltá eléjük. – Te pedig hozz még két poharat, pincér!

De ezek megálltak előtte ünnepélyesen, marconán, kifeszített nyakkal, mint ahogy illik a kartellvivőknek Magyarországon.

– Komoly ügyben jöttünk, uram!

– Kutykuruty! – szólt a kést letéve. – Hát mi az?

– Ön állítólag sértő kifejezéseket használt felünk, Horváth Miklós irányában a szentszék előtt.

– Én csak azt mondtam, ami nekem tetszik.

– Szándékozik-e azokat megmagyarázni, illetve visszavonni?

Dőry mosolygott, és beleharapott egy libacombba.

– Láthatják az urak, hogy a lúdpecsenyét le tudom nyelni, de az egyszer kimonodott szavamat nem.

Barkóczy a fejével bólintott.

– Az is álláspont, de akkor mint nemesembernek nemesembertől illendő: fegyveres elégtételt kérünk.

– Igazán? – mondá a báró cinikus hahotával. – Pedig azt hittem, hogy egy-egy rozsólis palackot hajítunk az egymás fejéhez, s az, aki nem talál, megszűnik becsületes lenni. De én így sem bánom, és majd küldök az urak után két embert, mihelyt jóllaktam.

A segédek összejöttek estefelé, Dőry részéről Borhy Ádám svadronyos kapitány az Esterházy-regimentből és valami gróf Tige Mihály, egy jól fésült szeladon, aki mindig valami divatos lében úszik. Ezúttal Dőry Mária körül legyeskedett, kísérette az utcákon, virágokat küldözött neki, s esete odajárt a »Három biká«-ba locsogni, ami meglehetősen nagygyá és híressé tette Egernek akkori gavallérjai között.

Némi vita után, hogy a »kalandor« kifejezés olyan becsületsértés-e, amelyért verekedni kell, pisztolypárbajban állapodtak meg, mely másnap hajnalban öt óra-kor meggy végbe a »Szöllöske« nevű pagonyban.

A Buttler-palotában semmit se tudtak ezekről, és másnap éppen a reggeli álmát törölte ki Buttler gróf a szemeiből, mikor csikorogva nyílt meg a nagy tömör kapu, melynek ívei alatt bőrvödörök, csáklyák, régi buzogányok és dárdák lógtak, olyanok, hogy a mai ember azokat fölemelni sem bírná.

Buttler mindig kedvetlenül ébredt, mert mindig Piroskától szakította el egy durva drabant: az öntudat, aki úgyszólván egyszerre fölmarkolta, és kilökte reggelenkint a paradicsomból.

Ma a kapu nyitása gyorsan elkergette álmokképeit, mert van egy szivárványos híd az álom és ébrenlét közt, egy híd, aranyos ködből, tündéries homályból, amelyen az ember még időzik egy kicsit.

Az őseemberek úgy hitték, hogy a lélek minden éjjel elmegy kószálni, reggelre visszatér, ez az ébredés, néha olyan messze megy, hogy nem tud visszatalálni, ez a halál. Olyan világos és egyszerű volt még akkor a halál.

– Hallod-e, Zsiga? Valaki érkezett. Kocsi gurul be az udvarra.

Zsigával egy szobában hált Buttler. Még mint juristák szokták meg Patakon, hogy együtt legyenek éjjel is. Néha egész éjszakán át elbeszélgettek a sötétben, mert Fáy né nem adott nekik elegendő gyertyát, nehogy folytonos világosságban legyen a szemük.

Zsiga nagyot ásított, és figyelni kezdett a külső neszre.

– Talán Erdőtelekről jött valaki. (Erdőtelek volt a Buttler hevesi uradalmának a székhelye.)

– Inkább hiszem, hogy valami rokonféle – vélte Zsiga –, aki egyenesen ide száll. Mert gazdatiszt-fajta ember nem merne ilyenkor beállítani. Talán az Anna néni, Fáy né.

– Úgy dobog a szívem, Zsiga, de úgy dobog... valami rossz előérzet.

Beszélgetés zaja, idegen hangok hallatszottak odakünn. Az ablakok üvegtáblái ki voltak nyitva a hálósobában, de a zsaluk leeresztve, s ezek megtompíták, fölfogták a szavak értelmét, úgyhogy nem lehetett kivenni, miről van szó, csak annyi volt észrevehető, hogy egyre nagyobbodó nyüzsgés-rezsgés támad, lábcsozógások, belevegyülő izgatott felkiáltások minthogy fölmetélik, megszaggatják a zagyva hangzavart, s úgy tűnik fel, mintha az egész háznak lába kelne s minden egyes kő indulni akarna.

Buttler kétszer is megrángatta a csengettyűt, de senki sem jött be.

– Hát micsoda dolog ez? – fakadt ki hangosan. – Azért hoz az ember száz cselédet, hogy egy se legyen!

Végre benyitott a komornyik, sápadtan és nevetségesen, mert a rokokó öltözete összevissza volt hányva rajta, a harisnyája lefityegett, a taszli félrecsúszott, a kék quaker-kabátja pedig alulra jutott, arra volt föl húzva a rézgombos szürke melény.

– Valaki érkezett, Márton? – kérde mohón Buttler.

– Horváth Miklós úr – dadogta és összevacogott a foga.

– Miért nem jön be? – förmedett fel türelmetlenül. – Eressze be azonnal!

– Nem jöhet az be többé, méltóságos uram, mert meg van halva.

Úgy hangzott ez a szó, mintha parittyakő süvítene a levegőben, s egyenesen Buttlert ütné homlokon.

Egy megrendítő kiáltással esett össze a vánkosokra.

– Meghalt? Az lehetetlen!

– Döry úr lőtte le duellumban, most, egy óra előtt.

Villámhirtelen ugrott ki most az ágyból Buttler is, Bernáth is, magukra rángatták ruháikat és kiszaladtak.

A szegény öregurat éppen akkor vitték keresztül a nagy márvány előcsarnokon a szolgál, elől ment levert arccal Fáy, és mutatta, merre vigyék, hogy tegyék. Ruhá-

ja csupa merő vér volt, arca fehér, mint az alabástrom, szemei nyitva maradtak, de mégse voltak ijesztők, szinte szelídeknek lehetne mondani, ha nem volnának mozdulatlanok.

– Hát van Isten – kiáltá Buttler gróf megrendülve –, hogy ezt tűri?

– Csak semmi érzékenység, semmi picsogás – szólt közbe az öreg Fáy mogorván. – Azzal nem lehet feltámasztani. Az öreg kemény ember volt. Úgy is halt meg, mint kemény legény. Szép vége volt, punctum. A többi majd következik.

– Éppen a két legfelső borda közt a függő eret érte a pisztolygolyó... az a szerencsétlen golyó, s ez okozta a gyors halált – sópáncodott a párbajdoktor, egy penészszerű pufók úr.

– Dehogy a golyó! Mi a golyó! – tördelte a kezeit Cseley. – Nem a golyó az oka.

– Hát mi? – fortyant föl a doktor, vasvilla szemekkel méregetve a közbeszólót.

– Hát én. Ti. én, Cseley. – Mert ahol egy Cseley van, ott mindig szerencsétlenség történik. Mondtam neki, könyörögtem neki, hogy válasszon más szekundánst, de nem akarta elhinni. Igaz-e, te Barkóczy? Hiszen hallottad ugye? Mikor Kis Károlyt leütötte Forgách, egy Cseleytől kérte kölcsön a bárdot; mikor II. Lajos belefűlt a patakba, egy Cseley kalauzolta. Nota bene a patakot is Cselének hítták. De hozhatnék föl ezer példát is. Ott van teszem azt Attila esete. Attila egy Cseley kisaszszonnyal táncolt a saját lakodalmán, amikor az Ildikót elvette, reggelre vérben fagyva találta maga mellett a felesége.

Hanem iszen jónak beszélt Cseley, ha a doktort akarta distrahálni. Mert a doktor maga volt a bőbeszédűség, s még azzal se törődött, hogy hallgatja-e valaki.

– Ez már a harmadik halálos párbajom – mondta a szenvedélyes gyűjtő elégedettségével. – Dehogy, ez már a negyedik. Isten úgyse! Az ám, a negyedik. (Mereven nézett a levegőbe, mintha a többi három halálos párbaja gombostűkre volna valahol felszurkálva, s most a negyediket helyezné melléjük.) Hiába, hiába, ami pisztoly, az nem piszkafa!

Legtöbben csoportosultak Barkóczy köré, aki az utolsó perceit beszélte el Horvátnak:

– Nem szenvedett az két percig se, egészen könnyű halála volt. Isten nyugosztalja. Elfolyt a vére, fájdalmat is alig érzett. Én emeltem fel a földről, mikor összeesett, karjaim közt tartottam, egyre gyöngébb és gyöngébb lett, míg végre elaludt csöndesen, mint egy bárány. De az esztét és a fullánkját az utolsó percig megtartotta, s még haldokolva is megszúrta ellenfelét az utolsó mondatával.

– Mit mondott? Tehát mégis mondott valamit? Tehát mégis intézkedett? – kérdezték egyszerre négyen is.

– Csak annyit mondott szegény, minden erejét összeszedve, azzal a célzattal, hogy Dőry is hallja: »Mindjárt meghalok, érzem. Testemet vigyék el *leendő vőmhöz*, Buttlerhez.«

Buttler elérékenyülve, hangos zokogásra fakadt. Ezalatt a nagy díszteremben hevenyésztek ravatalt. Fáy megint bámulatos erélyt fejtett ki, tett, vett, intézkedett,

főlosztotta a munkát, kurtán és hidegen, mint mikor valami hatalmas kéz egy sok kerekű gépet hoz mozgásba.

– Ami történt, megtörtént. Most nincs idő sírásra, sopánkodásra. Itt tenni kell. Te fiam, Zsiga, azonnal indulsz a vikáriushoz és megkéred, hogy még ma délelőtt kihallgassanak, mert te mégysz délután Bornócra, a koporsóval, nyolc huszárt vevén magadhoz. Maga, prefektus úr, egy koporsót szerez valahol, ha lehet, ércből legyen, ha nem lehet, diófából. Én magam egy óra múlva utazom, hogy a szegény leányt előkészítsem a szomorú csapásra, ezt nem engedhetem másnak. A kocsi álljon befogva, a legjobb futólovakkal. Maga, doktor, megkapja a honoráriumot a prefektustól. A titkár menjen lutheránus papot keresni, aki a holttestet megáldja. A koporsót egy szénásszekér belsejébe kell tenni alulról, és a huszárok oly messze menjenek a kocsi után, mintha nem is oda tartoznának, hogy gyanút ne kapjanak a babonás népek útközben. Érted-e, Zsiga?

– Értem, kedves bátyám.

– És velem mi lesz? – kérdé Buttler könnyes szemeit törülgetve.

– Semmi, itt maradsz.

Buttler dacosan rázta a fejét.

– Érzem, hogy el kell mennem. Egy az, Piroskának vigasztalásra van szüksége, más az, hogy a nemes halott iránt kötelességemet kell lerónom. Miattam halt meg szegény. Ilyenkor nem szabad gyámatyámnak az ígéretemre hivatkozni. Ez vis major. Ez mindent felbont. Én megyek.

– Egy tapodtat se mozdulsz innen, Párdány grófja – feddé meg Fáy komor arccal.

– Te magad is halott vagy. Mit kísérnél te más halottat! Ha a halott iránti kötelességet akarsz leróni, akkor élővé kell válnod, hogy gyermekét boldoggá tehesd. Itt kell maradnod, és ellensúlyoznod az ellenfél ármányait és cseleit. Hát már megint nadragulyát ettél, hogy itt akarod hagyni a csatatért, Dőryéknek? Mondhatom, szép tisztelet a halott iránt. Nem, János, arra ne is gondolj. A leány kisírja magát. Semmi szükség a könnyekbe rőzsacsöppeket vegyíteni. A gyásszal összepárosítani a szerelmet, a fekete színt beszegni pirossal. A fájdalom maga is elég fontos érzés. Miért akarnád meglopni a halottat, hogy abból a fájdalomból, melyet leánya miatta érez, elcsempészhess egy részt a viszontlátás édességének a tányérjára. Hadd sírjon a leány, te pedig légy szemfüles, légy résen. Száz füled legyen és ezer kezed... Hogy el ne felejtsem, egy lovas ember iziben menjen Bozosra Buday uramért, az még az éjjel megjön. Okos és becsületes ember, járj a tanácsain, míg én megjövök.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET – AZ ÜNNEPELT TANÚ

Az eset híre gyorsan szétterjedt a városban, és nagy fölháborodást, valamint rokonszenvet keltett. Mindenki sietett újságolni a nagy hírt, hogy a röszkei komédiának új áldozata van, mégpedig éppen Piroska apja. Minden szív megesett rajta, pedig senki sem ismerte a városban. Látszik, hogy az emberek inkább jók, mint rosszak, mihelyt semmi káruk vagy hasznuk nincsen abból, hogy milyenek legyenek. Szegény kis Piroska! – mondogatták – először a vőlegényét kaparintják el, most megölik az apját. És a papok mégis azt prédikálják, hogy a világ sorja bölcs kerekeken forog.

Nagy néptömegek lepték el a Buttler-ház környékét, hogy meghallják a részleteket. Alig bírtak áthatolni a sokaság között azon a szolgák és szobalányok, akikől Eger hölgyei a virágokat küldték a hevenyészett ravatalra. A népsokaság nagy része már a reggeli órákban a Felnémeti utcában hullámozott, és a püspöki palota előtt, a mostani Széchenyi utcában nagy zenebonát csapott, mikor Döry érkezett, hangos pereátokat ordítottak a jogászok, a csőcselék közül némelyek követ, röögöt dobáltak feléje, aki erre kihúzta a zsebéből a pisztolyát, és vakmerően megfenyegette a sokaságot:

– Aki engem megüt, az a halál fia!

Néhány öregember is ott ácsorgott a boltajtókban és szanaszét, nézte a tömegek háborgását, mert éppen csak olyan szép az, mint mikor a tenger fölborzolódik. Köztük vala Korponai Gábor szenátor uram, aki ekképpen szólott, körülötte gyűlve a kisebb rangon valók:

– Hát nem is a Döryt kell bántani, hallja kegyelmetek, mert ennek nem ő az oka. Ámbátor úgy hallom, olyan ember, aki minden rossz lébe belemártja a kanálát. De ez egyszer őt provokálta Horváth uram, hát nem ő a hibás. Ami történt, történt, nem veréb a golyó, aki röptében is tudja, melyik a tiszta szem, melyik a polyva, ostoba ólom az, meg bolondjába, mint a cserebogár. Nem Döry a felelős. Nem, nem, mert ez is a papok pecsenyéje. Az ő lelkükön szárad. Ha szentséket tartanak, ha titkos a tanúkihallgatás, miért nem tartják akkor titokban, ami ott mondott? De hát pletykások...

– Nem a papok a pletykások – védte a papokat Nagy Mátyásné asszonyom, aki egy font húst vitt haza sárga tulipános tányéron, de megállt vala útközben egy-két okos szóra –, csak a szakácsnéik.

Fönn az érseki palotában ezalatt csakugyan Bernáth Zsigmondot hallgatták ki elsőnek. Nagy ékesszólással adta elő a Buttler idilljét Horváth Piroskával. Lelkében ezzel eltelve érkezett meg Röszkére, lehetetlen hát józan ésszel föltenni, hogy Buttler akaratával történt volna meg a végzetes esküvő. Galád erőszak volt az egész. Hiszen a pap már előre oda volt rendelve, mielőtt Buttler csak egy szót is váltott volna négy szemközt Döryvel.

Estefelé hallotta a Buttler kétségbeesett kiáltását, s midőn e hangok után rátalált a büntett színhelyére, és benézett a kulcslyukon (amit a pandúrok megengedtek

neki), látta, hogy Döry erősen fogja a különben is gyöngé, törékeny testalkatú Buttlert, ki viszont vergődik, igyekszik kezét kiráncigálni, mialatt a pap sietve köti a stólával.

A szentszéki bírákon meglátszott a mai katasztrófa hatása. Komoran, hallgatóan, lehorgasztott fejjel ültek székeiken, mintha az orruk vére folyna.

Csak a fiskus tett néhány kérdést:

– Utique, hát a pap a bizalmas beszélgetés előtt jött oda? Mire magyarázza ezt a tanú?

– Hogy a pap összejátszott Döryvel. A motívum nagyon is közelfekvő. Csak kegyeskedjenek egy kicsit gondolkozni a főtisztelendő urak.

– Mit ért ezalatt a tanú?

– Azt értem – felelt Bernáth vakmerően –, hogy ha valamelyik fa előbb hoz gyümölcsöt a rendesnél, bizonyosan hamarabb is virágzott a rendesnél.

Hm, hm. A burnótszelencék csodálatos módon egyszerre kerültek elő a zsebekből.

– Hát az miként van, hogy Kázmári és Jeszenka pandúrok nem említették a tanúnak azt a tényét, hogy a kulcslyukon benézett?

– Mert egyszerűen megvett tanúk, akik a Döry hatalmában vannak, és azt vallják, ami annak tetszik.

– Erre a körülményre még egyszer kihallgatandók – jelentette ki az elnök.

Az alabástrom-oszlopokon álló lábas óra már elütötte a tizenkettőt, de mert ma később fogott munkához a szentszék, tovább is akarta folytatni, s az érseki hajdú kikiáltotta a tanúk helyiségeiben:

– Vidonka József!

Semmi felelet, semmi »itt vagyok«. Szűcs ügyvéd utánanéz a folyosókon »Vidonka, Vidonka« – de csak a falak visszhangozzák. Keresik, kutatják. Vidonka nincs sehol. Ez is, az is azt mondja: »Öt perc előtt láttam.« Hasztalan, nincs Vidonka.

A szentszék kénytelen volt megváltoztatni a sorrendet, és a két cselédet venni elő, kik a nászjé reggelén az új pár szobájába nyitottak. Pedig ez megint az a bizonyos csiklandozó csemege, melyet az ember akkorra tesz el, mikor jól ki tudja élvezni, nem a mai napra való.

Hiszen még hagyján a szentszéknek, a cukorkát végre is meg lehet szopogatni a temetésen is, de Buttlerekre volt kellemetlen, hogy Vidonka nem került elő otthon az ebédhez sem. Szűcs ügyvéd tűvé tette érte az egész várost. Nincs, hát nincs. Semmi kétség megszökött.

Nyeregbe huszárság! Elő kell teremteni mindenáron. Hiszen még ott volt az érseki palotában déltájon, messze nem mehetett azóta.

Szétmentek a keresők a szélrózsa minden irányában: kikutatták a bokros Várhegyet, a Hajdúhegy erdős oldalát, az Eger folyó füzeseit. Buttler egészen letört az

új csapás alatt, bezárkózott termeibe. Bernáth sem mert megindulni a koporsóval, pedig ott állott már indulásra készen a megrakott szénásszekér a kocsiszínbén, de hát miképpen menjen Fáy elé, azzal a hírrel, hogy Vidonka megszökött? Hiszen ezzel vége mindennek. Várt hát egész esti szürkületig, hogy talán csak megkerítik Vidonkát. De hasztalan. Üresen szállingóztak haza a nyomozó huszárok.

Akkor aztán este mégis meg kellett indulni a szomorú szekérrel, melybe négy erős ló volt fogva. Maga Zsiga úrfi fölfeküdt a szekér tetejére, az illatos szénára. Két közönséges szolga lámpákkal mendegélt a szekér előtt, mert az utak rossz karban voltak Hevesben. Távolról a nyolc huszár poroszkált utánuk.

Így ment, mendegélt a szekér, senki se gondolta volna, mit visznek rajta. Csak lépést mehettek, a négy ló ugyan bírta volna a trappot, de a szénaépitmény, noha rúddal volt egy kicsit leszorítva, nem állja az ilyesmit, romladozik, szétmállik a kátyúknál, ahol a szekér nagyot zökken, minduntalan körül kell járni a lámpásos embernek. Különbén is koromsötét éj volt. A hold sarlója hiszen künn járt volna, de eltakarták a lassan kúszó, terhes, fekete fellegek. Zsiga úr néha-néha elszundikált, fent egy teknőt vájva magának a szénában. De minduntalan panaszkodott a kátyúkra, hogy fölébresztik.

– Ne sajnálja, ifjú uram – vigasztalták a lámpavivők. – Az a jó. Bezzeg jobban alszik az a másik, aki alul van.

Nem is történt semmi baj útközben jó éjjelig, hanem akkor egyszerre rémülten ordít fel az egyik lámpavivő, eldobja lámpáját, hogy az ezer darabra törik össze, s ő maga eszeveszetten futni kezd visszafelé.

Bernáth fölrezen a szekéren, a másik lámpavivő utánakiált:

– Hop, hop, Istók! Mi az ördög bajod van? Talán üvegbe léptél? (Mert a meleg nyári éjben meztelán volt a lámpavivő.)

De az nem felelt, csak fut, fut irtóztató jajgatással. A másik lámpavivő fejet csóvál, körülnéz, megvilágítja a szekeret, a környéket, de semmit se vesz észre. Zsiga úr leugrik és megállítja a szekeret, hogy bevárják Istókot, mert bizonyosan megőrült, de a huszárok majd megfogják, visszahozzák rögtön.

Közel is jártak; hogy ím megállt a szekér, hallatszott az éji csöndben a lódobogás, majd később az is, hogy Istók élénken lelkendezve mond el nekik valamit.

– Megbolondult kend vagy mi? – kiáltá Bernáth, amint egészen közel jöttek.

– Jézus, Mária, József – csodálkozik ez. – Hát még élnek?

A huszárok egyre csak nevetgéltek, Istók pedig megfogta egyiknek a lova kantárját, s odalapult a ló mellé, úgy jajgatott fogvacogva.

– Istenem, istenem! Oh, édes istenem! – S folyton vetette magára a keresztet.

– Ejnye, hát mi lelte?

– Mit-e? Hát a tekintetes úr kidugta a lábát.

– Miféle tekintetes úr?

– Hát a meghalt tekintetes úr, a Horváth úr. Esküszöm az élő istenre, láttam a csizmáját, meg a nadrágból is egy darabot.

– Marha vagy – pirongatta az egyik huszár, a vén Bordás József. – Az ugyan ki nem nyújtja többé a lábát, mert azt szegényt én magam zártam le abba a nehéz érckoporsóba, ma délelőtt.

– Bolondság, álmodott kend – csillapítá Zsiga.

– Nem én, ifjú uram. Megesküszöm a feszületre. Éssen levő ember vagyok, kérem alássan, aki nem ijed meg a maga árnyékától. Három csatában voltam én. Hadik generálistól van a testimoniumom. Szentírás az, amint én mondok, még azt a helyet is megmutatom, ahonnan a lábát kidugta. Világíts oda a szekér hátuljára, Fitying sógor.

Fitying sógor odavitte a lámpát, hát csakugyan látszott olyan nyílás-bontás, amin kiferhetett volna a kísértet lába.

Az egyik huszár erre kirántotta nagy hetykén a kardját, és tréfás hányavetiséggel mondá:

– No hát majd megszúrkálom én egy kicsit azt a kísértetet, ámbár nekem nincsen bizonyítványom Hadiktól a bátorságról.

S ezzel zsip-zsup beleszúrt vagy kétszer a szénába.

Tompa nyöszörgés, majd bömbölő ordítás keletkezett a szénában.

Mindenki megborzongott, még Bernáth hátgerincén is keresztülfutott a hideg, a szúrkáló huszár meg éppen ijedten ejtette ki kezéből a kardpengét.

Egytől egyik szepegtek, még az egyik ló is, mintha értené a dolgot, fölnyerített vészjóslón, és elkezdett ágaskodni, csak az öreg Bordás nem retirált meg, hanem megpödörinté deres bajszát, és egyenest magát a kísértetet szólította meg harsány hangon, mint valami parlamentert.

– Hallod-e, lélek! Felszólítlak Atya, Fiú, Szentlélek Isten nevében, ha jó járatban vagy, mondd meg, mit akarsz velünk, ha pedig semmit sem akarsz, menj békén a dolgodra, ahova való vagy, mert tüstént beléd lövök a karabéllyal.

S csodák-csodája, a lélek felelt erre tompa hangon, mely úgy rémlett, mintha messze, a föld alól jönne:

– Oh, jaj, jaj! Nem vagyok in lilek, in csak vagyok a Vidonka.

Ah, a Vidonka! Egyszerre kiderült minden arc, és nevetésre ferdült minden száj. Kedvesebb, mulatságosabb kifejlést kívánni sem lehetett. Az előbbi huszár ugyan röstellte a dolgot, Istók lámpavivő ellenben nagyra volt vele, hogy ugye, mégis-csak látta a lábat. De a legjobban Bernáth örült, hogy az értékes tanú megkerült végre.

– Hát bújj ki onnan! – kiáltá.

Nem mondatta magának kétszer, kidugta az egyik lábát, aztán mindjárt a másikat, mire az egész testével kicsúszott, mint a giliszta.

– In vagyok, de valaki megszúrta engem.

– Tudod-e, hogy egész nap kerestünk? Hát hogy kerültél oda, te szerencsétlen?

Habozott egy percig, az igazat mondja-e. Végre ezeket mondta vállát vonogatva:

– Hát csak úgy. A multság végett. Gondoltam, egy kicsit kikocsikázok magamat. Még az én szívem is hánykolódta, hogy kellene az én mámikámat megnézni Mándokon, szekér éppen oda fogja menni. Hát bújtam bele.

– De isten csodája, hogy meg nem fúltál, a széna alatt. Most sem értem a dolgot. Hogy lehetett az? Honnan kaptad a levegőt?

– Hehehe – nevetett Vidonka. – Hát hiába hívják engem ezermester? Béresek mondták délelőtt: nemzetes uram adja tanácsot, hogy csináljunk a szekért? Mondok béreseknek: megcsinálom én. Hát betettük a koporsót, elől kocsiba, de azonban hátulról kocsiba tettem két zsákot, kiben van a zab, a két zsák közt maradjon egy lyuk, abba éppen befér a Vidonka, mert karcsú, a kocsideszkán alul nyíllás van, luk, mint mikor kutya kiharapja nadrágból egy darabot – ha már most a Vidonka fekszik hasra a két zsákok közt, szívhatja alulról a levegőt, megláthatja utat is, ha van nappal.

– De hát akkor miért dugtad ki az imént a lábadat? – kíváncsiskodik Bernáth. – Bizonyosan el akartál szökn.

– Dehogy, mladi pan. Eszembe jutotta a tanúkihallgatás Egerbe. Mondok, baj lesz, Vidonka. Tekintetes Fáy úr megnyúzza téged. Eredj te csak vissza. Ezért dugtam enyim lábát.

– Én magam is azt akarom. De indulj rögtön. Van valami ennivaló veled?

– Is velem volt tarisznya, egy kis sonkácska meg kenyir.

S ezzel benyúlt a széna alatti barlangjába, és kihúzta onnan a tarisznyát.

– Isten áldja meg, mladi pan, in már megyek is.

– Ohó, Vidonka, nem oda Buda! Két huszár is veled megy, hogy valami bajod ne történjék az úton. Vegyen valakit maga mellé, öreg Bordás bácsi, és úgy vigyázzanak rá, mint a két szemök fényére, vagy még jobban.

Erre ijedt csak meg igazán Vidonka. Eleinte hencegett, hogy így, úgy, ő egyedül akar menni, nem gyerek ő, de férfi, aki a pokoltól se fél, de mikor aztán észrevette, hogy a huszárkíséret nem pusztán dísz, a földhöz vágta magát, sírt, könyörgött Zsiguskámnak, szívemnek nevezte Bernáthot, csak hagyja őt inkább a világba bújdosni, mert őt a Döry okvetlenül meglövi, ha vallomást tesz, mikor még ilyen nagy urat is meglőtt, mint a Horváth, ne kívánják az ő halálát, mert mit fog csinálni azután a szerencsétlen özvegy Katuska?

Hasztalan esengett, nem volt irgalom, a két huszár közrevette, és kegyetlenül visszakísérte Egerbe, mint egy deliquenst. Igaz ellenben, hogy egyébként megadták neki a külső tiszteletet, szólítván őt folyton nemzetes úrnak.

Reggel aztán volt nagy öröm a Buttler-palotában, hogy megkerült, de volt nagy parádé is, míg el bírták vinni az érseki palotába. Sok rábeszélésre csak olyan föltétel alatt volt hajlandó menni, ha zárt hintóban viszik, s két főfegyverzett huszár ül jobbról-balról mellette, akik soha el nem hagyják, csak midőn a kihallgatási

terembe lép, ott azután bevárják, közreveszik, hogy a testéhez senki se férhesen, visszakísérik a hintóra, s meg se állnak vele, csak Bozoston, átadván őt a szépséges Katuskának, aki azóta már bizonyosan kísírta a két bársonyos nézésű szemét utána való aggodalmában.

Úgy is történt, de vitték legyen bármekkora fénnel »nemzetes uramat«, s ez volt életének legborzasztóbb napja, reszketett, mint a kocsonya az egész úton, mintha a veszthelyre kísérnék, mikor azonban már benn volt a szentszéki tagok előtt, csodálatos módon elszánta magát, eb az élet, makk a tromf, s dacára, hogy egész éjjel nem aludt, és a vállán meg volt sebesítve, olyan bátor vallomást tett a Döry által rendelt emelőgépről, annak készítéséről, alkalmazásáról és eltüntetéséről, valamint ama kísérletekről is, hogy Döry őt pénzbeli ígéretekkel külső országokba idegen név alá kívánta rejteni, hogy a kanonokoknak égfelé meredt minden haja szála.

Milyen új szenzáció volt ez megint! Az egész város föllélegzett e vallomásra. Ez volt a döntő fejszeecsapás – mondták. – Most már mehetnek Döryék a pokolba. Győzött Buttler.

Minden ember Vidonkáról beszélt. Ő volt – úgymond – az a kis gombostű, mely a hazugságok fölfűjt, nagy hólyagát kiszúrta. Nevezetes ember lett egy csapásra. Estélig két piktor kereste (mert az érseki udvar körül mindig lebzselt egy csomó festékrontó), hogy az arcképét lefessék, a helybeli lelkes hölgyek valamelyik uzsonna mellett egy babérkoszorút kötöttek hamarjában, és küldték neki, de az már nem találta meg, akkor ő már túl volt Ungon-Beregen, azaz hogy éppen Ung felé robogott fegyveres fedezet alatt. Meglehet, ha itt marad, estére fáklyászenét is kapott volna a jogászoktól, de hát az igazi érdem szerény, Vidonka elutazott.

Négy parádés ló vitte, mint egy herceget, alázatosan köszöngettek a szembejövők, s a kerekek egész úton vitorán dübörögtek: Katuska, Katuska, Katuska.

TIZENHATODIK FEJEZET – A SZENTENCIA

A halról szeretnék hasonlatot mondani, mert az elég ostoba, de attól tartok, hogy ő nem látja, ami a víz tükreben mutatkozik. A vízi poloska már előnyösebb helyzetben van, mert ő a víz felületén úszik, mint az eldobott forgács, s lehetőleg jól látja a víz tükreben a parti fákat. Ha mármost beszélni tudna és okoskodni, arra a kérdésre, milyenek a fák, bizonyosan így felelne:

»A fák zöldek és csodálatosképpen vannak alkotva; alul koronájuk van, fölül a vaskos törzsük, s a lombkorona finom, szinte hajszálnyi rostozata tartja az óriási törzsöt, mely oly vastag, mint egy fürdő asszonyi állatnak a dereka. Mindez persze szinte lehetetlennek látszanék – fejezé be magyarázatát az okos kis vízi poloska –, ha nem győződnék meg, odáig úszva, hol a fák vannak, hogy a fáknak voltaképpen nincs testük.«

Hasonló csalóka dolog, amilyenről a vízi bogár beszélne nekünk, igen sok lehet az emberre nézve is, csak nem tud róla. Ilyen *vízbe néző ésszel* ítél meg helyteket és institúciókat. Csak a vízi poloska példájából érthető örök időktől, miért hiszi, hogy a becsület fehérségét az a piros vér tartja fenn, amit párbajban ont.

Embert ölni voltaképpen igen kényelmetlen dolog, még ebben a virtuosos formában is. Azt mondjuk, ha valaki megteszi: ugyan hogy tud aludni tőle? De azért az illető nyer vele világi respektusban. Nem lesz jobb, se tisztább, csak véresebb, a jó emberektől távolabb jutott, a pokolhoz közelebb, sőt félig már benne van az alvilági katlanban, mert az éjszakája már az ördögé. És bár tudjuk mindezt, mind-egy, mi mégis úgy látjuk, hogy azóta ő tiszteletre méltóbb.

Így volt Döryvel, mióta lelőtte Horváthot. Bizonyos nevezetesség és nimbusz vette körül. A mód, amellyel leányát főkötőhöz juttatta, undort keltett iránta, de hogy most ráadásul a rivális leánynak, a jónak az atyját is meglőtte, a rossz emberből előlépett »fene embernek«. A fene ember pedig nagy hatalom Magyarországon. Annak mindenki a kedvében jár. Nemhogy közös erővel leütnék, hanem egyenként kitérnek előle. Sőt apránként pártja támad, mert élvezet az erőssel tartani.

A fantázia neveli erejét, bátorságát még nagyobbra. Szárnyaira veszi, segíti. Akciókat gondolnak ki a számára, röpke mondatokat adnak a szájába.

Nagy rémületet keltett az érseki udvarnál egy ilyen nyilatkozata, melyet állítólag a »Három biká«-nál tett egy fiatal káplán előtt, aki ott a röszei papot látogatta meg, s panaszkodott, hogy nem bír előlépni.

– Lesz most elég alkalom, fiatalember – jegyezte meg Döry –, mert biztosíthatom, hogy a legközelebbi napokban eltemetnek néhány kanonokot.

Pruzsinszky kanonok, szentszéki ülnök szakácsnéja szedte föl a hírt a piacon, s mondta el a gazdájának, megtoldván még azzal is, hogy Maszly, az asztalos ennek a kontójára mindjárt megrendelt egy csomó szárított diófát koporsókra.

E naptól kezdve egy hang se szívárgott ki többé a szentszék tanúkihallgatásaiból, sőt az egyes kanonokok se otthon, se társaságban nem ejtettek el többé véle-

ményt a pörről. Ha valaki előhozta, fölhúzták a szemöldjeiket, s egy hja, hja, vagy egy hm, hm volt a legbővebb információ. Mert hát a jó pisztoly még lakatnak is jó.

Pedig a szentszék ülései még eltartottak vagy egy hétig, részint az újra berendelt tanúk, a communis opinio tanúi, részint pedig a már kihallgatott tanúk pótkihallgatása végett.

Akkor aztán hazamentek a famózus dráma személyei, Buttlerék Bozosra, Döryék Röszkére s elkezdődött az írásbeli pör, a fiskálisok nyelvelése. (Hej, most volna jó kikaparni a sírjából Pereviczkyt.)

A sokféle válasz, viszonzválasz, ellenválasz, végválasz eltartott vagy másfél esztendeig. Ezalatt az elárvult Piroska Bornócon lakott Bernáth házában (öt jelölte ki gyámjának egy korábbi végrendelet), Fáy és Buttler pedig Pozsonyban és Bécsben dolgoztak, patrónusokat keresve, akik befolyásukat a papoknál latba vessék a pör kedvező kimenetelére. De ugyanezt cselekedte Döry is a leányával. Mária még a főhercegeket is sorra járta, s mint egy beavatott kortárs, Szoltsányi udvari ágens írja: »Alig volt akkoriban nevezetes élő ember és potentátus, aki bele ne mártotta volna ebbe a híres és különös processzusba valamelyképpen az ujját, némelyik egyébiránt (teszi hozzá zárójelben) piszkos is lett tőle.«

A talaj sohasem volt olyan kedvező a közbenjárásokra, mint éppen most (ámbár ez iránt a magyar klíma máskor se mostoha), de most az egri érseknek és a kanonokoknak se főtt egyébben a fejük, mint hogy patronusokat gyűjtsenek, lévén üresedésben Ambrus főherceg halála óta az esztergomi érsekség (melynek székhelye azonban ez idő szerint Nagyszombatban van), úgyszintén néhány püspökség is betöltetlen.

Olyan jólesett hát, mintha hájjal kenetnék méltóságos főtisztelendő báró Fischer István érsek utam talpát, mikor irányadó, hatalmas emberek ajánlták fel szolgálataikat a hercegrímási méltóság elnyerésénél. Halomszámra kapta a leveleket innen is, onnan is. Mégiscsak szép az, hogy minden ember öreá gondol. Úgyszintén meg lehettek elégedve a nagyságos kanonok urak, mert őket is felkeresték a nagyrangú perszónák az episztoláikkal, reményeket keltve az elnyerendő püspökségek iránt, mintha pástortüzeket gyújtának a fekete betűerdőkben, melyek közel látszottak csillogni.

Mindez igen szép volt, igen kedves volt – de bizonyos idő múltán kezdett tűrhetetlen lenni, mert az egyik arra az esetre ígérte a támogatást, ha a Buttler-Döry Mária-féle házasságot megsemmisítik, a másik arra az esetre, ha a házasságot érvényesnek mondják ki. Úgyhogy aztán érsek és kanonok, ha jó hangulatban volt néhány bikavér kvaterka után, azt is mondhatta: »Sok jó barátom van mindenfelé«, de ha rossz hangulatba jutott, abban a sóhajlásában is igazság nyilvánult: »Tele vagyok ellenségekkel.«

Sőt a végén úgy megkonfundálták az érseket a különböző informáló levelek, staféták, nem ritkán udvari kurírok, fenyegető és ígérgető intervenciók, hogy elkeseredetten kiáltott föl:

– Ha még sokáig tart ez a Buttler-pör, az örültek házába jutok.

És az bizony még sokáig tartott, mert a prókátoroknak is meg kellett mutatniok, mit tudnak. A laikus közönség különben is azt hitte, amit a vízi poloska a fákról, hogy az ügyvédek floskulusaira, szillogizmusaira, elmeéllel kifaragott argumentumaira, e vékony, satnya gallyacskákra támaszkodik a hatalmas törzsök: a pör merituma. S nagy érdeklődéssel emlegették négy vármegyében, hogy Szűcs ügyvéd ezt meg azt hozta fel, majd meg a Döry ügyvédjét dicsérték, aki Vidonka vallomását szörnyen megerőtleníté ama hatalmas érvekkel, hogy Vidonka teljesen meg van véve Buttler által, amennyiben olyan hallatlan beneficiumokat húz mint uradalmi asztalos Buttleről (ahogy azt a becsatolt okmányok mutatják), mely két megyei vicispán javadalmazásával ér fel, s ezzel szemben eddig összesen egy széket csinált az uradalomnak, amelyen a bozosi szolgálók fejni szokta, a tehén alatt ülve, de amely ezek szerint többbe került, mint közönségesebb országokban a királyi szék... De iszen több ember ez, mint a Buttlerék Szűcse... Pedig hát Buttleről azt várta volna az ember, hogy legalábbis egy Demosthenest állítson ki. S az nem is nehéz, mert kavics helyett aranyakat rakhatott volna a nyelve alá.

Egyszer azonban mégis vége lett az ügyvédek szószátyárkodásának, és a szentszék egy hideg januári napon összegyűlt, és meghozta az ítéletet nagy titokban. Senki még csak nem is gyaníthatta.

Három kanonok szavazott a házassági kötelék felbontása mellett, három ellene (de hogy melyik ide, melyik oda, az sohase jutott a laikusok tudomására.)

A generalis auditor, azt mesélik, habozott egy percig az egyenlő szavazatokkal szemben, verejték ült ki a homlokára, aztán szippantott egyet a burnótyjából, és így szólt fojtott hangon:

– Tekintve, hogy a szavazatok megoszlottak, én Atya, Fiú és a Szentlélek Isten nevében, és az egyház szokásai szerint, azokhoz csatlakozom, akik a házasság épségben tartását támogatják.

A Buttler házasságát Döry Máriával tehát érvényesnek mondta ki a szentszék. Vége volt mindennek. De a világ azért csak tovább tartott. A téli napfény benevette az ablakokon úgy, mint azelőtt. Földindulás nem támadt, hogy a palotát rommá tegye. Az ős püspökök nem ugrottak ki a rámaikból. Semmi se mozdult. Mint ha isten se lenne az égben. Csak a jogászok tettek meg annyit, midőn a hírt megtudták, hogy éjjel beverték a kanonokok ablakait, azokét is, akik nemmel, azokét is, akik igennel szavaztak. S míg a kanonoki lakokban recsegték az ablaküvegek, s potyogtak kövek és záptojások a bútorokra, addig az érseki palotában mély csönd volt, és édesdeden aludt az érsek fehér párnáin, szépeket álmodozva.

Az égből szakadt le egy koronás mókus, piros hámban, picinyke aranszekeret húzva, melynek kerekei sebesen forogtak a tejszínű levegőben, de az olybá tűnt fel, mintha tömör hegy volna, s a szédületesen meredek hegyről rohan le a mókus. Két fehér galamb is repült ott, de a kis járművecske keresztülgázolt rajtuk, tört szárnyal hulltak, hulltak lefelé, a mókus is csak nyargalt, a korona úgy fénylett a fején, hogy szinte kápráztató volt, és a kis mókus képe szakasztott olyan volt, mint a Ludovika császárnéé. Aztán egyszerre leért, és megállott a filigrán

arany jármű az egri érseki rezidencia előtt. Két érseki huszár, a Pali meg a Gyurka odaugrott, de azok is olyan picinyek lettek, mint a mézeskalács huszár, levették róla a málhát, egy arany diót. Az érsek fogja, megtöri a fogával (éppen csak az az egy foga volt már), hát valami piros van benne, kezdi nyomogatni, morzsolni, bontogatni, hát nagyobbodik, formálódik, míg egyszer csak... egy bíbornoki kalap.

TIZENHETEDIK FEJEZET – RÜGYEK A HÓ ALATT

Hogy miért kellett ennek így történni?

Hát én tudom? Csak gondolom, azért történt mindez így, amiért a folyamok is úgy mennek, ahogy mennek, és nem úgy, amint az emberek szabályozák őket.

Ezek a siető folyamatok hol ide hajlanak, hol amoda, a legszebb vidék következnék, s íme, elcsavarodnak zord sziklák közé, vagy átszaladnak virágtalan csúf sivatagra, és csak sietnek, sietnek, örökké sietnek.

Néhol aztán egyszerre ok nélkül megfordulnak, és jönnek megint egy darabig arrafelé, ahol már tegnap jártak... Talán elvesztették valamijöket útközben? Dehogy, hiszen nem abban a mederben térnek vissza, ahol megtalálhatnák.

Hát akkor miért jönnek vissza? Van annak valami értelme? Mert ha nem sietnének, a visszafordulás menthető lenne, ha pedig nem fordulnának vissza, a sietésükben volna logika.

De ők csak mennek-mennek bolond fővel, ahogy *akarnak*.

Ohó! Éppen ez a nagy kérdés. Az ő akaratok-e az? Vagy a föld titkos erői, hatalmai szabják ezt ki így? Hegyek, sziklák állják útjukat, és terelik erre-arra? Isten tudja. S elég is, ha ő tudja. Bizonyos csak az, hogy így vagy úgy, egy napon megérkeznek, ahová sietnek, a mindeneket elnyelő tengerbe, mely várja a többi vizeket, és el nem ereszti a megérkezetteket többé sehová.

De ahogy a vizek lassan sietnek ama hegy felé is, mely majdan útjukat állja (mert ők végre is nem tudják ezt) úgy hömpölyögtek tovább a Buttler-féle pör eseményei. A szentszék ítélete lesújtó volt, de Fáy nem esett kétségbe, s Buttler is visszatartotta a csüggedéstől.

– Csigavér, János fiam, most már átvisszük a pört az érseki székhez.

– Ott is csak papok vannak.

– De ezek különb papok, és nincsen mögöttük ez a ravasz róka, ez a Fischer. Aztán ha elveszítjük, ott van még a pápai szék. Ráérünk. Piroška nem nyugtalan. Hiszen olvastad a levelét.

Piroskához ugyanis azt a kérdést intézte Fáy az ítélet után, hogy kész-e várni Buttlerre, míg a pör minden fórumon lefolyik, mert addig mindig van remény.

Piroška azt felelte: »Várok rá, amíg remény lesz, és várok rá azontúl is, amikor már nem lesz remény.«

Hat egri kanonok írhat-e be annyi keserűséget ezer árkus papirosba, amennyi édesség ebben a három sorban van?

Akármit mondanak a poéták, a bánat nem tör csontot. Szinte hihetetlen, hogy mennyit elbír belőle az ember. Vannak konstrukciók, hogy mindegy nekik, akár egy font a bánatból, akár ezer mázsa. A hangya csak tovább mászik, akár a nagy kő, akár a kavics alatt. Buttler el se bírta képzelni, hogy ő túlélhessen egy marasztaló ítéletet. S íme, még mindig él és tervez.

Pedig most már kellemetlenebb az állapot. Most már nyíltabban lép föl Döry Mária; eddig csak taktikából lopta be magát a Buttler-kastélyokba, meghúzódott ott, mint egy sajnálatra méltó lény, akit az apja elkergetett otthonról. »Eredj a porontyoddal az uradhoz, hadd lássa a világ, hogy ott lakol.« Ott kuncsorgott, úgyszólván a gazdatisztek kegyelméből, akik restellték elutasítani, így gondolkozván: »Az ördög nem alszik, az igazság alszik, ki tudja, hátha még egyszer úrnőnk lesz.« De most már ítélet volt, most ő igazi Buttler grófné, s nagy élat-val, ragyogó pompával kifejtve vonult be a párdányi kastélyba, frájjokkal, komornákkal, udvarmesternővel. Minthogy pedig ez ellen a prefektus, Nogáll Ferenc uram óvást tett, a grófné a nemes vármegyéhez fordult panaszával. A Torontál megyei alispán aztán fölkereste a grófot, és rábírta, hogy miután az asszony csakugyan az ő nevét viseli, legalább addig, míg a törvény másképp nem ítélt, Magyarország első mágnása és gavallérja nem teheti, hogy a saját nevét ne honorálja, jusson az akármilyen rossz helyre.

Buttler erre kijelenté, hogy feleségének nem ismeri el, de miután a törvény mégis törvény, és egy ítélet már van, mindaddig, míg az ítélet meg nem változik, megengedi Döry Máriának, hogy erdőteleki kastélyát lakhelyül használhatja, s az uradalmi pénztárból havonként kétezer rénusi forintokat fölvegyen, de olyan föltétel alatt, hogy a többi kastélyába a lábát be ne tegye.

Mária tehát az erdőteleki kastélyában ütött tanyát. Tige gróf meg az egri katonatisztek mindennapos vendégek voltak. Vidám lakmározások zaja verte fel az eddig csendes, elhagyatott fészket, mindamellett a Fáy kémjei nem bírtak jelenteni semmi olyat, ami Mária kicsapongásaira mutatna. Pedig a ravasz Krok apó mint kastélyfelügyelő volt ott alkalmazva »Kampós János« név alatt. Krok apó különösen egy dologra vigyázott nagyon, hogy a röszei pap nem fog-e odajönni álruhában vagy egyébként?

De Mária okos volt, minden tekintetben ügyelt magára. Sőt bizonyos női ravasz-sággal olyanná varázsolta Erdőtelket, mintha ez lenne az igazi Buttler-ház, maga Buttler János pedig csak egy elfajzott cinikus, aki becsületes úri családját elhagyva, egy fantasztikus rögeszmével ödöng a nagyvilágban.

Németországban élt ugyanis egy csomó Buttler, részint bárók, részint nemesek, szeretetre méltó lovagok, lovak híján. Volt ott egy nagy csomó kisgyerek, egy nagy csomó öreg kisasszony, mindenféle bácsi, néni, azokkal Mária levelezést kezdett, rokonságot kötött, s ideédesgette Erdőtelekre, útiköltséget is küldvén nekik. Itt aztán tejbe-vajba fűrosztotta, elannyira, hogy sohase volt úgy a ház, hogy négy-öt Buttler családtag ne ült volna az asztalnál.

És bámulatos volt, mint tudta ő felcicomázni a maga házát a rezes orrú, pápaszemes, vuklis öreg dámákkal, kik a fejeiket hajporozták és a Buttler nevet viselték. E tisztas hölgyek többnyire udvarhölgyek valának fiatalabb korukban, ami kis német udvarok valamelyikében, hol a cukros szelencét kulccsal csukja el a fejedelemasszony éjszakára, és ha valamelyik csirke egy lábbal jön be az asztalra, a fejedelem őfensége kirúgja maga alól a széket, s a comb-elsikkasztásért drákói

rendszabályokkal fenyegeti meg az egész udvart, ha pedig jószívű, hát lemondással ijesztgeti.

A volt udvarhölgyek olyan zománcot adtak az erdőteleki háznak, hogy a hevesi nemesség legelőkelőbb része lassan-lassan szemét kezdett hunyni az úgynevezett »előzményekre« s az Almássyak, Brezovayak, Dobóczyak, Lubyak, sőt még a puritán Papszászok se átaláltak »vizitába« vinni az asszonyaikat.

Mindezekről pedig azt referálta Krok apó Fáynak:

»Az udvari dámák meglehetősen kopott selyem szoknyákban járnak, de a környékbeli nemes asszonyok szeretik ezeknek a suhogását hallani, s rendre jönnek ide Telekre »fusskratz«-ra.

Az Mária asszony mindamellett nem boldog, valamely titokzatos búslakodása mégis vagyon. Sokszor órákig elbarangol egyedül a kertben, ütögeti napernyője nyelével a virágokat. Mikoron pedig az asszony a virágot üti, akkor mindig csókol valakit képzeletében. Probatum est.

Nem tudom kihámozni, ki motoszkál fejében. A Tige gróf nem. Mert a múltkor séta közben, mikor az asszonynak egy hajfűrtje leomlott a kalapja alól hátul a fehér nyakán, hozzája nyúlván a hajához, póruul járt, mert haraggal megfenyegeté, mondván:

– Viselje magát tisztességesen, hallja az úr, gróf uram, mert azért, hogy senki jószága vagyok, hogy van is uram, nincs is, az tíz körmöm minden bizonynyal megvagyon, ha nem hiszi, megtapasztalhatja.

A többi officirek irányában szintén valóságos jégcsap, csak unalomból konverzál velük. Csodálatos egy asszonyszemély! A kis leánykát, kit »konteszkának« hívnak, nem szereti. Ebből következik, hogy nem szereti a papot sem, és én hiába lesem jöttét.

Tegnapelőtt óta itt van az öreg Dőry is, ki egy csimpánzmajmot hozott magával. A majommal sok tréfát követnek el az öreg Buttler-dámák. Hasonlítanak is egymáshoz.

Apa és leánya közt egy beszélgetést hallgattam ki a kulcslyukon. A lány mondta:

– Oh, apám, ez az élet tűrhetetlen rabság nekem, ha sokáig tart.

– Csak türelem, az idő mindent helyrehozhat, amit mi elhibáztunk.

Az asszony könnyezett.

– Még a kő is megfordulhat a föld belsejében, mert a patak vize kimossa, és megfordítja más oldalra, de az ő szíve sohase fordulhat felém.

– Kit tudja? Idővel elfelejti a Piroskát.

– Azt gondolod, atyám?

– Biztos vagyok benne.

– Miből merítetted ezt?

– Mert ösmerem az emberi szívet. Lángol, lángol, aztán kialszik.

– Vajon?

– Ej, hát láttál már te még tuskóban is olyat, amely mindig égett, és soha ki nem hamvadt? Hol van, mutasd meg, láttál olyat? Nos, ugye nincs? Az ő szíve is közömbös lesz egyszer. És ha aztán közömbös lesz, valami olyan szél jöhet, hogy hozzád fújja a hamuját, kivált, ha úgyes leszel.

Ezt a beszélgetést csak azért írom meg a tekintetes úrnak, mert az a gyanúm, hogy Mária asszony immár elvette Istentől büntetését, mivelhogy titokban a János grófot szereti. De ez csak az öreg Krok kombinációja, amit csak szagol, de nem lát. Pediglen sokszor jobb az orra, mint a szeme. Maradtam a tekintetes úrnak hű vizslája stb...«

Fáy elolvasta ezeket a leveleket, de Buttlernek nem szólt felőlük semmit. Azon volt, hogy Buttler a közügyekbe merüljön, hogy életét elirányítsa a meddő, sorvasztó pörtől más tájakra is. Eltuszkolta a pozsonyi országgyűlésre, hogy kóstitolja meg a politikát. Kifestett hölgy, az igaz, s a végén bizonyosan megcsalja az embert, de egy időre nagyon bele lehet bolondulni.

Ezalatt pedig röpült az idő, mint a madár, de a pör csak csúszott, mint a teknősbéka. Egy év telt bele, míg az érseki szék ítelt, egy további év, míg a pápai szék döntött benne. Kétszer fagyott be és engedett ki a kis patak a bornóci Bernáthkertben, míg végre kimondta ez a két föllebbezési fórum is, hogy a házasság érvényes.

– No, most már mehetünk az Istenhez – fakadt ki Fáy mély keserűséggel.

Leírhatatlan a levertség, ami most beállt a Buttler-párton. Most már nem volt remény sem. Pedig hát az isten kamrájában a remény áll a legnagyobb zsákban, s mindig ki van a madzagja oltva, hogy mindenki belenyúlhasson; ebben az egyben nincs fősვნყség.

Hát most is úgy volt. Nem kellett ott el sem menni az Istenhez, önként nyújtott az nekik nemsokára reményt, pedig most az egyszer nehezebbre eshetett, mert magához kellett vennie evégből Szmánčsiné asszonyomat.

Szmánčsiné ugyanis meghalt (azt mondták, hogy a pálinka gyulladt meg benne), a halálos ágyához odakívánta az előljáróságot és a felső-alsó szomszédokat, Turpis József urat, a szűcsöt és nemzetes Tóth György urat, a kocsmárost. A pappal is megkínálták a könnyező unokái, de csak a fejét rázta, hogy nem kér belőle, mert mint jó keresztény akar meghalni: neki csak az előljáróság kell és a két szomszéd.

Midőn valamennyien összegyűltenek ágya körül, istennek ajánlta lelkét, kinyilvánítván, hogy nagy teher nyomja, melyet nem akar magával vinni a másvilágra.

Töredelmesen bevallotta ezek után, hogy ő Egerben a szentszék előtt hamisan tanúskodott, mert Buttler gróf nem akarta feleségül venni Dőry kisasszonyt; a jegygyűrűt őhöz vágta, azóta szaggyatást érez minden holdtöltekor a halántékában, ahová a gyűrű esett; kezét a menyasszony kezéből kitépte, és több ízben kijelentette, hogy nem kell se lelkének, se testének.

E vallomás egy darabig a parasztok közt keringett, senki sem merete tovább adni Dörytől való félelmében, de Tóth uram nem sajnálta a fáradságot, fogta a tarisznyáját, s elvitte a hírt ahhoz, akit illet, minthogy pedig gróf Buttler messze Pozsonyban volt az országgyűlésen, fölkereste Bornócon a menyasszonyát, ki még most a harmadik esztendőben is gyászruhát viselt az apjáért.

Ah, de szép volt ez a kis Piroska. Soha életében nem feledhette többé Tóth uram. Aztán milyen szíves volt, milyen hálás volt iránta.

Sütöttek, főztek neki, kikérdezték, mit szeret, hogyan szereti, mintha valami herceg volna a háznál, el se eresztették éjszakára, mert már öregeztére ért oda, selyem ágyba fektették, s Piroska maga vitte előtte még a gyertyát is.

Eleget szabadkozott szegény Tóth uram, azt se tudta, melyik lábára lépjen; minduntalan beleütötte magát valami politúros bútorba, hogy így, hogy úgy, szót sem érdemel a dolog, a fiatal gróf jó ismerőse, és most nincs is semmi mezei munka odahaza, hát inkább csak azért jött, hogy kijárhassa magát egy kicsit. Enni sem igen akart; minden egyes tál ételnél felpanaszolta, hogy a rántott csirkét akkorig nem akarták megenni önála a fiatal urak, és hogy minden veszedelem ebből keletkezett.

– Tóth uram az életemet adta most vissza – hálálkodott a kisasszony, és olyan víg lett, olyan pajkos lett egyszerre, hogy beleült vacsora után az öreg Bernáth ölébe, az meg a lábain lovagoltatta, mint a kisgyerekeket szokás. A nagyasszony pedig úgy nevetett, hogy a könnye is kicsordult:

– Ej, mennyi erő van még a lábadban, öregem.

Az pedig úgy nekibuzdult, hogy maga ment le a pincébe, éjnek idején lámpa mellett (nem lehetett róla lebeszélni), hogy van öneki ott, azt mondja, a homokban elásva egy palack tokaji bora, abból az esztendőből, amikor ő született. No ez ugyan régen volt. Elő is került amúgy pókhálósan, nagy diadallal csoszogott föl vele.

– Úgyse lehetne kedvesebb vendégünk – mondta az öregúr. – Mindig sajnáltam volna, ha nem övele isszuk meg.

Fölbontották, kiosztották. A nagyasszony is ivott, a Piroska kisasszony teleöntötte a poharát, és egy köszöntőt mondott Tóth uramra. Isten tudja, mi lehetett benne, a szavakra már nem emlékszik, de amint észrevette, hogy az neki szól, isten tudja mi facsarta úgy meg a szívét, hogy elfakadt sírva – pedig azóta se sírt, ahogy a bába fűrosztotte.

Éjjel aztán, míg a többiek aludtak, a szegény kisasszony levelet írt azzal a harmatos kezével Fáynak. Majdnem egész éjjel írt. Leírta, mit vallott a haldokló bűnös asszony. Hogy a boldogsághoz vezető lépcsőket gonosz tanúk, gonosz bírák rendre lerontották, Isten most ahelyett maga támasztott nekik egy létrát. Most már újra meg kell haladéktalanul indítani a pört.

Nyeregben ülő csatlós várt a levélre, hogy egy perc se vesszen, s vitte lóhalálában vagy Patakra, vagy Kohányba, ahol most Fáy van.

De már azért hajnalban fönn volt Piroska, mikor a vendégtől búcsúzni kellett, s olyan piros volt, mint az alma és olyan víg, mint a madár, ha cukrot tesznek neki a kalitkarácsba. Attól a cukortól a képzeletében már a gally ringatja.

Elkezdte faggatni, hogy mivel okozhatna neki örömet. Valami kis emléket fogadjon el, például egy órát vagy egy gyűrűt. S kirakott elébe annyi aranytárgyat, hogy húsz csóka se hoz össze annyit életében.

– Lássa, gazdag vagyok, csak örömet okoz, ha valami jelét adhatom hálámnak.

Tóth uram elvörösödött, sértődve tolta el az arany marhácskákat.

– Nem azért tettem, kérem alássan. Nemesember vagyok, kérem alássan.

– Pedig mégis el kell fogadnia valamit, vagy különben engem bánt meg.

Erre aztán nagyot nyelt Tóth uram, megadta magát sorsának, és elgondolkozott, mi legyen az.

– De aranyból kell lennie – tette hozzá Piroska, kitalálván, hogy valami csekélyebb tárgyat keres.

– Hát ha már éppen aranyból kell lennie – szolt Tóth uram, mialatt megizzadt az üstöke –, adjon a kisasszony négy-öt szálát a hajából, hogy a kislányomnak az imádságos könyvébe tehessem. Mert én magam, mi tagadás benne, nemigen szoktam imádkozni, márpedig csak azért, mert a papok javasolják. Nem lehet az akkor jó.

– Ej, ej, Tóth uram – fenyegette meg kedveskedve. – Nem hittem volna, hogy ilyen rossz ember.

Hanem azzal fogta is már az ollót és a hajából levágott egy fürtöt. A kis olló nyiszogott-csattogott, mintha sírna.

Tóth uram gyönyörködve morzsolta meg bütykös ujjai között az arany hajakat, aztán, hogy ő is érélyes legyen, nagy szemöldökhúzogatások közt kezdte a kisasszonyt ijesztgetni:

– Hehehe, mit szólna most a méltóságos Buttler gróf úr, ha tudná, hogy mim van? Piroska mosolygott.

– Nem szólhatna semmit, mert énbőlölem csak éppen ez a haj nem az övé. Mikor megkért, a másik hajammal kért meg, de az kiment azóta a betegségemben.

Aztán még egy darabon el is kísérte, egészen az országútra, és az arra menő parasztok szeme láttára azt a piskóta kezét beletette az ő érdes nagy markába.

– No, az isten áldja meg, Tóth uram. Aztán ne kerüljön el bennünket, ha erre jár.

– De maga sem bennünket, ha majd grófné lesz és Röszkére vetődik. Volt már Röszkén?

– Nem.

– Szép falu – de aztán eszébe jutott, hogy voltaképpen Röszkét, nem is volna szabad említeni a törtétek miatt, hát hozzátette –, bárcsak sülyesztette volna el

az Isten a poklok fenekére. Ámbátor, ha akkor azt a csirkét megeszik a diákok – hát most talán nem is beszéltünk volna egymással.

S ezzel mély gondolatokba merülve indult meg hazafelé, annyi édes reményt hagyva ott, hogy abból egy szerelmes leány megint csak megél egy pár esztendőig.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET – CSÁSZÁRI KIRÁLYI NAPPÉNY

A haldokló vallomása után, mint a fölpszikált parázs, újra kigyúlt a Buttler-ügy. A két ellenséges tábor a fegyvereihez nyúlt, hogy újra sorompóba álljon egymás ellen. Különösen a rendek közt szült nagy felháborodást a megvilágított háttér. A protestánsok gúnyolódtak, hogy a papság közt mekkora a korrupció. A katolikusok is restellték. Nagy Pál nyílt ülésen akarta felhozni az ügyet, alig bírták lebeszélni. Egy gróf Esterházy állítólag kinyilatkoztatta, hogy ha reparáció nem történik, ő maga is áttér más vallásra.

A nádorispán bálján Draskovics Miklós egy gruppan, ahol a nádor is jelen volt, hangosan kikelt.

– Kit védelmez a papság ily égre kiáltó hazugsággal? A röskei papot. Annak a fráternek tövétől kellene elvágni a kezét, amellyel az áldást adta, őt magát lovak farkához kötni, és akként tépetni szét, ha komolyra vennék ebben az országban őfelsége jelszavát: »Justitia regnorum fundamentum.«

Általában Buttler sok barátot szerzett magának Pozsonyban, nőies szerénysége, nagy vagyona, melyet két kézzel szórt, nagy bánata, melyet magába zárt, sok szívet nyert meg neki. Annál több ellenszenv gyűlt Fischer érsek ellen, mint aki készakarva engedte meggyaláztatni a házasság szentségét. Az indignáció oly nagy volt, hogy annak nyomása alatt a király, ki őt primásának akarta, elejté, és a rudnai és divékfalvi Rudnay Sándort nevezte ki hercegsprimásnak.

Ily kedvező kilátások mellett újíttotta meg Buttler a pörét Egerben.

– No, hát ezt már nem lehet elveszteni.

Maga tekintetes tudós Kövy Sándor is így biztatta meg Fáy:

– Azt mondja Seneca, hogy nincs az istenek előtt kedvesebb látvány, mint a fáttummal küzdő férfi. Nos, ez a látvány most már megszűnik, mert most már a fáttum is a Buttler részén van.

Az ám. Ha a Párkák guzsalyán mindig egyfajta kender volna... és senki se nyúlna hozzá, hogy kicserélje! Az ultramontanizmus is megmozdult, mert az eset nagyon kompromittálta volna az egyházat. A jezsuiták jól megjósolták II. József alatt: »Redibimus sicuti aquilae«, csakugyan visszatértek, igaz, nem mint sasok, de mint vakondok, s elkezdtek munkájukat a sötétben. Hiszen a Buttler-ügy piciny dolog, de a keline Fische gute Fische-féle principium bizonyosan a jezsuitáktól ragadt rá a kártyásokra (mert minden egyéb inkább őhozzájuk ragadt). Kis halak, nagy halak az ő horgukra kerültek, semmi sem volt olyan nagy, amit ők megmozgatni nem mernének, és semmi olyan kicsiny, amihez nyúlni restellnének. Ma egy birkát nyomorgatott a jezsuita, hogy gyapjat eressen, holnap egy oroszánt ingereit, hogy valakit szétmarcangoljon, holnapután egy bolhával vesződött, hogy esetleg egy asszonynak az inge ráncába csúsztassa.

Leginkább a császári udvar körül rezsegték, ott szőve finom hálóiakat. A legügyesebb róka volt közöttük bizonyos Wirke Lőrinc, kassai születésű páter, a Mária Erzsébet főhercegnő gyóntatója.

Az udvari köröket, különösen a gyöngédebb nemet, nagyban foglalkoztatta az új fordulat, mely a Buttler-féle házasságban beállott. Kedves, izgató pletyka volt ez éveken át, most megint fölélédt. Wirke atyának egy jó eszméje támadt, melyben legott igyekezett túladni a hercegné boudoir-jában.

– Addig nem lesz ebben az ügyben béke, fenség, míg az a leány férjhez nem megy.

– Melyik leány?

– Ama bizonyos Horváth Piroska.

– Azt mondják, szép.

– Hogy igen szép.

A főhercegasszony már nem volt szép, ahhoz a mezsgyéhez jutott korára nézve, mikor az asszonyok a szent cselekedeteket hajkurásszák, egy kis útimálhának a másvilágra.

– Persze, persze – szólt elgondolkozva –, ha az illető kisasszony férjhez menne, akkor Buttler gróf talán el is vesztené kedvét a pörhöz.

– Bizonyosan.

– Igen, de nem látom, mit lehetne ebben tenni?

– Fenséged mindent tehet, s megmentheti az egyházat a bizonytalan kimenetelű botránytól.

– Félek, Lőrinc atya, hogy ön túlbecsüli erőmet.

– Fenséged udvarhölgyének veheti, és rövidesen férjhez adhatja, mert igen gazdag.

A főhercegasszony elmosolyodott.

– Ön ravasz ember, Lőrinc atya, igen ravasz. Majd alszom erre a dologra egyet.

– Az angyal megsúgja fenségednek álmában, mit kelljen cselekednie.

Nyilvánvaló, hogy mit súghatott, mert rá egypár hétre staféta jött a palatinustól Ungvárra, a főispánhoz, hogy Mária Erzsébet főhercegné asszony öfensége látogatást tesz Budán a nádori családnál, amely alkalommal kegyesen venné, ha Horváth Piroska kisasszony, ki iránt a legmagasabb részvétet táplálja, megjelenék személye előtt. Főispán járjon el ebben az ügyben udvariasan és körültekintéssel.

Mit végzett a főispán, mutatja az, hogy Bernáthné nagyasszony és Piroska Budára utaztak pünkösdkor, megszállván Pesten, a »Sieben Kurfürst«-nél. Ott elhelyezkedvén a nagyasszony a következő parancsot adta ki a huszárnak:

– Azonnal fölveszed az ünneplő ruhádat, aztán keresel valahol egy kenőasszonyt és azt ide küldöd, mert engem nagyon összetört az út, minden csontom kívánja a

kenést. Ennek után elmegy a palatinushoz, de tisztességesen viseld magad, hogy szégyent ne hozz a nyakamra, ott valami belső embernek megjelented, hogy megérkeztünk, érted-e, hogy megérkeztünk, és várjuk a parancsolatot. Aztán amit üzennek, jól eszedben tartsd az úton, hogy értelmesen elmondhasd itthon.

A huszár elment, és mialatt a magukkal hozott ruhákat, csipkéket kirakosgatták a ládákból, addig elő is jött azzal a hírrrel, hogy kenőasszonyt nem kapott, mert az csak falun van.

– Hát a palatinusnál voltál-e?

– Igenis, voltam.

– Kivel beszéltél?

– Magával a palatinussal, kérem alássan.

– Lehetetlen! – csodálkozott a nagyasszony – Csakugyan vele beszéltél volna? És megmondtad neki?

– Igenis megmondtam.

– És mit üzent?

– Hogy, azt mondja, van szoba.

De még ki se mondta jól, amikor már – hirtelen keze volt a nagyasszonynak – odakente a jobb tenyerét a huszár képéhez, hogy kék és zöld szikrákat hányt a szeme.

– No, ugye van Pesten is kenőasszony, mi? Hiszen te a »Palatinus« traktérban voltál, számár!

Biz azt még egyszer el kellett küldeni a nádori palotába, s melléje adni a »Sieben Kurfürst« kapusát is, hogy odataláljon.

De most el is végezte jól, mert másnap délelőtt aranyos udvari hintó jött az asszonyokért.

Hosszú volna leírni a fogadtatást úgy is, ahogy én gondolom, hát még úgy, amint a nagyasszony elbeszélte vagy ezerszer ezután, mindig hozzátévén a végére: »És amint végig hizlaltam a szememet a főhercegnén, a leányain, a palatinusnén, hát mégiscsak a legelőkelőbbnek, a legszebbnek tetszett nekem mindezek közt az én lelkem gyönyörűsége, a mi Piroskánk.«

Mária Erzsébet a kelenföldi kerti házban fogadta Piroskáékat, ahová a korán beállott nyári hőség elől menekült a nádori pár.

Mikor a hintó megállott – hát nem volt ott egyéb, csak egy kert, aminő falun is van akárhány. Nem láttak ott se katonaőrséget, se testőrt, se aranyos portást, se sürgő-forgó udvari népet, egy vén fehér kutya csóválta a farkát körülöttük, és nyújtogatta ki a piros, meleg nyelvét; a cserjék között pedig egy kopott ruhás, magas termetű öregember pizmogott az ásójával, hosszúkás, ráncos, bajusztalan arcán végigcsurgott a verejték.

– Mondja csak, barátom – szólítja meg a nagyasszony németül –, hol kell jelentkezünk, hogy offensege Mária Erzsébet elfogadjon bennünket?

Az öregember megemelte erre széles szalmakalapját, lecsapta az ásót, hogy majd ő elvezeti őket. Elöl ment az egyszerű épület felé, míg végre kinyitott egy ajtót, s előre ereszté a hölgyeket.

A nagyasszony abban a hitben, hogy itt elmarad, a zsebébe nyúlt, és egy fényes tallért nyújtott neki.

Az öregember elmosolyodott, és hátra tette a kezeit, de Bernáthné barátságosan hunyorított rá: »No, csak vegye el« – mondá.

– A palatinus nem szereti, ha a cselédei borraivalókat fogadnak el – felelte szelíden. – Következésképp maga se fogadhat el borraivalót. Beláthatja, kedves asszonyom.

– Szent Isten – hebegte most Bernáthné rettenetes gyanútól fölzaklatva –, csak talán nem...

– De igenis, én vagyok a palatinus. Semmit se tesz, kedves asszonyom. No, ne restellje. Hiszen maga jót akart velem a tallérral.

De késő volt sopánkodni, mert bent voltak a teremben, ahol egyszerűen öltözött hölgyek ültek körbe az asztalnál. Senki se gondolta volna a világon, hogy fejedelmi ágyból valók. Semmi selyemkelme vagy aranypaszománt, még kevésbé brüsszeli vagy valenciennes-i csipke rajtuk, ami van is, itt-ott a nyak körül, bizony isten párnán kótissal vert, közönséges csipke... (de iszen megösméri azt Bernáthné nagyasszony ezer ölről). Az asztalfőn a palatinusné ült, és kártyát rakott ki nekik.

– Íme, a magyar kisasszony, kedves cousine – mondá a nádorispán –, akit ön látni akart.

A nádorné abbahagyta a kártyavetést. Nem csúnya asszony, ha az ember jobban megnézi. Az igaz, hogy sokáig kell nézni, míg megtetszik. A főhercegisasszonyok kíváncsian fordultak meg, s szemük rokonszenvesen tapad a gyönyörű magyar kisasszonyon. Ők maguk is viruló hajadonok, és elég csinosak, akinek ízlése a keskeny hosszú arc, csak a mellök ne volna úgy behorpadva. Mindenik egy-egy angoramacskát tartott az ölében, és a szőrét simogatta. Bernáthné szerette volna meglökni Piroskát, ha lett volna rá idő és hozzá lélek: hogy bizonyosan ez a legújabb udvari divat.

Mária Erzsébet öreg, ráncos arca egyszerre derültre igazodott össze, fölkelt és néhány lépést tett a jöttek felé, spanyol frizurás apró feje ingott, lóbálózott, akár a kakadué, mintha csak úgy oda volna ragasztva, és minden lépésnél félni lehetne, hogy egyszerre leesik a válláról, és legurul a földre. (Vagy, hogy csak a Mária Antoinette feje miatt képzeli úgy az ember.)

Bernáthné nagyasszony mélyen meghajtotta magát, Piroska pedig, aki ma először váltá föl fekete ruháját hófehérre, az akkori divat szerint a jobb térdét csukta össze, mint ahogy alul a szárán szokott a liliom összetörni.

– Jöjjön közelebb, gyermekem! – szólt a főhercegisasszony egyszerűen, bátorítón, minden póz nélkül, csókra nyújtván eléje jobb kezét, miközben a ballal Bernáthnének mutatott széket. – Foglaljon kérem helyet, asszonyom!

De a nagyasszony pihenése nem volt hosszadalmas, mert mihamar hozzája lépett a palatinusné, akinek a bóbitás, csipkés nagy fejdíszé suhogott, ropogott, mikor a fejét mozdította, a kék szemei pedig úgy nevettek a nyájasságtól, édeségtől, mintha a nagyasszony lenne a palatinusné, és ő volna a kulcsárnéja.

Látván őt közeledni Bernáthné, legott fölállt és hódolt okáért derekát meggörbítvén (ámbátor éppen reuma volt benne, hát jól is esett), akképpen felelgetett legkegyesebb kérdéseire. Tudakozódott férjéről, fiáról s az idei termésről. Megkérdezte: van-e sok apró csirkéje, libája, és hogy azokat is szoptatják-e az öreg tyúkok és libák?

A nagyasszony felelt kimerítően mindezekre, mialatt a bécsi főhercegné Piroskához intézett néhány meleg szót:

– Önnek nagy bánata van, gyermekem, nemde?

– Igen, fenség.

– Ne csüggedjen, gyermekem. Az élet tele szokott lenni keserűségekkel, enyhíti azokat a vallás.

– És az olyan kegyes szív részvétele, mint a fönségedé – felelte Piroska.

– Igen helyesen mondta, kedvesem. Én valóban nagy részvételet érzek ön iránt. Ön árva leány?

– Igen, fenség. Atyámat párbanban ölték meg.

– Szomorú eset, melyről már hallottam, és mely igen meghatott engem. Már akkor érlelődött meg bennem egy határozat, melyet ezután szeretnék foganatosítani, ha ön engedni fog szavamnak.

– Parancsoltnak veszem azt.

– Oltalmamba akarom önt venni, az én oltalmamba – tette hozzá némi negédes hangnyomattal –, udvarhölgyemmé teszem önt.

Piroska megremegett, elhalványodék, ajkai mozogtak, de egy szót se bírt kiejteni. A fenséges asszony észrevette zavarát, s egyenesen Bernáthnéhoz fordult:

– Ugye, átengedi őt nekem, asszonyom? Udvarhölgyemmé akarom őt.

– Ó, édes istenkém, mit feleljek – mondá a nagyasszony szelíden. – A mi házukban az én uram parancsol. Nekünk mindent tőle kell megkérdezni.

– Hát kérdezzék meg – szólta a főhercegasszony kegyes fejbólintással. – Remélem, nem kapok tőle kosarat.

– Már nem tudom, fenséges asszonyom, hogy lesz. De az az egy bizonyos, hogy a fenségeitek országaiban annyi hölgyet találni erre valót, amennyit csak parancsolnak, míg az én szegény öregemnek csak ez az egy kedvence van.

A főhercegnő erre is csak mosolygott, aztán megígértetvén magának, hogy a családi határozatról legközelebb értesítik, kegyesen elbocsátá a hölgyeket, kiket ismét visszavitt az udvari fogat a »Sieben Kurfürst«-be, hol emiatt nagy becsületük vala.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET – »NE VÁRJ TÖBBÉ, GALAMBOM, ENGEMET«

Így ment végbe ez a magas fogadtatás, melynek következményeit érdekfeszülten várták Zemplénben, Ungban. A kisujjukat hagyták volna elvágni a megyei nemesasszonyok, ha egy olyan kis tükröt kapnak érte, aminő a mesékben van, hogy aki belenéz oda, ahová akar, meg az olyan kis szaruért, hogy az ember csak a füléhez teszi és meghallja vele, amit akárhol beszélnek. De tükön ült Fáy is, Buttler is, nemkülönben az erdőtelki kastély lakója, aki szintén tudta, hogy Horváth Piroska a nádorhoz hivatalos. Jaj, mi lesz ebből?

Fáy kapva kapott a kegyes főhercegnő ajánlatán. Nagy dolog az, hogy most ilyen patrónushoz jut Piroska. »Virrad, öcsém, virrad« – írta levelében Buttlernek. – Nagy intés lesz mindenkinek, hogy az udvari körök szeszélye megfordult, s tudom, inkább leharapják előbb a nyelvüket kanonok uraim Egerben, mintsem ellenünk voksolnának.«

Buttler is majdnem kiugrott örömeiben a bőréből a Piroska »szerencséje« fölött, s egyhangúlag elhatároztatott, hogy Piroskát a nagyasszony Péter-Pál napja táján Bécsbe viszi, s átadja a fenséges asszony kezeibe, ki azután mindjárt nyári palotájába, Tirolba megyen udvarával.

Így is lett – de az eredményre nézve csalódtak. Az új patróna semmit sem lendített a dolgokon. A pör sehogy se akart előre menni. Az egri szentszék egyre halogatta egy és más ürügy alatt. Két év telt el, míg csak annyira lehetett vinni nagy sürgetéssel, hogy a Szimáncsiné halálos ágyánál megjelent tanúkat kihallgassák.

A háborúnak az a két nagy baja van, hogy sokba kerül, és hogy visszalőnek benne – különben egészen kellemes dolog lenne. Ez a nagy baja volt a Buttlerék új akciójának is. Dőryék a Szimáncsiné vallomását bizonyító tanúk ellen olyan tanúkat állítottak elő, akik viszont azt bizonyították, hogy Szimáncsiné az utolsó időkben delirium tremensben szenvedett, és teljesen eszelős volt. Nem lehetett annak egy szavát se beszámítani.

A kanonokoknak könnyű dolguk volt. Az, amiben a kihallgatások után legjobban bízott Fáy, hogy a Buttler menyasszonya az udvar közelében van, egy csöppet se confundálta őket. Tudták ők jól, miért van ő ott. A jezsuiták megsúgták Fischernek, hogy a szép kisasszony nemsokára férjhez megy. Hisz annyi deli testőr, annyi finom gavallér kering abban a világban, hogy ha száz szíve volna is, elvesztené. Csak várjanak az ítéllettel, mihelyt már a leány nem lesz a játékban, akár be is fagyúzhadják Buttler. Mert a közvélemény, mint a kifáradt méh, ha nem lát többé virágot a füvek közt, könnyen visszavonul a kaptárjába. Azért tehát a virágot kell letépni mindenekeelőtt.

Ezt bizony apránként észrevették Buttlerék is. Ohó, hiszen a Piroska elvitele voltaképpen ravasz taktika: férjhez akarják adni. A Piroska leveléből világosan kitéstett ez. A következő farsangon majdnem minden hétre volt egy kéréje. A kegyes

főhercegné asszony valóságos sportot csinált abból, hogy kérőket fogjon neki, de Piroska állhatatosan kikoszorúzta valamennyit.

Fáy fölháborodott, mikor ezt észrevette, öklével ütögette a saját fejét:

– Ejh, hol volt az eszem? Mikor én még sohase hittem németnek? A hímjének se. S most egy asszony főzött le így!

Rögtön fogatni akart, hogy Bécsbe megy, és hazahozza Piroskát. Buttler lebeszélte:

– Csak maradjon ő ott! Én bízom a jellemében. De ha nem bíznám, még kevésbé volna szabad onnét kivenni. Hát jogom van nekem, hozzám láncolni őt, hozzám, akinek már vajmi kevés kilátása van az ő kezére? Ha nem szeret meg senkit, és csak vár-vár ott is, abból én aligha nyerek valamit. Csak tudatnak édes. Ha pedig megszeret valakit, és nőül megy hozzá, jól jár szegény. Én pedig semmit se veszek. Csak tudatnak keserű.

Ezt az érvelést Fáy is elfogadta.

– Nemesen gondolkozol, János gróf. Igazad van.

Valóban kevés volt a kilátás, s miután Piroska csak nem akart férjhez menni, s végre a szentszék se halaszthatta ad calendas graecas az ügyet, egy csendes napon kimondta újra a kötelék érvényességét.

Hanem hát ebbe éppen öt év telt bele, s a János gróf fekete haja közé ezüst szálak kezdtek már vegyülni.

Laetare vasárnap hozta meg az ítélet hírét Bozosra Buday uram, aki ökröket volt eladni az egri mészárosoknak.

Buttler elfásultan horgasztotta le a fejét.

– Tudtam – szólt tompán, és nem látszott rajta semmi különös fölindulás.

Egész nap szótlanul járt-kelt a kastélyban, az istállóban, megnézte a lovait, tehenet, a kertben a kedvenc öreg fáit, mintha egész nap csak búcsúznék.

Estefelé benyitott a Buday uram lakására, és játszott egy darabig az unokáival, bevárta, míg Buday leteszi a Szent Bibliát, mert minden áldott vasárnap ebben olvasgatott a jó úr, pedig az egészet tudta már könyv nélkül.

– Maga okos ember, Buday uram – szólította meg csendesen. – Valamit kérdezek.

– Tessék parancsolni.

– Tud-e olyan országot valahol a világon, ahol nincsenek papok?

Buday uram elgondolkodott.

– Nemigen gondolnám, méltóságos uram, hogy volna valahol olyan nép, amelynek nincsenek papjai. Meglehet, de nem hiszem.

– Ha van, én megkeresem – felelte Buttler.

S azzal elkezdett csomagoltatni, és másnap reggel elutazott.

Bécsbe megérkezvén, beszállott a »Stadt Frankfurt«-ba, az volt akkor a magyar urak vendégfogadója. Két vagy három napig kóborgott az utcákon, a Mária Er-

zsébet palotája körül, valami terven törte a fejét. Vajúdott, küzdött, terhes volt valamivel, nyilván találkozni akart Piroskával, vagy mondani akart neki valamit, csak a »miként«¹ iránt nem bírta határozni. Végre megpillantott valami ötvösnek a kirakatában egy filigrán ezüst hajót.

Bement, megvette a zsuzsut, és rávésette magyarul: »Ne várj többé, galambom, engemet.«

Mikor megvolt, szinte megriadt tőle. Nem elég magyaros a mondat, és tele van borúval, homállyal. Valami mást akart ő, valami mást. Mondta az ötvösnek, hogy reszelje le. De míg az a reszelőt kereste, azt határozta, hogy mégiscsak maradjon, hiszen úgyis mindegy.

A kis hajócskát becsomagoltatta, elküldte Piroskának, és ebben aztán megnyugodott, fölszedte innen is a sátorfáját, nekiindult a nagyvilágnak felejtetni.

Jár, járt egy álló esztendeig. Kereste azt az országot, ahol nincsenek papok. Futott az emlékei elől. Egy helyütt se tudott megmaradni. Tájakat keresett, melyek semmiben se hasonlítanak a mieinkhez, egzotikus fákat, melyek ne emlékeztessenek a bornóciakra.

De csak tovább, még egyre tovább. Egyik tájék sem az igazi. A fák nem lehelnek sehol annyi oxigént, hogy szabadon, boldogan lélegezhessék, a füveken nincs annyi harmat, hogy a bánatát lemossa, a tenger nem morog olyan hangosan sehol, hogy szívének fájdalmas dobogását letompítsa.

A titkárját, Bóth Istvánt, a feleútról hazaküldte, azt mondván neki:

– Egyedül akarok bolyongani, kedves Bóth. Nem tűrhetek magam körül olyant, aki tudja, hogy ki voltam.

Idegen titkárt, idegen komornyikot fogadott, soha azelőtt nem hallott nyelvű nemzetbelit, s maga is azt a nyelvet tanulta. Futott a saját énje elől. El akarta hitetni magával, hogy nem emlékszik többé Buttler Jánosra.

Az emberekkel, a fákkal még sikerült. A pálmák, fikusok bambán lógatták lusta leveleiket. De a füvek ránevettek, azok a kis füvek csak olyanok voltak, mint a mieink, azok azt mondták: »Ismerünk téged.«² A nap is csak az otthoni nap volt. Járt méltóságosan, fönségesen, ugyanazon a helyen, ahol tavaly, meg azelőtt. Húzódott, húzódott egyszerre Bécs fölött, Bozos fölött és Konstantinápoly fölött. És hol egy-egy cserép virág van lányos ház ablakában, azt mind süti, csiklandozza, a bimbóját meghasítja. Hát még a tengerek! Ó, a tengerek! Hiszen ők idegenek, közömbösek, jók, szelídek, csillapítók, de jaj, azok a nagy hajók, melyek jönnek, mennek rajtok, óriási barázdákat szántva, mintha betűket rajzolnának a végtelen ezüst lapra: »Ne várj többé, galambom, engemet.«

HUSZADIK FEJEZET – A KEDVES PYRKER ÉRSEK

Egy év és egy hónap múlva került haza Buttler, nem tudva felejtteni. Egész lesóványodva jött vissza, szinte öregén. Rossz hírek várták. A Bernáth-pár meghalt, a nagyasszony csak három nappal élte túl az öregurat. Óriási temetés volt, és a négy vármegyéből összegyűlt nemesek még vissza se jöttek a temetőből, már a nagyasszony is kilehelte nemes lelkét – úgy kellett bevárni a másik temetést. Szolgák szaladtak a temetőbe, hogy nem kell a kriptajót befalazni, mert az asszony is követi urát.

A gyászestéről értesítették Piroskát is, ki váltott lovakon jött Bécsből, s maga is megbetegedett otthon. Mialatt fölépült, Isten tudja, mire lesz jó, de egyszerre csak elhatározta, hogy nem megy vissza Bécsbe, mindössze egy mentegető levelet írt a főhercegnőnek. Az bizony most maga gazdálkodik Bornócon, és a Buday uram legidősb fiát, Palit tette meg jószágigazgatónak, aki a híres keszthelyi Georgikonban tavaly végezte a gazdászatot.

Igaz, hogy a halál balra is kaszál, mert íme, Dőry uram hasonlóképpen letette örökre a kanalat, gonosz praktikái véget értek (számoljon be értük a másvilágon). De hát mi haszna? Akinek a lábát elviszi az ágyúgolyóbis, kevés vigasztalás annak, hogy az illető ágyú maga is megrepedt már azóta.

Mondják, hogy a temetésén egy lélek se siratta, csak a csimpánz üvöltözött, és nem akart a szertartás után a sírtól elmenni, erőnek erejével ki akarta a számár majom kaparni a föld alól.

A sötét éjszakában csak egy helyütt csillámlott egy kis fényszikra. Egy csillag. Egy utolsó csillag. Vagy talán csak lidércfény.

Fischer érsek szintén meghalt azalatt, és alighogy hazaérkezett Buttler, a dalmát primásnak, Pyrker Lászlónak egy bizalmas embere kereste föl, azzal az ígérettel, hogy ha ő (Pyrker) találna lenni egri érsek, pörét újból előveszi, és hamarosan megsemmisíti a házasságot. A homo intimus azt is megmondta Buttlernek, hogy Pyrker és Fáy már ebben a dologban személyesen érintkeztek.

Még egyszer fölpezsdült a Buttler vére. Tehát még van életcél. Föl most még egy utolsó küzdelemre!

Elhajtatott Patakra. Szegény Fáy is nagyon megrokkant, alig ösmert rá.

– Nem beteg, gyámatyám?

– Eszemben sincs. Talán rossz színben vagyok? Tudod, már nincs bennem elég olaj. Olyan vagyok, mint a lámpás, nem vagyok még sehol eltörve, de az olaj, az olaj. Hát te hol kóboroltál, nebuló?

– Kerestem egy olyan országot, ahol nincsenek papok.

– No, én tudok egy olyat. De azt csak hagyd meg nekem. Most különben úgyis találtunk egy derék papot.

– Tudom, a Pyrkert. Azért jöttem.

– Hát ezt okosan tetted. Eredj a nénédhez, ruhákat mángoroltat odakünn a kamrában, csókold meg, mert már régen nem látott, aztán ne is fogass ki, menj egyenesen Pozsonyba, és kövess el mindent a rokonainknál, szorítsátok azt a becsületes Pyrkert. Én már úgylis irkáltam-firkáltam mindenfelé. Mikor jöttél?

– Négy nappal ezelőtt.

– Hallottad a szegény öregeket?

– Ó, istenem, hogy mindennek el kell múlni. Mintha üresebb lenne a világ, mióta nincsenek.

Könnyek szivárogtak a szemeiből.

Az öregúr mindjárt le akarta törölni.

– Bornóc azonban még mindig Bornóc, mert a Piroskád most ott lakik.

Buttler szomorúan sóhajtott, és kitört szívéből a láva.

– Nem az enyim az már. Hej, dehogy az enyim. Ezermillió ember él a földtekén, mindenkié inkább, csak éppen az enyém nem, akinek őt még látni sem szabad.

– Persze, persze – tüsszögött az öreg. – Én vagyok az a gonosz zsarnok, aki az utadban áll.

Buttler lehorgasztotta a fejét, és egy szót se felelt. Fáy élesztgette.

– Hiszen tudom én, hogy azt nehéz megállni, én is voltam fiatal, és sok olaj volt bennem... Akinek túlánglé ruhája van, éppen azt nem kell a tűzhöz közel eresztetni, mert meggyullad. Mi volna abból, ha átjárogatnál Bornócra, s ott ülnétek esténként egymás mellett a kanapén? No, mit nézel úgy rám a nagy szemeiddel? A kanapé nem mozdulna, de a vér igen. Nem is csoda, mert olyan helyes leány, hogy a minap alig egy óráig volt itt nálunk, de a nénédnek úgy megtetszett, hogy odavan azóta érte.

– Nem emlegetett engem?

– Dehogynem. Ő is szeretne veled találkozni, de neki is megmondtam.

– Hátha egyszer ő maga hina...

– Azt nem teszi – felelte Fáy komolyan. – Te még mindig a régi kisleánynak képezed őt. Azóta tíz év szaladt el a fejünk fölött, fintyi-fantyi. Piroška most már kifejlett, komoly hölgy, okos, finom és előkelő, aki meg tudja gondolni, mit tesz.

– Talán már nem is szeret? – kérde félnék, remegő hangon.

Fáy összeráncolta homlokát, s baljóslatú hangon mondá:

– No, te ugyan jól ősmered, fráter. Hiszen éppen a makacssága az ő betegsége. Nem fog az mást szeretni, míg ez a világ világ lesz.

Buttler új életkedvvel sietett Pozsonyba, s ott az egész hatalmas rokonságot Pyrker mellé sorakoztatta. De az ultramontán had is szemfüles, amint észrevették, hogy Buttlerék Pyrker mellett dolgoznak, legott Pyrker ellen fordultanak. Újra kigyúlt a harc, a kontra-Pyrkeristák mozgásba hozták a titkos befolyásukat, a jezsuitákat, a bigott mágnásasszonyokat: a győzelem esélye ide-oda ingadozott.

Buttler szenvedéllyel vetette magát e küzdelembe. Most igazán hazárd kártyás volt, akinek mindene ezen az egy lapon úszott. Fűt-fát megmozgatott, még Kövynek is írt Patakra, lerajzolván az ellenkező táborok mozgalmát, kérdé, mitévő legyen, hova forduljon, mert mindenáron győzni akar, győzni kell!

Kövy uram azt írta neki vissza:

»Méltóságos öcsémuram! Minthogy az ágyúi nincsenek, amelyeket fölvonultasson ellenök, vasládái azonban vagynak, célirányos léssen ezeket megszólaltatni.«

Hm. Persze, a vasládákat! Buttler a homlokára ütött. Hogy ez előbb nem jutott eszébe. Hát jól van, hadd szóljanak a vasládák!

– Jöjjön be csak, Bóth uram!

Bóth uram bejött, és fejcsóválva nézte, hogy a gróf egy vasládát nyit ki, aztán kezdi belőle kihányni a bankókat, az aranyat, míg egész asztal lesz az asztalon.

– Olvassa csak össze, Bóth uram. Nagyon sok pénz ez?

Ő maga olyan egyszerű volt, oly idealista és oly gazdag, hogy a pénzről nem volt helyes ítélete.

– Hát biz ez sok pénz, méltóságos uram.

– No hát söpörje össze, és vigye el a perszonálishoz, hogy ajándékba küldöm a Ludovika-Akadémiára. Tud maga arról valamit?

– Hogyne, ott van a pesti határban, az Orczy-família majorján.

– Mit gondol, hány ifjú tanulhat ebből évenként?

– Éppen húsz.

– Mondja meg őszintén, nem kevés ez éntőlem?

– Ellenkezőleg, fejedelmi ajándék.¹⁷

Az első vasláda nagy effektust csinált. De hiszen, van ám Kövynek praktikus esze is. A mágnások fölbuzdulva a jeles példán, kezdtek a mélyen varrt zsebükre ráakadni. Eddig is mindig úgy tette, mintha keresnék, – de mindig kisült utólag, hogy csak vakaróztak. Imitt-amott néhány öreg harisnya is kinyílt. Szóval, a Buttler-nevet szárnyra vette a magasztaló hír. Magában a Hofburgban is jó hangulat keletkezett iránta. A császár fősvény volt a lehetetlenségig, de szerette, ha az alattvalói könnyelműek.

Buttler pedig látván a jó tanács sikerét s belebőszülvén a Pyrker támogatásába, egyszerre mozgósította a többi vasládákat is, az óriási összegeket, melyek évek óta heverték letétben a káptalanokban, vagy kölcsönképpen egyeseknél, bevonta mind, fölváltá aranyra, s elutazott Rómába a pápai udvarhoz hallatlan pompával,

¹⁷ Buttler 126 ezer pengő forintot adott a Ludovika-Akadémiára, ami abban az időben roppant összeg volt, s tényleg még ma is húsz ifjú élvezi évenként a Kövy akkori tanácsának gyümölcsét.

hogy az egész Róma erről beszélt. Oly kísérettel jelent meg az örök városban, mint egy király, ezüstbe, aranyba öltözött huszárainak láttára népcsődületek támadtak az utcákon.

A huszárok azonban csak a fehér népnek imponáltak, ő pedig a fekete népnél akart most sikert. Ahhoz nem huszár kell, hanem valami ügyes *kenőember*, aki okosan szólaltassa meg a vasládákat, melyeket a társzekér hozott. No, hát ebben sem volt hiány. Nogáll Ferenc uram, a párdányi prefektus, úgy beszél olaszul, mint a víz, s olyan ravasz és sima volt a modorában, mint egy nagykövet. Ő járta sorba a Vatikánban befolyással bíró papokat, s úgy meg bírta őket nyergelni, hogy mire Buttlerék hazaértek, már a Pyrker kinevezése is útban volt.

Hej, a föld is megrázkódni látszik a kevély örömtől, mikor végre nyilvánvaló lett a Pyrker kinevezése. A klerikálisok följajdulta, és a királyt szidták:

– Kár volt a Buttler szarvát így megnövelni.

Rákövetkező tavasszal be is vonult Pyrker az egri rezidenciába. Maga Buttler rendezte a fogadtatást. Az ő hintáján jött, az ő huszárai lovagoltak mellette, mezeten kardokkal, a rezidencia kapujában ő fogadta egy eloquens beszéddel, amit végig se hallgatott az érsek, elérzékenyült, könnyekre fakadt, átölelte a szónok nyakát, és kétszer megcsókolta az összes ujjongó népek szeme láttára.

A palotában újfent a nyakába borult, mondván:

– Ezerszer köszönöm, édes fiam, amit értem tétél. Most már rajtam a sor.

Most már rajta a sor. Hát megint volt remény, még egyszer kibújt a nap a fellegek közül.

Vagy talán nem is a nap volt az, csak az a melegség, ami akkor szokott előállni, ha valaki jól befűt egy kályhát. (Nogáll uram mondhatná meg, hogy mennyit fűtött fel.)

Az ilyen kályha aztán meleg, egy ideig, míg végre hűl, hűl és utoljára csak egy közömbös hideg kályha.

Gróf Majláth Károly uram, aki közelebből ösmerte Pyrkert, a sok ölekezés láttára odaszólt Buttlernek, vastag őszinteséggel:

– Jól megnézd most ezt az érseket, János, mert sohase látod többé ilyennek.

Úgy is volt. Buttler kezdte sürgetni a pör revízióját egy idő múltán, Pyrker mindent ígért, de csak halogatta. Buttler nyugtalankodott, Pyrker mentegetőzött. Mindig volt vagy ezer oka. Most nem lehetett, az jött, ez jött közbe. Évekig tartott ez a búvosdi, végre elvesztette Buttler a türelmét és egyenesen a szeme közé vágta, hogy adós fizess, a megsemmisítés ki volt alkudva.

Erre aztán Pyrker szint vallott.

– Hát a kérdés úgy áll, kedves grófom, hogy amit ön kíván, az merő lehetetlenség. Ez már többé nem pusztán az ön ügye. Ami az öné belőle, az liliputi dolog, amit meg se lehet látni. Ez egy hatalmas harc volt, gróf uram, mely az egyház és a papságot rossz szemmel méregető elemek közt folyt. Igen szomorú, hogy a hadihajón, amelyet elsüllyesztettünk, rajta volt az ön búzája is, de el kellett súly-

lyesztenünk, uram, mert rajta voltak ellenségeink is, akik a mi hajónkat roncsolják vala össze.

– Az én búzám tehát?

– Az ön búzája, uram, a tenger alatt van, és ott is marad.

– De hiszen ön nekem mást ígért, érsek úr – szólt a gróf haragosan.

– Bocsássa meg, kedves gróf, de nem voltam kellőleg informálva.

– Ah, értem – szólt a gróf gúnyosan –, én is úgy jártam. Én sem voltam kellőleg informálva az ön jelleme felől.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET – CÉLTALANUL MEGY A HINTÓ

Végtelen keserűséggel hagyta el Buttler az érseki palotát. Mikor kilépett az utcára, olyan üres volt előtte a világ, mintha senki se lagná. Tűnődve állott meg a fogatnál, mint egy hajléktalan ember. A négy lova ott állt a palota előtt, toporzékoltak, kapáltak, hányták, vetették fejüket kevélyen. Azok elviszik akárhová. De hová vigyék? Mit mondjon a kocsisnak? Bozosra menjen? Hát mit csináljon Bozoson? Patakra menjen? Kihez? Ott csak szomorúság van. Az öreg Fáyt meglegyintette a múlt hónapban a guta, azóta tehetetlenül fekszik az ágyban, és a nyelvét se tudja többé mozdítani. Se beszélni nem képes, sem írni. Vissza sem adhatja már a szavát, hogy Piroskához nem közeledik addig, amíg ő nem szól. Hát ő ugyan sohase szól többet. De miért is közeledjék Piroskához? Nincs annak semmi értelme ezután.

Gépiesen ült föl a hintájába.

– Hova megyünk, méltóságos uram?

Egy percig habozott, hirtelen eszébe villant, amint keresgélt a helynevek közt, hogy van őneki még egy birtoka, amit még sohase látott: az imreghi uradalom.

– Imreghre megyünk, Mihály.

Nem akart ő Imreghre menni, dehogy akart. Annyit se érdekelt egész Imreg, mint egy mákszem, hanem iszen úgys mindegy. Imregmet mondott, hát legyen Imreg.

Mentek, mentek, valahol aztán megálltak etetni. Arra se emlékszik, hol. A komornyikja megkérdezte, hogy akar-e vacsorálni?

– Nem.

– Nem fekszik le?

– Nem.

– Hát tovább menjünk?

– Tovább megyünk.

Megint mentek, mentek, erdők, mezők jöttek egymás után. Az erdők zúgása jótékonyan hatott izzó fejére. Titokzatos zsongító hangokat vélt kihallani ebből a zúgásból. Egy tó mellett vitt útjok, a hold világított, a tó szélén madarak mosakodtak, és ők is hallgatták az erdő zúgását.

Különös gondolatok rajzoltak az elméjében. Az éj jó pajtás ezekhez: festéket ad a fantáziának. A hegyek járni kezdenek, a homályból griffek, szörnyek lépnek ki, a felhők azzá válnak, amivé az ember akarja. Elgondolta magában, hogy mily érdekes volna a halállal találkozni... Ha most az a hegy amott a halál volna s ide lépkedne hozzá a kaszájával, szépen meg lehetne vele egyezni. Mert őrajta már csak a halál segíthet. A halál koma. A császár nem ér neki semmit. A nagy atyafiság, a grófi címer mind elégtelen. Hanem ha a komával ki lehetne egyezni. A

koma bizonyosan meg se csálná, mint Pyrker. Azt mondaná a komának: »Hallod-e, halál koma, neked adom a fele uradalmaimat, hanem kaszáld le azt az asszonyt, azt az erdőteleki asszonyt.« Hogy meg volna mindjárt oldva minden.

Most ismét egy kicsiny tó következett, tele volt a tájék vadvizekkel. A kis tó olyanba tűnt fel neki, mintha a halál szeme lenne, és gúnyosan hunyorította rá. És fűzte tovább a gondolatait. Hátha azt mondaná a halál: »Én az összes uradalmaidat akarom, mindenedet, címeredet, nevedet, mindent akarok.« Hát jó, odaadok mindent. Azaz megállj csak. Hova beszélsz, koma? Hiszen ha mindenemet odaadom, nevemet, címeremet, uradalmaimat, hisz akkor én nem is igen szorulok rád, hisz akkor én magam is hozzájuthatok a szabadságomhoz.

Csak néha rezzenté föl a titkár bolondos gondolataiból valami fölösleges megjegyzéssel.

– Nem álmos még, méltóságos uram?

– Nem.

– Nézze fejünk fölött ezt a csillagot, mióta megyünk már, és még mindig a fejünk fölött van.

– Hm.

– Mégis nagy darab lehet ez a firmamentum.

– Hm. Persze. Nem tudja, hány hold?

Szórakozottan felelgetett, nem is tudta, miről van szó, ha így felrázták, azután megint csak hirtelen belebonyolódott a fantazmáiba. Virradatkor ismét ettek valahol, le se szállt a kocsiról, nem gondolt reggelire. Pedig volt elég ennivaló a tarisznákban, mert akkor még tarisznákkal kellett utazni.

– Talán beteg a gróf úr? – faggatta Bóth.

– Dehogy. Nem vagyok én még beteg sem.

Hanem aztán déltájban mégis megéhezett, alig várta, hogy valami falut érjenek. A korgó gyomor mégis nagy úr: megtöri a legmakacsabb embert is.

Végre kicsillantak a távoli fák között kicsike fehér házikók a völgyben, mint valami nevető fogsor a hegy szájában, Buttler gróf megszólalt:

– Itt aztán megállunk, és ha van korcsma, ebédet főzetünk. Éhes vagyok.

– Jó korcsma van – mondta a kocsis.

– Micsoda falu ez? – kérde a gróf.

– Olaszröszke.

Összerezzent, de semmit se szólt, nem szeretett gyöngeséget mutatni a cselédek előtt. Közömbösnek tetsző tekintettel kalandozta be szeme a hajdanról ismerős vidéket.

Igen, ez Röszke. Ráösmerek a toronyról meg a dombokról.

Aztán megint búnak ereszté fejét, csak akkor pillantott föl, mikor a korcsma kapuján behajtott a hintó, és megállott az állás alatt. Minden a régi volt itt, az állás

fedele, az oszlopok, a baromfiól, még azok a csirkék is ott szaladgáltak az ölfarakás mellett, amelyeket az újhelyi diák akkor leparittyázott. Csakhogy most még egy batár is volt az állás alatt, a lovak kifogva belőle, csak a nyakló lógott a rúdon és a hátrakötött szénacsomó, zaboszsák mutatta, hogy valami utasé.

Ugyan él-e még a becsületes Tóth György uram? De hogyne élne.

Sietve ment végig az udvaron a téglával rakott ámbituson, s egyenesen benyitott az extrába.

Önkéntelenül kapta hátra fejét, majd lassú, lázas remegés fogta el.

A szoba közepén szépen megterített asztal mellett egyedül ült Horváth Piroska, és éppen almát hámozott a késével.

– Ah, Buttler! – rebegte elhalóan Piroska, és a kés, alma kihullott a kezéből, szem mozdulatlanul tapadt az ajtóra, mintha vízió lenne.

Templomi csönd támadt. Csak egy darázs zümmögött haragosan, röpdösve az asztal fölött, a gyümölcsös tál körül. Nem mert leszállani az édes csemegére, csak csapongott, keringett az aromától ittasan.

Buttler se mert közelebb menni. Csak nézte, nézte az édes arcot, és érezte, hogy mozdulni se tud.

– Maga megijedt tőlem – szólt Piroska szemrehányóan. – Hát kezét se ad?

– Bocsássa meg – dadogta Buttler zavartan és hangja reszketett –, de oly váratlan az eset... oly váratlan és...

Közelebb jött, és a Piroska feléje nyújtott keze után nyúlt. Vére fölbizsergett. Valami édes meleg járta át az idegeit, mintha egy puha fészekbe tette volna a kezét.

– Istenem, mennyire megváltozott – sóhajtott föl Piroska, és lesütötte gyönyörű szemeit a tányérjára.

– Sok gond ért engem – felelte Buttler szomorúan.

– Mondhatná, hogy: *minket* – igazította kis Piroska szemérmesen.

Arca kigyulladt, s ifjú tűzben égett, pedig egy pillanattal azelőtt még ott borongott rajta a hervadás költészete. Szép volt ő úgy is, még tán szebb. De most az ifjúsága is vissza látszott térni az arca pirosságával. A nyitott ablakon besuhant a szelő, körülcirógatta, de az izzó forróságot kiszívni nem tudta.

Kínos és mégis édes szünet következett. Pedig az »udvarhölgy« híres volt Bécsben a könnyed, szellemes társalgásáról. A francia nagykövet, aki sokat járt Mária Erzsébethez, azt mondta egyszer Piroskáról: »Ha megszólítaná a szfinxet, az is fecsegne vele.« Csodálatosan fesztelen teremtés volt, s a kedélynek valami jól-eső melege sugárzott ki szavaiból. De most mégis megakadt a beszéd. Szemtől szembe voltak ezer mondanivalóval, de egyik sem tudta, hol kezdje.

– Ma szép időnk van.

– Az igaz.

- Hát le se ül?
- Köszönöm, ha megengedi.
- Milyen különös, hogy mi most itt találkozunk.
- Azt hihetnék az emberek, hogy össze voltunk beszélve.

Ilyen banalitásokat mondtak egymásnak annyi év után. Furcsa volt, de nem tehetek róla. A természet rendje ez. A nagy érzések nincsenek a felületen. A hamar elmúló gyümölcsnek: a szamócának, a cseresznyének, málnának édes nedve az első érintésre kicsordul, de a nagy maradandóságra szánt fajokat kemény csontos héjakba zárja a gondviselés. A diónak pláne két tokja is van, azt még előbb szét kell feszegetni vagy megtörni.

- Hol jár maga erre, Piroska?
- Hazafelé megyek Patakról, kerülnöm kell a vadvizek, kiöntések miatt.
- Mi sokszor jártunk erre valaha.
- Bár csak ne jártak volna erre soha.

Ez volt az első vonatkozás. Szinte megijedtek tőle, pedig akarták, várták. Csönd lett utána megint, de csak egy félpercre.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET – A FÖLPISZKÁLT PARÁZS

Tóthné asszonyom egypár vadgesztenyegallyat tett egy pohárba az asztalra, a nagy tisztelet okáért. Éppen akkor virágzott a gesztenye, és egyéb virág nem volt a korcsma környékén. Piroska kihúzott egy virágos gallyt, legyezgette magát vele.

– És csak így egyedül van? – kérdezte Buttler.

– Nem, velem utazik a komornám is, de annak egy barátnője van itt a faluban, bizonyos Izsépy nevű öreg kisasszonyoknál, hát Tóth uram odakísérte egy félóra-ra.

– Mit csinál Patakon?

– A szegény Fáy bácsit néztem meg. Hát maga honnan jön?

– Egerből.

– És hová megy?

– Sehova.

– Nagyon keserű hangulatban van, azt látom. Mit mond az érsek?

– Megcsalt. Mindenki megcsalt – hörgögte tompa hangon, és sötétén ráncolódtak össze a szemöldei.

Piroska a szemébe nézett, szomorúan, szerelmesen.

– Hát én, Buttler?

Buttler elérzékenyült, szelíd lett. Tekintete lágyan simogatta Piroskát.

– Maga egy szent – sóhajtá. – Csak a glória hiányzik a feje körül.

Pedig ott volt a glória is. A vadgesztenyegallyról hajára hullottak a fehér virágok, és egész félkörben voltak ott elhelve.

Piroska erre a bókra megtalálta a maga természetes hangját.

– Ejh, ne legyen kishitű. Lássa, én is szenvedek, én is csalódtam az életben, éppen csak úgy, az a vihar tépáz engemet is, amely magát, de mindig azt gondolom, hogy még jobban is csalódhattam volna. Nos, a méltóságos gróf úr is csalódhatott volna még jobban.

A Piroska hangja átment az enyelgőbe, János grófot éppen ez bántotta, ez fájtn neki.

– Csak olyan az – mondá keserűen –, mintha valakire kétszer lőnek, de már az első lövésre meghal, aztán azt mondják a szakértők, hogy még jobban is meglőhették volna, ha egy harmadik golyót röptének bele.

– Nincs igaza, Buttler. Először is maga még nem halt meg.

– Ellenkezőleg, én most már a másvilágon vagyok.

E pillanatban Bóth titkár dugta be a fejét. Buttler kedvetlenül fordult hátra:

– Ön az, Bóth? Rendeljen ebédet nekem is, és ne zavarjanak.

Bóth titkár eltűnt, mintha elsöpörték volna.

– A tisztelt kísértet úr tehát éhes? – szólt Piroska pajzánul.

– Tegnap reggel ettem utoljára!

– Ó, már akkor csakugyan el kell hinnem, hogy szellem. És miért nem eszik?

– Mert kétségbe vagyok esve.

– Mit mondhatott hát az a csúf érsek?

– Elvette az utolsó reményt is. A házasság marad.

– No, és mit szándékozik most tenni?

– Hát mit tehetnék? Mit tanácsol? – kérde bizonytalanul, Piroska arcába vájva be tekintetét, mintha valami felsőbb lény volna, aki megmondja.

– Mindenekelőtt ebédeljen meg – felelte Piroska nyugodtan –, aztán tegye azt, amit én cselekszem. Várjon.

– Én már nem várhatok tovább – mondá bánatos eltökéltséggel, fél arcát a tenyerébe temetve.

Piroska ránézett ijedten. Szép, nemes arc volt ez még most megviselve is.

– Hát mit tesz, ha nem vár?

– Éppen ezen töröm a fejemet tegnap óta, s elmondhatom, örült dolgokat gondoltam ki.

Piroska elkomorodott, lecsapta a vadgesztenyegallyat az asztalra.

– Mondja meg nekem is, mit gondolt ki? Elhiheti, hogy az engem is érdekel!

– Nem mondom meg – felelte sötéten.

– Miért? – tagoló a leány elhalványodva.

– Mert nem értene meg engem, mert nem szeret annyira, mint én magát.

Melle zihált, hangjában valami szilaj erő lüktetett.

– Hogy mondhatja azt? – rebegte a leány tágra nyitott szemekkel.

– Mert ha szeretne, akkor nem beszélne ilyen közömbösen, szinte vidáman a mi sorsunkról.

Erre aztán kitört a Piroska keserősége, szép fejét fölemelte kevélyen, halántéka lüktetett, hófehér nyakának édes vonalai idegesen hullámzottak, egész teste forrt, lázadozott, minden izma panaszkodott.

– Ön tesz nekem szemrehányást? Ön, aki megküldte Bécsben az ezüst hajót, hogy ne várjam többé? Ön szeret engem olyan nagyon, aki évek hosszú során megvolt anélkül, hogy csak egyszer is látott volna? Ne szóljon közbe, ne rázza a fejét, tudom, hogy ön ígéretet tett erre nézve. De hát ez-e a nagy szenvedélyek ismertetőjele? A nagy szenvedélyek hegyeket zúznak össze, nem hogy a szavak kötnék le őket. Ej, menjen, menjen!

Elfúlt a hangja, nem bírta tovább folytatni, bágyadtan csuklott le a feje, mint a beteg madaré.

S az volt a különös, hogy most a Piroska támadására kicserélődtek a szerepek. Buttler lett most nyugodt. Ez a támadás sokat gyógyított a lelkén.

Ahelyett hogy védte volna magát, nem szólt egy szót se, a zsebébe nyúlt, kivett egy kis lila selyemerszénnyt, kiöntötte tartalmát az asztalra, négy darab ezüst húszas volt, azokat szépen odatolta a Piroska elé. Az csak bámult, fokozódó rémülettel, azt hitte, eszét veszítette.

– Itt van ez a négy húszas – mondá csendesen. – Sok esztendő óta hordozom magammal, hogy átadjam egyszer, mert magát illeti ez. Ez az én egyetlen szerzeményem, Piroska. Kertészlegény voltam vagy két-három hétig, egy úri háznál szolgáltam, türtem a szidalmat, durva parancsokat, csak azért a reményért, hogy egy imádott arcot megláthassak, de csak annyit bírtam elérni, hogy hallottam felőle, mert akkor ő beteg volt. Ez az én bérem, Piroska, amit egy bizonyos Müller nevű kertész fizetett nekem arra az időre.

Ez más sok volt. A leány eltemette arcát a kezeibe.

– Istenem, istenem! Hát maga volt az a rejtélyes, szomorú kertészlegény, akiről a bornóci cselédek beszélnek.

Megrezegtek finom ívezetű szempillái, előntötték szemeit a könnyek, és sírt, sírt, mint a záporosó.

Az egyik dió hát meg volt törve, látszott már a belseje. Most még a másik dió volt hátra.

Fölemelte a fejét, csipkés keszkenőjével kitörülte a könnyeket a szemeiből; de folytak azok még ezután is, csakhogy keresztülragyogott rajtuk az öröm. A könnyekbe öltöztetett mosoly pedig a napsugárnál is kápráztatóbb.

– Hát most már tudja meg maga is – szólt élénken, lázasan, ábrándosan –, hogy ott voltam Egerben, mikor oda bevonult, parasztruhában álltam a sokaságban, csakhogy láthassam.

– Tudom – felelte Buttler.

– Aztán azt a parasztgúnyát nem dobtam el, megtartottam, és három év előtt beálltam benne szolgálatba Bozson Buday uramhoz, hogy titkon ismét láthassam.

– Lehetetlen! Maga, az udvari dáma? – dadogta Buttler gróf, és a kezeivel az asztalba fogózott, hogy nem álmodik-e?

– Négy-öt napig voltam ott, de akkor elutazott a gróf úr Rómába, és én szépen megszöktem a gazdámtól minden fizetés nélkül, még tán most is keresnek.

– Piroska! – hörögte. – Igaz ez?

– Hogyne volna igaz. Én takarítottam a dolgozósobáját.

Ezzel felugrott az asztaltól, az egyik széken hevert utazó táskája; lehajolt (óh, milyen szép volt a kigyózó, sugár termete, így ívben megtörve), és az abba gyömszőlt kiskendők, nagykendők, hímzések, kötések közül hirtelen kihúzott egy bőrbe kötött, széles könyvet, abban lapozgatott egy percig, aztán odatartá Buttler elé:

– Nézze, itt van, titkon lerajzoltam a skizzkönyvembe!

Hát csakugyan ott volt a bozosi dolgozószoja, minden bútorával, a kanapéja, az íróasztala, a sok mindenféle ezüst- és rézállat az asztalon, a Buttler-címer a falon, koronás aranyas gyomrában az ezüstös puttong, a két kép: a Szűz Máriáé, meg a Buttler édesanyjáé. Ez utóbbi egészen meg volt rajzolva, minden vonás élt rajta.

Nézte, de csak éppen hogy rápillantott, szeme lángot vetett, arca megdicsőült, és amint lehajolt, hogy háladatosan megcsókolja a Piroska kezét és közel járt feje a Piroskáéhoz, megcsapta a haj varázslatos illata, a lihegő száj forró lehelete, ember volt, nem tudott többé ellentálni s a kézre szánt csókkal a könnyeket kezdte lecsókolni a szeméből, s mikor már nem voltak ott könnyek, haját, fejét csókolta szilaján, mámorosan.

– Oh, drága búzám, arany búzám, aki a tenger alatt vagy.

Nevetni lehetett volna ezen, ha nem lett volna az egész jelenet mégis olyan szép, mint a májusi álom. Csak a nap mert benevetni az ablakon. Még a darázs se zümmögött, bebújt a gesztenyevirág kis harangjába és himbálózott benne szótlanul, csöndesen.

– Ugyan, no – ellenkezett Piroska –, eressze el a nyakamat! János, legyen esze! Jaj, mind fölborzolta a hajamat! Üljön hamar szépen a helyére. Hamar, hamar! Nem látja az ablakon, hogy itt jön már Tóth uram a komornával?

Csakugyan ott jött Tóth uram a templom felől, apró, méltóságteljes lépteivel, a ropogós szoknyájú, csinos komorna mellett, a csibukját a levegőben lógatva, a kalapját, melynek pántlikája mögé egy zöld búzakalász van beszúrva, feltolva legényesen a feje búbjára.

János gróf leült a helyére, ártatlan képpel, mint aki valami turpisságban ludas, és belemerült a Piroska vázlatrajzában a szemléletébe.

– Hát hiszi-e már, hogy szeretem? – kérdezte Piroska.

– Hiszem, hiszem és boldog vagyok.

– Hát elmondja-e már, hogy mit gondolt ki?

– Mindent, mindent.

Már éppen mondani akarta, mikor kinyílt az ajtó és bekukkant rajta a komorna, ha vajon nem szundikál-e a méltóságos kisasszony? Csak annak konstatálása után, hogy sőt élénken beszélget valami úrral, sompolygott be Tóth uram, és csak nézi, nézi Butttert, aki nevet feléje, aztán egyszerre földhöz vágja a kalapját örömeiben, fölrikkantván:

– *Salve domine comes illustrissime!* No ez aztán esemény, kutya fogantotta! Ilyesmit csak a mézeskalácsos szíveken lehet látni.

Azokra a képekre célzott őkegyelme, melyeket a mézeskalácsosok ragasztanak a szívekre. A piruló leányka, meg az ábrándos ifjú olyan szerelmesek ezeken, hogy a hű szíveik kiugranak a kabát és az ingváll fölé.

Buttler vidáman rázta meg az öreg korcsmáros kezét.

– No, hát eljöttem, Tóth uram, hogy megegyem azokat a csirkéket, amiket a múltkor itt hagyunk.

Bizony jó múltkor volt. Azóta már fehér lett a korcsmáros haja és Buttler se fiatalabbé.

– Hej, de derék, de derék! Azért álmodtam én az éjjel szarkákkal, meg hogy Napóleon visszajött az Ilona-szigetről. Mert a szentnek se hiszem, hogy meghalt volna. Csak a papok hazudják. De most már az ebéd után látok. Tud már az asszony a méltóságos úrról?

– Úgy hiszem, megmondta neki a szekretárius. De még semmi se mutatkozik.

– Tyhű! canis mater. Az asszony bizonyosan nem mer ilyen nagy úr színe elé kerülni. Már úgy van valahogy. Hanem iszen majd csinálók én rendet mindjárt.

Volt is mindjárt látszatja a Tóth uram beavatkozásának. Egyet-kettőt káromkodott odakünn, erre nyomban lőn sürgés-forgás, ajtócsapkodás, azután pedig kezdett beszállingózni az ebéd, az is ami már volt, az is, amivel megszaportították, nem volt annak se hossza, se vége és megehetette volna maga Ferenc császár is.

Tóth uram személyesen szolgált föl, miközben kérdezősködött a Bernáth Zsiga úr felől (az bizony most már követ Pozsonyban), majd a nagypolitikára fordítá elméjét, makacsul ragaszkodva ahhoz a nézetéhez, hogy a nagy Napóleon egyszer csak itt toppan.

– Meghalt az már régen, biztosan mondhatom.

Fejet csóválta, nem merte meghazudtolni Butttert, csak ennyit szólt:

– És ha meghalt volna is, él még a fia! Hallom, ott van Bécsben a nagyapjánál, és mikor a minap a kertben sétálgatott, kis kardját kihúzva, vagdalta a sárga virágokat. Kérdezi a nagyapja: mit csinálsz? »Kaszabolom, nagyapa a németeket.« Mert a piros virágot franciának vette, németnek a sárgát. Hej, lesz még itt »ramazuri«, csak egyszer az a gyerek megnőjön! Mindennap számítom, mindennap gondolom, hogy egy hajszállal megint nagyobb.

Buttler egy kicsit bosszankodott, hogy nem beszélgethet miatta Piroskával, de erőt vett magán, nyájasan felelgetett neki.

Amiért megkapta jutalmát, mert Tóth uram váltig sugdosta Piroskának: Milyen derék, milyen jó ember! Mekkora nagy úr és mégsem kevély! Hogy elbeszélget az emberrel!

Hanem az idő ezalatt rohant, rohant s elérkezett az a pont, hogy befogtak az urasági hintókba. Itt a válás perce, az egyik megy balra, a másik megy jobbra.

Buttler megszólítja Tóth uramat:

– Hát mivel tartozunk, kedves gazdám, a jó ebédért?

De csak úgy formalitásból kérdezte, mert képzelte, mi lesz a felelet s előre belecsempészett a tolószekrényen heverő imádságos könyvbe egy ezres bankót. (No, azt ugyan meg nem találja Tóth uram ebben az életben.)

Tóth uram nem is felelt, csak a fejét csóválta haragosan. Ejnye, ejnye! Körüljárta a szobát és folyton morgott, míg végre a falnak fordult, mintha annak mondaná az ő culinarius latinságával:

– Edisti coenam, nunc edere vis amicitiam meam. (Megetted az ebédemet, most meg akarod enni a barátságomat.)

De mialatt a szobában keringett, azalatt azt nézte ki, hogy mivel kedveskedhetnék a vendégeinek. Meg is látta az almáriom tetején a két piros poharat, a ház egyetlen kincsét, melyet meghalt öccse, aki vándorlegény volt, hozott haza Csehszágából. A piros poharakon rajta voltak ezüstben a karlsbadi fürdőházak és mindenféle szarvasok, valami gyönyörűség volt azt megnézni.

Levette a két poharat lábujjhegyen és az egyiket, a kicsikét, odanyújtotta Piroskának, a másikat Buttler grófnak.

– Vegyék ezt el tőlem, rogo humillime, és igyanak belőle néha-néha a mai nap emlékezetére!

Hiába szabódtak, biz azt el kellett fogadni, olyan egyszerűen, olyan szépen kérte. Vége-hossza nem volt az érzékeny búcsúzásnak. Tóthné asszonyom is bejött, de előbb felöltözött ünnepiesen, fekete terno-ruhába, szépen vasalt fehér csipke főkötőjébe.

Piroska föltette a szalmakalapját. Oh istenem, de illett neki! A belseje apró rózsabimbókkal volt szegélyezve.

Olyannak látszott az arca, mintha egy bimbókkal kirakott rámába volna betéve. A közepén egy nagyobb rózsza. De a nagy rózsza most fehér volt, halvány, a bimbók pedig pirosak.

Hogy dobogott a szíve, mikor az udvarra kiléptek – most következik a kézszorítás, és azután már semmi.

Buttler hozzálépett.

– Piroska – mondá –, szeretnék magával négyszemközt beszélni néhány percig. Nem jó lesz, ha a fogatok előre mennek a személyzettel fel a dombra? Mi meg felsétálunk a fasorban a gyalogúton?

– Jó – felelte Piroska.

A hintók tehát előre mentek, Piroska Buttlerrel pedig nekiindult az árnyas gesztenyefasornak, mely a vendéglőtől kezdődött és az országútig tartott.

Tóth uram elkísérte volna, de észrevevén, hogy egyedül akarnak lenni, megállt a kapuban egész házanépével, és nézte őket, hogyan mennek egymás mellett, mint két szelíd galamb. Várta, hogy talán visszafordulnak és integetni fognak neki, de csak mentek, mentek, nagy élénken beszélgetve. Ah, istenem, olyan az a Piroska járása, mintha nem is a földön lépne, mintha nem is járás lenne, hanem valami muzsika, csakhogy nem hallatszik.

Egyszer-egyszer megálltak. No, most mindjárt fordulnak egyet és meglátják Tóth uramat. De nem, csak azért álltak meg, mert valami nagyon érdekeset beszélnek. Egyszer a Piroska keze járt élénkebben máskor a Buttleré. Talán bizony disputál-

nak. Jaj, csak valahogy össze ne vesznének. No, megindultak. Hopp, most már oda is értek, kezet fognak, Piroska fölszáll a hintóra. Buttler fölsegíti. Oh, édes lelkeim, de sokat szenvedtek még ti is, pedig megvan a sok vagyon, a tömérdek erdő, rét, föld, minden.

Tóthék bevárták, míg a por végképp elnyelte a két hintót, a lobogó fehér kendőket, csak azután vonultak be, éldelegve a mai nap emlékein. Hogy mennyire ízlett Buttlernek a libapecsenye, hát még a fánk, hát még a vesepecsenye. A mártásból kétszer is vett. A Piroska szentem pedig mind megette az almákat. (De derék asszony vagy, anyjuk, hogy idáig eltartottad.) A pitvarban aztán így szólt nagy dölyfösen Tóth uram:

– Mégis csak első mesterség a világon a korcsmárosság. Nagy dolog az, asszony! Micsoda személyek fordulnak meg az embernél. Milyen személyek! Nem volnék szűcs vagy kántor ezért az egész röszei határért!

HUSZONHARMADIK FEJEZET – VÁRATLAN ESEMÉNY

Gróf Buttler pedig addig ment a másik hintó után, míg az első keresztúthoz értek.

– Fordulj balra, Mihály!

– Bocsánatot kérek, méltóságos uram, de nem itt kell megfordulni Imreghre.

– Nem is megyünk már mi Imreghre, hazamegyünk Bozosra – mondá a gróf.

Ez már tetszett a személyzetnek is, de még jobban megörült Buday uram, mikor a gazdáját vidáman látta megérkezni.

– No, mit mondanak a papok Egerben? – kérde az aggastyán.

– Megbosszantottak egy kicsit, – nevetett a gróf –, de én is visszabosszantom őket.

S csakugyan hozzá is fogott pár nap múlva. Óriási összegeket ajándékozott szét protestáns iskolákra és egyházakra. Máramarosszigetre és a pataki kollégiumra személyesen vitte nagy alapítványait. Hadd egyenek a papok mérget!

Általában kezdett egészen megváltozni. Vidám volt, mulatott. Összegyűjté ismét a barátait, mint régenten. Tele marokkal szórta a pénzt köztük. Oly pazar fényt fejtett ki, hogy az öreg Buday aggódni kezdett: »Ennek az én grófnak a Dárius kincse se elég.«

Gyűjtött az mindent, ami sok pénzbe került és ami nem ért semmit. Ügynökei jártak szerte a világűrben, akik régiségeket, Rafael-, Corregio-képeket, ritka porcelánokat vegyenek neki. Az pedig a legnagyobb léhaság a világon, mert minden porcelánnak az a sorsa, hogy egyszer a szobaleány összetöri.

– Vesztét érzi ez az ember – mondák az ismerősei.

Ősszel, mikor fölment Pozsonyba az új párizsi hintáján (a brummer kocsit akkor találták ki), a lábához volt téve egy bőrtokban a magyar ruhájához való ékszer a díszkarddal együtt, mely huszonötezer forintot ért.

A krónika följegyzé róla, hogy elterpeszkedve ült és szundikált az új kocsiban, de minthogy a lábainak alkalmatlan volt a nagy ékszer-tok, hát szántsándékkal lerúgta a hintórul.

Az úrias kényelemszeretetnek ezt a legendás stiklijét annyira megirigyelte tőle Csernovics Péter, az akkori időknek második nagy tékozlója, hogy azontúl ellensége lett.

Pedig nem is került ez a bolondság semmibe, mert egy pásztorfiú találta meg a drágaságokat az úton, s a szolgabíró, akihez kerültek, megismervén a gyémántokkal kirakott Buttler-címert, visszaszármaztatta a grófnak.

Pozsonyban aztán még többet lehetett költeni. Három nagy verem volt előtte: kártya, lovak, cigányok. A negyedik verem volna a legköltségesebb, a legmélyebb, de ezzel nem volt dolga. Asszonyra soha nem vetett szemet Buttler.

De ez a három is sok pénzt elvitt, Buttler tehát elkezdett adósságokat csinálni, az imreghi uradalmat eladta, a többiekre pedig roppant kölcsönöket vett föl Bécsben.

Az emberek a fejüket csóválták: »Ha kanállal enné az aranyat, akkor is sok volna az elpocsékoltság pénz.« Némelyek azt jósolták, hogy ha ez így megy, négy év múlva alaposan elkészül. Lesz ez még írni is Ung megyénél. Kezdték már nézegetni, hogy használható-e az írása?

Némelyek azonban érteni vélték:

– Tudja Pál, mit kaszál! A szíve fenekére lerakódott keserűség dolgozik benne. Nem akarja, hogy a felesége, meg annak a leánya örököljenek utána. Azt mondja magában: »A gazdagságomért varrtad magadat a nyakamba, hát majd a végén nézd meg a tarisznyát, mit találsz benne.« Aki olyan nagyon tudott szeretni, gyűlölni is nagyon tudhat.

Valószínű, hogy ez utóbbiak jártak legközelebb a valósághoz, mert maga is mondta nemegyszer:

– De szeretném pontosan tudni, meddig élek. Olyan pontosan tudnám kiszámítani, hogy az utolsó óráim utolsó negyedében váltsam fel az utolsó ezresemet.

Hja persze, ha ki tudná számítani!

Karácsonykor hazamentek az országos rendek tisztát váltani. Ő maga így szólt:

– Engem nem vár otthon se kicsi, se nagy, én átmegyek mulatni Bécsbe.

Azt is mondogatta, hogy nem jól érzi magát, szédülései vannak, hogy orvost meg konzultálni.

Bécsben külön palotája volt a Kohlmarkton, ott állítólag nagy orgiákat csapott néhányszor az ősszel, de most az egyszer nem oda szállt, mert (s ez már a harmadik verzió) éppen azért ment fel, mint Bóth mondja, hogy a palotáját eladja. Hogy mit csinált ott, sohase lehetett megtudni, csak az a bizonyos, hogy a palotát eladta egy Blind nevezetű bankárnak, aki mindjárt ki is fizette aranyakkal, aztán csak az a bizonyos, hogy három királyok napján zúzmarás lovasember hozta a hírt Bóthtól Budaynak Bozosra, hogy Buttler János gróf meghalt Bécsben, szív-szélhűdés érte vacsora közben.

Az öreg Buday sírt, mint egy kis gyerek, mikor a Bóth szomorú levelét elolvasta.

Most már hát megtalálta azt az országot a szegény ura, ahol nincsenek papok.

Zokogva tette meg az intézkedéseit a megtört aggastyán: váltott lovakat küldeni minden állomásra Bécsig, hogy a koporsó gyorsan érkezzék; lovasembert menesztetni a rokonokhoz, Erdőtelekre az asszonyhoz, Patakra Fáyhoz (ámbar iszen az már élőhalott, tudni nem fog róla, de mindegy), Bornócra Horváth kisasszonyhoz, címereket festetni, gyászruhákat varratni partecédulákat nyomtatni, az érseket értesíteni Egerben (mert ha van benne érzés, maga celebrál a temetésen).

Villámhirtelen terjedt el a haláleset híre a közelfekvő megyékben, nagy szenzációt keltve mindenütt.

Ki hitte volna ilyen gyorsan a halálát?

Ámbár iszen panaszkodott a szívére. Mondták is a romantikusabb lelkűek: »Szép halála volt, a szíve hasadt meg Piroskáért.« A gonosz lelkűek a fejüket rázták: »Bizonyosan sokat ivott, néha tíz-husz csésze feketekávéét fogyasztott el, előrelátható volt, hogy ez lesz a vége.« Az általános nézet pedig oda csúcsosodott, hogy jól járt szegény, úgyse nyílt már annak semmi öröm ezen a földön.

Míg a koporsó érkezett, míg jött-jött napokig a döcögős utakon haza, Bozos felé, lopva, szénás szekérbe elrejtve, mint egykor a Horváthé, míg száznegyven faluban, ahol földesúr volt, éjjel-nappal zúgtak a harangok, addig az emberek is csak őrla fecsegték, locsogtak. De az ő személye csak az első napokban volt érdekes. Ő, az emberek olyan könnyen megszokják, hogy ne legyen a világon párdányi gróf – hiszen annyi mindenféle gróf marad még. A második nap már csak a temetés eseményei érdekelték a közönséget. Dobóruszkán temetik az ősi kriptába. Hm. Eljön-e vajon a »grófné« Telekről? Hát Piroska? No, lesz az spektakulum a koporsónál, ha ezek ott szemtől-szembe találkoznak! Már erre a temetésre aztán érdemes elmenni s megfigyelni, mi lesz ott. Csak legalább ne lenne kemény hideg. Szegény Buttler, de rosszkor halt meg, éppen januárban!

Pénteken délben érkezett meg Bóth, megelőzte a koporsót, azt csak az esti homálynál hozzák be a park túlsó oldalán levő kapun, hogy a bábész népek ne tudhassanak felőle. Ravatal nem lesz fölállítva, a koporsó egyelőre a nagy terembe helyeztetik, másnap, szombaton délben pedig elviszik Dobóruszkára, az apjái mellé.

Bóth elbeszélte nagyjában némi részleteket, hogy a gróf eladta a bécsi házát, és annak az árával kártyaadósságokat fizetett, karácsony másodnapján már olyan rosszul érezte magát a szívére, hogy végrendeletet csinált, amelynek egyik példányát elküldték mindjárt akkor az egri káptalanhoz, a másik példányt Bóth hozta magával.

Este pontosan megjött a koporsó, ércből, arany cirádákkal, arannyal vert betűkkel: »Joannes Buttler comes de Párdány.« Hat erős ember emelte le, nagyon nehéz volt. Bevitték a nagyterembe, óriás viaszgyertyák közé helyezték egy asztalon. Négy kivont kardú, gyászba öltözött huszárt állított melléje. Buday uram díszőrségül.

Aztán ő maga is odaborult az asztalra és ott virrasztott a huszárokkal együtt a holt ura mellett. Elhozta a bibliát meg a zsoltáros könyvet, azokból olvasgatott, néha pedig a maga szívéből fakadt föl egy-egy sóhajtás:

– Oh, uram, miért nem vettél magadhoz inkább engem, agg szolgádat, mintsem hogy én temessem el őt?

Sok vigasztaló volt a szent könyvekben kétségkívül, de azért mégis szertekalandozának szomorú gondolatai. Hogy még csak el se búcsúzott tőle, mikor utoljára itt volt, még csak az arcát se nézte meg jól. Csodálatos vágya támadt, hogy még egyszer meglássa és hogy még egyszer szemtől-szembe szóljon ahhoz a semmihez, ahhoz a porhoz, aki Buttler János gróf volt, míg együtt volt.

Megnézte a koporsót, kulccsal volt bezárva. Bizonyosan Bóthnál van a kulcs. De Bóth szegény el van fáradva, össze van törve a hosszú utaktól, lefeküdt, nem volna szép dolog azért fölverni. Hanem, nini, éppen az ablaknál mutatkozott Vidonka. Benézett, aztán elsompolygott. Vidonka pedig ki tud minden zárat nyitni.

– Híja be valamelyitek Vidonkát!

Vidonka félt bejönni, azt mondja, borzad a halottaktól, csak nagynehezen tudta behúzni az egyik huszár.

– Vidonka barátom, ki tudná maga ezt a koporsót nyitni és megint bezárni? – kérde Buday.

– Semmi se nem könnyebb.

– No, hát nyissa ki. Megnézem az urunkat még egyszer.

Vidonka elhozta a mindenféle meggörbült vasait, s egy kis mesterkedés után megfordult a zár, hallani lehetett a ketyyenését.

– Van nyitva! – szólt, és hirtelen elugrott onnan, az ajtónak iramodva. Csak az ajtóból mondta: – De van szíve erős, tekintetes úrnak. Hátha felugorja?

– Azt szeretném én, édes fiam!

Buday fölkelt, és óvatosan, szent áhítattal emelé föl a födelet, azután bepillantott, és haloványan hátratántorodott, rémülten elejtve a nehéz födelet, mely nagy robajjal csapódott vissza.

– Mi az? Mi lelte, tekintetes úr? – kérde egyszerre a huszárok, halotti sápadtságát látván.

Az öregúr végigsimította reszkető ujját ráncos homlokán, mintha az eszméletét szedné össze.

– Semmi, semmi – szólt tompán. – A halál megrendítő. Nem jó látni.

Majd izgatottan, mohón hozzátette:

– Szaladjatok, kérlek, Vidonkáért, hadd jöjjön visszacsukni. Hamar, hamar!

Vidonka bejött, de előbb egy icce szíverősítőt kért, ezt lehajtván, újra becsukta a koporsót.

– Mit ért vele, tekintetes úr? – szólt a vállát ide-oda vonogatva – fogja tőle rosszat álmodni.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET – AZ UTOLSÓ POMPA

Buday uramat már most is a hideg kezdte leltni, de nem könnyen engedte magát, sebes léptekkel járt fel-alá a nagy teremben. Ez akkor volt szokása, ha nagy dolgokban tusakodott magával. Sokáig dűnnyögött, dohogott hangos félmondatokkal, végre bizonyosan határozott valamit, mert nagyot csapott az ablakrárára, aztán eltökélt lépésekkel kisietett és az egyik ispánt hívatta,

– Ön rögtön befogat négy lovat – parancsolta szokott szelíd hangján, de a rögtön szót megnyomva –, vágatva hajtat Ungvárra, és még az éj folyamán kihozza onnan a bádogost, aki a koporsót becinkezi. Megértette?

– Nem értem a nagy sietséget tisztartó úr, mert elég lesz a koporsót, ha egyáltalán szükséges, délelőtt becinkezni, reggel esetleg a rokonság közül még valaki látni akarja a halottat.

– Semmi okoskodás, ispán úr. Dixi.

Talpon volt egész éjjel, várta a bádogost, addig nem mert lepihenni, különben is mozgott, élt az egész kastély. A konyhában kopasztottak, dagasztottak, sütöttek, vajat köpültek, mákot törtek, a tömérdek nép számára, amely a temetés után itt fog ebédelni. Sok pulykának kell meghalni, mikor egy nagy úr születik, a keresztlőre, és megint sok pulykának kell meghalni, mikor egy nagy úr meghal, a torra. A szegény pulykának bizony mindegy hát, akár születik valaki, akár meghal. A kastély minden zegzugában folyt a munka. A kaposi és az ungvári szabók szakadatlanul varrták föl a fekete posztót vagy hét szobában, Katuska is segített nekik, piktorok címereket festettek nagy papírlapokra, faragómesterek a gyászposztóval bevonandó oszlopokat, állványokat készítették a Vidonka felügyelete alatt, ki bosszúsan kritizálta az érckoporsó formáját, arányait.

– Szép cifrácska, iszen, de nem elig kinyelmes. Én faragtam volna fából neki jobbat.

Éjfél után végre megjött a bádogos, és hamarosan beforrasztotta a koporsót, mire Buday uram nyugodtan ledőlhetett, azzal a fohással: »bárcsak ne ébrednék fel többet«, ami azonban nem lőn meghallgatva, mert már kora délelőtt felzörgette a folyton érkező kocsik zaja. Még egyszer utoljára begördültek az udvarra a Sztárayak, Majláthok, Sennyeyek, Lónyayak hintói, szánjai, az Ibrányi Pali híres négy szürkéje, a Ghillányi öt fekete csődőre, a Rolly muzsikáló bricskája¹⁸ (de most a werk meg van állítva). Fogat fogat után jött, s ami virág nyílt az üvegházakban négy megyében, az mind ide gyűlt most a halottat köszönteni.

Megérkeztek a céhek Kaposról, Ungvárról, a deputációk az ország minden részéből, ahol ezt a megboldogult jótékonyága kötelezővé tette, fagyott orrokkal, fű-

¹⁸ Rolly nevű excentrikus gazdag úr egy bicskát csináltatott Bécsben, melynek tengelyén egy muzsikáló gépezet volt alkalmazva, úgyhogy amint a kerék forgott, egyszersmind szólt a muzsika is.

lekkal a pataki diákok, Pestről a Ludoviceum növendékei, a váci némáktól négyen, a nemrég alapított Tudományos Akadémia némáiból hárman, de ki győzné mind elszámolni? Megtelt az egész óriási épület, gyönyörű hölgyek, bárónők, grófnők szálltak le a lépcsőzetnél, drága prémes bundákban. Ki virágot hozott, ki koszorút, csak egyetlen kék bekecses ember nyújtogatott egy elszáradt zúzmarás fagallyacskát a koszorúkra felügyelő Gál ispánnak.

– Hát ezzel mit akar? – rivallt rá az ispán. – Mi ez?...

– Azt én tudom, mi – felelte az öregember –, csak tessék, rogo humillime, oda tenni a többi közé. Ha lát minket a halott, akkor ő is tudni fogja, hogy mi az a gally.

– Kicsoda kend?

– Én nem vagyok kend. Én nemes Tóth György vagyok Röszkéről.

Tóth György uram azokból a fákból hozott ágat a koporsóra, melyek alatt János gróf utoljára haladt el Piroskával.

A fűtött termekben összegyűlt urak, de kivált a dámák, kíváncsian rohantak az ablakhoz, mihelyt egy-egy új kocsi berobogott. Hogy az ablak átlátszó maradjon, a leheletükkel melengették le róla a jégvirágokat. Ha érdekes személy jött, nagy hullámszáz támadt.

Hiszen egy szenzációtól elestek, jelezte is sok elbiggyesztett piros szájacská; megérkezett az ifjú Buday Pál, a Horváth-birtok prefektusa Bornócról, és elújsá-golta, hogy a kisasszonya megbetegedett, és most ágyban fekvő, természetesen nem jön el.

– Ó, ó, szegény leány – óbégatták néhányan –, ágyba döntötte a szörnyű csapás. Szívből sajnálkoztak a betegségén. Jobban szerették volna, ha ide mégis eljön, és inkább csak aztán betegszik meg.

Most egyszerre nagy nyüzsgés támadt, mindenki az ablakhoz törte magát.

– Ki jött? Mi jött? Itt van az »özvegy«.

Sapristi! Ah! Oh! Sokan, dacára a hidegnek, föltépték az ablaktáblákat és kihajol-tak, mások ismét ezek fölé kapaszkodának úgy, hogy fejen fej bámult minden ablaknál, mint az egymásra rakott alma, egy nyilat nem lehetett volna sehol belő-ni, hogy fejet ne találjon.

Csakugyan az özvegy érkezett meg, tetőtől talpig gyászban. A cselédek libériája is fekete, még a lovak is feketék. A kocsis, inas kalapjáról két arasznyi gyászfátyol leng alá.

A kastély összes személyzete fogadta. Hátha a leendő úrnőjük? Mélyen megha-jolva várták félkaréjban, míg az öreg Buday kiemeli a hintóból.

– Nézzétek a cudart – szörnyűközének odafönn az ablakoknál –, milyen kegye-sen bólingat a fejével, mint egy királyné.

A csodálkozás fölszisszenése hallatszott, mikor most utána egy búbajos sugár női alak lépett ki a batárból.

– Ki lehet az a gyönyörű jószág?

– Hát a leánya, Buttler Mária.

– Tyűh, de termet!

– Kísérje a leányomat, Buday uram, valami meleg szobába – mondá Dőry Mária csendesen –, át van fázva, szegény. Én pedig hozzá megyek. Hol van ő?

– A nagyteremben.

– Meg lehet nézni?

– Lehetetlen, méltóságos asszonyom, a koporsó már be van forrasztva.

Mária jól ismerte itt a járást. Átvette a fehér kaméliakoszorút az inastól, és egyenest a nagyterembe tartott vele.

Most éppen nem volt ott senki. A kardos huszárórség épp most vonult el, hogy ott künn sorakozzék a többiekhez, mert nyolc huszár kíséri minden oldalról kivont karddal, ötven-ötven pedig elől-hátul lovon. Urasan megy az úr a másvilágra is.

Borzalmas csend volt benn. A nagy, kongó üres terem, közepén a zordon koporsó. Néha-néha egy gyertya sercen, valami bútor pattant.

Mária remegve nézett szét. Mégis hallatlan, így magában hagyni a halottat! Már vissza akart fordulni, midőn észrevett egy férfit, aki csendesen imádkozott a koporsónál.

Bár alig okozott zajt a bársonytopánkáival, a férfi mégis megfordult. Bernáth Zsigmond volt, az ungi követ.

Mária megismerte, gyűlöletteljes pillantást vetett rá, aztán elhaladt mellette és föllebb tette a koszorúját a koporsóra.

Bernáth odalépett haragosan, és lelökte onnan a kaméliakoszorút, hogy az leesett a lovagterem márványkockáira.

– Ne legyen ön kegyetlen – mondta a keserűségtől reszkető hangon –, és ne háborítsa őt még most is. Hagyja békében, kérem, már legalább ezentúl!

Mária éppen térdre akart ereszkedni, de erre a nem várt támadásra fölugrott, mint a tigris, fejét fölemelte kevélyen:

– Hogy merészkedik ön? Ki ön? – kiáltá élesen. – Én a neje vagyok.

– Igen, a papok szerint – felelte Bernáth végtelen megvetéssel –, de Isten szerint nem. És ő most már az Istennél van.

Nem bírva többé magán uralkodni, szemeit elborította a vér, lábaival rátaposott a koszorúra.

– Vigye el ön a koszorúját a papoknak. És mondja meg nekik, hogy ön ölte meg őt.

Még egy lesújtó pillantást vetett rá, de már az nem szúrta meg, már akkorra összeesett aléltan a kövekre.

A tekintetes követ úr, mint aki valamit kiadott magából, ami eddig a lelkét nyomta, megkönnyebbülve hagyta el a termet, csak künn említett a személyzetnek:

– Ugyan, nézzék csak meg! Odabent a nagyteremben valami nőszemély el van ájulva.

Az emberek, akik megtalálták, és fellocsolták, jó lélekkel mondhatták: »mégiscsak szerethette«.

Mondjam-e még tovább? Hosszú volna leírni az egész szertartást, hogy öntötték az országutak még folyton a gyászolókat, a kíváncsiakat. Míg a klérus megérkezik, összegyűltek az emeleti »agancsteremben« a Buttler-család rokonai. A neje is ott ült, halotthalványan egy karszékben. Ott voltak a gazdatisztjei, a többi uradalmáról bejött prefektusok, mire felolvastatott a végrendelet, melynek az eredeti példányát a szekretárius hozta magával Bécsből.

A megboldogult gróf majdnem összes birtokait, jövedelmeit, ingó-bingóit jótékony célokra testálta, csupán az erdőteleki birtok féljövedelét hagyta ama szerencsétlen teremtésnek, aki magát nejének nevezte, és minthogy annak *állítólag* egy leánya is vagyon, az kapja hozományul, ha férjhez megy, a garagosi pusztát, négyezer holdat.

Hagyott némely birtokrészeket egyes barátjainak, rokonainak, így Buday uramnak, »hosszú hűségéért« a Vrebina pusztát minden rajta találandó élő és holt instrukcióval, hogy öreg napjaira nyugodtan »énekelgesse a zsoltárokat«. Ami fennmaradna még ezek után, bármilyen nemű javadalmaimból, akár föld, akár egyéb, illesse az mind az ő szeretett gyámatyját, Fáy Istvánt, vagyis inkább annak a hozzátartozóit.

Amennyiben pedig a fent elősorolt számtalan adományairól kitűnnék, hogy valamelyik olyan egyeletnek jutna, ahol annak hasznát vehetnék a papok is, ezen körülmény kiderítettén, az adomány semmisnek tekintendő, és osztassék fel a bozosi uradalom szegényei közt stb.

Azalatt megérkeztek négy kocsin a papok, a szigorú téli idő miatt csak a környékeliek, és azután zavartalanul folyt le a temetés. A pompa elkápráztatott mindenkit. Ezer fáklyát vittek a jobbagyok úgy, hogy a sor eleje már Dobóruszkan volt a kriptánál, mikor még a koporsó meg se indult. Négy szekér vitte csupán a koszorúkat, virágokat. (Bizony Horváth Piroska se törte volna bele a derekát, se a tisztességét, ha legalább egy rezedaszálat küld.) Soha annyi népet, mint itt! Nemcsak a nagyurak, de a közönséges rendben valók is megbecsülték magukat. Ott volt egész Ungvár, a két Kapos és környéke. Nini, itt van Griby uram is Hadassiné asszonyommal – de most már a felesége. – Katuska mutogat, magyaráz nekik mindenfélét.

A sok főrangú nép miatt közönséges ember ugyan nem férhetett közel, hogy a koporsót láthassa. Maga Tóth György uram is messzire szorult, pedig bizony nem azért jött, hogy a pocakos nagy urak hátát nézze. Látni és sírni akar. Bosszankodásában előre elindult Ruszka felé, gondolta magában, ott a kriptánál várja be a menetet.

Oda is érték a fáklyások elejével, s megtekintvén az épületet, az egyszerű kis téglaházikót cserépfedéllel, a fedélen egy kis ablakszerű nyílással, az az ötlete

támadt, hogy ha ő felmenne a házikó padlására, onnét pompásan láthatná a temetést, a sok hintót, a sok nagyurat, a lobogó fáklyákat, a röpködő színes címerket, a gyászposztóval bevont paripát, sőt még talán azt is, hogy odakerült-e az ő gallya a virágok közé. Minthogy pedig oda könnyű volt felmenni, mert senki se törődött most az élőkkel, hát fölment, és természetesen mindent a legjobban meglátott, ami csak történt, és ami otthon az anyjukot érdekelheti.

Oh, szép volt ez és olyan nagyon, nagyon szomorú. A koporsót a kriptánál most már a nagyurak emelték le, s azok vitték be a vállaikon. Elég sokat kártyázott velük. Be a kriptába csak kevesen férhettek. Ott bent a szertartás különben sem tartott sokáig. A papok röviden végeztek, mert fáztak. Behelyezték a koporsót. Kip-kop. Kip-kop. Mindennek vége van. Az utolsó párdányi gróf hazaérkezett.

Aztán fölfordították a címerpajzsot, a koronás aranyaszt kék mezőben ezüstputtonnyal a mellcsontján.

...Volt, nincs. Elröpült ő is a famíliával együtt... Csak öreg kardokon, ócska könyvtáblákon cipeli még mindig azt a bolond nehéz puttonyt, amellyel valami élénk fantáziájú király nyomorította meg valaha nagyon régen, mikor még ezüsből csinálták a puttonyt. Ma már csak fából van – és nincs mit szüretelni bele a tokaji hegyen.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET – TACE

Gyorsan szétoszlott a tömeg, az uraságok felültek a hintaikba, a többiek gyalogosan, ki erre, ki arra, még egy percig elmélkedve, beszélgetve a boldogultról.

A legutolsónak maradt Buday uram és Bóth szektárius, Bóth talán véletlenül, de Buday uram azzal a célzattal, hogy a kezében levő nagy kulccsal a kriptaeépület ajtaját bezárja.

Ekkor történt vala – úgy mesélik – az az eset, mely legendaszámba járt Zemplénben, Ungban a forradalomig. A forradalom aztán ezt is elsöpörte. Pokolba ilyenkor a mesemondással, mikor megcsinálni kellett a mesébe való dolgokat, azon valóképpen, ahogy azt a kis újhelyi diák, aki egyszer valamikor a Tóth uram csirkéit leparittyázta, üzengette a fogyóban levő regimentek okából.

De éppen kapóra jó, hogy említém nemzetes Tóth György uramat, mert az ő révén szívárgott ki az a bizonyos legenda. Nem az ő hibája, nem szólt ő senkinek másnak, dehogy szólt, a világért se szólt volna, mert titok, csak egyszer a feleségének nyilatkozik meg, de azt is sajnálja – mert haj, az éppen elég volt.

Hogy azt mondja, úgy volt az, mikor Buday uram egyedül maradt Bóth szekretáriussal a kriptaaajtónál, ő (Tóth György uram) akkor még mindig fent volt a kriptaházikó padlásán, mert restellt lejönni a sokaság miatt, és a következőket hallotta és látta a nyíláson:

Buday uram ekképpen szólt volna Bóthhoz, zordon hangon, szúrós szemmel, megfogván a kabátgallérját:

– Tudja-e, szekretárius uram, hogy én megnéztem az éjjel a koporsó belsejét, és – Buttler gróf teste nem volt benne?

A szekretárius ijedten nézett körül, és rémülten hebegte:

– És mi volt benne?

– Egy fából faragott figura felöltözve, homok és forgács közt.

– Hát még? – riadt rá Bóth olyan tekintettel, hogy a vért fagyasztotta meg.

– Egy táblácska a báb mellén – felelte halkan Buday uram –, arra ráírva: »Tace!« (Hallgass!)

– Ergo tace! – fejezte be sötéten, fenyegetőleg Bóth uram.

Ez a legenda terjedt el, de minthogy Tóth uram azok közé tartozott, akik a szeregett alakjaikról, mint például Napóleonnól is, sohase hiszik el, hogy azok tényleg meghaltak, és minthogy mégis ritka ember kerüli ki a halált, hitték is, nem is a fanatikus ködben fölbukkanó pletykát. Utánajárni nemigen lehetett, mert az öreg Buday alig három hétre a temetés után meghalt, Bóth pedig mindjárt a temetés napján örökre eltűnt. Hát csak az Isten tudja, mi lehetett a dologban! Minthogy azonban a következő tavasszal Horváth Piroska is eladta bornóci birtokát egy morva grófnak, s úgy elment a vidékről, az országból, hogy soha annak többé még a hírét se hallotta senki, a kétkedőkből is sokan csaptak át a Tóth uram eresze alá, ki egész holta napjáig abban a hitben ringatózott, ábrándozva a csibuk

kéklő füstje mellett, hogy él a világ valamely csendes zugában, okvetlenül él egy boldog pár, akiknek a terítékjéhez vasárnaponként délre két piros falú, ezüst szarvasokkal pingált poharat tesznek fel, és hogy, amint azokból iszogatnak, néha föl-fölemlegetik: »Ugyan él-e még a jó öreg Tóth, Olaszröszkén?«

Sokáig tartott ez a hit, a legelőkelőbb körökben is, hol megcsappant, hol újra ki-gyulladt, de nagyobb dimenziókat nemigen ért el, amit az mutat, hogy a koporsót (pedig volt szó róla) nem nyitották fel a mai napig.

Nyugodtan alszik (ha csakugyan ott fekszik) Párdány grófja, akinél szebb férfi azóta se termett Ung megyében. Csendes hely az a dobóruszkai kriptá, alvásra való, körös-körül semmi zaj, az erdők is kipusztultak, még azok se zúgnak már. – Csak a békák brekegik néha a közeli mocsarakban:

»Urrak a papok! Urrak a papok!«

.oOo.